T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

MİLLÎ MÜCADELE'DE TÜRK KADINI

Ferhat UYANIKER

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2009

ISBN: 978-975-409-559-3
NSN: 7610270464967

YAYIN KURULU BAŞKANI
Korg.Abdullah ATAY

YAYIN KURULU
Dz.Kd.Alb. Akif Kemal BURDUR
Öğ.Alb.Mesut KIZILCA
Tar.Uzm. Kerime ŞAHİN

DÜZELTİ/SAYFA DÜZENİ
Red.Uzm. Yasemin TAŞCI

SUNUŞ

"Bizce, Türkiye Cumhuriyeti anlamınca kadın, bütün Türk tarihinde olduğu gibi bugün de en muhterem mevkide, her şeyin üstünde yüksek ve şerefli bir mevcudiyettir."

Mustafa Kemal ATATÜRK

Türk kadını, en eski devirlerden beri kurulan bütün Türk devletlerinde destanlara konu olan önemli roller oynamıştır.

Elinizdeki eserde, tarihte kahramanlığıyla ün salmış Türk kadınının, Millî Mücadele yıllarında ülkesini işgallerden korumak için giriştiği çeşitli faaliyetler ve ülkesi için yaptığı fedakârlıklar konu edilmiştir. Türk kadınının tarihî süreçte devlet hayatı ve toplumsal yaşamdaki konumu, İkinci Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar ülkesi için yaptığı çalışmalar ve Millî Mücadele'de cephe gerisinde çalışan Türk kadınlarının mitinglerde, cemiyetlerde, yardım toplama faaliyetlerinde, cephane ve erzak taşınmasında, amele ve işçi taburlarındaki çalışmaları anlatılmıştır. Millî Mücadele'de yalnızca cephe gerisinde değil cephede de Mehmetçikle omuz omuza görev yapan Türk kadınları hakkında da bilgilere yer verilmiştir.

ATATÜRK'ün *"Bizce, Türkiye Cumhuriyeti anlamınca kadın, bütün Türk tarihinde olduğu gibi bugün de en muhterem mevkide, her şeyin üstünde yüksek ve şerefli bir mevcudiyettir."* şeklindeki sözleri, seçme ve seçilme hakkının dünyadaki pek çok devletten önce Türk kadınına verilişinin nedensiz olmadığını ve Cumhuriyet'in, kuruluşunda özveriyle çalışan Türk kadınına bakışını gözler önüne sermektedir.

Türk kadınının kahramanlığını, asaletini ve birçok faziletini ortaya koyan bu eserin faydalı olacağına inanıyorum.

Saygılarımla.

Abdullah ATAY
Korgeneral
ATASE ve Dent. Başkanı

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ
İÇİNDEKİLER III
ÖN SÖZ V
KISALTMALAR VII
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE ÖNCESİ TÜRK KADINI

I. Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşı'na Türk Kadını 11
II. Birinci Dünya Savaşı'ndan Millî Mücadele'ye Türk Kadını 17

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE'DE TÜRK KADINI

I. Millî Mücadele'de Cephe Gerisinde Çalışan Türk Kadınları 21
A. Millî Mücadele Mitinglerinde Türk Kadını 21
1. İstanbul Mitinglerinde Kadınlarımız 23
a. Fatih Mitingi 24
b. Üsküdar Mitingi 25
c. Kadıköy Mitingi 26
ç. Sultanahmet Mitingi 27
2. Anadolu Mitinglerinde Kadınlarımız 30
B. Millî Mücadele Döneminde Kurulan Kadın Dernekleri 34
1. Asrî Kadınlar Cemiyeti 34
2. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi 35
3. Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti 37
4. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti 37
5. Diğer Kadın Örgütleri 42
C. Millî Mücadele'ye Türk Kadınlarının Diğer Katkıları 43
1. Yardım Toplama Faaliyetleri 43
2. Cephane ve Erzak Taşıma Faaliyetleri 45
II. Millî Mücadele'de Cephelerde Faaliyet Gösteren Türk Kadınları 54

A. Kara Fatma 56
B. Gördesli Makbule 65
C. Emire Ayşe Aliye Hanım (Çete Ayşe) 68
Ç. Ayşe Çavuş 69
D. Selanikli Ayşe Hanım 72
E. Ayşe Hanım (Mehmet Çavuş) 74
F. Şerife Ali Kübra 75
G. Bitlis Defterdarının Eşi 76
Ğ. Rahime Hatun (Tayyar) 77
H. Küçük Nezahet (Türk Jan Dark) 80
I. Hatice Hanım (Kılavuz) 84
İ. Saime Hanım (Asker) 86
J. Halide Edip Hanım 87
K. Diğer Türk Kadınları 92
SONUÇ 96
KAYNAKLAR 101
EKLER 113

ÖN SÖZ

Tarihte sayısız kahramanlıklar yaratan Türk milletinin hayatında buhranlı dönemlere de rastlanmaktadır. Türk milleti için en sıkıntılı dönemlerden birisi de kuşkusuz Millî Mücadele dönemidir. Esaret altında yaşamayı bağımsızlık onuru ile bağdaştıramayan Türk halkı, Millî Mücadele döneminde ülkesini işgal etmek isteyen istilacılara karşı kadınlı erkekli silaha sarılarak ulusal bir Kurtuluş Savaşı başlatmıştır. Cephede ve cephe gerisinde erkeğinin bir adım arkasında kalmayarak ona destek veren Türk kadını, bağımsızlık mücadelesinin başarıya ulaşmasında da önemli bir paya sahip olmuştur.

Millî Mücadele'yi tek başına toplumun yarısının bir başarısı gibi göstermek, Türk kadınını yok saymak ya da Millî Mücadele'yi doğru anlamamak gibi sonuçlar ortaya çıkartacaktır.

Millî Mücadele'nin doğru anlaşılması için Türk kadınının da bu mücadeledeki yerinin bilinmesi ve somut örneklerle ortaya konulması gereklidir. Bu alanda Türk kadınının faaliyetlerini anlatan ilmî eser sayısının oldukça az olması da bu çalışmanın ortaya çıkarılmasının en büyük nedenidir.

Çalışmamızda Millî Mücadele'de Türk kadınlarının katkılarını ortaya koymayı ana ilke olarak benimsedik. Konumuzu Millî Mücadele dönemine ağırlık verecek şekilde sınırlandırdık.

Giriş bölümünde Türk kadınının devlet hayatında ve toplum içindeki konumunda meydana gelen değişmeler ile XIX. yüzyılda ortaya çıkan bazı kadın kahramanlar, kronolojiye uygun olarak anlatılmıştır. Birinci Bölüm'de Meşrutiyet'ten Millî Mücadele'ye kadar olan dönemdeki Türk kadınının faaliyetleri değerlendirilmiştir. İkinci Bölüm'de Millî Mücadele'de mitinglerde, cemiyetlerde, yardım toplama faaliyetlerinde, sağlık alanında, cephane ve erzak taşınmasında görev alan kadınların yaptıkları anlatılarak bu savaşta öne çıkan bazı kadın kahramanlar hakkında bilgi verilmiştir. Sonuç bölümünde ise ATATÜRK'ün Türk kadını hakkındaki sözlerine ve değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Çalışmamızın sonunda konuyu desteklemek için seçilen resimler "bk. Ekler: Resim 1", belgeler ise "bk. Ekler: Belge 1" örneğine uygun olarak gösterilmiştir.

Millî Mücadele dönemine ait gazetelere toplu bir şekilde ulaşabilmenin oldukça güç olması, çalışmamızı zorlaştıran bir etken olmuştur. Gazetelerin yıpranmış olması okunmasını zorlaştırırken, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi ve Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivinde kataloglama sisteminin değişmiş olması ise bazı belgelere ulaşmamızda sıkıntıya yol açmıştır. İncelediğimiz bazı gazetelerin, konuyla ilgili aktardığı bilgilerin zaman zaman birbirleriyle çelişmesi, bazı dönemlere ait bilgilerin bulunmaması da eserin yazımını zorlaştıran diğer unsurlar arasındadır.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Millî Mücadele'de Türk kadınının rolünü ve faaliyetlerini anlamak bakımından, eksiklikleri olmakla birlikte, bu araştırmanın, verdiği somut örneklerle bundan sonra yapılacak çalışmalara bir parça da olsa ışık tutabilecek ve yol gösterebilecek mahiyette olduğunu ümit etmekteyiz. Bu çalışma, Mustafa Kemal ATATÜRK'ün "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." sözüne uygun olarak; Türk gençliğine, tarihte unutulmuş kahramanlarına sahip çıkması gerekliliğini hatırlatmaktadır.

Bu tezin hazırlanmasında ve tamamlanmasında büyük yardımlarını ve desteğini gördüğüm tez hocam Yrd.Doç.Dr. Ali SATAN'a, engin tecrübesinden ve bilgisinden faydalandığım Yrd.Doç.Dr. Ali KARACA'ya, tez çalışmamda gerekli kolaylığı sağlayan Öğ.Alb. Mustafa ÖZKAT'a, desteğini fazlasıyla gördüğüm eşim Nursel UYANIKER'e teşekkürü bir borç bilirim.

.

Ferhat UYANIKER
İstanbul-2007

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
agt.	: Adı geçen tez
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
AŞ	: Anonim Şirket
ATASE	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
bk.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İ.DH.	: İrade Dâhiliye Evrakı
İSH.	: İstiklal Harbi
mad.	: Maddesi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MSB	: Millî Savunma Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİTE	: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
vb.	: Ve benzerleri
vd.	: Ve diğerleri
Y.	: Yılı
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Tarihin bütün dönemlerinde kadın, başta neslin devamı olmak üzere erkekle birlikte her alanda karşılıklı ilişki içinde olmuş, önemli görevler almıştır.

Dünyadaki bütün toplumlarda, belli bir mevki sahibi olan kadın, Türk toplumunda, devletinin ve milletinin varlığını sürdürebilmesinin bir teminatı olduğunu, geçmiş dönemlerden günümüze kadar yaptığı uygulamalarla göstermiştir.

Tarihin hiçbir döneminde esaret altında yaşamamış olan Türk toplumunun kadınları da erkekleri gibi gerektiğinde ölmeyi bilmişlerdir. Kadının ülkesi ve milletine sahip çıkma özelliğinin Türk toplumlarında çok ileri seviyelere kadar çıktığının en son kanıtı Millî Mücadele'dir. Bu savaş, Türk insanının kadın-erkek omuz omuza verdiği bir mücadelenin sonucunda kazanılmıştır. Şüphesiz bu mücadele, sadece toplumun yarısını oluşturan erkeklerle verilmemiştir.

Tezimizin ana esasını oluşturan Millî Mücadele'de Türk kadınının rolünü tam olarak anlayabilmek ve ortaya koyabilmek için onun tarihsel süreç içindeki konumunu, savaşçı kimliğini, Anadolu'daki yerini ve özelliklerini de iyi bilmek gerekir. Çünkü Türk kadınının karakteri anlaşılmadan anlatılacak bir Millî Mücadele, her yönden eksik kalmaya mahkûmdur.

Tarihsel Süreç İçinde ve Anadolu'da Kadının Varlığı

Tarihin en eski (MÖ IV. bin) yazılı devre medeniyetinin kurucusu olan, dilleri Altay köküne dayanan Sümerlerde[1] kadın, ekonomik hayatın vazgeçilmez bir parçası olup üretici konumdadır.

Orta Anadolu'da Asur ticaret kolonisi çağında, hür kadınlar yalnız ev kadını olmayıp çeşitli alanlarda özellikle ticaret işlerinde erkek gibi çalışmaktadırlar. Asurlu tüccarlarla evli yerli Anadolulu ve Sami kadınların, büyük Karum merkezi Kaniş'ten iş mektupları yazarak Asur'daki eşlerine bilgi verdikleri bilinmektedir.[2]

Anadolu'nun en eski halklarından olan Hititlerde kraliçe, kendi mührüyle bazı kararlarda krala eşlik etmektedir.[3]

---

[1] A. Afet İnan; Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1975, s.16. E.A. Speiser; S.N. Kramer, Leonard W. King ve daha birçoklarının birleştikleri ortak nokta Sümerlilerin Türk/Turanî kavim olması ve Orta Asya'dan gelmesiydi. Bkz. Necati Çankaya, Tarihî Süreç İçerisinde Türk Kadını, MKB Ajans Reklamcılık ve Matbaacılık, İstanbul, 2003, s.21.

[2] Muhibbe Darga; "Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın", Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul, 1993, s.27.

[3] Ayşe Baykal Seeher; "Hitit Dünyasına Kısa Bir Bakış", Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi, Yay. Haz. Fatma Canpolat, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yay., İstanbul, 2001, s.15. Hititlerin dili Hint-Avrupa ailesinin Avrupa koluna girse de Anadolu kültür mirasının ayrılmaz bir parçası sayılmaktadırlar. Bkz. Eric Jean; "Giriş", Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi, Yay. Haz. Fatma Canpolat, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yay., İstanbul, 2001, s.7. William Right ise Hitit/Etilerin o günkü giysilerinin bugün Anadolu'da giyilen giysilerle benzerlikleri olduğunu anlatır. Bkz. Çankaya; s.26. Hititlerin kökenleri konusundaki tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Kimi tarihçilere göre efsanevi, kimilerine göre ise gerçek olan Amazonlar, tamamen kadınlar tarafından yönetilen bir topluluk olarak bilinir. Ana yurtları üzerine söylenen en akla yakın yer Karadeniz Bölgesi'nde, Fatsa ve Ordu arasındaki Thermodon Çayı (bugünkü Terme Çayı) kenarındaki antik Themiskyra şehridir. Bir kraliçe önderliğinde yaşarlardı. Aralarında yaşayan erkekler, köleleri ve uşakları konumundadır. Mitoloji ile tarihin iç içe olduğu Amazonların, varlıklarını sürdürdükleri, yılın belirli dönemlerinde yapılan dinî törenlerde komşu kabilelerin erkekleri ile birlikte oldukları söylenir. Karadeniz Bölgesi'nde Samsun İkiztepe kazılarındaki İlk Tunç Çağına ait kadın mezarlarında silahlar da bulunmuştur. Mezarlarda kadın eşyaları ile birlikte silahların bulunması Amazonların Karadeniz'de bir zamanlar var olduklarını düşündürmektedir.[4]

İskit toplumunda kadının yeri çok önemliydi. Kadınlar, toplumun ve devletin en üst makamlarına kadar yükselebiliyorlardı. İskit hükümdarları arasında kadınların da önemli yeri vardır. İskitlerin yalnız erkekleri değil kadınları da usta savaşçı idiler.[5]

İskitlerin doğusunda yaşayan Sarmatlar, İskitlere benzer hayat tarzında yaşamaktaydılar. Sarmat kızları ata biniyor, ok atıyor, at üzerinde kargı savuruyor, düşmanla savaşarak, üç düşman öldürmedikçe evlenmiyorlardı. Heredotos, Amazonların Sarmat kadın savaşçıları olduğunu bildirmektedir. Bunu Tiflis'ten sekiz mil uzaktaki Zemo Avchala'da, 1928 yılında, bir grup tarım işçisi tarafından bulunan bir kadın muharibe ait mezarın keşfi ispatlamıştır. Kadın çömelmiş bir vaziyette gömülmüş olup silahları hemen yanına konulmuştu. Bu mezarın bir Sarmat Amazonuna ait olması kuvvetle muhtemeldir.[6]

---

[4] Alpay Pasinli-Şehrazat Karagöz; "Yönetimde Kadın", Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul, 1993, s.163. Amazonlardan Ana Britannica'da, Anadolu mitolojisinde kadın savaşçılardan oluşan bir topluluk diye bahsedilmektedir. Bkz. "Amazon" mad., Ana Britannica, C.2, Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik AŞ, İstanbul, 1993, s.75. Amazonlar, at üzerinde ve okla savaşırlardı. Bazılarına göre, ok atarken kolayca yay gerebilmeleri için kızlarının sağ göğüslerini yakarlardı. Bkz. "Amazonlar" mad., Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.1, Milliyet Gazetecilik AŞ, İstanbul 1992, s.490. Themiskyra, Samsun'da Amazonların yurdu olarak da gösterilen, günümüzdeki adı Terme olan verimli bir ovadır. Bkz. Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2000, s.376.

[5] Anıl Çeçen; Türk Devletleri, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986, s.28. Hipokrat yazdıklarında İskitleri ve uygarlıklarını şöyle anlatır: "İskitler ata çok iyi binerler ve savaşçı bir ulusturlar. İskit kadınları da ata binerler ve ok ile yay kullanırlar. Kız kaldıkları kadar cenk ederler ve üç düşman askeri öldürmedikçe evlenmezler. Bir kız bir erkeğe vardıktan sonra bir daha ata binmez ve silah kullanmazdı. Kadınların sağ memeleri yoktur, çünkü kızlar çocukken bu iş için hazırlanmış bakır bir aleti kızdırarak bedenlerinin bir kısmını yok ederler. Sağ meme bu yoldan yakıldıktan sonra büyüyemez ve bedenin tüm gücü daha sonraki gelişmede sağ omuza ve kola gider." a.g.e.; s.33. İranlılarla beraber Türklerin de Sakalar diye andıkları bu kavmin ilk yurtlarının Tanrı Dağları, Fergana ve Kaşgar bölgesi olduğu benimsenmektedir. İskitlerin kökeni hakkında İranlı, Türk vb. iddialar ortaya atılmaktadır. Ancak İskitlerin geldikleri bölgenin Türkistan olması, Türkler gibi at sırtında ok ve yay kullanmadaki ustalıkları, Hunların yaşam biçimleriyle benzerlikler göstermesi, İskitlerin Türk olması savını güçlendirmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. a.g.e.; s.26-27. İskitlerin Türk oldukları konusunda araştırmalar ve çalışmalar ortaya koyanlar için bkz. İlhami Durmuş; İskitler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1993, s.18-20, 42-44.

[6] Durmuş; s.72-73.

Eski Türk topluluğunda hür olan ve Asya Hunlarından beri ata binip ok attığı, top oynama, güreş gibi ağır sporlar yaptığı, savaşlara katıldığı tespit edilen, namus ve iffetine düşkünlüğü yabancı kaynaklarda (İbn Fadlan, Gardîzî vb.) bilhassa belirtilen Türk kadını, itibar sahibi olup muharebede düşman eline geçmesi büyük zillet sayılırdı.[7]

Türkler tarihleri boyunca kadına hep değer vermişler ve onu yüceltmişlerdir. Özellikle Oğuz Kağan Destanı kadına çok yer vermiştir. VIII. yy. Orhon Kitabeleri'nde Türk kadınından saygı ile bahsedilmekte ve Oğuz prenseslerinin sosyal ve siyasi alanlardaki çalışmalarına da değinilmektedir. Bu dönemde kadın savaşta, siyasi toplantılarda ve sosyal ilişkilerde her zaman kocasının yanında yer alırdı.[8] Eski Türklerde kadın tabu olmadığından ve bilakis erkeğin tamamlayıcısı bulunduğundan, kadınsız hiçbir iş görülemezdi. Hükümdar emirnameleri yalnız "Hakan emrediyor ki" diye başlamışsa, geçerli olmazdı. Devletlerin elçilikleri de yalnız hakanın huzuruna çıkamazlardı. Hakan sağda ve hatun solda oturmak üzere, ikisinin müşterek huzuruna çıkabilirdi.[9]

İslamiyet'ten önceki atlı-göçebe medeniyeti döneminde teşekkül eden destan ve efsanelerde kadın, bu devrin ideal erkek tipi olan alp tipine benzer. Kahramanlık, vücut kuvvetine bağlı muhariplikle ortaya çıkar. Göçebe hayatı süren bu topluluklarda erkek ve kadın kendilerine eş seçerken birbirlerinde, önce kahramanlık vasfı ararlar.[10] Mesela Göktürklerde evlenme çağındaki

---

[7] İbrahim Kafesoğlu; Türk Millî Kültürü, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1984, s.216-217. Halktan olan Hun kadınları erkeklerin yanında dövüşebilmek için iyice eğitilirler; tepeden tırnağa silahlandırılırlardı. Bkz. Emel Doğramacı; Türkiye'de Kadın Hakları, Universal Kitabevi, Ankara, 1982, s.3.

[8] Vahap Sağ; "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.2, S.1, Nisan 2001, s.12.

[9] Ziya Gökalp; Türk Medeniyeti Tarihi 2, Haz. Fikret Şahoğlu, Türk Kültür Yay., İstanbul, 1974, s.211.

[10] Umay Günay; "Tarih Boyunca Türk Kadını", Tercüman Kadın Ansiklopedisi, Tercüman Gazetecilik Matbaacılık AŞ, İstanbul 1984, s.403. Dede Korkut Kitabı'nda Pay Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek, kendisine uygun olan eşi şöyle tanımlamaktadır: "Baba bana bir kız alıver ki ben yerimden kalkmadan o kalkmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmeli, ben hasmıma varmadan o bana baş getirmeli, böyle kız alıver baba bana." Babası Pay Püre Han şöyle der: "Oğul sen kız istemiyorsun, kendine bir hempa (arkadaş) istiyormuşsun, oğul galiba senin istediğin kız Pay Piçen Bey kızı Banu Çiçek'tir." Bkz. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1995, s.64-65. Mehmet Kaplan; "Dede Korkut Kitabında Kadın", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.63, Nisan 2002, s.95. Yine Dede Korkut Oğuznâmeleri'nin diğer bir kadın kahramanı Bayındır Han kızı, Salur Kazan Han'ın karısı Boyu Uzun Burla Hatun'dur. Oğlu tutsak olup, kocası onu kurtarmaya gidince ve bu gidiş uzayınca hizmetinde bulunan kırk ince belli kızı yanına alıp, kara atına binip, kara kılıcını kuşanıp, kocasının izini aramaya çıkmaktan çekinmez. Kazan Han'a tam düşman karşısında yenilmek üzereyken yetişir.

"… Bunalmışsın sana n'olmuş,

Çal kılıcın yettim Kazan" diyerek savaşa girer. Bkz. Müjgân Cunbur, Türk Kadını İçin, Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkez Yay., Ankara, 1997, s.40. Karakırgızların Manas Destanı'nda kadın, evin talih ve namusunun muhafızı olarak tasvir edilir. Kazak-Kırgızların Koblandı Destanı'nda da kahramanın dünyada en büyük arkadaşları kadın ile atıdır. Bkz. Abdülkadir İnan; "Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın", Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1968, s.276.

genç kız, kılıçla dövüştüğü ve yendiği erkekle değil yenildiği ile evlenirdi. Bu âdet sayesinde de anlaşılıyor ki, kızlar silah kullanma talimleri yaparlar, fakat eşlerini kendilerinden kuvvetli olanlar arasından seçerlerdi.[11]

Türk devletlerinde hatunlar (hatunluk hukuku) söz sahibi idiler. Aralarında, devlet siyasetine yön verenler, devlet reisliği yapanlar ve naip olarak devleti idare edenler (Sabarlar, Göktürkler, Uygurlar, Oğuzlar) vardı. 585 ve 726 yıllarında Çin elçilerinin kabulünde Göktürk hatunları hazır bulunmuşlardı.[12]

Avrupa'da taç giymiş ünlü kadınlar (İngiltere'de I. Elisabeth, Mary, Anne, Victoria, Rusya'da II. Katarina, Kastilya kraliçesi I. Isabella, Danimarka, Norveç ve İsveç tahtlarına çıkmış Margaret vb.)[13] olduğu gibi Türk tarihinde de ünlü kadın hükümdarlar mevcuttur. Efsanelerle karışmış olmakla birlikte, MÖ VI. yy.da Hazar Denizi'nin doğusunda yaşayan Massagetler'de -İran yazıtlarındaki Sakalar- kocasının ölümü üzerine tahta, Tomris adlı karısı geçmiş ve Persleri yenmiştir.[14] Ahlat'ta 1100 yılında kurulan Ermenşahlar'da İnanç Hatun, Hindistan'da Delhi Türk Sultanlığı'nda Raziyye Hatun, Mısır'da Eyyubi soyundan Secer üd-Dür (veya Şeceret üd-Dür), İran'da Kirman bölgesinde kurulmuş bulunan Kutluk Devleti'nin dördüncü hükümdarı Türkân Hatun, İran'da Salgurlu Devleti'nde Ebeş yahut Abiş Hatun, Türkistan ve Kıpçak ülkelerinde tamamen Türkleşmiş olan Celâyirliler'de Dündü (Tendu veya Tandu) Hatun, hükümdarlık yapmış Türk kadınlarındandır.[15]

Selçukluların X. yüzyılda Anadolu'ya gelişlerine kadar, İslamiyet'in tesirlerine rağmen, Türk kadını aktiftir. Günlük yaşamda erkekle beraberdir. Eve kapatılmamıştır. "Harem" henüz bilinmemektedir.

Türk kadını Anadolu Selçuklu Sultanlığı döneminde de bu etkinliğini korumuştur. Osmanlı kronikleri Osmanlı Devleti'nin zuhuru sırasında Türkmen kadınların da uç bölgelerde faaliyet gösterdiklerinden söz ederler. Bu dönemde Türk kadınının faaliyetlerinden, Bacılar Teşkilatı vasıtasıyla haberdar olmaktayız.

Anadolu Bacıları Teşkilatı (Bacıyanı Rûm), Ahi Teşkilatından ayrı bir kuruluş olmayıp Ahi Teşkilatının kadınlar veya genç kızlar koludur.[16]

Bacı Teşkilatı, Türkmen genç kız ve hanımların şehirlerde iş hayatına girmelerinin tabiî sonucu olarak kurulmuştur. Bacıların diğer bir hizmet ve faaliyet sahaları askerîdir. Moğolların 1243 yılında Kayseri'yi muhasarası

---

[11] A. Afet İnan; s.27.

[12] Kafesoğlu; s.257-258. Türk kadınının savaşçılık yönüne örnek vermek gerekirse; 528 yılında Sabir Kralı Balak ölünce, eşi Boarik 100.000 kişilik ordusu ile Bizans'ın yanında Hun ordusu ile savaşmıştır. Avar İmparatoriçesi Bayan Kağan, 597 yılında Bizans'a dehşet salmış ve Orta Avrupa'yı istilâ etmiştir. Bkz. Çankaya; s.31.

[13] Bahriye Üçok, İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993, s.8-11.

[14] a.g.e.; s.17-18.

[15] Ayrıntılı bilgi için bkz. a.g.e.; s.36, 37-61, 62-100, 101-114, 148-159, 178-189.

[16] Mikâil Bayram, Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı), Damla Ofset Matbaacılık ve Ticaret AŞ, Konya, 1994, s.35.

sırasında Bacı örgütüne mensup kadınların şehrin savunmasına fiilen katıldıkları ve teşkilat olarak savaştıkları görülmektedir. Moğollar, Anadolu'yu işgal edip Anadolu Selçuklu Devleti, Moğol hâkimiyetine girince Moğol iktidarı kendi iktidarına karşı direnen Ahi Teşkilatı ile birlikte Bacı Teşkilatını da dağıttı.[17]

Osmanlı Devleti döneminde kadına ilk zamanlar sosyal hayatta yer verilmişse de bir süre sonra Arap geleneklerinin ve kültürünün etkisiyle kadınlar, toplumdaki yerlerini kaybetmişlerdir. Kadının bu dönemde toplumdaki yerini kaybetmesine neden olan diğer bir etken de Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasından başlayarak Bizans kurumlarının etkisinde kalması ve kadının hareme kapanmasıdır. Kanuni Sultan Süleyman ve III. Selim dönemlerinde, halk sınıfından kimi kadınların çalışma yaşamına girdikleri bilinmektedir. Örneğin, bu dönemlerde kadınların pratik hekimlik yaptıklarına ilişkin belgeler bulunmuştur. Kanuni döneminde evden eve dolaşan bohçacı kadınlar, çalışan kadınlar sayılmaktaydı.[18] 1833 yılında İstanbul'da Tomruk Odası Hapishanesi'nde kadın mahpuslar için kolcu kadın adı verilen kadın gardiyanların görev yaptığı, kendilerine aylık 40 kuruş hane kirası verildiği, böylece gardiyanlığın bu yıllardan başlayarak kadınlar için bir meslek hâline geldiği bilinmektedir.[19]

Ancak yine de Osmanlı Devleti'nde kadının konumunda Tanzimat'a kadar önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. Osmanlı Devleti'nde kapsamlı bir toplumsal değişmeye yol açan ilk önemli gelişme, Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla başlayan yeni tarihî dönemdir. Bu ferman, Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısında ciddi değişmelere neden olmuştur. Tanzimat'la birlikte kadının bir meslek sahibi olmasına yönelik olarak öncelikle kız çocukları için yeni eğitim kurumları açılmıştır.

1842'de ebe yetiştirmek üzere birkaç genç kızın tıp okulunda dersleri izlemesine izin verildi. Okul 1845'te ilk mezunlarını verdi ve bunlar padişah huzurunda diplomalarını aldılar. İlk mezunların 10'u Müslüman, 26'sı Hristiyan'dı.[20] 1858 Kız Rüştiyeleri (Ortaokul), 1869 Kız Sanayi Mektebi (Kız Sanat Okulu), 1870 Dar-ül Muallimat (Kız Öğretmen Okulu) okulları bu dönemde açıldı.[21] Tanzimat'a kadar belirli bir mesleği olmayan, çamaşırcılık ve bohçacılık gibi işler yapan kadına çalışma hakkı tanındı. Bu dönemde Türk kadınının eğitim sonucu sahip olduğu ilk resmî meslek, öğretmenlik oldu.

---

[17] a.g.e.; s.3, 39-40, 54. Ahilik çeşitli sanat kollarına mensup erkeklerin kurduğu bir teşkilat olduğu gibi, Bacılık da kadın el sanatlarını icra eden kadınlar arası bir sanatkârlar organizasyonudur. Mikâil Bayram bu eserinde Ahi ve Bacı teşkilatının birbiri ile ilişkisini, iki kardeş kuruluş olduğunu ve Anadolu Selçukluları zamanında nasıl bir gelişme gösterdiğini aydınlatmaya çalışmıştır.

[18] Sağ; s.14-15.

[19] Ali Karaca; "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün", Hapishane Kitabı, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yay., İstanbul, 2005, s.154.

[20] Şefika Kurnaz; Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 1991, s.18-20. Çankaya; s.118-119.

[21] Tezer Taşkıran; Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yay., Ankara, 1973, s.27.

Kadınların daha öncesinde ve bu dönemde çalıştığı alanlardan biri de dokuma sanayisidir. Daha 1864'te Bursa'da bir dokuma tezgâhında 100 kadar kadın işçinin çalıştırıldığı bilinmektedir.[22]

Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecine girdiği XIX. yüzyılda topluma kurtarıcı olarak yön veren kadın kahramanlar da görülmüştür. Hemen hepsinin ortak bir yanı, kendilerine "Kara Fatma" deniliyor olmasıdır. Kurtuluş Savaşı'mızda bile Kara Fatma şöhretiyle bilinen kadın kahramanlarımız ortaya çıkmıştır. Keza Anadolu genelinde de Kara Fatma şöhretiyle bilinen kahramanlar topluma öncülük etmiş ve vatan savunmasında düşmana karşı direnişin sembolü olmuşlardır.

Kara Fatma şöhretini bütün Osmanlı ülkesine yayan kadınların belki de birincisi Osmaniyeli ve Cerit aşiretlerine mensup olan Asiye Hatun'dur. Onunla ilgili bilgiler 1854 yılında Kırım Harbi sürerken ortaya çıkmıştır. Avrupa basın-yayın organlarında gravür tarzında resimleri yayımlanmış, hakkında şiirler yazılmıştır.

Kara Fatma, 1854 yılı Mayıs ayı içinde Osmanlı ordusunun bir neferi olarak yanında bulunan gönüllülerle birlikte Osmanlı-Rus Savaşı'nın devam ettiği Tuna boylarına gitti. Silistre ve Babadağı tabyalarında düşmanla süren savaşın içinde bulundu. Cesareti, Türk milletine örnek olan vatanseverliği, kahramanlığı ile herkesin takdirini kazandı. Yaralandı ve cephe gerisine alındı. İstanbul'a döndü.[23] Kara Fatma bu harpte yüz bin kişilik düşman ordusunun karşısında geceli gündüzlü harp ederek Türk ordusunun en ileri hatlarına kadar giderek askere cesaret aşılamıştır.[24]

---

[22] Dokuma sanayisinin, ev işlerinin uzantısı gibi görülerek erkekler tarafından terk edilmesinin ve düşük ücretli olmasının da kadınların yerlerini korumalarında etkili olduğu söylenebilir. Bkz. Ayşegül Yaraman; Resmi Tarihten Kadın Tarihine, Bağlam Yay., İstanbul, 2001, s.99.

[23] Cezmi Yurtsever; "Osmaniyeli Millî Kahraman Kara Fatma", Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993, Ed. Prof. Dr. Kazım Tülücü, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Osmaniye, 1995, s.62-63. Cevdet Paşa'nın "Maruzat" isimli eseri ondan şöyle bahseder: "Cerid aşireti Tecirli'ye nispetle zararsız bir halk olup Kırım Muharebesi'nde Dersaadet'e (anlamı mutluluk kapısı olup İstanbul'un eski isimlerinden birisidir) gelüp orduya gitmiş olan Kara Fatma dahi, bu aşiretin bir oymağının kethüdası (kâhyası) idi." Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Cevdet Paşa; Ma'rûzât, Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yay., İstanbul, 1980, s.147. Adana'da Cerid aşiretinden Asiye'ye, namıdiğer Kara Fatma'ya ordudaki hizmetlerinden dolayı altın madalya verilmesine dair Hicrî 10 Muharrem 1271 (Miladî 03.10.1854) tarihli yazı için bkz. BOA, İ.DH.; Dosya Nu:308, Gömlek Nu:19650, Vesika Nu:1. (Ekler: Belge 1)

[24] Niyazi Ahmet Banoğlu; "Kara Fatmalar", Tarih Coğrafya Dünyası, C.1, S.2, 1 Mayıs 1959, İstanbul Maarif Basımevi, s.87. Meşhur Sivastopol Destanı'nda kardeşini kaybettiği ve kendisinin de yaralandığı şöyle anlatılmaktadır:

"…
Oların nâmı var Türkmen ilinde
Kılıç belinde, kargı kollarında
Olar çok kırdı düşmen, döktü kanın
Şehit oldu karındâşı nisânın (kadının)
O hatun kendi dahi yaralandı
Onuldı (iyileşti) yarası hoş-vârelendi (güzelleşti)
…"

Bkz. Ahmet Rızâ Trabzonî; Manzûme-i Sivastopol, Çev. Veysel Usta, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, s.135. Kara Fatma ve biraderinin geçmiş hizmetlerine mükâfat olarak maaşlarına bir miktar zam yapılmasına dair Hicrî 01 Rebî'ü'l-Evvel 1280 (Miladî 15.09.1863) tarihli yazı için bkz. BOA, İ.DH., Dosya Nu:514, Gömlek Nu:34986, Vesika Nu:1. (Ekler: Belge 2) Fevziye

Osmanlı Devleti'nin buhranlı yıllarında Türk milletine örnek olacak kadın kahramanlarımızın sayısı artmıştır. Bunlara verilebilecek belki de en iyi örnek, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda düşmanla kahramanca çarpışan Erzurumlu Nene Hatun'dur.

Ruslar, 4 Kasımda Erzurum'un doğusundaki Deveboynu mevkisinde Ahmet Muhtar Paşa kuvvetlerine taarruz etmiş, kırktan çok topun sürekli ateşiyle Osmanlı ordusunu önce merkezde, sonra kanatlarda bozguna uğratarak düzensiz hâlde Erzurum üzerine atmışlardır. 9 Kasım gecesi Ruslar, Aziziye Tabyasına hücum ederek zapt etmişlerdir. Bu sırada 22-23 yaşlarında olan Nene Hatun, Erzurum'un Pasinler ilçesine bağlı Çeperli köyü Ruslar tarafından istila edilince, kocası ve küçük oğlu Nazım'la Erzurum'a göç etmişti. Oraya geleli on beş gün kadar olmuştu. Eli silah tutan herkesin Ruslara karşı mücadeleye çağrılması üzerine kocasının ardından Aziziye Tabyalarını geri almak için yapılan savaşa katıldı. Kendisinin anlattığına göre, Mecidiye Tabyalarını geçip düze indiklerinde, kulakları sağır eden tüfek ateşleri altında yaralanana, ölene bakmadan ileri atılmışlar, bazen satırla, bazen taşla, önlerine çıkan her Rus'u vurarak tabyalara doğru ilerlemişler ve bir taraftan kendilerinin, bir taraftan da Türk askerinin gayretiyle Aziziye Tabyasını ele geçirmişlerdir. Yaralı bulunan kardeşi Hasan da bu sırada şehit olmuştur. Nene Hatun, Çeperli (Çepelli) köyündendir. Hüseyin Efendi ile Zeliha Hanım'dan, 1270 (1853-54)'te doğmuştur. Nene onun asıl adı, soyadı Kırkgöz'dür. Aziziye Tabyasının Rus kuvvetlerinden geri alınması için yapılan çarpışmadaki kahramanlığı dolayısıyla 3'üncü Ordu tarafından, Erzurum'un Kars kapısındaki Eminkurpu Mahallesinde bir ev tahsis edilen Nene Hatun, bu sevimli evde uzun yıllar yaşadı.[25]

Nene Hatun, son yıllarında yoksulluk içinde yaşamıştır.[26] Kore zaferinden sonra askeri manevraları takip etmek maksadıyla 1952 yılında

---

Abdullah Tansel, "Namık Kemal'in Hususi Mektupları" üzerine yaptığı incelemesinde Kırım Muharebesi'nde Kara Fatma'nın dışında bir Kürt kızının nişanlısının arkasına düşerek, gönüllü nefer yazıldığını, Kars'a kadar geldiğini, bir taburun trampetçiliğini yaptığı sırada şehit olduğu bilgisini vermektedir. Bkz. Fevziye Abdullah Tansel; Namık Kemal'in Hususi Mektupları, C.2, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1969, s.423.

[25] Ayrıntılı bilgi için bkz. Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1991, s.5-7. Aynur Mısıroğlu; Kuvayı Millîye'nin Kadın Kahramanları, Sebil Yay., İstanbul, 1994, s.38-41.

[26] Şükûfe Nihal, 1949 yılında doğu illerine yaptığı seyahatten sonra yazmış olduğu bir dizi röportaj arasında Erzurumlu Nene'ye de bir bölüm ayırmıştı. 24 Ekim 1949 tarihli ve 139 sayılı Kadın'da ondan şöyle bahsetmektedir: "Erzurumlu Nene bu gün kimsesiz, bakımsız, sefil hâlde. Yardım sevenler kendisine ayda 10 lira ile senede bir çamaşır veriyorsa da bu hasta ihtiyarı doyurmaya yeter bir para değildir. Zavallının kışın odu ocağı yoktur. Barındığı yeri görenlerin yürekleri parçalanır." İffet Halim Oruz tarafından Kadın gazetesine aktarılan bu yazının devamında Nene Hatun'a maaş bağlandığı, oğlunun artık yanında olduğu, kahraman arkadaşı Nağme'nin 1948'de öldüğü gibi bilgiler de yer almaktadır. Bkz. Kadın gazetesi, 23.01.1954, Y.7, S.360, s.2. 8 Kasım 1877 tarihinde Aziziye Tabyasının geri alınmasına fiilen iştirak eden 1270 doğumlu Nene Kırkgöz'e, hidematı vataniye (vatan hizmeti) tertibinden ayda (170) lira maaş tahsis edilmesi kararı, 2 Şubat 1953 tarihinde TBMM'de görüşülüp 6036 sayılı Kanun'la kabul edilerek Resmî Gazete'nin 6 Şubat 1953 tarih ve 8328 sayılı nüshasında yayımlanıp yürürlüğe girmiştir. Bkz. Düstur; Üçüncü Tertip, C.34, Kasım 1952-Ekim 1953, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1953, s.450; Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi, Ed. M. Mesut Uyanık, Anadolu Ajansı Yay., Ankara, 2004, s.158.

Türkiye'ye gelen NATO Kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral Ridgway, Erzurum'u ziyareti sırasında tanıştığı Nene Hatun'a tanışmalarının şerefine 1953 yılında bir mesaj göndermiştir.[27] Bir asırlık ömrünü noktalarken hâlâ vatan savunması için amade olduğunu söyleyen bu Türk kadını, 1955 yılında "annelerin annesi" seçilmiştir.[28]

Yine 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli'de Karadağlıların Rubin kasabasına yaptıkları taarruzda Şerife adlı Türk kadınının askerin önüne atılarak birçok Karadağlıyı öldürdüğü, Gülizar Kadın'ın sakallı Moskof (eskiden Ruslara verilen ad) Paşasının başını bir vuruşta yere düşürdüğü, tarihteki Türk kadınlarının kahramanlıkları içinde bilinmektedir.[29] Name Kadın da eline geçirdiği bir satırla düşmana saldıranlar arasındadır.[30]

93 Harbi'nde Şark Cephesi'nin en kritik noktası Erzurum idi. Erzurum çevresindeki Türk halkı da boş durmuyor, Moskof sürüleriyle cenkleşmeyi bir vazife biliyordu. İşte Karadeniz sahillerinde Akçaabat civarındaki Sargana deresine çıkan Rus kuvvetlerini o civarın kahraman halkı ellerindeki balta, kazma, kürek ve sopalarla bozguna uğratmışlar, kaçabilenleri kıyıya kadar kovalamışlardı. Sargana Destanı o savaşın izlenimlerini taşımaktadır.[31] Ellerinde baltalarla düşmana karşı koyanlar arasında Rukiye Abla ve Pümpür kızı Ayşe de bulunmaktadır. Destanın bu bölümleri şöyledir:

Rukiye Ablanın zikir dilinde,
Askerin önünde balta belinde,
"Şehit olur" diyor cenkte vuruşan,
Kadınlar vermeyin düşmana aman.

Pümpür kızı Ayşe aman vermiyor,
Düşmana kaçmağa zaman vermiyor.
Görenler şaşırıp yolun açıyor,
Moskoflar, elinden aman diliyor.[32]

---

[27] Nene Hatun'un evinde İffet Halim Oruz'un aktardığına göre gönderilen mesajın tercümesi yazılıdır. Mesajda şöyle demektedir: "Nene Hatun. 3'üncü Ordu Erzurum. Geçen sonbaharda tanışmamızın mesut hatırasıyla kadir Tanrı'nın mağfiretlerini (günahları bağışlama) sizden esirgememesini dua ediyorum. Orgeneral Ridgway." Bkz. Kadın gazetesi, 23.01.1954, Y.7, S.360, s.2. Nene Hatun ve Orgeneral Ridgway'in resmi için bkz. Ekler: Resim 2.

[28] Meral Altındal; Osmanlıda Kadın, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1994, s.212.

[29] Nevin Korucuoğlu; "Kurtuluş Savaşı'ndaki Kadın Kahramanlarımız", Millî Kültür Dergisi, Kasım 1990, S.78, s.53. Cahit Çaka, Aziziye hücumuna katılan Yaşar Emmi denilen ihtiyarın anlattıklarına dayanarak Gülizar Kadın'ın bulgur sahanlığı gibi iri bir taşı çatal sakallı Moskof Paşasının başına indirmesi ile onu öldürdüğünü yazmaktadır. Bkz. Cahit Çaka; Tarih Boyunca Harp ve Kadın, As. Fb. Basımevi, Ankara, 1948, s.34. Birçok düşman öldürmesinden dolayı takdir edilen Şerife'ye beş yüz kuruş ve beşinci rütbeden bir nişan verilmesine dair bkz. Zehra Celâsun; Tarih Boyunca Kadın, Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul, 1946, s.100.

[30] Çaka; s.34.

[31] H. Fethi Gözler; "93 Harbi ve Sargana Destanı", Türk Yurdu, S.242, Mart 1955, s.703.

[32] agm.; s.704.

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ikinci yarısında kahramanlığıyla adından söz ettiren Türk kadını, yine bu dönemde yardımseverliğiyle de ön planda olmuştur. Türk kadını Tanzimat döneminden itibaren savaşta yaralananlara yardım amacıyla komiteler kurmuştur. 1854'te Kırım Savaşı nedeniyle İstanbul'a gelen ve savaşın yapıldığı bölgeye geçip yaralılara büyük yardımlarda bulunan Florence Nightingale ve Miss Stanley örneği bu konuda etkileyici olmuştur.[33]

Ülkenin kötü durumundan üzüntü duyan ve bir şeyler yapmak isteyen aydın kadınlar bir araya gelerek cemiyetler kurmuş, yardım kampanyaları başlatmışlardır.

Bunlardan biri 1876 yılı Temmuz ayında Mithat Paşa'nın eşinin başkanlığında kurulan Yaralılara Yardım Komitesidir.[34] Müslüman kadınların öncülüğünde 1876'dan itibaren yaralılara yardım için ailelerden çeşitli eşya ve para gibi yardımlar toplanmışsa da asıl büyük yardım toplama faaliyeti 1896'da Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında gerçekleştirilmiştir.[35]

Türk kadını, cemiyetlerdeki yardım faaliyetlerinde gösterdiği başarıyla, çalıştığı iş kollarında üretime yaptığı katkıyla ve kahramanlığıyla tarihsel misyonuna uygun hareket etmiştir.

XX. yüzyılda ardı ardına girilecek savaşlar sebebiyle, erkeklerin cepheye gitmesi sonucu omuzlarındaki yükü artan Türk kadını, kendisine düşen her türlü görevi bu dönemde de yerine getirmek amacıyla büyük gayret sarf edecektir.

[33] M. Şehmus Güzel; Kadın, Aşk ve İktidar, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.22.
[34] age.; s.22.
[35] Yardım amacıyla kurulan kadın cemiyetleri, başta sargı bezi olmak üzere çeşitli yardım malzemeleri, askerlere yiyecek, giyecek, para toplamış, ordunun ihtiyacını karşılayacak kampanyalara ağırlık vermiştir. Topladıkları yardımları Harbiye Nezaretine veren kadın cemiyetleri, bu tür faaliyetleriyle kadınlar arasında sosyal dayanışmayı arttırırken onların şuurlanmasını da sağlamışlardır. Bkz. Leyla Kaplan; Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1998, s.37-38.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE ÖNCESİ TÜRK KADINI

I. Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşı'na Türk Kadını

Osmanlı Devleti'ni kurtarma çabaları XVIII. yy.ın ortalarından başlanarak düşünülüp uygulamaya konmuştur. I. Abdülhamit'ten itibaren imparatorluğun çöküşünü durdurarak eski günleri geri getirmeye yönelik harcanan çabalar (Nizamı Cedit, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Meşrutiyet hareketleri vb.) milliyetçilik hareketleri, savaşlar ve sömürgeci devletlerin bitmez tükenmez arzuları nedeniyle bir türlü istenen sonucu vermemiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Balkanlar'da yüzyıllardır süren Osmanlı hâkimiyetinin büyük ölçüde sona ermesinin başlangıcını teşkil etmektedir. Kıbrıs'ın (1878) ve Mısır'ın (1882) İngilizlere, Tunus'un (1881) Fransızlara bırakılmasından sonra Berlin Antlaşması'nın Balkan milletlerinde yarattığı bağımsızlık özlemleri Bulgaristan'ı sarmaya başlamıştı.

1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Türk ordusu, 1877-1878 seferinde zedelenmiş olan prestijini kurtarmış ve savaşçılık ruhunu muhafaza etmekte olduğunu ispat etmiş[36] ancak Girit'in bir süre sonra elden çıkmasına engel olamamıştır.

1908 yılına gelindiğinde Makedonya patlamaya hazır bir bomba gibiydi. 8-9 Haziran 1908'de İngiltere Kralı ile Rus Çarı Reval'de bir araya gelerek Osmanlı İmparatorluğu ve Boğazlar sorununu görüştüler. Yayımladıkları bildiride Makedonya'da ıslahat yapılmasını istediklerini belirttiler. Bu durum İngiltere'nin Rusya ile anlaşarak Alman tehlikesi karşısında Türkiye'yi Rusya'ya bıraktığı ve imparatorluğun Avrupa topraklarının parçalanacağı kuşkusunu yarattı.[37]

Temmuz 1908'de İttihat ve Terakki öncülüğünde Balkanlar'daki Osmanlı ordusunda başlayan ayaklanma, II. Abdülhamit'i Meşrutiyet'i ilan etmeye zorladı. Bu durumdan yararlanan Bulgarlar 5 Ekimde tam bağımsızlıklarını ilan ettiler. 6 Ekimde Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i resmen ilhak etti. 8 Ekimde Girit Yunanistan'la birleştiğini açıkladı. Böylece Berlin Kongresi'nin (1878) kurduğu düzen çökmüş oldu.[38]

Slav milliyetçiliğinin büyük destekçisi Rusya, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakından sonra 1909 tarihli Racconigi Antlaşması ile Boğazlar'da çıkarlarının tanınması karşılığında İtalya'yı Trablusgarp'ta destekledi.[39]

---

[36] 1897 Osmanlı-Yunan Harbi; Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965, s.265.
[37] Ergün Aybars; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000, s.26-27.
[38] Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını; Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul, 1993, s.20.
[39] Oral Sander; Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.322-323.

Bu sırada Osmanlı Devleti, Balkanlar'da 3 Temmuz 1910'da Kiliseler Kanunu'nu çıkarmıştır.[40] Birbirleriyle mücadele eden unsurları Osmanlıya karşı birleştiren bu olay, Balkan Savaşları'nın da fitilini ateşleyen gelişme olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin iç sorunları da bu kargaşalara eklenince XX. yy., devlet için tam bir felaket oldu.

Bu felaket yıllarının yarattığı belki de en olumlu gelişme, Türk kadınının toplumdaki yerinin değişmesi olmuştur. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Türk kadınının cephe dışında da faaliyet sahaları artmıştır. 1908'e gelindiğinde, imparatorluktaki 250.000 işçinin 70-75.000'i kadındır.[41] Kadınlar daha önce çalışmadıkları iş kollarında yavaş yavaş istihdam edilmeye başlanmıştır. İstihbarat memurlukları, hapishane gardiyanlığı (diğer iş kollarından farklı olarak bilinen ilk uygulaması daha önce de açıklanan 1833 yılındaki kolcu kadındı), telefon şirketi, belediye teşkilatı bunlardan bazılarıdır. Bu gelişmede erkeklerin cephede olmasının da etkisi inkâr edilemez.

Trablusgarp ve On İki Ada'nın İtalya'ya terk edilmesi, Makedonya ve Trakya'da geri çekilme sürecinin başlaması, Türk aydınının ve bu arada da Türk kadınının ülkesi için çalışmalar yapmasına yol açmıştır.

Türk kadını bu dönemde kurduğu yardım cemiyetleriyle, topladığı yardımlarla, düzenlediği toplantılarla ve sağlık alanında yaptığı çalışmalarla oldukça faaldir. 1908-1914 arası dönemde ülkenin içinde bulunduğu karışık ortamda Türk kadını, vatanı için pek çok fedakârlıklarda bulunmuştur. Öncelikle İkinci Meşrutiyet'le birlikte birçok kadın derneği kurulmuştur. Bu derneklerin bir bölümü doğrudan doğruya kadın haklarının savunulması amacıyla kurulmuş, bir bölümü ise şartların getirisi olarak özellikle Balkan Savaşı'nın ülkede yarattığı yıkım, yılgınlık ve yoksulluk koşullarının sonucu olarak doğmuştur. Birçoğu hayır amacına yöneliktir. Devamlı harpler dolayısıyla askere giyecek, yaralı askerlere hizmet, şehit ailelerine yardım gibi faaliyetler ön plana gelmiştir. Fatma Aliye'nin başkanı olduğu ve Rumeli hududunda görev yapan askerlere kışlık giyecek yardımı sağlamak için 1908'de kurulmuş Cemiyet-i İmdadiye (İmdad Derneği) bu devrin ilk resmî kadın kuruluşudur.[42]

Trablusgarp ve Balkan Savaşı şehitlerinin aileleri ve savaş malullerine yardım toplanması çalışmaları sırasında ise Fatma Aliye Hanım, gösterdiği

---

[40] İsmet Görgülü; On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1993, s.10.

[41] M. Şehmus Güzel; "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.4, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s.870. 1897'de İstanbul Kibrit Fabrikası'nda çalışan 201 işçiden 121'i, 1915'te İstanbul'daki iki fabrikada sabun imalatında çalışan 84 işçiden %10'u kadındır. Bkz. Yaraman; s.100.

[42] Çaka; s.36-37. Burhan Göksel Rumeli hududunda yaralı askerlere yardım için kurulan bu derneğin kuruluş tarihini 1867 olarak verir. Bkz. Burhan Göksel; Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1988, s.143.

başarı nedeniyle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) tarafından, 28 Ekim 1915 tarihinde gümüş bir madalya ile ödüllendirilmiştir.[43]

Kadınlar, 1909 yılında, askerlere kış hediyeleri temin etmek maksadıyla bir araya gelmişler ve çeşitli eşyalar toplamışlardır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin yayın organı Köroğlu Gazetesi, eşyaları liste hâlinde yayımlayarak bu konudaki çabaları övmüş ve "Yaşasın Osmanlıların Âlicenap (cömert) Kadınları" ifadesini kullanmıştır.[44]

Meşrutiyet döneminde daha birçok kadın cemiyeti askerlere giyecek sağlamak, çorap-fanila, battaniye, bandaj vb. toplamak, kermesler, piyangolar düzenlemek, göçmenlere yardım etmek, hastanelerde hastabakıcılık yapmak için kurslar düzenlemek, yaralı askerlere bağış toplamak, şehit ailelerine maaş bağlanması, yetimlerinin okullara yerleştirilmesi ve asker çamaşırı imal edilmesine önayak olmak, Balkanlar'da ve Rumeli'de Türklere yapılan zulmü kınayan gösteriler düzenlemek gibi faaliyetler göstermiştir.[45] Hatta içlerinden Osmanlı donanmasına "Nevzad-ı Vatan" adını verecekleri bir savaş gemisini hediye edecek (Teali-i Vatan-ı Osmani Hanımlar Cemiyeti-1910), Türk donanmasına gelir sağlamayı amaçlayacak ve bunun için kermesler düzenleyecek (Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Şubesi-1912) dernekler bile çıkmıştır.[46]

Türk kadını Balkan Savaşı ve sonrasında da yardım cemiyetleri kurmaya devam etmiştir. Bunlardan biri 1912 Balkan göçmenlerine, savaşın dul ve yetimlerine yardım etmeyi amaçlayan Esirgeme Derneğidir. Derneğin açtığı okulda dul ve yetimlere eski Türk sanatları ve dikiş öğretilmekte, onlara iş sağlanmaya çalışılmaktadır. Yine burada 75 yetim kız yevmiye karşılığı çalışmaktadır.[47]

1874'te Malul ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti Osmaniyesi adıyla kurulan, 1907'de Hilâl-i Ahmer adını alan bir başka derneğin ise Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, ev ev dolaşarak yaralı askerlere, hastalara bağış toplamış, 1913'te açılan hastabakıcılık kurslarına katılan kadınları, vatanın çeşitli hastanelerinde çalışmaya yönlendirmiştir. Bu dernek, kurulan en uzun

---

[43] Madalyaya ait takdir belgesi için bkz. Fatma Aliye Hanım Evrakı, Atatürk Kitaplığı, 21/10.
(Ekler: Belge 3) Edebiyatımızda roman yazan ilk kadın yazar olan Fatma Aliye Hanım (1862-1936), devlet adamı, hukukçu ve tarihçi Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895) ile Adviye Rabia Hanım'ın kızıdır. Fatma Aliye Hanım'ın yaşamı ve yapıtları için bkz. Mübeccel Kızıltan, Tülay Gençtürk; Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Kataloğu-1, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yay., İstanbul, 1993, s.1.

[44] 14 Ocak 1909 tarihli Köroğlu gazetesinden aktaran Mustafa Eski; "Yakın Tarihimizde Kastamonulu Kadınlar", İlk Türk Kadın Mitinginin 76. ve Türk Kadınlarının Seçme ve Seçilme Haklarını Elde Edişlerinin 61. Yıldönümleri Sempozyumu Konuşmaları, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.12, S.34, Mart 1996, s.249.

[45] Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, Teal-i Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, Şehit Ailelerine Yardım Birliği, Osmanlı Hanımları Müdafaa-i Millîye Heyeti ile diğer cemiyetler ve bunların faaliyetleri için bkz. L. Kaplan; s.38-46.

[46] age.; s.40.

[47] Kurnaz; s.80.

ömürlü yardım cemiyeti olup çok yönlü faaliyetleriyle binlerce muhtaca, kimsesize yardımcı olmuştur.[48]

Savaş yıllarında tüm zamanını vatanı uğruna savaşanlara ayıran "İstihlâk-ı Millî Kadınlar Cemiyeti" 1913'te kurulmuştur. Derneğin kuruluş amaçlarından biri; Müslüman kadına terziliği öğretmek, diğeri ise yerli kumaş ve mensucata talebi arttırmaktır. Söz konusu dernek, Üsküdar, Beylerbeyi ve Emirgan gibi çeşitli yerlerde dikiş, nakış ve el işleri yurtları açmış, seferberlikte orduya ilk yardım olarak bu yurtlarda üretilmiş 1500 çift yün çorapla, 1450 adet avcı yeleğini "Müdafaa-i Milliye Cemiyeti"ne teslim etmiştir.[49]

Balkan Harbi'nin acı günlerinde Türk kadını, hemşire ve hastabakıcı olarak da büyük hizmetlerde bulunmuştur. Dr. Besim Ömer'in, 1911 yılında Kızılhaç Kongresi dönüşünde Kadırga'da açtığı kurslardan mezun olan kadınlar, Balkan Savaşı'nda hastanelerde görev almışlardır.[50] Gerçekten de Balkan Savaşı sırasında yaralı askerlerin bakımı için çok fazla hemşireye ihtiyaç vardı.

Savaşın başlamasıyla birlikte İstanbul'a gelmeye başlayan çok sayıda göçmen ve savaş yaralısı, cephede ve İstanbul'da çıkan kolera salgınları, kıt ve yetersiz olanaklarla çözülmesi gereken büyük sağlık sorunları yarattı. Bu durum karşısında özel ve resmî binaların birçoğu hastane hâline getirilerek sağlık hizmeti verilmeye çalışıldı. İlk Türk hemşireler Balkan Savaşı'nda etkin bir biçimde çalışmaya başladılar. Bunların ilk ikisi Tersane-i Âmire (Osmanlı Devleti'nde savaş gemisi yapım ve onarımıyla görevli kurum) Başmühendisliğinden emekli Bahriye Feriki (Koramiral) Ahmet Besim Paşa'nın kızları olan Safiye Hüseyin (Elbi) ile henüz 18 yaşındaki Nesime Hanımlardır. Hilâl-i Ahmer Cemiyetinde çalışmaya başlayan bu hanımlar önce bağış olarak yatak ve yorgan toplama işine katılarak açılacak hastanelerin oluşumuna katkıda bulundular. Daha sonra, çok iyi İngilizce bilmeleri nedeniyle İngiliz hekimlerin çalıştığı hastanelerde görevlendirildiler. Nesime Hanım, hastabakıcı olarak Balkan Savaşı'nda gösterdiği hizmetlerden ötürü tunç bir madalya ile onurlandırılmıştır.[51]

Balkan Savaşları sırasında Yunanların kazandığı başarıda, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan ve ticaret sayesinde zengin olan

---

[48] L. Kaplan;, s.40-41.

[49] Tiğinçe Oktar; Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi, Bilim Teknik Yay., İstanbul, 1998, s.84-85.

[50] Ayten Altıntaş; "Türkiye'de Hemşireliğin Başlangıcı", Sağlık Alanında Türk Kadını, Ed. Nuran Yıldırım, Novartis Yay., İstanbul, 1998, s.373. 10 Ekim 1912'de açılan Kadırga Hastanesi Heyet-i Sıhhiyesi için bkz. Ekler: Resim 3. Besim Ömer Paşa, 1329 senesinde Kadırga Hastanesinde hanımlara hastabakıcılık dersi verirken bkz. Ekler: Resim 4. Sinekli'de yaralanan bir askerin yardımına koşan Kızılayın tek hemşiresi için bkz. Ekler: Resim 5.

[51] Emre Dölen; "Balkan Savaşı'nda Bir Hemşire: Nesime Ahmed (Dölen) Hanım", Sağlık Alanında Türk Kadını, Ed. Nuran Yıldırım, Novartis Yay., İstanbul, 1998, s.388, 391-392, 407. Ödül olarak aldığı tunç madalya için bkz. Ekler: Resim 6.

gayrimüslimlerin bu devlete gönderdiği yardımların payı büyük olmuştur. Gayrimüslimlerin ekonomik gücünü sarsmak ve onların isyancılarla Yunanistan Hükûmetine sağladığı yardımları azaltmak için harekete geçilmiş ve boykot kararı alınmıştır. 1913-1914 yılları arasında gayrimüslimlerden alışveriş yapmama esasına dayanan bu boykot, kadınlar sayesinde başarıya ulaşmıştır. Müslüman kadınlar uyarılar sonucu Müslüman mağazalarından alışveriş yaparak bu boykotu amacına ulaştırmıştır.[52]

Yine Balkan Harbi sırasında Müdafaa-i Millîye Cemiyeti Hanımlar Heyeti tarafından 8 ve 15 Şubat 1913 tarihlerinde Darülfünun (üniversite) konferans salonunda kadınların konuşmacı olarak katıldıkları iki toplantı düzenlenir. Dört-beş bin kadının katıldığı toplantılarda Halide Edip, Fatma Aliye, Nigar Hanım, İhsan Raif gibi meşhur isimlerin de yer aldığı 14 kadın, oldukça muhtevalı ve heyecanlı konuşmalar yaparak önemli miktarda yardım toplanmasını sağlamışlardır.[53]

Toplantıların önemli bir özelliği, vatanın tehlikede olduğunu gören değişik fikir akımlarına bağlı hanımları bir araya getirmesidir. Bunlardan en belirgin şahsiyetler, Fatma Aliye Hanım (İslamcı), Halide Edip (Türkçü) ve Nigar Binti Osman (Batıcı)'dır. Konuşmacıların hepsi de vatanın kurtuluşu için çeşitli tedbirler teklif etmişlerdir.[54]

Fehime Nüzhet Hanım, yardım toplamak için ortak bir noktaya "dinî duygulara" hitap etmiştir.[55]

Halide Edip, problemin temelini Türklük şuurunun unutulmasına bağlar ve şöyle der: "Kurtuluş için dindar, haysiyetli, çalışkan olmakla beraber, başka bir şey daha lazımdır. O da, her şeyden evvel şiddetle Türk olmaktır… Bu milliyetperverliktir ki, Türk milletini evvela büyük bir millet yapmış, bu hissin bizden gitmesi de tarihî şerefimizi eksiltmiş, bizi kuvvetten düşürmüştür. Yine düşmanlarımızı da bu milliyetperverliktir ki, onları yarım asır evvel hâlâ bugün sütçülerimiz, bilmem daha nelerimiz diye tahkir ettiğimiz Bulgarları bir millet, Avrupa'nın hatırı sayacağı bir millet hâline getirmiş; Fatihlerin, Selimlerin hüküm sürdüğü Türk ülkelerini onlara çiğnetmiştir… Bugüne kadar küçük bir Bulgaristan'ı, kocaman Türkiye'den güzel, bakımlı görmeye tahammül ettik. Hâlbuki tahammül etmeyecektik. Türkiye, küçük bir Bulgaristan gibi değil dünyanın en büyük devletleri gibi

---

[52] L. Kaplan, a.g.e., s.33.

[53] Kurnaz; Balkan Harbi'nde Kadınlarımızın Konuşmaları, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1993, s.9. Tarık Zafer Tunaya; Türkiye'de Siyasal Partiler, C.1, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1988, s.481. Nâzım H. Polat; Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, s.76.

[54] Kurnaz; Balkan Harbi'nde Kadınlarımızın Konuşmaları, s.14.

[55] "Sultanlar, hanımefendiler, veriniz. Vatan için veriniz, din için veriniz. Kilise olan camilerin, yıkılan minarelerin, susturulan ezan seslerinin, yırtılan ırzların, dökülen kanların, çiğnenen toprakların intikamlarının alınması için veriniz. Mal Hatun size bakıyor, onun üstünde Muhammed size bakıyor. Herkesi esaretten kurtaran dinimizin esir olduğunu görmek için mi bekliyorsunuz?.. Veriniz. Allah rızası için, Peygamber rızası için veriniz!.." Bkz. age.; s.15.

mamur olacaktı. Eğer olmadı ise kabahat kimde? Türk olmasını unutan bizlerde, erkek ve kadında da! Türk kadınları her şeyden evvel Türk kadını olduklarını hissetseydiler, çocuklarına Türklük şuuru aşılasaydılar, memleket pek başka olurdu… Eğer çocuklarımıza Türklük şuuru aşılarsak, memleket değişir."[56] Konuşması bugün için bile Türk çocuğuna ders verecek niteliktedir.

Nakiye Hanım ise Türk ordusu için yardım toplanmasını, buna her Türk kadınının destek vermesini istemektedir.[57] Toplantıların sonunda Halide Edip'in şu üç teklifi kabul edilir ve gerçekleştirilir:

1. Bütün Osmanlı kadınları adına orduya telgraf çekmek,

2. Rumeli'deki cinayetlere karşı Müdafaa-i Milliyeye yardım etmeleri için Hindistan, Türkistan, Rusya vb. Müslüman kadınlara telgraf çekmek,

3. Rumeli'deki olayları protesto ve durdurulmasına çalışmaları için Avrupa kraliçelerine telgraf çekmek.

Rumeli faciası karşısında Türkçü, İslamcı, Osmanlıcı görüşleri savunan konuşmacıların bir araya geldiği, zengin birikimleri ve hitabet kabiliyetleriyle etkili oldukları bu toplantılarda çok miktarda yardım toplanmıştır. Orada bulunan hanımlar üzerlerinde değerli ne varsa vermişlerdir. Bunlar arasında gözlük gibi zaruri ihtiyacını verenler bile vardır. Bir başkası, yolda üşüyeceğini bile bile üstündeki kürkü bağışlamıştır. Hatta elinde bir mecidiyesi kalan bir hanım, "Kadıköy'e gideceğim, bana araba ve vapur parası on kuruş yeter, bunun üstünü alınız." demiştir. Gülsüm Kemalova'nın anlattığına göre, Rusya'daki Türk kadınları da Türk ordusu için değerli eşyalarını bağışlamışlardır. İlk toplantı sonunda Müdafaa-i Milliye yardım kutularından dokuz tanesi, Hilâl-i Ahmer yardım kutularından üç tanesi ağzına kadar yüzük, küpe ve bilezikle dolmuştur. Bunlar Müdafaa-i Milliye'ye teslim edilmişlerdir. İkinci toplantı sonunda da, hitabet kürsülerinin üzeri mücevher ve altınlarla, ellerde gezdirilen kutular paralarla dolmuştur. Bunlar da aynı şeklide teslim edilmişlerdir.[58]

Balkan Savaşları'nda gerçekleşen büyük toprak kayıpları ve bunun yarattığı manevi çöküntü, Türk insanını özellikle de kadınları yaşanacak iki büyük savaşta her yönden daha çok çalışmaya sevk edecektir.

---

[56] age.; s.15-16.

[57] "Paralarımızı, camilerimizin meyhaneye dönüştürülmesi için düşman eline mi bırakacağız?.. Elmaslarımızı, madamlarının kiliselerini tezyin (süslemek) için mi saklayacağız? Yoksa katil düşmanın süngüleri karşısında titrerken mi takacağız?" Nakiye Hanım, bütün bunlara gücü yetmeyenlerin, hiç olmazsa sağlık müesseselerinde ilaç hazırlamasını, sargı yapmasını Hilâl-i Ahmer'e dikiş dikmesini, hastalara bakmasını, bunları da yapamayanların dua etmelerini istemektedir. Bkz. age.; s.33-34.

[58] age.; s.18-19.

II. Birinci Dünya Savaşı'ndan Millî Mücadele'ye Türk Kadını

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı öncesinde çöküşü çok yakın bir devlet görünümündeydi. Dolayısıyla Avrupa'nın her büyük devletinin onun topraklarında emelleri bulunuyordu.

Sıkıntılı geçen bir dönemden sonra başlayan Birinci Dünya Savaşı yıllarında da Türk kadını, fedakârlık ve yardımseverliğini ülkesi için esirgememiştir. Bunalımlı geçen dönemlerde Türk kadınının yaptıkları, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet döneminin âdeta birer provası niteliğinde olmuştur. Mitinglerdeki konuşmalarıyla Türk kadını memleket meselelerinden, Türk ve dünya tarihinden, dünyada olup bitenlerden haberdar olduğunu da göstermiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması, Avrupa'da olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de ekonomik alanda kadınların, savaşa giden erkeklerin yerlerini alması zorunluluğunu doğurdu. Büyük savaşın yarattığı sefalet ve açlığın da etkisiyle kadınlar, ticaretten fabrikalara, yol yapımından sokak temizliğine kadar birçok iş sahasında istihdam edilmeye başlandı. Toplumun gelenek duvarlarını yıkan böyle bir zorunluluğun da etkisiyle kadınlar, bu dönemde kendilerini ekonomik güç olarak gördüler. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte resmî daireler kadın memur çalıştırdılar. İstanbul'da kadın ticaret erbabından oluşan bir Kadın Tüccarlar Pazarı açılmıştı. Hatta Beyoğlu'nda, Sirkeci'de, Divanyolu'nda erkekler, kadın berberlere tıraş olmaya başlamışlardı.[59] Birinci Dünya Savaşı'nda kadın, bazı madenlerde dahi çalıştırılmıştır.[60]

Osmanlı İmparatorluğu'nda arka arkaya gelen savaşların, özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın ekonomik yaşamda yarattığı sarsıntıları hafifletmek için kadınları iş alanına çekmek amacıyla devlet, önlemler almak zorunda kalmıştır. Türk kadınının bu savaşta rolünü anlamak bakımından bu durum bilinmesi gereken bir noktadır. Ayrıca yine kadınlar tarafından yardım amaçlı kurulan dernekler de faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Bu dönemde Liman von Sanders Paşa'nın kızının fikriyle, orduda bir ferdini kaybetmiş ailelere yardım amacıyla 24 Aralık 1914 tarihinde Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti kurulmuştur. Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın himayesinde kurulan, başkanı Nuriye İsmail (Canbolat) Hanım olan cemiyet, kurulduğu ay içinde 2095 ailenin 5000'den fazla nüfusuna yağ, pirinç, fasulye, tuz gibi erzak dağıtmıştır. Dernek yardıma muhtaç iptidaiye öğrencilerine öğle yemeği, asker kızlarına çeyiz yardımı, hastalara ve loğusalara nakdî yardım gibi faaliyetlerde bulunmuştur.[61]

---

[59] Zafer Toprak; "1935 İstanbul Uluslararası Feminizm Kongresi ve Barış", Kadın ve Toplum, Mart 1986, s.26.

[60] Kadınların madenlerde çalıştırılmaması, 1921 tarihli ve 151 sayılı kanun ile Ereğli Havzası için benimsenmişti. Bu ilke 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha (Genel Sağlığı Koruma) Kanunu'nda da aynen yer almış, böylece kadınların madenlerde çalıştırılmaması kuralı Türkiye ölçeğinde genişletilmiştir. Bilgi için bkz. Güzel; age.; s.58-59.

[61] Kurnaz; 2. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1996, s.212-213.

1915 yılında ise şehit ailelerini himaye için Nakiye Hanım tarafından Şehit Ailelerine Yardım Birliği kurulmuştur. Şehit ailelerine maaş bağlanması, yetimlerinin okullara yerleştirilmesi gibi hizmetler gören cemiyet, İstiklal Harbi sonrasında dağılmıştır.[62]

Birinci Dünya Savaşı sıralarında (1915) Ticaret Bakanlığınca kadınlar için bir çeşit mecburi hizmet kanunu yayınlandığı görülmektedir. Bu kanunla Adana ve çevresinde Cemal Paşa'nın emriyle kadınlar için askerî çalışma bölgeleri kuruluyor ve geri hizmetler kadınlara devrediliyordu. Böylece Adana ve Urfa çorap fabrikalarında işçi sayısı arttırılıyor, yalnız Urfa'daki çorap fabrikasında 1000 kadın işçi çalıştırılması öngörülüyordu. Yine bu kanunla İzmir, Sivas, Konya, Akşehir, Isparta, Niğde, Aydın, Kütahya, Eskişehir ve Karahisar'da 15.000 dolayında kadın işçinin çalıştırılması kabul edilmişti.[63]

Yine Cemal Paşa'nın öncülüğünde, Suriye'de 4'üncü Ordunun derlediği Kadın Amele Taburları, pamuk hasadı için Çukurova yöresine sevk edilmişti.[64] Türk kadını özellikle mahsulatın kaldırılması ve çekirge itlafı işinde büyük bir başarı göstermiştir.[65]

Öte yandan İstanbul'da faaliyetlerine ara vermiş bulunan İstihlâk-ı Millî Kadınlar Cemiyeti 1916'da yeniden faaliyete geçiyor; ilk kuruluşunda 15 olan çalışan kadınların sayısı 200'e yükseliyordu. Bu kadınlar, İstanbul'un değişik yerlerinde terzi atölyeleri bulunan ustalardı ve savaşa asker çamaşırı yetiştirmek için yeniden faaliyete geçmişlerdi.[66]

Savaşın ekonomide yarattığı sarsıntıları hafifletmek için alınan önlemlerin bir devamı olarak, 24 Ağustos 1916 tarihinde, İstanbul'da Sultan Abdülmecit'in torunu, Enver Paşa'nın karısı Naciye Sultan'ın himayesinde İsmail Hakkı Bey tarafından İçişleri Bakanlığının 11 Nisan 1916 tarih ve üç sayılı müsaadesiyle kadınları namuslu bir şekilde hayatlarını kazanmaya alıştırmak ve himaye etmek, izdivaçlarına yardımcı olmak maksadıyla Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi kurulmuştur.[67] Dernek her ne kadar bir kadının himayesindeyse de kurucuları tamamen erkektir.[68]

Kurulur kurulmaz çalışmak isteyenlerin kendisine başvurmalarını ilan eden derneğe bir buçuk ay zarfında 14.000'den fazla kadın müracaat etmiştir. Esas merkezi Çapa'da olan derneğin fakir halkın toplandığı Fatih ve Üsküdar'da birer şubesi açılmıştır. Derneğin faaliyet sahasını ikiye ayırabiliriz. Birincisi doğrudan doğruya kendi bünyesinde açtığı iş yerlerinde kadınları çalıştırmak, ikincisi ise anlaşma yaptığı özel veya resmî kuruluşlarda kadınları çalıştırmak. Dernek Atina'dan pamuk, Almanya'dan makine, Avusturya'dan da kadın eşyaları için lüzumlu maddeleri ithal ederek

---

[62] age.; s.213.
[63] Kemal Savcı; Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadını, Cihan Matbaası, Ankara, 1973, s.66.
[64] Toprak; a.g.m., s.26. Kurnaz; Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, s.102.
[65] Cengiz Mutlu; Birinci Dünya Savaşı'nda Amele Taburları, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2007, s.123.
[66] Güzel; a.g.e., s.44.
[67] Tülin Sümer; "Türkiye'de İlk Defa Kurulan Kadınları Çalıştırma Derneği", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.10, Temmuz 1968, s.59. Mutlu; s.124.
[68] Yaraman; s.106.

kendi şubelerinde kurduğu tezgâhlarda bunları kadınlara işletip satmakta idi.[69]

Bu dernek, 1332/1916 senesinden itibaren pek çok kimsesiz kadına iş bularak sefaletten kurtulmalarına ve namuslu bir şekilde hayatlarını kazanmalarına yardımcı olmuştur. Derneğin iktisat ve ahlakın gelişerek korunmasına olağanüstü hizmet ettiği gerekçesiyle kamu yararına çalışır dernekler arasına sokulmasının uygun görüldüğü bildirilmiştir.[70]

Cemiyet aracılığıyla kadınlar gönüllü askere de alınmıştır. İstanbul'da 1'inci Orduya bağlı Birinci Kadın İşçi Taburu da geri hizmette kadınlara istihdam imkânı sağlamıştır.[71]

Müracaatta bulunacak kadınlar arasında din ve milliyet farkı gözetilmeksizin asgari yaş 18, azami 40 olmak, kucakta taşınır çocukları olmamak, ahlaklı ve namuslu olmak, aşılı olmak, bulaşıcı hastalığı olmamak, sağlıklı, güçlü ve kuvvetli olmak gibi şartlar aranıyordu.[72]

Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi, bir anda Osmanlı İmparatorluğu'nun en fazla sayıda kadın işçi çalıştıran kuruluşu haline geldi.[73] Ancak, Cemiyetin üstlendiği görev bununla da bitmiyordu. Zaman içinde, Kadınları Çalıştırma Cemiyetinin asıl amacının Müslüman Osmanlı kadınlarının çalışma hayatına katılmasını sağlamak değil onların "namuskârane" yani "kötü yol"a düşmeden yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlamak olduğu anlaşıldı. Cemiyet kendisinin bu kadınlara geçici bir destek olduğunun farkındaydı. Bunun yerine devamlı bir ocak tesis etmelerini yani bir erkekle evlenerek yeniden ev bark sahibi olmalarını sağlamak için de çalışmıştır.[74]

1'inci Orduya bağlı olarak kurulan Birinci Kadın İşçi Taburu, geri hizmette kadınları çalıştırmasına rağmen kendi içinde bir hiyerarşiye de sahiptir. Kadınların yakalarına taktıkları sırma şerit, yıldız, makas ve hilal bu durumu göstermektedir. Kadın Amele Taburu kendisine tahsis edilen

---

[69] Sümer; s.60. Mutlu; s.125.

[70] Sümer; s.62.

[71] Toprak; "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti Kadın Askerler ve Millî Aile", Tarih ve Toplum, C.9., S.51, Mart 1988, s.163. Çeşitli görevlerde bulunan kadınların maaşları şöyle tespit edilmiştir. Tabur Baş Katibesi 600-800, Tabur ve Bölük Katibeleri 500-700, Tabur İaşe Memuresi 600-800, Tabur Debboy (Depo) Memuresi 500-700, Bölük Başı 600-800, Takım Başı 400-600, Hastabakıcı 300-450, Terzi 500-600, Aşçı 250-350. Ayrıntılı bilgi için bkz. Birinci Ordu-yu Hümâyûna Mensup Kadın Birinci İşçi Taburu Hidemât-ı Dâhiliye Talimatnâmesi, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul, 10 Eylül 1333/1917, s.19.

[72] Birinci Ordu-yu Hümâyûna Mensup Kadın Birinci İşçi Taburu Hidemât-ı Dâhiliye Talimatnâmesi, s.5.

[73] Yavuz Selim Karakışla; "Kadınları Çalıştırma Cemiyetinin Kadın İşçileri Evlendirme Kampanyası", Tarih ve Toplum, C.37, S.219, İletişim Yay., Mart 2002, s.27.

[74] Kadınları Çalıştırma Cemiyetine kayıtlı bütün daimi işçilere evlenme zorunluluğu getiren bir İzdivaç Talimatnamesi yayımlanarak erkekler en geç 25, kadınlar en çok 20 yaşında evlenmek zorunda bırakıldı. Cemiyetin kendilerine uygun bir eş adayı bulmuş olmasına rağmen hâlâ evlenmemekte ısrar eden erkek ve kadınların kazançlarının %10'una cemiyet tarafından el konulacak ve bu kişilerin cemiyetle ilişiği kesilecekti. Evlenenlere Meclis İdare kararıyla %20'ye kadar zam ve çocuk sahibi olanlara ise yine %20'ye kadar ek zam yapılacaktı. Birinci Ordu-yu Hümâyûna Mensup Kadın Birinci İşçi Taburu Hidemât-ı Dâhiliye Talimatnâmesi, s.15. Karakışla; a.g.m., s.28-30.

arazilerde zirai faaliyetle de meşgul olmuştur. Tabur emrine verilen Haydarpaşa ve Seyitahmet Deresi civarındaki arazilerde Kadın Amele Taburuna bağlı kadınlar, sebze ve hububat üretimi yapmışlardır.[75]

Birinci Dünya Savaşı ve sonrası yine Türk kadınının bazı yardım cemiyetlerinde faal olduğu bir dönemdir. Kadınların bu örgütlenmeleri gerçekleştirmelerindeki en önemli etken, savaş ortamından oldukça etkilenmeleridir.

Türk milleti Balkan Savaşı'ndan sonra, girdiği Birinci Dünya Savaşı'nda da yenilgiye uğramıştı. Galip devletler Anadolu üzerinde savaş öncesi yaptıkları paylaşma planlarını uygulamaya koymakta gecikmemişti.

30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti'ne de kabul ettirilen Mondros Ateşkes Antlaşması hükümlerine göre Anadolu, işgallere açık hâle getirilmişti.

ATATÜRK 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı zaman ülkenin durumunu Büyük Nutku'nda şöyle açıklamıştır:

"Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış, Büyük Savaş'ın uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir bir durumda… Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta… İtilaf devletleri, ateşkes anlaşmasının hükümlerine uymayı gerekli bulmuyorlar. Birer bahane ile İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap (Gaziantep) İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askerî birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta yabancı subay ve memurlar ile özel ajanlar faaliyette. Nihayet, konuşmamıza başlangıç olarak aldığımız tarihten dört gün önce, 15 Mayıs 1919'da, İtilaf devletlerinin uygun bulması ile Yunan ordusu da İzmir'e çıkartılıyor. Bundan başka, memleketin her tarafında Hristiyan azınlıklar gizli veya açıktan açığa kendi özel emel ve maksatlarını gerçekleştirmeye, devleti bir an önce çökertmeye çalışıyorlar…"[76]

Halkta beliren umutsuzluk önceleri bazı aydınları, bağımsızlıkla, millî şeref ve haysiyetle bağdaşmayacak çare arayışlarına yöneltmişti. Bu arayışlar işgalcilerden medet umma derecesine varmıştı.

Sonuçta Türk kadınının bütün bu özveri ve çabaları Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderini değiştiremedi. Fakat kısa süre sonra umutsuzluğun, acının ve hüznün hâkim olduğu bu yıkıntıdan yepyeni bir devlet doğacaktı. Milletine karşı sorumluluklarını bilen, son savaşına hazırlanan Türk kadını, namusunu, kundaktaki yavrusunu ve bağımsızlığını almak isteyenlere karşı son sözünü henüz söylememişti.

---

[75] Mutlu; s.131.

[76] Mustafa Kemal Atatürk; Nutuk, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara, 2000, s.1.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE'DE TÜRK KADINI

I. Millî Mücadele'de Cephe Gerisinde Çalışan Türk Kadınları

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Mondros Ateşkes Antlaşması bahane gösterilerek toprakları İtilaf devletleri'nce yer yer işgal edilmeye başlanmıştı. Bir taraftan bu işgaller sürerken, diğer taraftan Yunan ve Ermeni işgalleri ile Türk milleti âdeta yok sayılıyordu.

Osmanlı Devleti işgalleri kabul etmiş, ordusunu terhis etmiş veya etmektedir. İstanbul Hükûmeti, Türk birliklerine işgalcilere karşı konulmaması için emir vermiştir.[77]

İşgallerin başlamasıyla canını, malını, namusunu ve toprağını düşmana terk etmek istemeyen Türk halkı, silaha sarılarak Kuvayı Milliye teşkilatları kurmuş ve bu duruma tepkisini göstermiştir.

Küçük yöresel direnişler şeklinde başlayan mücadele, özellikle İzmir'in işgali ile dalga dalga yurt sathına yayılarak bir İstiklal Savaşı şekline dönüşmüştür. Türk kadını da bu ölüm-kalım mücadelesinde erkeğinin yanında yer almıştı.

Türk kadınının cephe gerisinde çalışarak Millî Mücadele'ye yaptığı katkılar şu şekilde sıralanabilir: İşgalleri protesto için düzenlenen mitinglere katılma, padişaha, hükûmete, yabancı devlet başkanları eşlerine protesto telgrafları çekme, yardım için cemiyetler hâlinde teşkilatlanma, yaralılara bakma, askere giyecek-yiyecek, çeşitli hediyeler, sigara, para ve eşya temin etme, kağnılarla cepheye silah ve erzak taşıma, cephe gerisinde, erkeklerden kalan işlerde ve tarlada çalışarak üretimi sürdürme, askere çorap, fanila vb. dikmek, cephane imalathanelerinde, amele taburlarında çalışmak, yardım toplamak, göçmen ve kimsesizlere yardım etmek vb.

Anadolu'nun işgal edilmeye başlanması üzerine Türk kadını, bu durumu protesto etmek ve kurtuluş çareleri aramak için mitinglere yoğun bir şekilde katılmıştır.

A. Millî Mücadele Mitinglerinde Türk Kadını

İtilaf devletleri, Birinci Dünya Savaşı'nda kazandıkları başarıların sonuçlarını görüşmek üzere, 18 Ocak 1919'da Paris'te toplandılar. Paris Barış Konferansı olarak anılan bu toplantı, aslında Asya ve Avrupa'nın coğrafi, ekonomik, stratejik haritalarını yeniden düzenlemek ve Avrupa devletleri arasında yeni bir güç dengesi kurmak amacını taşıyordu. Ayrıca konferansın başta İzmir olmak üzere, Batı Anadolu ile ilgili olarak aldığı kararlar üzerinde durmak gerekmektedir.[78]

---

[77] Mustafa Balcıoğlu; "Batı Anadolu'nun İşgali ve Kuvayı Millîye", Millî Mücadele Tarihi-Makaleler-, Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002, s.40.

[78] Mustafa Albayrak; Millî Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1998, s.18.

Venizelos'a göre Batı Anadolu; coğrafi, tarihî ve etnik yapı olarak Yunanistan'ın bir devamı durumunda olup Helen ülkesinin vazgeçilmez bir parçasıydı.[79] Yunanistan, "megali idea"yı gerçekleştirebilmek için eline geçen bu tarihî fırsatı iyi kullanmak istiyordu.

Venizelos, Paris Konferansı'nda da çantasından çıkardığı deste deste telgrafları göstererek İzmir'de Türklerin Hristiyanlara korkunç zulümler yapmakta olduklarını, Hristiyanların büsbütün imha edilmek üzere bulunduklarını ileri sürmüştür.[80]

Paris Konferansı'nda, İzmir'in Yunanlara işgal ettirilmesi kararının verilmesinde, Rum Patrikhanesi'nin tahrif edilmiş nüfus istatistikleri de önemli rol oynamıştır.[81]

Yunanların her dediğinin doğru olduğuna inanmaya hazır bu konferans, tarihî ve sosyal gerçekliğe aykırı olarak Batı Anadolu'nun işgali görevini yine onlara vermiştir. Böylece 15 Mayıs 1919'da Anadolu'da Yunan işgal ve mezalimi de başlamıştır.

İşgalin ilk günlerinde İzmir'de Yunanların katliamı ve yağması çok yoğundur. Birçok Müslüman evi basılmış, Türk kadınlarının, kızlarının ırzına geçilmiştir. İstiklal Harbi Gazetesi işgalin ilk 48 saatinde, İzmir ve banliyölerinde öldürülenlerin sayısını 2000 olarak vermektedir.[82]

Bazı kimseler öldürülerek denize atılmışlardır. İşgalden beş gün sonrasına kadar birçok ceset çıkarılmıştır. Bunlar arasında boğazlarından birbirine zincirle bağlı üç polis cesedi Hükûmet Konağı'nın önündeki sahilde görülmüştür. 16 Mayıs akşamı Kordonboyu'nda bazı cesetler sahile vurmuştur. Yunan askerleri, Karşıyaka Vapur İskelesi'nde tesadüf ettikleri bir binbaşıyı, çizmesini vermemesinden dolayı öldürüp denize atmışlardır.[83]

Amerikalı Miralay House, işgal günü ve ertesi gün öldürülen Türklerin sayısını 800 olarak belirtmiştir.[84]

Yunanların yaptığı zulümlere medeni oldukları söylenen İtilaf devletleri'nin sessiz kalmaları, hatta onları desteklemeye devam etmeleri, Türk milletine, kendi hak ve istiklalini ancak kendisinin silaha sarılmak suretiyle kazanabileceği gerçeğini göstermiştir. İtilaf devletlerinden gördükleri

---

[79] age.; s.23.

[80] Bekir Sıtkı Baykal; "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", Belleten, C.33, S.132, Ekim 1969, Türk Tarih Kurumu Yay., s.521.

[81] Gotthard Jaeschke; Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1971, s.50. İzmir şehrinin Yunan askeri tarafından işgaline İtilâf Devletleri'nce karar verildiği haberi için bkz. İleri, 16.05.1919, S.106-488, s.1. İkdam, 16.05.1919, S.7998, s.1. İzmir çevresinde oturan ahalinin %85'inin Türk olduğunu bildiren gazete haberi için bkz. İkdam, 18.05.1919, S. 8000, s.1.

[82] İstiklâl Harbi gazetesi, 17.05.1919, Nu:3, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.1. İşgallerden en çok etkilenen şüphesiz kadınlar ve çocuklardır.

[83] Mustafa Turan; Yunan Mezalimi, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2006, s.87.

[84] age.; s.89.

destekle Yunan ve Ermeni askerleri ne yaptıklarını bilemez bir konuma gelmiştir.[85]

Böyle bir durumda mücadeleye atılmaktan çekinmeyen Türk kadınları, özellikle İzmir'in işgalinden sonra yoğunlaşan mitinglerde bazen konuşmacı bazen de dinleyici olarak işgalleri protesto etmişler, tepkilerini ortaya koyarak alınan kararlara destek vermişlerdir. Dönemin gazetelerine yansıması açısından özellikle İstanbul mitinglerine katılımı oldukça fazla olan Türk kadını, Anadolu'da da işgalleri protesto eden toplantılarda kendini göstermiştir.

1. İstanbul Mitinglerinde Kadınlarımız

Ülkenin İtilaf devletleri tarafından haksız bir şekilde işgal edilmesi, kadın-erkek bütün Türk halkını derinden yaralamıştı. İşgaller karşısında Mustafa Kemal, bundan duyduğu üzüntüyü ve Türk halkına olan güvenini, Samsun'dan 20 Mayıs 1919 günü Sadrazamlığa çektiği şu telgrafla bildirmiştir:

"İzmir'in Yunan askerlerince işgali olayı, yakından ilişkili olduğum ulusu ve orduyu anlatılamayacak ölçüde yürekten yaralamıştır. 19 Mayıs günlü telgrafımızdaki bütün ulus ve ordunun duygularını özetleyen sert çıkışlar, güvendirici ve inandırıcı olmuştur. Ne ulus, ne ordu; kendine karşı yapılan ve bu haksız saldırıyı sindiremeyecektir…"[86]

Gerçekten de İzmir'in işgali, Rum ve Ermenilerin İtilaf devletlerinden güç alarak yaptıkları taşkınlıklar, Türk halkı üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

Balkan Savaşları sırasında ilk defa Darülfünun toplantılarında (8 ve 15 Şubat 1913) konuşmaya başlayan Türk kadını, buradan edindiği tecrübeyle de işgallere karşı İstanbul'da yapılan mitinglere katılarak görüşlerini bildirmiştir.

İstanbul'da ilk öncü toplantı, 19 Mart 1919'da İnas Darülfünunu (Kızlar Üniversitesi) öğrencileriyle, Asri Kadınlar Cemiyeti üyeleri tarafından Fatih türbesi önünde düzenlendi ve işgal kuvvetleri protesto edildi.[87] İzmir'in

---

[85] Manisa Kadınlar Cemiyeti Başkanı Melek Hanım tarafından, 10.06.1919 tarihinde Sadaret Makamına gönderilen bir telgraf, Yunan askerlerinin ne kadar kendilerinden geçtiklerinin de çarpıcı bir örneğidir. "Şehrimizi işgal eden Yunan askerleri tarafından silah aramak bahanesi ile kardeşlerimizin üstleri aranıyor, bu hâller ile kadınlarımız taarruza uğradıkları gibi gece kışlada nöbet bekleyen Yunan erleri Şayeste ismindeki hemşiremizi tehdit ederek kendisine evlenme teklif etmiştir. Dinine, namusuna bağlılık derecesi açık olan hemşirelerimizin iffetine tecavüzleri mubah gören Yunan askerlerinin şehrimizi işgalde devamı, dünya barışı için tehlike olacaktır." Bkz. İstanbul Araştırma Merkezi, "Türk Millet Mücadelesinden Örnekler Millî Direnme Evresinde Düşman İşgallerine Karşı Protesto Telgrafları 27", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.28, Mayıs 1999, s.46.

[86] Mustafa Onar; Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları 1, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995, s.37.

[87] Müjgân Cunbur; "Millî Mücadele Mitinglerinde Türk Kadınının Yaptığı Konuşmalar", Millî Mücadele'de Türk Kadını, Haz. İnci Enginün, Müjgân Cunbur, Cahide Özdemir, Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Yay., Ankara, 1983, s.14.

işgalinden iki gün sonra Üsküdar Kız Kolejinde bir toplantı düzenlendi. Halide Edip Hanım bu toplantıda yaptığı konuşmada yapılan baskıları ve işgali kınadı.[88]

17 Mayıs 1919 Cumartesi günü İzmir'in işgali karşısında Darülfünunda toplanan erkekli kızlı yüksek tahsil gençleri, hocalarını da protesto mitinglerine davet için dersleri boykota karar vermişlerdi.[89]

18 Mayıs 1919 Pazar günü Darülfünunda yapılan toplantıya başkanlığı Besim Ömer Paşa yaparken Hukuk Fakültesi hocalarından Muslihittin Adil Bey, Tıp Fakültesi namına Dr. Âkil Muhtar Bey, Filozof Rıza Tevfik Bey, Hukuk Fakültesi gençlerinden Hamit Şevket Bey, Tıp Fakültesi ve Hukuk Fakültesi adına birer genç, Servet Bey, yüksek tahsil öğrencisi bir hanım, halktan bir zat ve diğer bazı şahıslar konuşmalar yaptılar. Kürsüye gelen yüksek tahsil öğrencisi hanım, "Biz de sizin kadar, belki daha ziyade elemliyiz. Teşebbüsatınıza en sağlam bir imanla iştirak ediyor ve şu hakikati isma etmek (duyurmak) istiyoruz. Kim demiş bir kadın küçük şeydir. Bir kadın belki en büyük şeydir."[90] diyerek kendilerinin de yabana atılmayacak bir güç olduklarını dile getirmiştir.

a. Fatih Mitingi

İzmir'in işgali üzerine yapılan bu ilk toplantıyı 19 Mayıs 1919 Pazartesi günü Fatih'te yapılan miting izlemiştir.

Elli bine yakın halkın hıncahınç doldurduğu Fatih Belediyesi önünde kurulan kürsüde konuşan Halide Edip Hanım, kalabalığa şöyle seslenmiştir: "Müslümanlar, Türkler, Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece. Fakat insanın hayatında sabahı olmayan gece yoktur. Yarın bu korkunç geceyi yırtıp müşâşâ (parlayan) bir sabah yaratacağız… Hanımlar, bugün elimizde top, tüfenk denilen alet yok, fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silahımız var: Hak ve Allah var. Tüfek ve top düşer, hak ve Allah bakidir. Topun yüzüne tükürecek kadar evlatlar, analar, kalbimizde aşk ve iman, milliyet duygusu var…"[91]

---

[88] agm.; s.15.

[89] İstiklâl Harbi gazetesi, 18.05.1919, Nu:4, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.2.

[90] İstiklâl Harbi gazetesi, 19.05.1919, Nu:5, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.1. Darülfünun toplantısı dışında 19 Mayıs 1919 tarihli İkdam Gazetesi, "Üsküdar Türk Hanımlarının Protestosu" başlığıyla yayınladığı bir yazıda, 50.000'den fazla Türk kadınının bir gün önce, Doğancılar'da toplanarak Sadrazama, Amerika, İngiltere ve Fransız mümessillerine telgraf gönderdiğini bildirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İkdam, 19.05.1919, S.8001, s.1; Hâdisat, 19.05.1919, S.139, s.1. (Ekler: Belge 4) 19 Mayıs tarihli İkdam Gazetesi'nde yine aynı sütunda "Hanımların İçtimağı" başlığıyla yer alan haberde İstanbul'un münevver hanımlarının 19 Mayıs günü saat üçte Darülfünun konferans salonunda içtima ederek İzmir hadisesi hakkında konuşacakları bildirilmektedir.

[91] Kemal Arıburnu; Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1975, s.13. İleri gazetesinin manşetten verdiği haberde mitinge 80.000 kişinin katıldığı belirtilmektedir. Mitingle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İleri, 20.05.1919, S.110-492, s.1.

Padişahtan Türk milletine babalık etmesini isteyen Halide Edip, milleti temsil eden bir kabinenin de bir an önce kurulmasını dileyip halkı birlik ve beraberliğe çağırmıştır.[92]

Halide Edip'in açılış konuşmasından sonra Salâhattin, Hüseyin Ragıp ve Tahsin Fazıl Beyler konuşmalarını yapmışlar, kapanış konuşması görevi de Meliha Hanım'a verilmişti. Darülfünun Felsefe Şubesinden Meliha Hanım, büyük bir heyecan içinde konuşmuş, yedi asırdır payidar olan Osmanlı Devleti'nin çöktürülmek istendiğini anlatarak demiştir ki: "…Fakat bu koca devlet yıkılırken öyle bir tarraka (gümbürtü) ile devrilmeli, öyle bir çatırtı ile devrilmelidir ki o metin ve rasin (sağlam) binanın çatırtısı cihanı sarsmalı, bütün insaniyeti titretmelidir. Bu enkaz altında yalnız bu milletin erkekleri değil kadınları da ezilecektir. Hem onların nazik ve hassas vücutları bu müthiş felaket altında daha çok müteessir olacaktır. Hiç şüphesiz ki bütün bu felaketlerden sonra sevgili İzmir'imizin uğrunda mukaddes ve kıymettar vatanımıza feda olarak ölmek ulvi bir şeydir…"[93] Fatih mitingi sonunda, padişaha gönderilmek üzere iki gençle birlikte Halide Edip Hanım da seçilmiştir. Fakat Padişah Vahdettin, hasta olduğu gerekçesiyle kurulu kabul etmemiştir.[94] Bununla birlikte Amerikan Başkanı Wilson'a da bir telgraf çekilmiştir.[95]

b. Üsküdar Mitingi

İkinci miting yeri, 20 Mayıs 1919'da Üsküdar Mutasarrıflık Dairesi önündeki parkın karşısında bulunan Doğancılar'daki mezarlığın bulunduğu yerdi. Asri Kadınlar Cemiyeti üyelerinden iki üniversiteli hanım da bu mitingde protesto konuşmaları yapmışlardır.[96]

Sabahat Hüsamettin Hanım, "…İşte hayatı, ruhu Türk olan İzmir'i bugün Yunanlar aldılar. Belki yarın da sinemizden bir şefkat, kalbimizden bir hayat koparır gibi birer birer Konya'mızı, Bursa'mızı hatta evet, bütün güzellikleriyle nazarları celp eden (üzerine çeken) çok sevgili İstanbul'umuzu da isteyecekler…" derken daha sonra söz alan Naciye Hanım, savaşçılara cesaret vermek için onların yalnız olmadıklarını, arkalarında karılarının, analarının, evlatlarının ve kardeşlerinin beklediğini haykırıyordu.[97]

---

[92] Arıburnu; s.14. Halide Edip Hanım'ın Fatih Mitingi'ndeki konuşması, bazı farklılıklarla, Hâdisat gazetesinde de yer almaktadır. Bkz. Hâdisat, 20.05.1919, S.140, s.1.

[93] Hâdisat, 20.05.1919, S.140, s.1.

[94] Zeki Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Gençliği, Kaynak Yay., İstanbul, 2004, s.132. Zeki Sarıhan, iki erkeğin dışında sadece Halide Edip Hanım'ın kurula seçildiğini bildirmesine rağmen Hâdisat gazetesinde Padişaha gönderilmek üzere beş erkek ve beş kadından oluşan bir heyetin seçildiği yazılıdır. Kadınlar; Halide Edip Hanım, Müfide Ferit Hanım, Selma Rıza Hanım, Mutîa Hanım, Şükûfe Nihal Hanım. Bkz. Hâdisat, 20.05.1919, S.140, s.1.

[95] Cunbur; "Millî Mücadele Mitinglerinde Türk Kadınının Yaptığı Konuşmalar", s.19.

[96] Hâdisat, 21.05.1919, S.141, s.1. Hanri Benazus; Bir Milletin Yeniden Doğuşu Türk Kadınının Uyanışı, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 2005, s.76.

[97] Sabahat Hüsamettin ile Naciye Hanım'ın konuşmaları için bkz. Hâdisat, 21.05.1919, S.141, s.1. İkdam, 21.05.1919, S.8003, s.1. Bernard Caporal; Kemalizmde Türk Kadını 1919-1970, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1982, s.167-168.

21 Mayıs 1919 tarihinde Darülfünun Konferans Salonu yine tarihî günlerinden birini yaşamıştır. Çeşitli mekteplere mensup erkek ve kadın öğretmenler, İzmir'in işgalini saatlerce devam eden nutuklarla protesto etmişlerdir. Bu toplantıda Halide ve Nakiye Hanımlar da konuşmuşlardır. Nakiye Hanım, "… Akan beşeriyet kanı kâfi değilse baki kalan Türk kanı feda olsun. Vatanın rehasına (kurtuluşuna) evlâtlarını feda eden babalar, biz gençler, kadınlar Türk topraklarının herhangi bir köşesinde Yunan bayrağına razı olmayacağız… Avrupa, bir karış toprağımızı Yunan'a vermek istiyorsa biz kardeşlerimiz, çocuklarımız, babalarımızla tarihe şanlı bir surette kayd olunmaktan çekinmeyiz." derken Halide Edip Hanım, "… Tarihinde bir Çanakkale'si olan millet mahvedilemez. Sükûnetimizi muhafaza edelim. Bugünkü uyanmış heyecanı zinhar (sakın) uyutmayınız. Heyecanımızı muhafaza edelim. Bütün kuvvetimizle çalışarak neler yapabileceğimizi göstermeliyiz."[98] diyerek konferansta kadınların tepkilerini dile getirmişlerdir.

c. Kadıköy Mitingi

22 Mayıs 1919 günü Kadıköy Belediye Dairesi önünde şiddetli yağmur altında yapılan ve yaklaşık 15-20.000 kişinin katıldığı mitingde haksız işgalleri protesto eden Kadıköylüler, birleşme çağrısı yapmışlardır. Gazeteci Fahrettin Bey, Hüseyin Suat Bey, Tıbbiyeli Memduh Necdet ve Kemal Beyler, Ahmet Kemal Bey, Halide Edip ve Münevver Saime Hanımlar bu mitingde konuşmuşlardır. Üniversite öğrencisi olan Münevver Saime Hanım, "… Ben kendimi hürriyeti gasp edilmiş bir milletin kızı tutarak istiklalime nasıl yürüyeceğimi söyleyeceğim. Bu beyanat kollarımızı bağlamak isteyenler için dikkate şayan olmalı. Oğlum bana, 'Ben neyim?' diye ilk sorduğu gün ona semalardan haykıran bir melek gibi 'Büyük tarihli bir Türk'sün! diye hitap edeceğim. Bu nida, bu sihirli ses onun ruhunda ne fırtınalar hazırlayacak. Ninnisini söylerken, bu nutukları yanık sesimle ruhuna serpeceğim… Az söylemek, çok iş görmek zamanı hulûl etmiştir (gelip çatmıştır). Biz yalnız ağlıyoruz. Ağlamakla kazanılmış hak, hıçkırıklarımızı dinleyecek kalp yok. Teşkilata, nihayet fiiliyata mübaşeret (girişme)"[99] diyerek harekete geçmek zamanı geldiğini ifade etmiştir.

Kadıköy Mitingi'nde söz alan üniversite öğrencisi Münevver Saime Hanım, halkı savaşa çağırınca polis güçleri kendisini tutuklamak istemiş, Münevver Saime Hanım Anadolu'ya geçmiş, daha sonra da Kurtuluş Savaşı'nda sol kalçasından yaralanmış ve İstiklal Madalyası'yla onurlandırılmıştır.[100]

---

[98] Hâdisat, 22.05.1919, S.142, s.1. İkdam, 22.05.1919, S.8004, s.1. Tasvir-i Efkâr, 22.05.1919, S.2732, s.2. Kurnaz, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, s.110. Halide Edip Hanım'ın başkanlığında saat 15.30'da açılan toplantıya üç bin muallime ve muallim katılmıştır. Bkz. İleri, 22.05.1919, S.112-494, s.1.

[99] İleri'de, "Kadıköy'de Büyük Bir Miting" başlığıyla yer alan haberi, dönemin diğer gazeteleri de aktarmaktadır. Münevver Saime ile Halide Edip Hanımların nutku gazetelerde yer almıştır. Bkz. İleri, 23.05.1919, S.113-495, s.1-2. Hâdisat, 23.05.1919, S.143, s.1. İkdam, 23.05.1919, S.8005, s.1.

[100] Yaraman; s.115. Kemal Arıburnu, Zehra Celâsun ve Afet İnan da eserlerinde Anadolu'ya kaçarak orduda görev yapmış ve Darülfünunluların "Asker Saime" adını taktıkları bu kadının İstiklal Madalyası aldığını yazmaktadırlar. Bkz. Arıburnu; s.75. Celâsun; s.159. A. Afet İnan; s.114.

Yine aynı mitingde konuşan Halide Edip Hanım, "…Kendilerinin olmayan toprakları âleme tevzi etmek (dağıtmak) isteyenler hakkın sadâsı önünde eğileceklerdir. Dün İstanbul'a gelmek isteyen bir Çarlık vardı. O Çarlığın yerlerinde şimdi yeller esiyor. Niçin? Çünkü biz o Çarlığın nefesini Çanakkale'de boğduk. Burada devrilen yalnız Çarlık değildir. Adaletsizliktir… Zinhar heyecanlarınızı unutmayınız… Milletlerin üzerinde hâkim olan adalet, Türk milleti, nihayet senin de hakkını verecektir…"[101] sözleriyle işgallerden duyduğu üzüntüyü dile getirerek adaletin eninde sonunda yerini bulacağını belirtmiştir.

ç. Sultanahmet Mitingi

İzmir'in Yunanlar tarafından işgali üzerine yapılan mitingler içinde en ünlüsü ve en çok ses getireni kuşkusuz 23 Mayıs 1919 Cuma günü yapılan Sultanahmet Mitingi olmuştur. İstiklal Harbi Gazetesi'nin yazdığına göre yaklaşık 100.000 kişinin katıldığı bu toplantı, İtilaf devletlerini de oldukça korkutmuştur. İki İngiliz uçağının Sultanahmet Meydanı üzerinde uçarak takip ettiği bu toplantıda yine aynı gazetenin haberine göre her metrekareye altı kişi düşmekteydi. Halk civar sokaklara taşmış, ağaç dallarına, damlara yerleşmişti. Elliden fazla cemiyetin, bütün mekteplerin, siyasi partilerin katıldığı mitingde dövizler üzerinde "Türk hürdür, esir olamaz", "Hak isteriz: 2 milyon Türk 200 bin Rum'a feda edilemez", "Yaşamak istiyoruz. Müslüman ölmez ve öldürülemez" gibi yazılar okunuyordu.[102]

Halide Edip, "Ateşten Gömlek" adlı romanında İstanbul'un ağzını açarak içinde oturanları döktüğünü, Karagümrüklü işçi, İstanbullu kadınla yüksek ökçeli süslü kadının, omuz omuza, yüz yüze geldiğini betimleyerek insanları kadın-erkek birbirine kenetleyen manevi güçten söz etmektedir. Sultanahmet Mitingi'nde Halide Edip asıl Türkiye'yi ilk defa gördüğünü söylemektedir.[103]

İzmir'in işgalinden bu yana dördüncü açık hava toplantısı olan Sultanahmet Mitingi'nde Şair Mehmet Emin, Fahrettin Bey, Selim Sırrı ve Dr. Sabit Bey'in yanı sıra Halide Edip Hanım da konuşmuştur. Toplantının bu en heyecanlı konuşmasında Halide Edip kendisini dinleyen kalabalığa şöyle seslenmiştir: "Kardeşlerim, evlatlarım. Ruhu göklerde olan minarelerimizden yedi yüz yıllık şanları Osmanlı tarihinin bugünkü faciasını seyrediyor. Bu tarihî, bu muazzam meydanda, zafer alayları yapan kahraman ecdadımızın ruhları karşısında dünyanın bir başından bir başına at süren o namağlup erlerin gazapları karşısında başımı kaldırıyor ve diyorum ki: Ben Türk ve Müslüman tarihinin bedbaht bir kızıyım. Eskileri kadar kahraman fakat bedbaht, yeni milletin de bedbaht bir anasıyım. Bu yeni millet namına, ulu

[101] İleri, 23.05.1919, S.113-495, s.3. Hâdisat, 23.05.1919, S.143, s.1. Kadıköy Mitingi'nde aynı gazetelerden öğrendiğimize göre Zeliha Osman Hanım da bir nutuk söylemiştir.
[102] İstiklâl Harbi Gazetesi, 24.05.1919, Nu:10, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.1. Kemal Arıburnu, Sultanahmet Mitingi'ne 200.000 kişinin katıldığını belirtmektedir. Bkz. Arıburnu; s.39.
[103] Halide Edip Adıvar; Ateşten Gömlek, Özgür Yay., İstanbul, 1999, s.27.

ecdadımızın ruhları önünde başımı eğip yemin ediyorum. Bugün kolları kesilmiş Türk milletinin geçmiş günlerdeki kadar cesur bir ruhu var. Yemin ediyorum ki göğsünü adalet ve insaniyetten alan ecdadımın ilahi namusuna hıyanet etmeyeceğiz. Allah'ıma ve Hakk'a dayanarak Türk milletinin son yolunu size ve dünyaya ilan ediyorum… Yedi yüz senenin tarihine ağlayan minareler altında yemin ediniz. Bayrağımıza ecdadımızın namusuna hıyanet etmeyeceğiz."[104]

Halide Edip'in halkı mücadeleye çağırdığı bu toplantı sonunda "Vallahi… Vallahi…" sedalarıyla bütün Türkler galeyana getirilmek istenmiştir.

Sultanahmet Mitingi'nde böyle büyük bir kalabalığın toplanması İtilaf devletlerini tedirgin etmiş ve bütün mitingler yasaklanmıştır.[105] Ancak 28 Mayıs 1919 Çarşamba günü İzmir'de şehit edilen vatandaşlarımız için Sultanahmet Camisi'nde mevlüt okunmuştur.[106]

30 Mayıs 1919 Cuma günü ise mitinglerin yasak edilmiş olmasına rağmen "dua günü" adı altında Sultanahmet Meydanı'nda bir miting tertip edilmiştir.[107]

Polisin Sultanahmet Camisi duvarları içinde kalması şartıyla özel izin verdiği toplantıda İsmail Hakkı Bey, Hoca Rasim Efendi, Hamdullah Suphi Bey, Milaslı Dr. İsmail Hakkı Bey ile Darülfünun öğrencilerinden Şükûfe Nihal Hanım konuşmuşlardır. Yasağa rağmen yaklaşık 100.000 kişinin toplandığı bu mitinge[108] İkinci Sultanahmet Mitingi de denmektedir. Şükûfe Nihal Hanım yaptığı konuşmada; "Ey sevgili İstanbul, güzel vatanım; alil (hastalıklı) talihsiz toprağım! Seni kaybetmek korkusunun ruhuma yaptığı derin zehirnâk (zehirli) acıyı bilmem bununla kaçıncı defadır duyuyorum… Aziz toprak, bilmiyordum ki; senin en asil çocukların böyle hicranınla ağlarken bütün âlem de sana haris (açgözlü), tamahkâr (doymaz) gözlerini dikmiş, belki asırlardan beri seni bizden ayırmak için uğraşıyorlar… Ruhumuz o kadar sende, varlığımız o kadar sende ki aziz vatan, beşiğimiz sendin, mezarımız yine sen olacaksın!.."[109] diyerek vatan sevgisini dile getirmiş ve tehlikelere dikkat çekmiştir.

---

[104] Hâdisat, 24.05.1919, S.144, s.2. İkdam, 24.05.1919, S.8006, s.1. İleri, 24.05.1919, S.114-496, s.2. (Ekler: Belge 5)

[105] İngiliz kumandanlığının bir emri ile İstanbul polis müdüriyetinin bütün mitingleri yasaklaması sonucu 25 Mayısta Beyazıt Meydanı ile Beşiktaş Taşlık'ta yapılması düşünülen mitingler yapılamamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İstiklâl Harbi Gazetesi, 26.05.1919, Nu:11, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.1.

[106] Tasvir-i Efkâr, 28.05.1919, S.2738, s.1. Hâdisat, 29.05.1919, S.149, s.2.

[107] Haber Hâdisat gazetesinde; "Dünkü İkinci Sultanahmet İçtimağı" başlığıyla yer almıştır. Bkz. Hâdisat, 31.05.1919, S.151, s.1.

[108] İkdam, 31.05.1919, S.8013, s.1. İleri, 31.05.1919, S.121-503, s.1.

[109] Şükûfe Nihal Hanım'ın konuşması için bkz. Hâdisat, 31.05.1919, S.151, s.1-2. İkdam, 31.05.1919, S.8013, s.1-2. İleri, 31.05.1919, S.121-503, s.2. A. Afet İnan; s.116-117.

Miting sonunda büyük kalabalığa teker teker açıklanan ve alkışlarla kabul edilen kararlar şunlardır:

1. Türkler, Wilson Prensipleri'nden kendilerine ait olan 12'nci maddenin tamamen tatbikini talep ederler.

2. Birçok esir millete yeniden istiklal verilirken 950 seneden beri Anadolu'da saltanat ve istiklâle malik olan bir milletin duçar esaret edilmesi, muvafık-ı adalet (adalete uygun) olamaz. Kemal-i azimle hakkımızı talepte son dereceye kadar ısrar edeceğiz. Biz Türk ekseriyetini haiz olan memleketlerin birliğine karşı vaki olan tecavüzü, âlem-i medeniyet (medeni dünya) huzurunda protesto ediyoruz.[110]

13 Ocak 1920 Salı günü yine Sultanahmet Meydanı'nda "İstanbul Türk'ündür ve Türk kalacaktır" mitingi yapılır. Yaklaşık 150.000 kişinin katıldığı bu toplantıda Rıza Nur Bey, Hamdullah Suphi Bey ve Muallimler Cemiyeti Başkanı Nakiye Hanım konuşmuşlardır. Nakiye Hanım; "… Efendiler, size memleketin bir kadını sıfatıyla hitap ediyorum. Fatih'in, Selim'in, Süleyman'ın mezarını, ecdadının ebedi abideleri olan camileri, türbeleri bırakıp çıkacak içinizde bir erkek var mıdır? Ben tasavvur etmiyorum. Çıkmayacaksınız, bırakmayacaksınız. Biz de daima sizinle beraber olacağız, yanınızdan, önünüzden ayrılmayacağız. Hayatından ziyade sevdiği evlâdını vatan sevgisine fedâ eden kadınlarınızın can ile sevdiği İstanbul için canını feda edeceğine elbette inanırsınız… Önümüzde açık iki yol var: Biri, tarihimize şanımızla devam etmek, diğeri gözlerimizle beraber tarihimizi de kapayıp ebediyete götürmektir."[111] diyerek vatan topraklarının düşmana terk edilmemesini, kadın-erkek birlikte mücadele edilmesini ve gerekirse ölümü göze almaları gerektiğini ifade etmiştir.

Aynı mitingde dikkati çeken bir başka husus da Posta, Telgraf ve Telefon Genel Müdürü Yusuf Razi Bey'in Fransız asıllı eşi madamın (Jeanine) söylediği nutuktur. Fransız kadın bu konuşmasında Fransız milletinin Türkler hakkındaki duygularının değiştiğini ve Türklerin takdir edildiğini ifade etmiştir.[112]

İstanbul mitinglerindeki Türk kadınının konuşmalarında üzerinde durduğu başlıca konular şöyle özetlenebilir: Demokrat geçinen devletlerin işgalci amaçları Türk halkı tarafından artık görülmüştür. Bunun için kadın-erkek birlikte mücadele etmek, istiklâle ulaşmak için kaçınılmaz çaredir.

---

[110] İleri, 31.05.1919, S.121-503, s.3. İkdam, 31.05.1919, S.8013, s.2. Hâdisat, 31.05.1919, S.151, s.2. Tasvir-i Efkâr, 31.05.1919, S.2741, s.2.

[111] Arıburnu; s.66-67.

[112] Benazus; s.148-149. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Nejat Birinci, Abdullah Uçman; Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, C.1, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1981, s.158-159.

Dünyadaki bütün halklar kardeştir. Ancak emperyalist düşünceye sahip devlet adamlarının bu amaçlarına karşı, her türlü mücadele yapılmalıdır. Wilson Prensipleri'ne uyulmalı ve Türklere çoğunlukta oldukları yerler verilmelidir. Kadınlar da girişilecek mücadelede göz ardı edilmemelidir; onlar da bu mücadeleye her türlü desteği vereceklerdir.

2. Anadolu Mitinglerinde Kadınlarımız

İtilaf devletlerinin yaptıkları gizli anlaşmalar çerçevesinde Anadolu'yu işgale koyulmaları, özellikle de İzmir ve çevresini Yunanlara işgal ettirmek istemeleri, Batı Anadolu'daki direnişin dalga dalga bütün vatan sathına yayılmasına yol açmıştır. Anadolu'da başlayan işgaller, işgal bölgelerinde protesto mitinglerini de beraberinde getirmiştir.

Anadolu'daki mitinglerin ilki diyebileceğimiz Maşatlık Mitingi'nde (14 Mayıs 1919) Wilson Prensipleri'ne uyulmaması gerekçe gösterilerek binlerce vatandaş işgal kararını kınamış ve silahlı direnişe gidilmesini istemiştir.[113] Kadınlar da bu mitingde erkeklere destek vermişlerdir.

Batı Anadolu'da Yunanların yaptıkları işkence, tecavüz ve zulümlerin Doğu Anadolu'da Ermenilerce tekrarlanması, acı haberlerin bu bölgelerden kaçarak göçmek zorunda kalan vatandaşlarca diğer illerde de anlatılması, Anadolu'da işgalleri kınayan mitinglerin artarak devam etmesine yol açmıştır.

Protesto mitinglerinin pek çoğuna erkeklerle beraber katılan Anadolu kadını, bazı mitingleri ise sadece kendisi düzenlemiştir.

İzmir'in işgali, 16 Mayıs 1919'da Trabzon'da, 17 Mayısta ise Giresun'da protesto edilmiştir. Yine Zonguldak'tan, Edremit'ten işgali protesto eden telgraflar çekilmiştir.[114] Aynı olay nedeniyle Ankara, Bafra, Beyşehir, Haymana ve Pazarcık'ta da heyecanlı mitingler yapıldığı bildirilmektedir. Bafralılar yaptıkları miting sonrası İstanbul'a yolladıkları telgraflarında kadın, erkek, genç, ihtiyar çılgın Yunanların istilasına baş eğmeyeceklerini bildirmişlerdir.[115]

---

[113] Anadolu matbaasında derhâl bastırılarak Türk mahallelerinde davullar çalınarak dağıtılan beyannamelerde şunlar yazılıdır: "Ey bedbaht Türk! Wilson Prensipleri unvan-ı insaniyetkâranesi (vicdanlılık şöhreti) altında senin hakkın gasp ve namusun hetkediliyor (yırtılıyor). Buralarda Rum'un çok olduğu ve Türklerin Yunan'a iltihakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi. Ve bunun neticesi olarak güzel memleket Yunan'a verildi. Şimdi sana soruyoruz: Rum senden daha mı çoktur? Yunan hâkimiyetini kabule taraftar mısın? Artık kendini göster. Tekmil kardeşlerin Maşatlık'tadır. Oraya yüz binlerle toplan…. Bu, sana düşen en büyük vazifedir…" Ayrıntılı bilgi için bkz. İstiklâl Harbi Gazetesi, 15.05.1919, Nu:1, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.2. Türklerin, her milletin mukadderatının Wilson Prensipleri çerçevesinde çözüleceğine olan inancı için bkz. İkdam, 17.05.1919, S.7999, s.1.

[114] İstiklâl Harbi Gazetesi, 20.05.1919, Nu:6, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.3.

[115] İstiklâl Harbi Gazetesi, 27.05.1919, Nu:12, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.2.

18 Mayıs 1919 günü işgalin durdurulmasını isteyen Kızılcahamam ahalisinin Sadaret makamına gönderdiği bir telgraftan Türk kadınının da bu mitinge katıldığı anlaşılmaktadır.[116]

27 Mayısta Edirne'de Sultan Selim Camisi avlusunda toplanan 10.000 Türk, İzmir'den Yunan kuvvetlerinin derhâl çekilmelerini istemiş ve istiklal uğrundaki mücadeleye yardım edeceklerine ant içmişlerdir.[117]

Cahit Çaka "Tarih Boyunca Harp ve Kadın" adlı eserinde, Türk kadınlarının işgallere karşı bilinen ilk toplu hareketinin Erzurum'da başladığını ileri sürmektedir.[118] Erzurum İslam Kadınları namına hareket eden bir kadın komitesi, Müdafaai Hukuk faaliyetleri çerçevesinde ilk toplantısını 29 Kasım 1919 tarihinde Muradiye Camisi'nde gerçekleştirmiştir. Şehitlerimizin ruhları için okutulan Kur'an ve mevlitten sonra kız okulu müdiresi Faika Hanım'ın başkanlığında yapılan toplantıda işgallere karşı çıkılarak protesto edilmesi kararı alınmıştır. Alınan bu karardan sonra İstanbul Hükûmetine, İtilaf devletleri temsilcilerine ve Amerika Senatosuna, haksız işgalleri ve Müslüman Türk halkına yapılan zulümleri protesto eden telgraflar gönderilmiştir.[119]

Düzenleyicileri ve konuşmacıları tümüyle kadınlardan ibaret olması bakımından ilk Türk kadın mitingi[120] olarak kabul edilen Kastamonu Mitingi'nin diğerleri içinde ayrı bir önemi vardır. Kastamonu gibi bir taşra vilayetinde üç binden fazla kadının bir araya gelmesi, ülkenin kurtarılmasına yönelik azim ve kararı göstermesi bakımından da örnek gösterilebilecek niteliktedir.

10 Aralık 1919 Çarşamba günü Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) bahçesinde üç binden fazla Kastamonulu kadın bir araya gelmiş; ülkenin işgalini ve yapılan insanlık dışı vahşetleri şiddetle protesto etmiştir. Mitingde tertip komitesi başkanı olarak Zekiye Hanım, Darülmuallimat Müdiresi Hikmet Hanım ile yardımcısı İclâl Hanım ve Fırka (Tümen) Komutanı Miralay (günümüzde Albay) Osman Bey'in kızı Refika Hanım birer konuşma yapmışlar, olaylardan duydukları üzüntüleri dile getirmişlerdir. Mustafa Eski'nin aktardığı bu konuşmalar, gazetelerdeki yer darlığı nedeniyle sadece Zekiye Hanım'ın konuşması ile sınırlı kalmıştır. Zekiye Hanım, yaptığı kısa ve ateşli konuşmada, işgalleri ve yapılan vahşetleri şiddetle kınamış ve

[116] Leyla Kaplan; s.80.
[117] Hâdisat, 29.05.1919, S.149, s.1. İleri, 31.05.1919, S.121-503, s.3. (Ekler: Belge 6)
[118] Çaka; s.41-43.
[119] Leyla Kaplan; "Millî Mücadele Dönemi Kadın Cemiyetleri", Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Kastamonu 10-11 Aralık 1994, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1996, s.73.
[120] Dönemin Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof.Dr. Azmi Süslü ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof.Dr. Reşat Genç, Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu'nda (Kastamonu 10-11 Aralık 1994) bu tabiri kullanmışlardır.

gerekirse vatanı kurtarmak için kendilerinin de cepheye gideceklerini ifade etmiştir.[121]

Mitingde alınan kararlar doğrultusunda padişaha ve sadrazama telgraflar çekilmiş, bilgi verilmiştir. Ayrıca ABD Başkanı Wilson ile Fransa Cumhurbaşkanı Poincaire'in eşine, İngiltere Kraliçesine, İtalya Kraliçesi ile Hindistan İmparatoriçesi'ne de telgraflar gönderilmiştir. ABD Başkanı Wilson'un eşine çekilen telgrafta "… Madam cenapları (saygıdeğer), vatanımızı gezen ve milletimizi gören arkadaşlarınızın da itiraf edeceği biz Müslüman ve Türklerin büyük annesi öz vatanı ne hâldedir bilir misiniz?... Sizler galipsiniz, kavisiniz (kuvvetlisiniz). Fakat biz hak istiyor ve Wilson cenaplarının dünya huzurunda tatbikini taahhüt ettiği prensiplerinin icrasını talep ediyoruz…"[122] denilerek kadınların hislerine hitap edilip onların merhametinden ve eşlerini ikna etmelerinden medet umulmaktadır.

Millî Mücadele'ye Türk toplumunu hazırlayan mitinglerdeki kadın faaliyetleri, 1919 yılı boyunca sürmüştür. Bunlar arasında 12 Haziran 1919'da Amasya ve Niksar, 20 Haziran 1919'da Isparta, 12 Eylül 1919'da Sivas, 27 Kasım 1919'da Balıkesir ve 25 Aralık 1919'da Denizli mitinglerine büyük ölçüde kadınların katılımı olmuştur.[123]

Erzurum ve Kastamonu mitinglerini dikkate almayan Ahmet Avanas ise işgallere karşı yapılan ilk kadın mitinginin Konya'da olduğunu iddia etmektedir. Konya'nın vatansever beş bin anası cephelerde ve düşman işgali altındaki bölgelerde şehit düşen vatan evlatlarının ruhlarına mevlidi şerif okutmak için 8 Ocak 1920 tarihinde Şerafettin Camisi'nde toplandılar. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Konya Heyet-i Merkeziyesi, beş bin kadın adına ülkenin işgalden kurtarılması amacıyla İtilaf devletlerine yönelik bir beyanname yayımladı. Konyalı kadınlar aralarında seçtikleri bir

---

[121] Zekiye Hanım: "Kardeşler, hemşireler! Daha bir sene evvel kırmızı rengi ile başımızda dalgalanan ulu sancağımız, görüyorsunuz ki siyahlara, matemlere büründü… Haktan en çok bahsedenler, haksızlığın en büyüğünü yaptılar. Daha dün bizim gibi refah ve saadeti; evi, barkı olan İzmir'deki dindaşlarımız, beyaz saçlı kadınlarımız, kundaktaki yavrularımız Yunanlıların süngüsünden geçti… Hanımlar! Büyük felâketlerimiz önünde evlâtlarımızın, kardeşlerimizin kanıyla suladığımız yurtlarımızın işgaline, kardeşlerimizin felaketine susacak mıyız?.. Hanımlar! Biz, dünyayı kanlara boğan, insanları tavuklar gibi boğazlayan erkeklere müracaat edecek değiliz. Bizim gibi şefkatle, merhametle düşündüklerine şüphe etmediğimiz İtilâf Devletleri'nin büyük kadınlarına müracaat edecek ve birer telgrafla, bize yapılan haksızlıkları yazacak ve anlatacağız. Eğer onlar da hakkımızı teslim etmezlerse, evlâtlarımızın kanlarına kendi kanımızı karıştırarak erkeklerimizle bir safta, dinimiz ve istiklâlimiz için ölecek; haksızlara, zalimlere tarihin lanetlerini terk ederek şehâmetle (yiğitçe) öleceğiz." 18.12.1919 tarih ve 2331 sayılı Kastamonu gazetesinden aktaran Mustafa Eski; "Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.9, S.27, Ankara, Temmuz-Kasım 1993, s.655-657.

[122] agm.; s.659-660. Aynı makalede diğer telgraf metinleri de yer almaktadır.

[123] Muhittin Gül; "Millî Mücadele Mitinglerinde Kadınlarımız", Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Kastamonu 10-11 Aralık 1994, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1996, s.54. Afet İnan bu mitinglerin dışında 11 Temmuzda Edirne'de, 4 Ekimde Sivas'ta, yine ekim başlarında Ankara'da da mitingler yapıldığını yazmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Afet İnan; s.107.

heyet ile bu beyannamenin birer suretini şehirdeki İngiliz, İtalyan ve Fransız temsilcileri ile valiliğe verdiler.[124]

Yine 15 Ocak 1920 günü Nasrullah Meydanı'nda erkeklerin yaptığı toplantıdan sonra aynı gün Kastamonu kadınları, Kız Öğretmen Okulunda toplanarak İngiltere Başbakanı Lloyd George'un yaptığı İstanbul ve Boğazlar'ın uluslararası bir hâle getirileceği ve Türk Hükûmetinin yeni merkezinin Anadolu'da olacağına ilişkin sözlerini protesto etmişlerdir. Antalya'daki İtalyan Konsolosluğu aracılığıyla gönderdikleri protesto telgrafında Kastamonu kadınları "Türk milletinin kadınlı-erkekli savaşlarda can vermekte asla düşünmeyeceğini, eğer silah ve cephanelerinin bulunmadığına ümit bağlanıyorsa düşmanlarını tırnakları ile boğacaklarını, gerekirse toprağın üstünde şerefsiz yaşamaktansa toprağın altında kahramanca yatmayı bileceklerini"[125] belirtmişlerdir.

İtilaf devletlerinin Türkiye'nin parçalanması ve başkentin İstanbul'dan Anadolu'ya alınması kararına karşı 11 ve 13 Ocak 1920'de Konya'da,[126] 19 Ocak 1920'de Trabzon'da[127] mitingler yapıldı. Yine Maraş'taki düşman işgaline karşı 30 Ocak 1920'de Sivas'ta ve Amasya'da da birer miting yapılmıştır.[128]

Bundan sonra yine kadın-erkek katılımı ile mitingler sürmüştür. Özellikle Temsil Heyetinin, İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal edilmesi üzerine, yayımladığı bildiride[129] işgalin mitingler yapılarak protesto edilmesini istemesi üzerine Anadolu ve Trakya'da yapılan mitinglerin sayısı artmıştır. Kadınlarımızın da yoğun bir şekilde katıldığı bu dönemdeki mitingler arasında 17 Mart 1920 Erzurum, Çorum ve Kastamonu, 18 Mart 1920 Balıkesir ve Kastamonu, 19 Mart 1920 Edirne ve Yozgat, 20 Mart 1920 Sinop, Tokat, Bitlis, Trabzon, Çine, Gümüşhane, Kayseri, Malatya ve

---

[124] Ahmet Avanas; Millî Mücadelede Konya, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1998, s.39.

[125] Nurettin Peker; 1918-1923 İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri, İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı Hatıralar, İstanbul, Gün Basımevi, 1955, s.124-125. Mustafa Eski, mahalli basında Açıksöz ve Kastamonu gazetelerinde 15 Ocak 1920 tarihinde kadınlar tarafından miting yapıldığına dair bir bilgi olmadığını ifade etmektedir. 15 Ocak olarak bilinen fakat 12 Ocak 1920'de yapılan toplantıya ise kadınların katılmadığını söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Eski; "İlk Kadın Mitingi", Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Kastamonu 10-11 Aralık 1994, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1996, s.46.

[126] Avanas; s.41-42.

[127] İstiklâl Harbi Gazetesi, 20.01.1920, No:214, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.1.

[128] İstiklâl Harbi Gazetesi, 31.01.1920, No:224, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.1.

[129] "İstanbul'un ve makamât-ı resmiyenin (resmi makamların) hususiyle (özellikle) Meclis-i Meb'usanın İtilâf Devletleri tarafından resmen ve cebren işgal edilmiş olmasından ve bu hareketin mütareke ile milleti silahından tecrit ettikten sonra vukua getirilmesinden bahisle İtilâf Devletleri mümessillerine ve bilumum bîtaraf (bütün tarafsız) devletler hariciye nezaretleriyle İtilâf Devletleri'nin Meclis-i Meb'usan riyasetlerine (başkanlarına) protesto telgrafları çekilmek üzere mitingler akdi muktezi (gerekli olup, yapılması kararlaştırılıp lazım) görülmektedir…" Hey'et-i Temsiliye namına Mustafa Kemal tarafından 20 nci Kor. Kumandanlığına 16/17 Mart 1336/1920 tarihinde gönderilen genelge için bkz. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Y.4, S.13, Vesika Nu:329, E.U. Basımevi, Ankara, Eylül 1955.

Diyarbakır, 22 Mart 1920 Konya, 15 Mayıs 1920 Ankara mitingleri sayılabilir.[130]

Anadolu mitinglerinde kadınlar, başta İzmir olmak üzere, Adana, Urfa, Antep, Maraş ve İstanbul'un işgallerini protesto etmişlerdir. Katliamlara seyirci kalan Avrupa devletlerini bir taraftan suçlarken diğer taraftan da bu devletlerin başkanlarına ve onların eşlerine yardım etmeleri için telgraflar çekilmiştir. Kadınlar padişahtan da saltanatı, halifeliği ve Türk halkının haklarını korumasını istemişlerdir.

Bütün olumsuzluklara karşın Türk halkını düşmana karşı birlik olmaya çağıran Türk kadını, vatanını, bağımsızlığını ve namusunu erkeğiyle beraber korumaya kararlı olduğunu bu toplantılara katılarak ve bazılarını bizzat örgütleyerek kanıtlamıştır.

B. Millî Mücadele Döneminde Kurulan Kadın Dernekleri

Millî Mücadele döneminde İstanbul'da ve Anadolu'da çalışmalarda bulunmuş birtakım kadın derneklerine rastlanmaktadır. Bazılarının isimleri hakkında bilgi sahibi olunmasına rağmen ne tür çalışmalar yaptıkları hususunda ayrıntılı bilgi edinilememektedir. Bir kısım dernekler ise Millî Mücadele'deki faaliyetleriyle daha ön plana çıkmışlardır. Merkezi İstanbul olan Asrî Kadınlar Cemiyeti ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi ile merkezi Anadolu'da bulunan Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi ve Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, en etkin çalışan cemiyetler olarak sayılabilir.

1. Asrî Kadınlar Cemiyeti

Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmeyen bu Dernek,[131] kadınların bedenen, fikren terbiyesine çalışmak ve toplumsal düzeyini yükseltmek amacıyla kurulmuştur.[132]

İlk dönem faaliyetleri pek bilinmeyen bu Cemiyetin, ülkenin kötü koşulları karşısında, özellikle işgallerin başlaması üzerine bunlara karşı yapılan protesto mitinglerine katıldığı görülmektedir.

İstanbul'da ilk miting 19 Mart 1919'da İnas Darülfünunu öğrencileriyle Asrî Kadınlar Cemiyeti üyeleri tarafından düzenlendi ve işgal kuvvetleri protesto edildi.[133]

---

[130] Gül; s.56. Bazı küçük tarih farkları olmakla birlikte aynı bilgiler için bkz. Kaplan; Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını, s.80-81.

[131] Müjgân Cunbur, bu derneğin Millî Mücadele'den önce kurulup maddî ve manevi olarak Millî Mücadele'yi desteklediğini yazmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cunbur; "Millî Mücadele'de Kadın Dernekleri", Millî Mücadele'de Türk Kadını, Haz. İnci Enginün, Müjgân Cunbur, Cahide Özdemir, Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Yay., Ankara, 1983, s.33.

[132] Zerrin Ediz, derneğin 1918 yılında bu amaçla kurulduğunu belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zerrin Ediz; Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kadın Örgütlenmeleri Kadın Hakları Açısından Bir İnceleme (1923-1993), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Danışman: Prof.Dr. Necla Arat, İstanbul, 1994, s.11.

[133] Kurnaz; Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, s.108. Güzel; s.46.

Dernek üyeleri, İzmir'in işgali üzerine birer, ikişer gün arayla İstanbul'un değişik yerlerinde düzenlenen büyük mitinglere katılmışlardır. 20 Mayıs 1919'da Üsküdar Doğancılar'da yapılan mitingde erkek hatipler arasında Asrî Kadınlar Cemiyeti adına Sabahat ve Naciye Hanımlar da konuşmuşlardır.[134]

Nezihe Muhittin Asrî Kadınlar Derneğini, Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi gibi ömürleri bir hafta, on gün, nihayet iki üç ay devam eden dernekler arasında saymaktadır.[135] Ne var ki Cemiyetin Son Osmanlı Mebuslar Meclisine gönderdiği açılış kutlama telgrafı, derneğin bir süre daha varlığını sürdürdüğünün kanıtıdır.[136]

2. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi

II. Abdülhamit'in otuz yıllık dönemi, bütün kurumların kapatıldığı, siyasal ve sosyal etkinliklerin yasaklandığı bir zaman dilimi olarak bilinir. Onun hükümdarlık yıllarında yapılan 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na kadar suskun kalan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti,[137] savaş sonrası bir kez daha suskunluğa gömüldüyse de İkinci Meşrutiyet'in getirdiği özgürlüklerle yeniden canlanmaya başlamıştır. Kadınların da Hilâl-i Ahmer'de görev almaya başlaması bu dönemden sonradır.

1911 yılında yeniden yapılanan Hilâl-i Ahmer, merkezleri Trablusgarp, Homs ve Bingazi'de olmak üzere savaş bölgelerine üç sağlık ekibi göndermişti. Yaklaşık bir yıllık hazırlık devresinden sonra, 20 Mart 1912'de hanımlar kolu, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti Merkeziyesi adı ile kuruldu. Hanımlar Merkezi de cemiyete gelir sağlama girişimlerine başlayınca, çeşitli yerlerdeki Hanımlar Merkezlerinden bağışlar gelmeye başladı. Piyango biletleri ve önemsiz bedeller karşılığında rozetler ve çiçekler sattılar. Sergiler ve müsamereler düzenlediler.

---

[134] A. Afet İnan; s.105.

[135] Ayşegül Baykan, Belma Ötüş-Baskett (Yay. Haz.), Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931, İletişim Yay, İstanbul, 1999, s.136.

[136] Derneğin, 12 Ocak 1920 günü açılan Son Osmanlı Mebuslar Meclisine bir telgraf göndererek açılışını kutlaması için bkz. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre:4, C.1, İçtima Senesi:1, 22 Ocak 1336/1920, İçtimâ-ı Fevkalâde, İkinci Toplanma, Ankara, TBMM Basımevi, 1992, s.18.

[137] 1867 yılında Paris'te toplanan ilk uluslar arası Kızılhaç kongresine Osmanlı İmparatorluğu aslen Macar olan Dr. Abdullah Bey'i göndererek katıldı. Abdullah Bey'in ülkeye dönüşünde ısrarlı girişimleri sonunda Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın konuya ilgisi uyandı. Sürdürülen çalışmalar ve Kırımlı Dr. Aziz Bey'in de çabalarıyla bir süre sonra Tıbbiye Nazırı Marko Paşa'nın başkanlığında "Mecruhin ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti (Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti)" kuruldu. 11 Haziran 1868'de ilkin 22, daha sonra 25 kurucu üye ile örgütlenen cemiyete 43'ü hekim olan 66 kişi kurucu üye olarak kaydoldu. Abdullah Bey'in kişisel gayretiyle bu kadar da olsa yürüyebilen ve onun ölümünden sonra pek ilgilenilmeyen cemiyet, 1874'te dağılmak zorunda kalmıştı. Yaklaşık iki yıl sessizliğe gömülen derneğin yeniden örgütlenmesini sağlayan gelişme, Osmanlı-Rus Savaşı arifesinde Kızılhaçın yararlarının kavranması oldu. 14 Nisan 1877'de kurum, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adını alarak resmen kuruldu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin; Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a, Ankara, 2002, s.13-15, 22-23, 27.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezine bağlı çalışan yan kuruluşlar da oluşturulmuştu. Balkan Savaşları'nın yol açtığı çoğu kadın ve çocuktan oluşan göçmenler sorununa köklü çözüm getirmek için kurdurulan Daru's-sınaa yani Sanat Evi, orduya özellikle kışlık giyim hazırlanmasında büyük katkı yapmıştı. Birinci Dünya Savaşı başlangıcında Millî Müdafaa Cemiyetinin Hilâl-i Ahmere başvurusu üzerine yine Sanat Evi devreye sokuldu. Burada askerlere 24.529 hırka, 1700 pamuklu hırka pek çok da çamaşır dikildi. Yine askerin kullanımı için yüklü sayılarda eldiven ve çorap ördürüldü. Cephedeki askerin sağlık sorunları, yaralıların bakımı, beslenme ve giyim gereksinmelerinde, asker için giysilerin, çamaşırların, yatak-yorganların dikilmesinde, eldiven ve kaşkolların örülmesinde yüzlerce hanım hiçbir karşılık beklemeksizin geceli gündüzlü çalışmıştır.[138]

Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin Cephesi'nde, Kudüs'te hatta çöllerde bile Hilâl-i Ahmere bağlı çalışan Türk kadınını görmek mümkündür.

Millî Mücadele yıllarında Ankara-İstanbul ikilemi, İstanbul Hükûmetinin düşmanla iş birlikçi tutumu, düşman işgali altındaki kentte çalışabilme zorlukları Hanımlar Merkezini etkilemişse de görevini yerine getirmekten alıkoyamamıştır. Cemiyet, Bağımsızlık Savaşı'na yönelttiği etkinliklerini, gitgide artan düşman engellemesi ile karşılaşmadan sürdürebilmek için merkezini büyük ölçüde Anadolu'ya nakletmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi, bu yıllarda da Anadolu illerinde gönüllü hastabakıcılık, bağış toplama, ek gelir sağlamak için müsamere, konser, sergi, piyangolar düzenlemek gibi etkinliklerini sürdürmüştür. İzmir'de Yunan zulmü ile karşılaşanlara yardım için merkez üyesi altı hanımın önderliğinde İstanbul'da İzmir Mazlumin-i Eytam ve Evamiline Muavenet Heyeti adlı bir komite kurulmuştur. Bu komite, düzenlediği konser, piyango gibi etkinliklerle İzmir felaketzedelerine yardım olmak üzere 10.000 liraya yakın para toplamıştır.[139]

Hanımlar Merkezi, Kurtuluş Savaşı boyunca harabeye dönmüş yurt topraklarında savaş yaralarının sarılması için bir bildiri yayınlayıp tüm yurda dağıtmıştır.[140]

---

[138] Akgün-Uluğtekin; s.54, 149, 154, 157-159, 167. C Çanakkale Muharebesi'nde kadınlar tarafından boğucu gazlara burunluk ve ağızlığın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti merkezinde imâl edilmesi için bkz. Ekler: Resim 13.

[139] Akgün-Uluğtekin; s.176-177, 218-219.

[140] "Türk ve Müslüman Valide lerimize ve Hemşirelerimize:

Sakarya'dan Gediz'e kadar her yer, güzel Aydın, şen Hüdavendigâr (Bursa), mesut Karasi (Balıkesir), hep ölüm ve ateş merdanesinin altında ezilmiştir. Murat dağlarında, İzmir yollarında, aç, çıplak, hasta ve boynu bükük insan sürüleri dolaşıyor. Kara ve korkunç kışlar bunları tehdit ediyor, ölüm arkalarından koşuyor. Bugün hudutsuz harabeler arasında sefil ve sergerdan (perişan) dolaşan yetimler, bize dinimiz ve vatanımız için kurban olanların, istiklâlimiz için şehit düşenlerin bir vediasıdır (emanetidir). Taş kovuklarında açlığın, soğuğun ve ölümün tehdit ettiği valideler, Anadolu yaylalarındaki hunin musaraalar (kanlı güreşler) için fersahlarca, günlerce ve aylarca uzak yollardan gece gündüz arkalarında cephane taşıyan Türk kadın hemşireleridir ve bizim de hemşirelerimizdirler. Viraneler ortasında ağlayan aksakallı ihtiyarlar milletimiz için, milletimizin istiklâli ve bizim için ve bizim hayatımız için sevinerek can veren şeci askerlerin babalarıdır ve bizim de babalarımızdır.

Hanımlar Merkezi, Ankara'da Kız Öğretmen Okulunda da benzeri çalışmalar yapmıştır. Buradaki merkezin başkanlığını üstlenen Halide Edip Hanım ve ikinci başkan seçilen Zehra Hanım, Ankara'daki etkinliklerin yürütülmesinde büyük gayret göstererek cemiyete 1000 lira gibi bir kazanç sağlamışlardır. Bu para Ankara'da erkeklerin verdiği para miktarı ile aynıdır. Ayrıca Mısırlı Prenses İffet Hasan Hanım da büyük bir bağışta bulunmuştur.[141]

Saltanatın kaldırılmasından iki gün sonra, kuruluşundan beri Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti olarak anılan kurum, adını "Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti" olarak değiştirmiştir.[142]

3. Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'daki 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'ya verdiği emir doğrultusunda Kastamonu'ya gönderilen Miralay Osman Bey'in Kastamonu'ya gelişini müteakip burada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Bir süre sonra aynı şehirde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi de açılarak[143] 10 Aralık 1919 tarihinde bir miting organize etmiş, üç binden fazla hanımı, Darülmuallimat bahçesinde toplamayı başarmıştır. İşgallerin, haksızlıkların protesto edildiği, Anadolu'nun parçalanmasına asla izin verilmeyeceği belirtilen miting sonunda Padişaha, Sadrazama, ABD ve Fransa cumhurbaşkanlarının eşlerine, İngiltere ve İtalya kraliçelerine ve Hindistan İmparatoriçesine telgraflar çekilmiştir.[144]

4. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Türk kadınlarının Millî Mücadele'ye büyük kararlılıkla katılışını gösteren en önemli olay, merkezi Sivas'ta olmak üzere Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin kuruluşudur. Düşman işgallerini büyük bir hassasiyet ve dikkatle izleyerek İtilaf devletleri ve İstanbul Hükûmetine karşı zaman zaman protestonameler yayımlayan, millî orduya para ve mal yardımı

Ey evlâtlarına karşı en aziz şefkat hisleriyle çarpan valide ve hemşire kalpleri! Duyunuz ki: Analarından ve babalarından ebediyyetin ayırdığı yetimler ve bedbahtlar, yavrularını kaybeden biçare valideler, sizden gelecek yardımları bekliyorlar.

Allah ve layemut-ı fazilet (ölmez erdem, iyi huy), bize herkesten ve her şeyden daha yakın ve daha aziz olan bu kardeşlerimize karşı yapacağımız muavenetlere ve yardımlara ezeli ve ebedi bir şahit olacaktır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi, size bu en mukaddes vazifenizi hatırlatıyor ve muavenetlerinizin (yardımlarınızın) delaletini (aracılığını) ifaya (yapmaya) şitab (acele) ediyor.

Eşyadan her ne getirirseniz, ne verirseniz, muhtacinin, fukaranın, fecaizedelerin işlerine yarayacaktır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgün-Uluğtekin; s.177-178.

[141] Adıvar; Türk'ün Ateşle İmtihanı, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1994, s.160-161.

[142] Akgün-Uluğtekin; s.308.

[143] Mustafa Eski, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi'nin 27 Eylül-19 Ekim 1919 tarihleri arasında kurulmuş olduğunu tahmin etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Eski; "Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi", s.654.

[144] Eski; "İlk Kadın Mitingi", s.40.

kampanyaları açan, Millî Mücadele için Anadolu'ya geçenlere kutlama mesajları gönderen Cemiyet, Kurtuluş Savaşı boyunca Türk kadınlığının iftihar edeceği büyük hizmetler görmüştür. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, hizmetleri esnasında daimî surette Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükûmeti ile ilişkilerini sürdürmüş, Mustafa Kemal'in büyük takdirini kazanmıştır.[145]

1335/1919 tarihli nizamname suretinde derneğin kuruluşu ve Anadolu'nun belli bölgelerinde şubeler açacağı haber verilmektedir.[146]

Sivas Valisi Reşit tarafından yürürlükteki yasalara uygun olduğu onaylanan Dernek, Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek, Defterdar Tevfik Bey'in eşi Samiye, Jandarma Tabur komutanı Kemal Bey'in eşi Şefika ve Çankırı Memleha (Tuzla)sı Müdürü Raif Efendi'nin eşi Emine Hanımlar tarafından kurulmuştur. 16 kişiden oluşan bir idare heyeti oluşturan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, bütün kadınları cemiyetin doğal üyesi kabul ederek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya kuruluşunu haber vermiş, vatanın kurtuluşu için emirlerini yerine getirmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Yaptığı çalışmalara ilişkin belgeleri Ankara'da bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine göndermesi de ona bağlı olduğunu göstermektedir.[147]

Âdeta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bir şubesi gibi hareket eden Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, kadınların Millî Mücadele konusunda aydınlatılmasına çalışmıştır. 28 Kasım 1919'da düzenlenen toplantıda Melek Reşit Hanım: "… Bugün buraya toplanmaktaki maksadımız, memleketimiz hakkında biraz görüşmek, dertleşmek, ağlaşmak, Cenâb-ı Hakk'a yalvarmak, lâzım gelirse vatanın müdafaası için hatta ölüme bile katlanmaktır…" derken Darüleytam (Yetimler Yurdu) Müdiresi Makbule Hanım da "… Bahusus bugün için en mühim

---

[145] Bekir Sıtkı Baykal, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi'ndeki belgelere dayanarak cemiyetin 26 Kasım 1919'da kuruluş dilekçesini, 7 Aralık 1919'da da cemiyet tüzüğünü Sivas Valiliği'ne vererek yasal işlemin tamamlanmasını istediğini belirtir. Valilik de 9 Aralık 1919 tarihli yazısıyla Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kuruluşunu onaylamıştır. Yine kuruluşu resmen onaylanmadan önce cemiyet, 28 Kasım 1919 tarihinde kurucuları tarafından valilikten izin alınarak, Sivas Numune Mektebi'nde Sivas kadınlarının katılımıyla genel bir toplantı düzenleyerek kurulduğunu halka duyurmuştur. Bu toplantı sonucu Padişaha, Sadrazama ve Dâhiliye Nazırına çekilen telgraflarda cemiyetin amacı açıklanmış, yurdumuza ve milletimize yapılmakta olan haksızlıkların düzeltilmesi de hükûmetten istenmiştir. Cemiyet aynı gün İstanbul'daki Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya siyasi temsilcilerine de protesto niteliğinde birer telgraf göndermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Sıtkı Baykal; Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1996, s.1. Ercüment Hasıroğlu; "Millî Mücadele'de Sivas'ta Toplanan Kadınlar Kongresi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.5, Haziran 1997, s.14-16.

[146] "Nizamname suretidir. Madde 1- Merkezi Sivas'ta olmak ve bütün Anadolu'nun icap eden mahallerinde birer müstakil şubeleri bulunmak üzere Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşekkül etmiştir…" Nizamnamenin diğer maddeleri için bkz. ATASE Arşivi; İSH. Koleksiyonu, 1335/1919, Kutu Nu:1014, Gömlek Nu:52, Belge Nu:52-2. (Ekler: Belge 7)

[147] Baykal; Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, s.2-3, 7-8.

düşüncelerimiz vatan kaygusu; en büyük vazifemiz istiklâlimizi muhafaza etmek, vatanımızı kurtarmak, düşman eline teslim etmemektir. Bir tek Türk Müslüman kalıncaya kadar müdafaa etmek…"[148] diyerek bu görevi yerine getirmişlerdir.

Sivas'ta kurulan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, 18 Aralık 1919'da yayımladığı genelgeyle diğer Anadolu kadınlarını da kendilerine katılmaya davet etmiş, onlardan bu Cemiyetin Anadolu'da şubelerini açmalarını istemiştir.[149] Türk kadını bu davete uyarak Anadolu'nun değişik illerinde Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin başka şubelerini kurmuştur.[150]

Cemiyete veya Heyet-i Temsiliyeye gönderilen yazılardan pek çok şubenin kurulduğu anlaşılmaktadır. Bunlar; tarihi okunamayan bir telgrafla Erzincan şubesi[151], 27.02.1336/1920 tarihli yazıyla Burdur şubesi[152], 09.05.1336/1920 tarihli yazıyla Kangal şubesi,[153] 11.01.1336/1920 tarihli yazıyla Amasya Şubesi,[154] 22.01.1336/1920 tarihli yazıyla Kayseri Şubesi,[155] 02.02.1336/1920 tarihli (08.02.1336/1920 da olabilir) telgrafla Niğde Şubesi,[156] 05.03.1336/1920 tarihli yazıyla Konya Şubesi,[157] Kilis'te Fransız

[148] age.; s.41-42.
[149] age.; s.5.
[150] Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal, Sivas'a gönderdiği telgrafında Amasya, Erzincan, Kayseri ve Bolu'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti heyet-i merkeziyelerinin kurulmuş olduğunu bildirmektedir. Telgraf için bkz. TİTE Arşivi; 06.02.1336/1920, Kutu Nu:27, Gömlek Nu:175, Belge Nu:175-1. (Ekler: Belge 8)
[151] Ayşe Avni, Saliha Fazıl, Sabiha Adil ve diğer heyet üyeleri tarafından Erzincan kadınlarının iştirak ettiği ilk genel toplantının yapıldığını bildiren telgraf için bkz. TİTE Arşivi; Tarihi bilinmiyor, Kutu Nu:27, Gömlek Nu:192, Belge Nu:192-1. (Ekler: Belge 9)
[152] Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti Başkanı Fitnat Hanım imzasıyla gelen ve 19.02.1336/1920 tarihinde cemiyetin kurularak çalışmalarına başladığını, Heyet-i Temsiliye haberlerinin cemiyetlerine de bildirilmesini isteyen telgraf için bkz. TİTE Arşivi; 27.02.1336/1920, Kutu Nu:27, Gömlek Nu:52, Belge Nu:52-1. (Ekler: Belge 10)
[153] Kangal Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Başkanı Ulviye Hanım ve cemiyet azalarının isim listesi ile kuruluşu bildiren yazı için bkz. TİTE Arşivi; 09.05.1336/1920, Kutu Nu:28, Gömlek Nu:59, Belge Nu:59-1. (Ekler: Belge 11)
[154] Tümen Komutanı Cemil Bey'in, kız kardeşi Asiye Remzi Hanım başkanlığında Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan adlı cemiyetin kurulduğunu bildiren yazı için bkz. TİTE Arşivi; 11.01.1336/1920, Kutu Nu:18, Gömlek Nu:62, Belge Nu:62-2. (Ekler: Belge 12)
[155] Kayseri'de Kayseri Anadolu ve Rumeli Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin kurulmuş olduğunu Sivas'a bildiren başkan Seyyide imzalı yazı için bkz. TİTE Arşivi; 22.01.1336/1920, Kutu Nu:27, Gömlek Nu:187, Belge Nu:187-1. (Ekler: Belge 13)
[156] Sivas'a Birinci Başkan Feride ve Sorumlu Sekreter Mükerrem imzalarıyla gönderilen Niğde'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kurulduğunu bildiren telgraf için bkz. TİTE Arşivi; 02.02.1336/1920 (08.02.1336/1920 da olabilir), Kutu Nu:27, Gömlek Nu:194, Belge Nu:194-1. (Ekler: Belge 14)
[157] 24 Aralık 1919 tarihinde Konya'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin kurulduğunu Sivas'a bildiren 5 Mart 1920 tarihli yazı için bkz. Baykal; Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, s.68. Yücel Özkaya; "Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.4, S.10, Kasım 1987, s.165.

zulümlerini protesto eden yazı vasıtasıyla öğrendiğimiz Viranşehir Şubesi,[158] Eskişehir Mutasarrıflığının 3 Şubat 1920 tarihli yazısından öğrendiğimiz Eskişehir Şubesi,[159] 16 Şubat 1920 tarihli yazıyla kurulduğunu öğrendiğimiz Yozgat Şubesi,[160] 14 Şubat 1920 tarihinde Sivas'a gönderilen yazı ile kurulduğunu öğrendiğimiz Pınarhisar Şubesi[161] olarak sıralanabilir.

Bu şubeler dışında Aydın Mutasarrıf Vekili Hüseyin Naci imzasıyla Sivas'a gönderilen 9 Şubat 1920 tarihli yazıda, 18 Aralık 1919 tarihli yazıyla il merkezi ve bağlı yerlerde dernek şubelerinin kurulması için gereken tebliğin yapıldığı bildirilmektedir.[162] Ancak Aydın'da bir şube kurulup kurulmadığına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

İzmir'e Doğru gazetesinden aktarıldığına göre Balıkesir'de de Kız Öğretmen Okulu Müdiresi Makbule Hanım tarafından Cemiyetin bir şubesinin kurulduğu haber verilmektedir.[163]

Cemiyet üyeleri işgalleri protesto etmek amacıyla padişaha, hükûmete, İçişleri Bakanlığına, İtilaf devletleri temsilcilerine, devlet başkanlarının eşlerine ve Millî Mücadele aleyhinde yazılar yayımlayan İstanbul gazetelerine telgraflar göndermişlerdir.

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un eşine, ortaya koyduğu ilkelere güvenerek teslim olan Türk milletine haklarının verilmesi yolunda eşini etkilemesi için çektiği 17 Ocak 1920 tarihli telgrafta; "… Biz Türkler müşarünileyhin (adı anılan) sözüne, söz ki namustur, namusuna, mevkiin nüfuzuna itimat ederek mukadderatını Wilson Prensipleri'ne terk etmiş olan koca bir milletiz. Bütün Türklerin hakkını vermesini kendilerinden talep ediyoruz. Ve talebe de salâhiyetimiz (yetkimiz) vardır. Wilson cenaplarının salâhiyettar bir lisan ile ilân ettikleri prensiplerin hükmünü bilfiil icra ettirmeği kendileri deruhte buyurmalıdırlar (üzerine almalıdırlar). Aksi takdirde ya bütün milel (milletleri) ve akvamı (ulusları) iğfal etmiş yahut yapamayacağı şeyleri söyleyerek mevki-i acze (aciz duruma) düşmüş olmaları iktiza eder ki (lazım gelir ki) Amerika Cumhuriyet-i fahîmesinin reis-i muhteremi (anlayışlı Amerika Cumhuriyeti'nin muhterem başkanı) için bu iki şıkkı da biz Türk milleti asla lâyık görmeyiz…"[164] diyerek ondan yardım istemiştir.

---

[158] Başkan Hasene imzasıyla gönderilen yazı için bkz. Baykal; Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, s.45.

[159] 18 Aralık 1919 tarihli yazıya verilen cevapta güzide ve münevver fikirli hanımlar tarafından Eskişehir'de bir şubesi açılan cemiyet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. age.; s.48-49.

[160] 16 Şubat 1920 tarihinde Başkan Nasra Necip ve Sorumlu Sekreter Fıtnat imzalarıyla Yozgat'ta bir kadınlar cemiyetinin kurulduğunu ve Maraş felaketzedeleri için yardım toplanmaya başlandığını bildiren yazı için bkz. age.; s.66.

[161] 6 Şubat 1336/1920 tarihinde Başkan Refia imzasıyla Pınarhisar'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti0nin kurulmuş olduğunu bildiren yazı için bkz. Çaka; s.52. Baykal; Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, s.63-64.

[162] Çaka; s.55.

[163] 29.01.1920 tarihli İzmir'e Doğru Gazetesi'nden aktaran Zeki Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Kadınları, Cumhuriyet Kadınları Derneği, Ankara, 2006, s.170-171.

[164] Baykal; Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, s.32-33.

İstanbul'da Matbuat-ı Osmaniye Cemiyetine bir telgraf çeken Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, bazı gazeteleri, düşmana yardım ettikleri gerekçesiyle memleketin hayırsız evlatları sayarak kınamıştır. İttihatçı ve İtilafçı ayrımı yapmadan memleketini seven, vicdanını para karşılığı satmayan herkesi bu memleketin evladı kabul eden cemiyet, herkesin kitle hâlinde memleketin kurtulması için çalışmasını istemiştir.[165]

6 Şubat 1920 günü toplanan genel kurulda ise kadınlar, Maraş'ın işgalini protesto etmişlerdir. Belkıs Raif Hanım "… Şimdi de son işgal Maraş, Hanımefendiler! Maraş, Sivas'a üç gündür. Sivas'ın bir uzvu demektir. Maraş giderse Sivas gider. Sivas giderse Anadolu-i Şarki (Doğu Anadolu) baştanbaşa gider. Anadolu-i Şarki giderse Türklük biter. Mabetlerimiz, mukaddesatımız (kutsal şeylerimiz) çiğnenir. Camilerimize çan takılır, namuslarımız pâymal edilir (çiğnenir). İşte Hanımefendiler! Kadın, erkek ittihat edersek (birleşirsek), düşmanlarımızın karşısında kavî bir kitle hâlinde bulunursak vatan kurtulur…"[166] diyerek İstanbul, İzmir, Adana, Ayıntap, Urfa ve Maraş'taki her karış toprakta bir şehidin olduğuna dikkat çekerken Asiye Edhem Hanım "… Vatan bizim anamızdır. Bir evlât, annesinin canavarın pençeleri arasında parçalanacağını gördüğü zaman sabredebilir mi? İşte Hanımefendiler, düşmanlarımız vatanımızı canavarlar gibi parçalamak istiyorlar. İşte biz de o vatanın, yani o ananın evlâtlarıyız. Gün bugün, saat bu saat, dakika bu dakika. Bekleyecek, duracak zaman kalmadı. Gayret bizden, yardım Allah'tandır, hanımefendiler!"[167] sözleriyle durumu çok çarpıcı olarak ortaya koymuştur.

Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalarıyla, Kilis'teki işgal kuvvetleri komutanı yayımladığı bildiriden ötürü protesto edilmiştir.[168] Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal ise, Fransızların Adana'da ahaliye yaptıkları zulümleri protesto eden kadınları aralarında görmekle meşru mücadelelerindeki azim ve imanın bir kat daha arttığını söylemektedir.[169]

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Heyet-i Temsiliye ile sürekli yazışmalarda bulunarak hem Anadolu'da yapılan kurtuluş çalışmaları hakkında bilgi almış hem de kendi faaliyetleriyle ilgili onları bilgilendirmiştir. Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal de 9 Mart 1336/1920 tarihli yazısında vatan yolunda yeni hizmetlerinden dolayı Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine takdir ve teşekkürlerini bildirerek kıymetli mesailerinde başarılar dilemektedir.[170]

---

[165] Hâkimiyet-i Millîye, 02.02.1920, S.6, s.4.
[166] Baykal; Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, s.52.
[167] age.; s.59.
[168] Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinin İstanbul'daki temsilcilerine çekilen 24 Aralık 1919 tarihli bu telgrafta kimsenin üzerinde silah bulundurmayacağı, bulunursa sorgusuz öldürüleceği, bir kargaşalık sırasında yaralanacak veya ölecek bir Fransız askerine karşılık yerli halktan iki adamın kura ile seçilerek kurşuna dizileceği gibi maddeler kadınlar tarafından protesto edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. age.; s.23-24. Diğer protesto telgrafları için bkz. age.; s.20-40.
[169] TİTE Arşivi; 04.01.1336/1920, Kutu Nu:27, Gömlek Nu:172, Belge Nu:172-1. (Ekler: Belge 15)
[170] TİTE Arşivi; 09.03.1336/1920, Kutu Nu:27, Gömlek Nu:178, Belge Nu:178-1. (Ekler: Belge 16)

5. Diğer Kadın Örgütleri

Millî Mücadele döneminde Türk kadınlarının kurduğu dernekler yalnız bunlarla sınırlı değildir. Yine kadınlar tarafından kurulan ve değişik amaçlar etrafında faaliyet gösteren pek çok dernek tespit edilmiştir.

Bunlardan Müslüman Kadın Birliği, 1919 yılı Haziran ayında İstanbul'da kurulmuştu. Kurucusu ve başkanı Mediha Gezgin idi. Amacı Müslüman kadınlarının kişisel ihtiyaçlarını bir baş altında toplamak, ekonomik ve sosyal menfaatler sağlamak, eski, iyi ve güzel âdetlerimizi, dinî geleneklerimizi, kadınlık hususundaki çalışma faaliyetlerini diriltmek, fakirlik ve sefaleti hafifletmek, çocukların terbiyesi üzerine eğilmekti. Üsküdar, Maltepe ve Beşiktaş'ta şubeler açan dernek, genel bir sulh etrafında çaba harcanması nedeniyle ismini Sulhperver Türk Kadınları Cemiyetine çevirmiştir.[171]

28 Mayıs 1919 tarihli Hâdisat gazetesinden aktarıldığına göre "Anadolu Tuğyanı" başlıklı bir haberde Kasaba (Turgutlu) İslâm Kadınları Cemiyetinin yayımladığı bir bildiride milyonlarca Müslüman'ın kaderinin iki yüz bin Rum'a terk edildiği anlatılarak Avrupalılardan yardım istenmektedir. Gerekirse devlet-i muazzama (büyük devletlerden)dan birinin kontrolü altında yine Türk Hükûmetinin bayrağı altında yaşanabileceği de ifade olunmaktadır.[172] Bu sayede Turgutlu'da bir başka cemiyetin varlığından haberdar olmaktayız.

1919 yılı Osmanlı Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyet-i Merkeziyesi tarafından tertip edilen takvimden aktarıldığına göre Muallimler Cemiyeti, 1918 yılında kurulan dernekler arasındadır.[173] Yüz elli bin kişinin bulunduğu 13 Ocak 1920 tarihindeki üçüncü Sultanahmet Mitingi'ne, Muallimler Cemiyeti Başkanı Nakiye Hanım (Elgün) da katılmış ve Türk kadınının erkeğiyle daima beraber olacağını söyleyerek kadınların kararlılığını vurgulamıştır.[174]

Bazılarının ilk kuruluşu daha gerilere gitmesine rağmen Zeki Sarıhan'ın, Kurtuluş Savaşı döneminde varlıkları bilinen kadın örgütlerine ilave ettiği dernekler, İstanbul'da; Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Biçki Dikiş Yurdu Hanımlar Cemiyeti, Türk Çalıştırma Derneği, Türk Kadınlar Cemiyeti, Şehit Ailelerine Yardım Birliği, İstihlâk-ı Millî Kadınlar Cemiyeti, Anadolu'da ise; Alaşehir Türk Kadınlar Cemiyeti, Kastamonu Hanımları Çalıştırma Derneği, Asker Kardeşlerimize Muavenet Cemiyeti, Yozgat'ta bir dernek ve Antalya'da Muavenet-i İçtimaiye Cemiyet-i Hayriyesi'dir.[175]

---

[171] Fahir Şadan; "Müslüman Kadın Birliği ve Mediha Gezgin", Kadın, Haziran 1974, S.1065, s.31-33'ten aktaran Ediz; s.11-12.
[172] Kaplan; Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını, s.84.
[173] Taşkıran; s.39.
[174] Yaraman;, s.117.
[175] Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Kadınları, s.118, 127-132, 175-177.

C. Millî Mücadele'ye Türk Kadınlarının Diğer Katkıları

Millî Mücadele'ye Türk kadını sadece mitinglere katılıp işgalleri protesto ederek ya da cemiyetler etrafında örgütlenerek değil, maddi manevi her yönden katkıda bulunmuştur. Bu katkıları somut örneklerle anlatmak, Millî Mücadele'deki Türk kadınının rolünü de daha iyi ortaya koyacaktır.

1. Yardım Toplama Faaliyetleri

Anadolu'da ve Trakya'da millî birlik ve beraberliğin en güzel örneklerinden birini oluşturan kadın cemiyetleri, topladığı yardımlarla en müşkül anında milletine karşı vazifesini yerine getirmiştir.

Bu cemiyetlerden Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin çalışmalarına destek olmak üzere 318 lira toplayarak bu parayı Sivas Heyet-i Merkeziyesi emrine vermiştir.[176] Sivas'taki merkez, çeşitli yerlerdeki Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetlerinden cephelerde çarpışan mücahitler için birer miktar çorap hazırlanarak en kısa zamanda yerel askerî görevlilere makbuz karşılığı teslim edilmesini istemektedir.[177] Cemiyet, bayramda kesilecek hayvanlardan münasip bir miktar etin evlerden toplanması ve Kız Darüleytamı çocukları için kavurma yapılmak üzere gönderilmesinin sağlanması için Sivas Valiliğinden gerekli yazının yazılmasını istemektedir. Ayrıca kurban bayramında kesilecek kurban derilerinin toplanması ve askere çorap yaptırılması, derilerin satışından elde edilecek parayla da yine askerin başka ihtiyaçlarının karşılanması için Sivas Valiliğinden izin istemektedir.[178]

Türk kadınının Millî Mücadele'de yardım toplama faaliyetleri, sadece Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti ve şubeleri ile sınırlı kalmamıştır.

Soma Cephe ve Bölge Komutanı Kemal, Hacı Kamile Hanım, Zeynep Hanım ve diğer Balıkesirli kadınların cephe arkadaşlarına gönderdiği çamaşır, çorap, gömlek ve havlu gibi hediyelere mektubunda teşekkür etmektedir. Hanımefendilerin kendilerini hatırlamalarına da çok sevindiklerini ifade etmektedir.[179]

Kadınların yardım toplama faaliyetlerinin çeşitliliği, bir şehir için bile tek başına değerlendirildiğinde, Millî Mücadele'ye kadınların katkılarını anlamak açısından önemli bir gösterge sayılabilir. Yalnızca Kastamonu şehri dikkate alındığında, burada kurulan Kastamonu Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk

---

[176] Cemiyet üyeleri arasından toplanan 300 liraya, Belediye reisinin eşi tarafından verilen 18 lira eklenerek 318 liralık makbuzun Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine gönderilmesi istenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. TİTE Arşivi; 15.02.1336/1920, Kutu Nu:20, Gömlek Nu:13, Belge Nu:13-1. (Ekler: Belge 17)

[177] Baykal; Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, s.77.

[178] age.; s.78.

[179] Zekeriya Özdemir; Millî Mücadele Yıllarında Balıkesir Cepheleri, Balıkesir Belediyesi Kültür Hizmeti, Ankara, 2001, s.230-231.

Cemiyeti, askerlere don-gömlek dikilmesini, parası olanın para, dikiş bilenlerin dikiş dikerek yardımda bulunmasını istemiştir. Kastamonulu hanımlar, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yararına sinema gösterisi düzenlemişler ve bilet satmışlardır.[180] Kastamonu Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin düzenlediği musiki müsameresi sonucu İzmir ve Maraş felaketzedelerine 165 lira yardım toplanmıştır.[181]

Kastamonulu hanımların gösterdikleri kişisel fedakârlıklara verilebilecek en güzel örneklerden birisi, Kastamonu'da Tebhirhane (bulaşıcı hastalıklarla mücadele için kurulmuş dezenfeksiyon evi) memuru Ziya Efendi'nin kızı Hatice Hanım'dır. Hatice Hanım'ın ailesi fakirdi. Buna rağmen gerekli para tedarik edilerek geline bir gelinlik alınmıştır. Fakat Hatice Hanım; alınan gelinliğin satılmasını ve bedelinin Hilâl-i Ahmere bağışlanmasını istemiştir. Gelinliksiz düğün olamayacağı her ne kadar kendisine söylenirse de, Hatice Hanım bir türlü ikna edilemeyip basma bir entari ile gelin olmayı tercih etmiştir. Cephede bu kadar kan akıp dururken Kastamonu kadınının süslü gelinlik giyip gelin olamayacağını düşünmektedir. Sonuçta Hatice Hanım'ın gelinliği otuz liraya satılıp parası Hilâl-i Ahmere bağışlanmıştır. Hatice Hanım da basmadan entari ile gelin olmuştur.[182]

Yine Kastamonu Hilâl-i Ahmer Kadınlar Şubesi, Kızokulu (Riyâzü'l-Benât)'nda bir sergi düzenlemişti. Bu okulun her odası eşya ile dolmuştu. Gösterilen eşyalar arasında iki yırtık gömlek de vardı. Açıksöz gazetesi başyazarı Hüsnü Açıksöz, bunların burada gösterilme sebebini sorunca şu cevabı aldı: "Bunların maddi kıymeti değil manevi kıymeti büyüktür. Geçen gün hiçbir şeyi olmayan ihtiyar bir kadın, sergiyi ziyarete geldi. Baktı, baktı ve koştu. Bu iki gömleği getirdi. Biz biliyoruz ki; bu biçarenin bu iki yırtık gömlekten başka verecek bir şeyi yoktur."[183]

Kadınların yardım toplama faaliyetleri konusunda yaptığı çalışmalara başka şehirlerden de değişik örnekler verebilmek mümkündür.

4 Temmuz 1338/1922 tarihli Babalık gazetesinden aktarıldığına göre Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Şubesi, üyelerinin verdiği aidatlardan, açtığı sergilerden, tertiplediği piyangolardan ve halkın yaptığı yardımlardan iki yıl içinde toplam 323.373 kuruş gelir temin etmiştir.[184]

Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Şubesi, Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyetine zaman zaman bağışta da bulunmuştur. Hanımlar Şubesi 200 gocuk, 100 takım elbise satın alarak cemiyete vermiştir. Ayrıca ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için 750 lira bağışta bulunmuştur. Bunlardan

[180] Eski; "İlk Kadın Mitingi", s.37.
[181] Leyla Kaplan; "Millî Mücadele Dönemi Kadın Cemiyetleri", s.108-109.
[182] Faruk Söylemez; "Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.12, S.34, Mart 1996, s.165. Peker; s.369.
[183] Söylemez; s.164. Nurettin Peker'in eserinden bu kadının Tosyalı fakir Latife Hanım olabileceği anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Peker; s.369.
[184] Avanas; s.221.

başka cemiyet Kırım'dan kaçarak Türkiye'ye gelen ve mağdur duruma düşen Kırımlı muhacirlere verilmek üzere 350 lira bağış yapmıştır.[185]

Bolu'da yayımlanan Dertli gazetesinden aktarıldığına göre Çaycuma ilçesinde kadınlar tarafından kurulan Asker Kardeşlerimize Muavenet Cemiyeti ve onun bir iki gün içinde topladığı 150 kat çamaşır, Bolu'ya sevk edilmiştir.[186]

Bartın ve Amasra hanımları, çeyiz sandıklarından çıkardıkları beş-on çevreyi, altı-yedi çift çorabı ve birkaç kat iç çamaşırından ibaret olan eşyaları, gazilerin ihtiyaçları olur diye Hilâl-i Ahmere bağışlamışlardır.[187]

Ordu ili halkının Hilâl-i Ahmer'n kuruluşunu takiben yaptığı 1000 liralık bağışın 500 lirası kadınlar kolunca sağlanmıştı.[188]

Sadece Anadolu'da değil İstanbul'da da hanımlar, yardım kampanyaları düzenlemişlerdir. "İzmir felâketzedelerine muaveneti tertip edenler" başlığı ile Tasvir-i Efkâr gazetesinde çıkan haberde Gülhane Parkı'nda cuma günü tertip edilen eğlencede satılan biletlerin ve muhtelif yollardan gelen paraların 8700 lira olduğu, 2000 liralık biletin henüz satılmadığı, teşhir edilen eşyadan birkaç bin lira daha temin edilebileceği, toplamda ise 15.000 liralık bir gelir beklendiği bildirilmektedir.[189]

Türk kadınlarının yardımseverliği ve fedakârlığı edebiyata da konu olmuştur. Cepheye gönderilen çorapların ısınan ayakları yürüttüğünü, eldivenlerin tetiği çeken elleri ısıttığını bilen ve zafere giden yolda bunun anlamını çok iyi idrak eden Türk kadını, kurtuluşunu katıldığı yardım faaliyetleriyle bizzat kendi hazırlamıştır.[190]

2. Cephane ve Erzak Taşıma Faaliyetleri

1918 yılı sonları itibarıyla Türklerin en önemli sığınak noktası Anadolu, karadan ve denizden çok yoğun bir düşman kuşatması ve taarruzuyla karşı karşıya idi. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı felaketlerinin enkazı altında kalan

---

[185] age.; s.222.

[186] 20.09.1920 tarihli Dertli gazetesinden aktaran Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Kadınları, s.176.

[187] Hâkimiyet-i Millîye, 10.09.1921, S.288, s.2. (Ekler: Belge 18)

[188] Sabahattin Özel; Millî Mücadele'de Trabzon, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991, s.209.

[189] Tasvir-i Efkâr, 19.08.1919, S.2814, s.1.

[190] Bu konuda İzzet Ulvi tarafından yazılan eldiven hikâyesi, benzer şekillerde cephelerde pek çok kereler gerçeğe dönüşmüştür. Bu hikâyede Doktor Yüzbaşı Ziya Efendi'nin cephede kendisine ulaşan, yalnız şahadet parmağı siyahla örülen, üzerine beyaz saçla zincir içinde hilâl şekli nakşedilen, diğer eşinde de kumral bir saçla "Ey asker, düşman eli değmeyen saçlarımla sana hürmet yolluyorum" yazısı bulunan bir çift eldiven alması anlatılmaktadır. Elini parçalayan kurşunun bazı yerlerini bozduğu bu eldivenin kim tarafından hediye edildiğini bilmeyen Ziya Efendi, mektubuyla birlikte gönderdiği, üzerinde kanının damlaları olan bu emanetini, kız kardeşinden ve annesinden saklamasını istemiştir. Kız kardeşi ve annesine ait saçlarla örülen, ama Ziya Bey'in şehit olarak Kars kalesinin yanına gömülmesiyle öğrenemediği bu acıklı durum, Millî Mücadele ruhunu da yansıtması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Hâkimiyet-i Millîye, 09.03.1921, S.128'den aktaran Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Nejat Birinci, Abdullah Uçman; Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, C.1, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1981, s.483-487.

Türk toplumunun artık tarih sahnesinden çekilmesi bekleniyordu. Türk milleti, büyük insan kaybına uğramış, ülkenin üretim ve ekonomisi durmuştu. Osmanlı ordusu Mondros Ateşkesi şartları gereği lağvedilmişti. Başta İstanbul olmak üzere Marmara Bölgesi, İtilaf kuvvetlerinin kontrolündeydi. Ege Bölgesi ise İngiliz destekli Yunan kuvvetlerinin tahakkümüne geçmişti. Güneyde Akdeniz sahillerinde İngiliz-İtalyan-Fransız kuvvetleri geçit vermiyordu.

Bütün bu kötü şartlar karşısında Millî Mücadele'nin zafer kazanabilmesi için mutlaka cephane ve lojistik ikmale ihtiyacı vardı. Besinsiz bir vücudun yaşama şansının olmaması gibi cephanesiz bir savaşın ve mücadelenin kazanılması da imkânsızdı.

Anadolu coğrafyasının en güvenli yerlerinden birisi Karadeniz Bölgesi idi. Ancak bu bölgenin doğu kesiminde bulunan yerli Rum çeteleri, huzur ve güvenliği yok etmişti. Anadolu'nun ortasının dışarıya açılabileceği yegâne güvenli bölge Batı Karadeniz olarak görülüyordu. Bu bölgedeki Kastamonu-İnebolu Limanı, söz konusu bölgenin denize açılan, dolayısıyla dışarıya bakan tek penceresiydi. Türk milletinin kalbinin atmaya devam etmesi İnebolu kapısından girdi yapacak, Kastamonu-Çankırı yoluyla ulaşacak mühimmata bağlıydı. İstanbul-Ankara bağlantısını sağlayan yolun da İtilaf kuvvetleri ve bazı isyancı kesimlerin elinde bulunması, İnebolu-Kastamonu-Ankara hattını Millî Mücadele'nin en hayati yolu hâline getiriyordu. Bu durum Millî Mücadele boyunca hiç eksilmedi. Bu yol, cephane taşıyan kadınların ülkeyi tekrar düze çıkaracakları bir hayat kaynağı vazifesi gördü. Aynı zamanda İstanbul'dan Ankara'ya İstiklal Mücadelesi'ne katılmak için geçen çok önemli devlet erkânı ve aydınların büyük kısmı da İnebolu yolunu tercih etmişlerdi.

Millî Mücadele'de İnebolu-Kastamonu-Ankara hattı; İnebolu, Küre, Ecevit, Seydiler, Devrekâni, Halkacılar, Şeker Köprü, Kastamonu, Beşdeğirmenler, Ilgazdibi, Ilgaz, Çomarın, Yenice köy, Kazancı, İnköy, Gündoğdu, Çankırı, Çandır, Kızılkaya, Kalecik ve Ankara güzergâhlarından oluşmaktaydı.[191]

İnebolu-Ankara hattında yolcu konaklaması ve güvenlik için çok sayıda han, otel ve karakol da bulunmaktaydı.[192] Hattın Millî Mücadele'ye katkısı esasen mühimmat ve lojistik destek konusunda olmuştu. İnebolu'da 1920 Ağustosunda "Yükleme-Boşaltma Komutanlığı" kurulmuştu. Doğu Karadeniz'den ve İstanbul'dan gelen mühimmat, İnebolu kayıkçıları tarafından Anadolu'ya taşınmıştı.[193] Kıyıya boşaltılan malzemenin Ankara'ya taşınmasında özellikle fedakâr Türk kadınlarının rolü büyük olmuştur.

---

[191] Refik Turan; "Millî Mücadele'de İnebolu-Kastamonu-Ankara Hattı", İnebolu Kahramanlık Günü Panel Konuşmaları, 08.06.1998, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.15, S.44, Temmuz 1999, s.693-695. Sakarya Savaşı'nda Anadolu'daki ulaşım ağları için bkz. Serpil Sürmeli; Millî Mücadele'de Tekâlif-i Millîye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1998, s.80-82.

[192] Peker; s.206-207.

[193] İnebolu Mavnacıları, 1924 yılında 2107 numaralı İstiklal Madalyası'yla ödüllendirildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. R. Turan; s.696.

Rauf Orbay, Kasım 1921'de gerçekleştirdiği Ankara yolculuğu sırasında yoldaki ikmal sırasındaki, zorluk, sıkıntı ve fedakârlıklardan çok etkilenmiş ve konuyu şöyle aktarmıştı: "…İnebolu'dan Çankırı'ya kadar cephe gerisindeki geri hizmetlerin %90'ının, kadınlar tarafından, erkekleri mahçup edecek derecede gayret ve fedakârlıkla yapılmakta olduğunu görmekteyiz. Bu fedakâr kadınların arasında emzikte çocukları olan mübarek analar da var. Yavruları kucaklarında, kağnıları önlerinde, üvendireleri (Çifte koşulan öküzleri yürütmek için kullanılan, ucuna nodul çakılmış uzun değnek) ellerinde, Ankara'ya ve cepheye cephane naklediyorlar. Allah bu millete yakında necat (kurtuluş) ve uzun müddet sulh ve saadet nasip edecektir. Bu millet hakkıyla istihkak kesbetmiştir (hak kazanmıştır)…"[194]

Yol hattında kullanılan genel ikmal vasıtası kağnı idi. Bunun yanında dolma lastikli Berlier kamyonlar da bulunmaktaydı. İkmal sağlayan taşıt ve taşıt kollarının sayısı günden güne artmış Sakarya Savaşı sırasında zirveye çıkmıştı.[195]

Ali Fuat Cebesoy hatıralarında cephane kollarını esas olarak kağnıların oluşturduğunu, bunların da köy kadınları ve on-on beş yaşlarındaki çocuklar tarafından idare olunduğunu belirtmektedir. Hatta kağnısının başında duran ihtiyar bir nineye yaklaşıp sormuştur:

"Nine üşüyor musun?"

Şu cevabı vermişti:

"Hayır oğul, üşümüyorum. Düşman topraklarımıza bastığı günden beri içim yanıyor." Bu kahraman Türk anasının elini öperken gözünden yaş geldiğini de itiraf etmektedir.[196]

Mustafa Kemal Paşa Başkomutanlık görevini fiilen üzerine aldıktan sonra, düşmana kesin darbeyi indirmek amacıyla orduyu ve milleti tek vücut hâlinde birleştirmek için gerekli olan tüm hayati ihtiyaçları içeren Tekâlif-i Millîye Emirleri'ni (Millî Yükümlülük Emirleri) yayımladı. 7-8 Ağustos 1921'de yayımlanan ve dünya tarihinin eşsiz uygulamalarından biri olan bu cephe gerisi seferberliği, 10 emirden ibaretti.

5 numaralı Tekâlif-i Millîye Emri, ordu nakliyatının yürütülebilmesi için alınacak tedbirleri içermektedir. Bu hüküm, askerî cihet tarafından çeşitli şekillerde ordu ihtiyacı için alınan nakil araçlarından hariç olmak üzere memlekette kalan nakil araçlarına sahip olanların, her ay ordu gereçlerinden bir kısmını kendi aracıyla 100 km'lik bir mesafeye parasız taşıma zorunluluğunu getirmekteydi. Bu taşıma devam ettiği müddetçe araç sahipleri ve hayvanları ordu ambarlarından iaşe olunacaktı.[197]

---

[194] Rauf Orbay; Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım 2, Emre Yay., İstanbul, 1993, s.59.
[195] R. Turan; s.698.
[196] Ali Fuat Cebesoy; Millî Mücadele Hâtıraları, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953, s.503-504.
[197] Sürmeli; s.106.

Değişik yollar izleyerek yuvalarına devamlı yiyecek taşıyan ve yükünü yuvasına bıraktıktan sonra yenisini getirmek için dönen karıncalara benzetilen ulaşım kollarında görev almış Enver Behnan Şapolyo, o günleri şöyle anlatır: "Millî Mücadele'nin ilk günlerinde bana millî bir görev verilmişti. O da kağnı komutanlığı idi. O acı ve yoksul günlerde ordumuzun geri hizmetleri üç türlü vasıtayla sağlanmaktaydı. Deve kolları, katır kolları ve kağnı kollarıydı… Benim kolum kağnı kolları idi. Kağnılar vilayet vilayet olarak nöbete gelirler ve ödevlerini tamamladıktan sonra yurtlarına dönerlerdi. Kağnılar iki tekerlekli basit şekilde yapılmış birer yük arabasıydı. Bunları öküzler veya mandalar çekerlerdi. Kağnıların hep birden çıkardıkları inilti ta uzak yerlerden işitilirdi. Bana her seferinde kırk kağnı verilirdi. Kağnıcıların çoğu kadın olurdu. Çünkü delikanlılar cephedeydiler. Çok kere benim kağnıcılarımın otuzu kadın, sekizi çocuk, ikisi de altmış yaşından yukarı aksakallı ihtiyarlar olurdu. Bize muhafız olarak da silahlı (Müzaheret Bölüğü) efradından bir milis asker verilirdi. Bunlar hapishanelerden çıkarılıp vatan hizmetine verilmiş mahpuslardı. Ben bu kağnıları İnebolu'da İkiçay mevkisinden alır, akşamüzeri yola çıkar, Ecevit'e doğru yollanırdım. Geceleri hanların ahırlarındaki gübre yığınlarının içinde yatardık. Çünkü gübre sıcak olurdu…"[198]

İnebolu-Ankara yoluna "Devrim Yolu" adını veren ve bu yolu ilkel bir taşıt aracıyla Kurtuluş Savaşı'nda konaklanan yerlerde konaklayarak geçen Amerikalı bayan yazar Ann Bridge gördüklerini şöyle anlatmaktadır: "… Sonsuz bir insan seli, birbirlerinden bir buçuk metre aralıklarla ve tek sıra hâlinde akıyordu. İnsanlar taşıdıkları tüfek demetleri, cephane kutuları ve top mermilerinin ağırlığı altında öne doğru eğilmişlerdi. Daha şaşırtıcı olanı, bu insanların dörtte üçünden fazlasının kadın olmasıydı. Pembe eteklikli bölgesel giysiler ve parlak çiçekli kiraz rengi şalvarlar giyen kadınların bazıları sırtlarına sarılı yükle beraber, kucaklarında emzikli bebeklerini taşıyorlar, bazılarının arkasında ise kaygan çamurda kısa adımlarla yürüyen iki ve üç küçük çocuk bulunuyordu. Böylece bir gece önce İstanbul'dan kaçak olarak gemi ile gelen askerî malzeme, Küre Dağları'nı aşıyordu…"[199]

Kadınların cephane taşımaları konusu Mecliste de gündeme gelmiştir. Bazı milletvekilleri buna karşı çıkarak askerin geride bıraktığı karısı ve çocuğunun cephane taşıma işinde görev aldığını öğrenirse cepheden firar etmekte haklı olacağını söylemektedirler.[200]

Türk kadını cephane taşıma işini bir emir olarak kabul etmemiş, gönül rızası ile kendine düşen bir vazife olarak görmüştür. Her ne kadar 5 numaralı

---

[198] Enver Behnan Şapolyo; "Atatürk ve Üç Kılıç", Türk Kültürü Dergisi, Y.4, S.37, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, Kasım 1965, s.84.

[199] Ann Bridge, The Dark Moment, s.128'den aktaran Alptekin Müderrisoğlu; Kurtuluş Savaşı'nın Malî Kaynakları, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1990, s.401.

[200] Erzurum Mebusu Durak Bey'in İnebolu yollarında gördüğü manzarayı mecliste anlattığı konuşması için bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, C.3, İçtima Senesi:3, 19 Temmuz 1338/1922, 76. İnikat, 3. Celse, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1985, s.541-542.

Tekâlif-i Millîye Emri bunu bir zorunluluk hâline getirdiyse de Türk kadını taşıdığı merminin cephedeki anlamını çok iyi idrak etmiş ve zafere giden yolda savaşın kaderini etkileyen bir fert olmuştur.[201]

İnönü Savaşları'nda, beşikleriyle birlikte sırtlarında cephane taşıyan kahraman kadınlardan 12'sine İstiklal Madalyası verilmiştir. Bu kadınlar; Ali kızı Alime, Hacı Osman kızı Fatma, Besim kızı Şükriye, Musa kızı Ayşe, Mehmet Ali kızı Hafize, Kara Bektaş kızı Fatma, Mehmet kızı Ümmühan, Hacı Mustafa kızı Fatma, Veli Onbaşı kızı Ayşe, Molla İbrahim kızı Fatma, Ali kızı Ayşe ve Molla Hasan kızı Fatma'dır.[202] İstiklal Madalyası'nın, Türk milletinin kahraman evlatlarına gösterdikleri fedakârlığın bir şükran anısı olarak verildiği değerlendirilebilir.[203]

Askerin yiyecek, cephane ihtiyaçlarının önemi ve Türk kadınının fedakârlığı için Cevdet Kerim İncedayı şunları söylemektedir. "Cephane lüzumu olan bir mahale bir dakika geç gelinmesi bazen bir muharebeyi kaybettirir, askerin bir gece aç kalması, ertesi günkü muharebede o kıtanın kıymetini derhâl eksiltir… O zaman bendeniz Yedinci Fırka Erkân-ı Harbiyesinde idim. Fırkamız Alayunt'taki köylerde idi. Bize tahsis edilen mıntıkada 300 kağnı arabası tespit ettik ve bunları muharebe esnasında derhâl tanzim edebilmek için bir tecrübe daveti yaptık. 250 araba tebligat ifasından 24 saat zarfında kâmilen geldi, kolları teşkil ettik. Başlarına nefer, küçük zabit ve zabitlerini tayin ederek tanzim ettik. Bazılarının öküzleri olmadığından arabalarına ineklerini koşmuşlardı. Bunlar bir kısmı ihtiyar erkekler olmak üzere kısm-ı azami (büyük ölçüde) kadın ve çocuklardı. Alayunt düzlüğünde içtima eden bu kafileye tümen komutanı, teftiş ederken Türk tevekkül ve itaati, asker celadet (kahramanlık) ve mehabeti (yüceliği) ile

---

[201] Türk Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında çok büyük rolü olan Türk kadınları, cepheye sırtlarında mermi taşıdılar.

[202] Nihal Yazan; "Millî Mücadele'de Kadın ve Kadın Kahramanlar", Tercüman Kadın Ansiklopedisi, Tercüman Gazetecilik Matbaacılık AŞ, İstanbul, 1984, s.674. Peker; s.379. Zeki Sarıhan'ın aktardığına göre bu kadınların hepsi İnönü'ye bağlı Korkun köyündendir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Kadınları, s.328. Ancak bazı kaynaklarda bu savaşın İnönü değil Eskişehir Savaşı olduğu yazılıdır. Nevin Korucuoğlu, Eskişehir Savaşı'nda başından sonuna kadar kendi araçları ile görev yapan 12 Türk kadınına madalya verildiğini, erzak kolunu yöneten Fatma Onbaşının rütbesinin çavuşluğa yükseltildiğini yazmaktadır. Bkz. 30 Ekim 1921 tarihli Türkoğlu gazetesinden aktaran Korucuoğlu; s.52-53.

[203] İstiklal Madalyası; İstiklal Savaşı'nı simgeleyen kutsal bir anı olarak günümüze kadar gelmiştir. Memleketin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulması için savunma vazifesini üzerine alan TBMM üyeleriyle, cephede ve cephe gerisinde canı pahasına fedakârlık gösterenlere teşekküre değer bir anı olarak "İstiklal Madalyası" adı altında bir madalya verilmesi öngörülüyordu. Böyle bir madalyanın benzerlerini teşvik edecek ve isteklerini arttıracak önemli bir tarihi anı olarak, sevinç ve övünç örneği olacağı gerçeği de hatırlatılarak yasanın gerekliliğine dikkat çekiliyordu. Bununla kahramanlara şükran borcunun ödenmesi amaçlanmaktadır. İlk olarak 28 Kasım 1920 tarihinde kabul edilen bir kanunla verilen İstiklal madalyası, 12 Ocak 1923'te 381 sayılı yasa ile 15 Mayıs 1919'dan seferberliğin bitiş tarihi olan 1 Kasım 1922 tarihine kadar -869 sayılı yasanın ikinci maddesiyle daha sonra 9 Eylül olarak değiştirilmiştir- geçen zamanda yapılan hizmetlere karşılık verilmiştir. İstiklal madalyasının bir yüzünde üzerindeki resimlerin en altında kağnısıyla bir köylü kadını görülür. Böylece onun en karanlık günlerde vatan ve milletinin selâmeti uğruna yaptığı asil hizmetler böyle en kıymetli bir maden üzerinde ebedileştirilmiştir. Bu tablo aynı zamanda İstiklâl Mücadelesi'nin kadınlı erkekli milletçe yapılmış ve milletçe kazanılmış olduğunu ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. İstiklâl Madalyası, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983, s.7-27.

uzun övendireleri ellerinde sevgili öküzlerinin başında duran bu kadınlara, erkeklerinin niçin gelmediğini sordu ve bu zahmetli işte çok yorulacaklarını hatta tahammül edemeyerek bizi de zarara sokacaklarını söyledi. Bu muhterem analar ve hemşireler şu cevabı verdiler:

'(Askerliği kastederek) Erkeklerimiz hizmettedir. Emrinize biz geldik, böyle bir günde bize bu kadarcık iş düşmesin mi? Tek yurdumuz kurtulsun da biz yorulalım, ölelim…' Nitekim muharebe başladı ve bir kısmı Sakarya'ya kadar ordu ile hareket ettiler. Hatta içlerinde doğuranlar oldu. Tabii bunları sıhhiye bölüklerimizde en iyi bir şekilde koruduk. Bu aziz memleket analarını burada hürmetle yâd ederim. Esasen Türk'ün bütün tarihinde erkeğin yanında kadının da bir hisse-i hizmet (hizmet payı) ve mefhareti (övünme payı) vardır. Cephede bu gayret devam ederken gerilerde İnebolu-Ankara yollarında da bu halk sırtında cephane taşıdı. İşte bizi bütün bir cihan-ı husumetin (dünya kötülüklerinin) etrafımıza girdiği ateş çemberi içinden muzaffer ve mağrur çıkaran milletin bu azmi, bu vahdeti (Tanrı'ya yakınlığı) ve bu fedakârlığı idi…"[204]

Tevhîd-i Efkâr gazetesinin verdiği bilgilere göre bir kadının taşıdığı yük miktarı, 15 kilometre mesafe dâhilinde 40 ile 60 kilo arasında değişmektedir.[205]

İlk Türk Kadın Mitingi'nin 75'inci yılı kutlama törenlerine Kurtuluş Savaşı'nda cepheye kağnıyla cephane taşıyan 101 yaşındaki Necibe Nine de katılarak kısa bir konuşma yapmıştır. "Biz İnebolu'dan Kastamonu'ya, Kastamonu'dan İnebolu'ya giderken çok çile çektik. Vatan sağ olsun. Gerekirse cepheye bir daha cephane taşırım. 101 yaşındayım, gayret ederim."[206] demiştir.

Cahit Çaka'nın Kurmay Albay Hulusi Atak'tan dinleyerek kitabına aktardığı bir olay, muharebede ne işe yaradığının bilincinde olan Türk kadınlarının aynı zamanda fedakârlığına da güzel bir örnek teşkil etmektedir. Sakarya Muharebesi'nde yaralanan ve Keskin hastanesine götürülen Kurmay Albay Hulusi Atak, Yahşiyan'dan sonra kağnı ile seyahat ederken etraflarından geçen cephane kollarında bulunan hamile bir kadının çığlık sesini duyar. Bir erkek çocuk doğuran bu kadın hastaneye yatırılmak üzere geri çevrilmeye çalışılırken:

"Cephedeki silahlar, cephane bekliyor, oraya cephane yetiştirmeliyim, geriye dönemem." demektedir.

Bu asil kadının, bu şahane jesti karşısında kendisi ve diğer yaralıların yüzünün kızardığını söylemektedir.[207]

---

[204] Cevdet Kerim İncedayı; "Türk İstiklâl Mücahedesi Konferansları", Yay. Haz. Hüsamettin Ünsal, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.8, S.22, Kasım 1991, s.211-212. O dönemde ait Akşam gazetesinin "Kadınlarımız Nasıl Çalışıyor?" başlığıyla verdiği bir haberde o dönem istatistiklerine göre kağnı kollarında yirmi bini kadın olmak üzere otuz beş bin kişi çalışmaktadır. Bkz. Akşam, 16.06.1922, S.1341, s.1. (Ekler: Belge 19)

[205] Tevhîd-i Efkâr, 17.06.1922, S.367-3395, s.1.

[206] Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Kastamonu 10-11 Aralık 1994, s.228. Necibe Nine için bkz. Ekler: Belge 20.

[207] Çaka; s.71.

Türk milleti, tarihinin hiçbir evresinde esaret altında yaşamaya tahammül edememiş, inandığı değerler uğruna hiçbir fedakârlıktan da kaçınmamıştır. Millî Mücadele döneminde de sayısız örneklerle tekrarlanacak bu fedakârlık duygusu, Türk kadınında küçük yaşlardan itibaren gelişerek yerleşmiştir.

Millî Mücadele yıllarında Adana Kız Öğretmen Okulu öğrencileri, 12 Temmuz 1920 günü, okul müdürlüğüne bir dilekçe vererek öğretmenler kurulunun başkanlığı altında, vatan uğruna canlarını feda eden savaşçıların yaralarını sarmak, dikişlerini dikmek üzere geceli gündüzlü çalışmaya hazır olduklarını bildirmişlerdir. Öğretmenler Kurulu, dilekçeyi görüşmüş ve Kuvayı Milliye Komutanı Sinan Paşa'ya sunulmasını kararlaştırmıştır.[208]

Mustafa Necati ise Çankırı (Çerkeş) yöresinde rastladığı bir kağnı kolunda gördüğü manzarayı şöyle anlatır: "…Kafileye yaklaştık ve selamlaştık… Biz soğuktan yamçılar (bir yüzü uzun tüylü, kalın yünden dokunarak yapılmış yağmurluk) altında bile titrerken tek yorganını da arabaya örten bir ninenin çıplak ayaklarla karları çiğnediğini görünce içimde takdirle karışık bir merhamet sızladı; arkasına sardığı peştamalı içinde ara sıra hıçkıran bir çocuğun üzerine bile örtmeden yorganını niçin arabaya serdiğini sormak fikrini duydum:

'Üşümez misin sen, nine?... Bak çocuk donacak, yorganı örtsene!..' diye arabanın üstünü işaret ettim; bu sözü garip bir tarzda karşıladı. Sormaya değer bir şey addetmiyordu galiba!.. Benim cevap beklediğimi anlayınca mukaddes bir şeye teveccüh eder (yönelir) gibi kağnıya doğru koştu:

'Kar sepeliyor, millet malıdır, nem kapmasın evladım!' dedi ve yorganın uçlarını iyice serdi. Kar sepelemeye başlamıştı. O zaman anladım ki, cephaneleri ıslatmamak için bu fedakârlığı yapıyor; o vakit deminki merhametimden utandım bile… Aman Yarabbi! Fedakârlığını bildirmek bile istemiyor, bu alicenaplık karşısında da secde etmeyen ruh ve aşk olur mu!?..

Tarihte böyle basit bir çerçeve içine güç sığabilen bu emsalsiz ve adsız fedakârlığın bir eşini, meşhur vatanperver Kartaca kadınları bile yaratamadılar, onlar saçlarından orduya halatlar örmüşlerdi, bunlar hayatlarından cephane veriyorlar…"[209]

1973 Kastamonu İl Yıllığı'nda "Kışla Önünde Donan Kahraman Türk Anası" başlığıyla verilen yazıda fedakâr bir Türk kadını olan Kastamonulu Şerife Bacı'nın öyküsü şöyle anlatılmaktadır: 1921-1922 yılında kış erken gelmişti. Kar ve soğuk yolculuğu zorlaştırıyordu. Birçok yol kapanmıştı. Bu günlerde İnebolu'ya cephaneye giden taşıt kolları gündüzleri yola devam ediyor, geceleri ise en yakın hanlara sığınıyorlardı. Aynı yılın aralık ayında böyle fırtınalı ve tipili bir gecede, kara fırtınaya rağmen bir cephane taşıt kolu durmadan Kastamonu'ya doğru yol alıyordu. Bu gruba ait cephane yüklü bir

[208] Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Gençliği, s.153.

[209] Kaplan-Enginün-Emil-Birinci-Uçman; Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, C.2, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992, s.734-735.

kağnı kışlanın önüne kadar gelmiş ve orada kalmıştı. Sabahın erken saatlerinde bu hazin manzarayı görenler en kısa zamanda ilgililere haber ulaştırmışlar; bunun üzerine Menzil Mıntıka Müfettişi Osman Bey derhâl Devrekanili Cemil ile Beşiktaşlı Rıfat Çavuşları görevlendirerek olay yerine göndermiştir. Hava çok soğuktu. Görevliler olay yerine vardıklarında kağnı arabası ile arabaya koşulu öküzleri geviş getirirken gördüler. Arabanın üzerindeki cephanenin üzeri yorganla örtülü idi. Genç bir kadın, kolları ile arabayı kucaklar gibi abanmış vaziyette duruyordu. Övendiresi elinde, donarak ölmüş bu kahramanın üzerini kar kaplamıştı. Bu değişik manzara karşısında gözleri yaşaran görevliler, şehidin üzerindeki karları süpürerek düzgün bir şekilde arabaya yatırmak istediler. Fakat bu kımıldamalar sırasında yorganın altından acı bir çığlık duyunca şaşkına döndüler. Yorganı kaldırdıklarında, otlara sarılı top mermilerinin arasında çullarla kundaklanmış bir kız çocuğunu hayretle gördüler. Çocuk mermilerin arasında yorganın altında o ana kadar mışıl mışıl uyumuş ve donmaktan kurtulmuştu.

Çavuşlar kahraman şehit anayı ve yavrusunu araba ile fırkanın önüne kadar getirdiler. Osman Bey ve yanındakiler bir dakika saygı duruşunda bulundular.[210]

Osman Bey, bu hazin tablo karşısında gözleri yaşararak: "Türk kadını dünyada emsali bulunmayan kahraman bir anadır. Öyle bir anadır ki, tarihte nice kahramanlar, cihangirler doğurmuştur. Arkadaşlar… Millî Mücadele'yi kazanacağımızın en büyük misali işte önümüzde biri ölü, biri diri yatıyor" diyebilmiş ve üzüntüsünden daha fazla konuşamamıştır. Kastamonu muhitini iyi bilen Cemil Çavuş, ananın hüviyetini tespit etmekle görevlendirilmiştir. Şehidin alaca önlüğünden ve başındaki benli çarından (başörtüsünden) köyünü keşfederek hanları dolaşmış ve Seydilerli köylülerini bularak getirmiş, göstermiştir. Onlar da tanımışlar ve ağlayarak şehit ana ile yavrusunu köylerine götürmüşlerdir.[211]

Cephede sırtında bebeğiyle cephane ve erzak taşıyan fedakâr Türk kadınını gören Franklin Bouillon, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek'e:

"… Evvela size şunu haber vereyim. Siz bu muharebede mutlaka muvaffak olacaksınız. Her ne zaman bir millet böyle genci, ihtiyarı, çoluğu çocuğu ile bir işe sarılırsa onu mutlaka başarır. Geçtiğim yerlerde gördüklerim bunu anlatıyor…"[212] diyerek onun hakkını teslim etmiştir.

Cephe gerisinde Aydın Savaşları'nda Baltaköy kadınları, Yunan kuvvetlerini geriletmekte olan Kuvayı Millîye erlerine su ve ekmek götürmüşlerdir.[213] Ayrıca Aydın Savaşı'nın gazileri zeybeklere fedakârca yardım eden Türk kadını, onların yaralarını da sarmışlardır.[214]

---

[210] Kastamonu 1973 İl Yıllığı, Ankara, Yarı Açık Cezaevi Matbaası, 1973, s.16-17.
[211] Peker; s.397-398.
[212] Yusuf Kemal Tengirşek; Vatan Hizmetinde, İstanbul, Bahar Matbaası, 1967, s.248-249.
[213] İstiklâl Harbi Gazetesi, 30.06.1919, Nu:42, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.1; Enver Behnan Şapolyo; Kuvayı Millîye Tarihi, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1957, s.82.
[214] İstiklâl Harbi Gazetesi, 01.07.1919, Nu:43, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.1; 28-29-30 Haziran 1919 tarihlerinde geceli gündüzlü devam eden muharebeler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Çaka; s.69-70.

Özellikle Millî Mücadele'nin en kritik safhası olan Büyük Taarruz esnasında tahrip edilmiş olan rayları kesmek ve tekrar takmak suretiyle B. Çobanlar-Afyon Karahisar arasındaki yirmi kilometrelik demir yolunu dokuz günde tamir edenler arasında Türk kadını da bulunmaktaydı. Araçları mükemmel memleketlerde bile bundan daha fazlasının yapılması mümkün değilken günde 18-20 saat çalışarak harekâtı harbiyenin onuncu günü katarlar, B. Çobanlar'dan itibaren yüz yirmi kilometre ileride İslâmköyü (Banaz) civarına kadar işleyerek ordunun erzak ve cephanesini yetiştirmiştir.[215]

Damar Arıkoğlu Türk kadını ve onun Millî Mücadele'deki kahramanlığı için; "… Ulus meydanına dikilen, Atatürk'ün at üzerindeki heybetli abidesinin etrafında sırtında top mermisi taşıyan bir köylü kadınının heykeli ne bir masal, ne de bir efsanedir, hakikatin tam kendisidir. O günlerin kara ve mazlum zamanında yaşayan her fert bunun ne demek olduğunu bilir"[216] demektedir.

Kurtuluş Savaşı'nda cephe gerisinde Türk kadınları, ordunun giyimi konusunda,[217] savaşta yaralananların tedavisinde, çadır ve çadır aksamı dikilmesinde büyük hizmetlerde bulunmuşlar, cepheye mermi üretmek için fişek yapımında çalışmışlardır.

Ordunun maneviyatını yükseltmek ve kahramanlığını ortaya koymak maksadıyla bazı kadın yazarlar yazılar yazmışlardır. Gazetelerde neşredilerek yayınlanan bu yazılar, bölüklerde de okunmuştur.[218]

Millî Mücadele'de aydın Türk kadını, köy kadını ile beraber çalıştı. Biri cesaret veren konuşmalar yaptı, diğeri sırtıyla cephane taşıdı.

Vatan savunmasında cephe gerisinde görev yaparken hastalık vb. sebeplerle şehit olan pek çok Türk kadınının ismine arşiv kayıtlarında rastlanmaktadır.[219] Yine vatan savunmasında gazi olan kadınlarımızdan pek çoğuna arşiv kayıtlarında rastlamak mümkündür.[220]

---

[215] Ziya Gürel; Kurtuluş Savaşı'nda Demiryolculuk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s.144. Demir yolu hattında çalışan köylü kadınları için bkz. Ekler: Belge 21.

[216] Damar Arıkoğlu; Hatıralarım, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1961, s.247.

[217] Fedakâr Türk kadınları askere yün çorap, fanila örmüşler, gömlek ve iç çamaşırı dikerek cepheye göndermişlerdir.

[218] Müfide Ferid Hanımefendi'nin 15 Ocak 1337/1921 tarihli Yenigün gazetesinde de neşredilen "Türk Askeri" başlıklı bir yazı yazdığına dair bkz. ATASE Arşivi; İSH. Koleksiyonu, 21.01.1337/1921, Kutu Nu:1227, Gömlek Nu:41, Belge Nu:41-1. (Ekler: Belge 22)

[219] Millî Savunma Bakanlığı tarafından yapılan bir çalışmaya göre arşivlerde şehit olarak ismi geçen 62 kadın tespit edilebilmiştir. Örnekler: "Yusuf Kızı Emine (Palu Hastanesi Bakıcı Hemşire), Osman Kızı Emine (Erzincan Hastanesi Bakıcı Hemşire), Ahmet Kızı Firdevs (Şarkışla Hastanesi), Adil Kızı Zeynep (Karapazar Harbi), Ali Kızı Ayşe (Konya Hastanesi)" Ayrıntılı bilgi için bkz. Millî Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız; Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, 1998, s.30-31.

[220] Millî Savunma Bakanlığı tarafından yapılan aynı çalışmada arşiv belgelerinde adı geçen ve vatan savunmasında yaralanarak gazi olan 147 kadın tespit edilebilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. MSB Arşiv Müdürlüğü, Gaziantep Askerlik Şubesi, İstiklâl Savaşı Zayiat Kayıt Cetveli'nden okuyarak aktaran Hülya Yarar ve Cengiz Eroğlu; Millî Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız, s.58-117.

Onlar kutsal bildikleri vatan savunmasında yaralandılar veya şehit oldular. Cephede ve cephe gerisinde, hem analık, hem eşlik ve hem de vatandaşlık görevini, hiçbirini diğerine tercih etmeksizin, yüz akı ile gerçekleştiren Türk kadını, sadece yarının Türkiye'sinde değil, tüm dünyada kadın için, kadın hakları için verilebilecek mücadelenin en kutsal ve ihtişamlısını vermekteydi.[221]

Özetlenecek olunursa; ordunun cephane ihtiyaçlarını sırtlarında top mermisi taşıyarak, mermi imalathanelerinde çalışarak gidermeye çalışan Türk kadını aynı zamanda erzak kollarında, demiryolu yapımında ve yaralıların tedavisinde de çalışmıştır. Milletine sadece daha fazla yardım etmek düşüncesiyle arabasında yer kalmayan Türk kadını, bir sandık veya mermiyi de sırtına almaktan çekinmemiştir. Kağnısına ikinci öküzü bulamadığı zaman onun yerine koşuma girmiştir. Vatan ve millet sevgisinden, istiklal aşkından, şeref ve haysiyet duygusundan yoksun olmayan Türk kadını, Kurtuluş Savaşı'nın temeline canlarını, kanlarını harç yapmıştı.

Böyle asil evlatları olan Türk toplumu, geleceğinden elbette umutlu olacaktır.

II. MİLLÎ MÜCADELE'DE CEPHELERDE FAALİYET GÖSTEREN TÜRK KADINLARI

İtilaf devletleri 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre, istediği bölgeleri ele geçirme olanaklarına kavuşmuştu. Osmanlı ordusu Mondros Ateşkesi şartları gereği lağvedilmiş, Türk halkı Anadolu'nun yer yer işgali karşısında Anadolu'da ve Trakya'da savunma dernekleri kurmaya başlamıştı. İşgallerin yaygınlaşması üzerine çeteler kurulmaya başlanmış, yöresel direnişlerle başlayan mücadele, kısa sürede bir İstiklal Harbi'ne dönüşmüştür.

Memleket için tam bir ölüm-kalım savaşı olan İstiklal Harbi'nde bütün yurt evladı gibi Türk kadını da daima iftihar ve şükranla anılacak hizmetlerde bulunmuştur. Özellikle Yunanların ve Ermenilerin işgaller sürecinde yaptıkları işkence, zulüm ve tecavüzler akıl almaz boyutlardaydı.[222] Örnek verilecek olunursa, Yunanlar bir Kuvayımilliye birliğine ekmek getirerek yardım eden ve bu birliğin yerini söyletemediği Nazife isimli bir kadını fırında yakarak şehit etmişlerdir. Aynı köyden Molla Hasbi isminde bir çocuğun da evi yakılarak bazı kadınlarla beraber şehit edildiği bildirilmektedir.[223] Görüldüğü gibi zulüm, işkence vb. durumlardan en çok etkilenenler şüphesiz kadınlar ve çocuklardı.

Varlığını evladı uğrunda her zaman feda etmeye hazır olan Türk anası, vatan tehlikeye düştüğü zaman, öz evladını ölüme göndermekten

---

[221] Emel Doğramacı; "Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını", Erdem, AKM Dergisi, C.1, S.1, Ocak 1985, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s.112.

[222] Yunan askerleri tarafından yaralanan kadınlarımız için bkz. Ekler: Resim 33-34.

[223] İbrahim Ethem Akıncı; Demirci Akıncıları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1978, s.201.

çekinmemiştir. Kendisi de işgalcilere karşı kurulan çetelere katılarak vatanını, canını, namusunu ve evladını korumak için silaha sarılmıştır. İngiliz, Fransız ve Yunanlara karşı mücadeleye katılan Türk kadını, bu çetelerde erkeklerle birlikte omuz omuza savaşmıştır. Mehmetçiklerin yanında bu "Ayşecik" ve "Fatmacık"lar memleketi ölümden kurtararak istiklale götüren yolda bütün varlıkları ile hizmet etmişlerdir.[224]

Örnek verilecek olursa; 28, 29 ve 30 Haziran 1919 tarihlerinde tam üç gün, Aydın bölgesinde süren savaşlarda Baltaköy kadınlarının çoğu silah elde Yunanlara karşı dövüşmüşlerdir.[225] Hatta gazetelerde savaşa katılmış olan mücahidelerin resimleri bile yayımlanmaktadır.[226]

Kadınlar da erkeklerle birlikte cepheye gitmek için askerlik şubelerine başvurmaktadırlar. Kastamonu'da Muhittin Paşa'ya bir gün bir dilekçe verilir. Bu dilekçeyi veren bir kadındır. Dilekçesinde, vatanına ve millî varlığına kasteden düşmanın kirli ayaklarını bu topraklar üzerinde görmek istemediğini, kendisinin de erkek soydaşları ile cephede çarpışmak istediğini ve cepheye gönderilmesi arzusunun kabulünü Muhittin Paşa'dan istemektedir.[227]

Anadolu Ajansından aktarılan bir haberde Hopa'da askerlik şubesinde açılan gönüllü defterlerine kadınların da yazılmaya başlandığı belirtilmiştir. Yine Söke'de askerlik şubelerinin açtıkları gönüllü akıncı defterlerine yazılmak için bazı kadınlar ile 70 yaşındaki bir ihtiyarın da başvurduğu ifade edilmektedir.[228]

Millî Mücadele'ye katılan kadınlardan bir kısmı çetelere katılarak faaliyet göstermiş, bazıları birliklere komuta etmiş ve kendilerine birtakım rütbeler verilmiştir. Bir kısmı ise bu mücadeleye topluma öncülük ederek cesaret vermek, kurtuluş azmini güçlendirmek, Millî Mücadele'ye dikkat çekerek dış yardımı sağlamak ve kamuoyu oluşturmak gibi amaçlarla katılmışlardır. Ancak hepsi de büyük bir vatan aşkıyla ülkesini, namusunu, bağımsızlığını, evladını koruma içgüdüsüyle dolu olarak bu hizmeti hiçbir karşılık beklemeden yerine getirmişlerdir.

---

[224] Taşkıran; a.g.e., s.67.

[225] İstiklâl Harbi Gazetesi, 30.06.1919, Nu:42, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.1. Ayşe, Şerife ve Ayşe Aliye adlı zeybek kadınları hakkında bilgi için bkz. Şapolyo; s.82.

[226] Mücahide Ayşe Aliye, Mücahide Ayşe nam-ı diğer Mehmet Çavuş ve Mücahide Şerife Ali Kübrâ için bkz. Ekler: Belge 23. Bu üç Türk ve Müslüman kadını Aydın'da İslamların uğradığı mezâlim karşısında yurtlarını, canlarını, namuslarını müdafaa için erkekler gibi silaha sarılmışlar ve efelerle aynı safta kahramanlık ve fedakârlık göstermekte onlarla müsabakat (yarış) etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tasvir-i Efkâr, 02.12.1919, S.2919, s.1.

[227] Söylemez; s.164. Tosya'nın İlyas Bey Mahallesi'nden Kara Mehmet oğlu Mustafa'nın kızı Latife'nin dilekçesi için bkz. Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Kadınları, s.261. İkdam, 16.10.1921, S.8831, s.2. Gazetede bu Türk kadınının ismi Nazife olarak geçmekte olup cephede bilfiil istihdam edilmek için izin istemektedir.

[228] Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Kadınları, s.262-263.

A. Kara Fatma

Millî Mücadele yıllarının en meşhur savaşçı kadını Erzurumlu Kara Fatma'dır. Zaten Kırım Savaşı'nda çarpışan Kara Fatma'dan itibaren vatan savunmasında görev yapan savaşçı kadınlara genel olarak bu isim verilmekteydi.

Tevhîd-i Efkâr gazetesinde H.M. takma ismiyle "Kahraman Bir Mücahidemiz: Fatma Hanım" başlıklı yazıda onunla ilgili şunlar söylenmektedir: "Bu fedakâr valide, Türk kadınının yalnız kahramanlar yetiştirmekle kalmadığını ve icap ederse bir dişi arslan gibi bizzat yurdunu müdafaa edebileceğini de ispat eylemiştir. Son günlerde Ankara refikamız (kadın yazarımız) ve onlardan naklen İstanbul matbuatı bir kahraman Türk mücahidesinden bahsediyorlar. Bu mücahide Erzurumlu Fatma Seher Hanım'dır. El-yevm (bugünlerde) Ankara'da bulunmakta olan Fatma Seher Hanım (…) muharebelere iştirak etmiş, yaralanmış bilhassa (İzmit) cephesinde erkeklerden daha büyük hidmetler (hizmetler) ifa etmiş, düşman karşısında erkeklerden daha cesaretle bir dişi arslan gibi çarpışmıştır. Fatma Seher Hanım İzmit'te iken oraya bir seyahat icra etmiş olan bir muharririmiz ve fotoğraf muhabirimizle görüşmüştü. Muhabirimizin ihtisasatı (uzmanlığı) ile fotoğrafçımızın bu seyahat esnasında aldığı resimlerden Fatma Seher Hanım'a ait olan bir-iki tanesini bugün derc ediyoruz (yayımlıyoruz):

Kahraman Fatma

Onu geçen kış İzmit'te gördüm. Ne olursa olsun, böyle pür-silah (silah dolu), omzundan aşağı fişeklere sarılı, belinde uzun kaması ve tabancasıyla, dağlı bir yiğit kıyafetinde bir Anadolulu kadın, ilk defa görülünce, insana evvelâ derin bir hayret hissi geliyor. Sonra bu hayret, yavaş yavaş bir kahraman karşısında duyulan hürmet ve tazim (saygı) hislerine karışıyor ve insan, ne büyük bir milletin evlâdı olduğunu o vakit, gurur ve iftiharla duyuyor. Bana ırkımın gururunu duyuran bu mücahit kadın, Fatma isminde bir Erzurum kızıdır. Bir Fatma'nın ruhundan bir gün nasıl ırkımın destanlarda söylenen kahramanlığı taşacağını, kim umar? Hâlbuki Kara Fatma'nın isminin İzmit dağlarında, orduda ve cephelerde mertliklerin en büyük şanıyla söylenildiğini işitirsiniz. İzmit'in caddesinde rast gelirseniz, bu kısa boylu, kemikli ve geniş yapılı, başından örtüsünün saçakları omuzlarına sarılmış Erzurum kızının nasıl gümüş saplı kamçısını salladığını ve yürüyüşündeki kahramanca tevazuun nasıl namı etrafında dönen bütün şanlı hikâyelerden daha mağrur olduğunu göreceksiniz. Keskin kaşları altında yağız bakışları var ki, bizzat kahramanlık bu bakışların önünde küçülür. Size eğer tatlı memleket şivesiyle hatırınızı soruyorsa, sesinde o kadar merhamet ve şefkat bulursunuz ki kahraman Fatma size yıllardan sonra kavuşulmuş bir ana kadar yakın gelir. Eğer hayatından ve şanlı muharebelerinin yâdından bahis açtınızsa, kahraman Fatma, o vakit gülümser, gözleri gözlerinizden sıyrılıp uzaklara bakar. Fakat bu tatlı tebessümde ve gözlerin bu şan günlerinin yâdından firar etmek isteyişinde, o kadar ulvî bir tevazu vardır ki o dem ellerinden öpersiniz ve "Var ol ana, var ol ana" diye sesiniz titrer.

Ben işte böyle şanlı bir Erzurum annesini ve kadınların en kahramanını tanıdım. Bu muharip ve asker kadını gördüğüm zaman kırk beş yaşlarında vardı. Fakat yaş bile bu kadının yüzünde görünmekten sanki ürkmüştür. Hâlâ dinçtir ve daha çok düşman başı yiyecektir. Erzurumlu Yusuf Ağa isminde bir yiğidin kızı olan Fatma Seher, kocası Binbaşı Derviş Bey vefat edince, Mütareke'den sonra Edirne'de Yanıkkışla'dan memleketine geçmiş, fişekliklerini beline dolamış, çizmelerini ayağına geçirmiş ve mavzeri omzuna asarak, ateş ve kan cephelerinde kahramanlık aramaya çıkmıştır ve onun mucizevî azmi, bundan sonra, kahramanlığı mavzerinin ucuna esir etti.

Kara Fatma, birçok muharebelere iştirak eden kıtasını bizzat kendi teşkil etmiştir. Mücahede-i Millîye'nin bidayette (başlangıcında) hâinane tezvirata (yalancılığa) kapılarak istiklâl mücadelesine iştirak etmek istemeyen saf insanları nerede gördüyse toplamış, onlara bu mücahedenin ulviyetini, bir kadının dahi iştirak etmiş olmasıyla fiilen ispat eylemiş, maiyetini de bütün muharebelerde en fedakârâne bir surette dövüşmeye sevk etmiştir.

İznik cephesinde 29 Ağustos'ta düşmanın Bereket ve Karaderin'de yaptığı taarruzu, Kara Fatma püskürttü. 7 Eylül'de yine İznik'te bir düşman taarruzuna karşı kahramanlarla birlikte harp etti. Göğsünün sağ tarafına saplanan bir mermi bu mücahidenin sinesini kan içinde bıraktı. Fakat kahraman Fatma, göğsünün kanlarıyla düşman üzerine yürüdü. Kara Fatma'nın bütün vücudu düşman kurşunlarının ve şarapnel misketlerinin hatırasıyla doludur. Hiçbir mermi sanki ölümü bu cesur mücahidenin vücuduna getiremedi. Onun (İntikam) taburuna gönüllü giren oğlu ne büyük bir şanın vârisidir ve aynı taburda gönüllü olan kardeşi, yine büyük bir şanın geldiği nesilden gelmiştir! Kara Fatma şimdi İzmit karargâh komutanıdır. Ankara'ya gitmiş olması, bu kahraman kadına, ancak bir selâm-ı tazim (saygı selamı) için bize şuracıkta bir fırsat veriyor. Yoksa ne onun cesur menkıbelerini anlatmak, ne analarından bile kahramanlar yaratan bir milleti tebcil (ululama) ve tahmîd etmek (şükranlarını sunma) mümkün değildir. Çünkü bu milletin mucizeleri o kadar harikalı ve bu dinin feyz-i ulvîsi (yüce ilmi) o kadar erişilmez bir mucizedir!"[229]

Kara Fatma lakaplı Fatma Seher Hanım, Yeni Gün Gazetesine yaptığı beyanatında ne zamandan beri faaliyette bulunduğu vb. sorulara şöyle cevap vermektedir:

"… Efendim. Harb-i Umumi'de zevcem ile beraber çalıştım. Edirne'de Yanıkkışla'da bulundum. Mütarekeden sonra zevcemin vefatı üzerine Erzurum'a dönmüştüm. Adana cephesi çıktı oraya koştum. Oradan Dinar, Afyon Karahisar, Nazilli, Sarayköy ve Tire'de bir asker gibi çalıştım. Sonra Kocaeli'ne geçtim. İznik cephesinde çalıştım. Yaralanıp yaralanmadığını sorduk, güldü. Hiçbir şey söylemek istemedi, evrakı müsbitesini (vesika olabilir kâğıtlarını) uzattı. Büyük küçük birçok tanınmış komutanların imzasını

[229] Tevhîd-i Efkâr, 17.06.1922, S.367-3395, s.1. Erzurumlu Fatma Seher Hanım için bkz. Ekler: Belge 24.

taşıyan bu kâğıtlarda, 29 Ağustosta İznik civarında Bereket ve Karaderin'de düşmanın yaptığı bir taarruza mukabil taarruzda Seher Hanım'ın fedakârlıkları zikrediliyor. Fatma Hanım, düşmanın topçu ateşine rağmen efradı ileri sürmüş fakat düşmanı muzafferce kovmuştur. İkinci vesikada yine İznik mıntıkasında Alakob ve Karadin ve Avadan hattına Yunan taarruzu vuku buluyor. Fatma Hanım burada mukabil taarruzun kavi bir mesnedi (güçlü bir dayanağı) oluyor. Bu 7 Eylül muharebesinde sağ memesinden yaralanıyor. Fakat bir arslan gibi sürüsünü bırakmadan koşuyor, ilerliyor ve düşmanı kaçırıyor.

Kendisine:

- Bak yaralanmışsın, dediğimiz zaman güldü:

- Kaç tane!.. Ne söyleyim… İyi oldu. Hepsi geçer. Yalnız göğsümde bir şarapnel parçası var, biraz ıstırap veriyor. Elinde, kollarında bomba, süngü yara yerlerini işaret ederek sorduk:

- Bu ne?

- Bunlar, sayılır mı? Kedi tırmığı gibidir.

- Mecruh olduğunuz zaman nerede vakit geçirdiniz?

- Yaralanınca yaramı sardırdım. İş yapmak istedim. İznik'e 380 nefer gönüllü getirdim. Bunları İntikam Taburuna teslim ettim. Oğlum da kardeşim de bunların içinde idi. Bundan evvel bir defa daha yine İzmit'e gittim. 180 nefer topladım getirdim. Bir müddet müfreze komutanlığında bulundum. Sağ kolumdan vuruldum. İzmit Hilâl-i Ahmer Hastanesinde tedavi edildim. İnşallah yakında yine gideceğim.

Bunları söyledikten sonra sustu. Biliniyordu ki onun daha ne kadar maceraları vardı."[230]

Ahmet Emin Yalman kitabında İzmit'te bulunduğu sırada orduda takım komutanı sıfatıyla ve gönüllü olarak hizmet eden Fatma Seher Hanım'la karşılaşmasını anlatmaktadır. Söylediğine göre Fatma Seher Hanım, askerlikte başından geçenleri şöyle anlatmıştır:

"Balkan Harbi'nde kocamla beraber Edirne'de mahsur kaldık. Yanıkkışla'da askerlik hayatını paylaştım. Mütarekeden sonra eşim öldü. Onun orduda boş bıraktığı yeri doldurmayı aklıma koydum. Adana cephesinde Fransızlar ve Ermenilerle savaş vardı, oraya koştum…"[231]

Fevziye Abdullah Tansel'in verdiği bilgiler ışığında,[232] yukarıdaki kaynaklar ve dönemin gazeteleri birlikte değerlendirildiğinde eşiyle Balkan

[230] Yeni Gün gazetesinden aktaran Vakit, 15.06.1922, S.1620, s.1. Gazetede oğlu ile birlikte resimleri de yayımlanmıştır. Bkz. Ekler: Belge 25.
[231] Ahmet Emin Yalman; Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1918-1922), C.2, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1970, s.316. Ahmet Emin Yalman, Fatma Seher Hanım'ın Balkan Savaşı yıllarında kocasıyla Edirne'de mahsur kaldığını yazmaktadır. Tevhîd-i Efkâr ve Vakit gazetelerinde ise Fatma Seher Hanım'ın mütarekeden sonra Edirne'den memleketine geçtiği belirtilmektedir.
[232] Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.26.

Savaşı'nda bir arada olan Fatma Seher Hanım, Birinci Dünya Savaşı'nda bir süre Edirne Yanıkkışla'da ikamete mecbur kalmış ve kocasıyla birlikte içeriği tam anlaşılamayan bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Eşini bir süre sonra Kafkas cephesine gönderdikten sonra kendisi çocuklarıyla birlikte Edirne'de kalmıştı. Kocası ölünce Van'a babası Yusuf Abdal Ağa ile annesi Ayşe Hanım'ın yanına gitmiştir.[233]

Erzurum ve Van'da kardeşleri Ermeniler tarafından şehit edilen 43 kadını silah arkadaşı alarak Ermeni ordularına karşı mücadele ettiğini, 1923'te yaptığı bir mülakatta anlatmıştır.[234]

Fatma Seher Hanım "İstiklal Savaşı'nda Kara Fatma" adıyla 1944 yılında yayımlanan hatıralarında, "ATATÜRK'ün Sivas'ta faaliyete geçtiğini haber aldığım dakikadan itibaren duyduğum sevinci tariften acizim ve ilk işim kısa bir hazırlıktan sonra Sivas'a müteveccihen (gitmek üzere) hareket etmeyi kararlaştırdım; hemen yola çıktım ve Gülcemal vapuruyla Samsun'a, oradan da Sivas'a vardım." demektedir.

Fatma Seher Hanım, suikasta karşı sıkı korunan Mustafa Kemal'le görüşmeyi nasıl başardığını ve onun kendisini nasıl vazifelendirdiğini ise şöyle anlatmaktadır: "Mustafa Kemal'in huzuruna çıkabilmek için muhtelif kıyafete girerek üç günlük bir mücadeleden sonra, devamlı bir takibim neticesi olarak, Sivas'ta öğle yemeğine davetli bulunduğu bir yere giderken yolda yakaladım. Üzerimde çarşaf ve yüzüm de peçe ile kapalı idi. Kendisiyle bir mesele hakkında görüşmek istediğimi söyleyince, ilk defa sert bir lisan kullanarak, 'Ne görüşeceksin!' mukabelesinde bulundular. Kalbimdeki vatan aşkı bu sert muameleye galip gelerek derhâl peçemi kaldırdım ve İstanbul'dan buraya kadar kendisiyle görüşmek için geldiğimi, maruzatımın bir dakika için dinlenmesini ısrarla rica ettikten sonra, pek yakınımızda bulunan küçük bir lokantaya beni kabul ettiler."[235]

Mustafa Kemal ona adını, silah kullanmayı, ata binmeyi bilip-bilmediğini, harpten, ateşten korkup korkmadığını sormuştur. Verdiği

---

[233] Edirne Yanıkkışla'da bulunduğu dönem bazı kaynaklarda Balkan Savaşı yıllarında gibi gösterilse de dönemin gazetelerinde bunun Birinci Dünya Savaşı yıllarında olduğu görülmektedir. Trabzon'da yayınlanan İstikbal Gazetesi de İkdam'ın naklettiğine göre bunu doğrulamaktadır: "… Kocası Binbaşı Vanlı (Ezdeşin) Bey'di. Büyük Sarıkamış kavgasında şehit düşmüştü. Edirne'de 5'inci Fırkada iken karısı yanında idi. Kendi Kafkas'ta harbe giderken karısı Edirne'de çocukları ile kalmıştı. Mütarekeye kadar Edirne'den çıkmadı. Mütareke olunca İstanbul'a geldi. Oradan Konya, Diyarbakır tarikiyle, Van'a babası meşhur aşiret reisi Yusuf Abdal Ağa'nın yanına gitti…" Ayrıntılı bilgi için bkz. İstikbal'den naklen İkdam, 23.07.1922, S.9106, s.3.

[234] Akşam, 03.07.1923, S.1716'dan nakleden Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.26. Bazı kaynaklarda kocaları Ermeniler tarafından şehit edilen kadınları topladığı yazılıdır. Bkz. Millî Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız, s.121. İstikbal gazetesinden nakleden İkdam'da Trabzon ve Erzurum Kongresi yapıldığı sıralarda Erzurumlu Ayşe Hanım'ın kızının artık daha fazla dayanamayarak kardeşi Mehmet Çavuş ile birlikte teşkilata adam topladığı, az zamanda 100-150 kişiyi topladıkları belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İstikbal'den naklen İkdam, 23.07.1922, S.9106, s.3.

[235] Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.26-27. İstanbul'dan Sivas'a geçtiğini belirten Fatma Seher Hanım, İstanbul'da hangi vesileyle bulunduğunu açıklamamıştır. Ancak kardeşinin burada bulunuyor olması ihtimalinden söz edilebilir.

cevaplar Mustafa Kemal'i memnun etmiş, "Bütün kadınlar senin gibi olsa idi Kara Fatma!" demiş, adı onun bu hitabından sonra Kara Fatma olarak kalmıştır. Mustafa Kemal, Kara Fatma'ya el yazısıyla bir de talimat vererek İstanbul'a dönmesini, hazırlandıktan sonra işe başlamasını söylemiştir.

Kara Fatma, Mustafa Kemal'den aldığı talimat üzerine İstanbul'a gelip aldığı kâğıdı göstererek güvendiği Topkapılı Pire Mehmet ve Laz Tahsin'le birlikte 15 kişilik bir çete kurmuştur. Hepsi köylü kılığına girip Haydarpaşa'dan trene binip İzmit'e gelmişler, kendilerinin Erzurum muhaciri olduklarını, iş bulmak için geldiklerini söyleyerek gizlice propagandalarla sayılarını arttırmaya çalışmışlardır. Gülbahçe köyü eşrafından Murat Ağa'nın katılması ve yardımıyla çete üyelerinin sayısı 96'ya yükselmiştir. Paşaköyü'nde karargâh kurmuşlar, bu cephenin komutanı Albay Kara Emin idaresinde bir süre düşmanla çarpışmışlardır. Üsküdarlı Albay Neşet emrinde de Kaynarca, Bereket ve Alakaya mevkilerinde bir süre savaşan çete üyeleri, askeri bakımdan önemli bir bölge olan Fındıktepe'yi düşmandan temizleyerek buraya Türk bayrağını dikmişlerdir.[236]

İzmit'teki faaliyetleri sırasında Kara Fatma, köylü kıyafetiyle pazarda öteberi satma bahanesiyle bulunuyordu. Dikkat çekmeyeceğini düşünen bu kahraman Türk kadını, akşam dönüşünde aldığı cephane sandıklarıyla birlikte yakalanmıştır. Yunan işgali altında bulunan İzmit'e inerek Sultani Mektebi'nde Ali Efendi'den aldığı cephane sandıklarını iki defa götürmeyi başarmış (her defasında altışar sandık) ancak üçüncüde yakalanıp askeri koğuşlardan birine atılarak 19 gün süreyle dövülmüştür.[237]

Müfrezesine 43 kadından başka 700 de erkek katıldığını söyleyen Kara Fatma, kadınlardan 28'inin şehit düştüğünü, geriye kalan 18 kadın ve diğer erkeklerle birlikte Birinci ve İkinci İnönü Savaşları'na katıldığını ifade etmektedir. Kalan 18 kadını da kısmen şehit ve yaralı olarak İnönü'de bıraktığını, kendisinin de yaralandığını, tedavi edildikten sonra Düzce çevresindeki asker kaçaklarını vatani vazifeye davet için gittiğini söylemektedir. 93 kişilik müfrezesini yeterli bulmayan Halit Paşa'nın bunların sayısını 300 kişiye yükselttiğini, bu vazifesi nedeniyle karargâhını Hendek ile Düzce arasındaki Nefren boğazı yakınında bir köye kurduğunu anlatmaktadır. İfadesine göre iki eşkıya reisi de kendisine katılmıştır.

---

[236] age.; s.27-28. Fethi Tevetoğlu, kara, yağız oluşundan ötürü Mustafa Kemal Paşa tarafından Kara Fatma adıyla adlandırıldığı fikrindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu; "Kara Fatma" mad., Türk Ansiklopedisi, C.21, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1974, s.243.

[237] Kara Fatma'nın Erzurum'da kardeşi ile adam toplayıp İstanbul'a, oradan da İzmit'e gelişi, İstikbal gazetesinden naklen İkdam'da ayrıntılarıyla anlatılmaktadır: "… Fatma Hanım bu sırada dokuz yaşındaki kızı Fatma ile İstanbul'a geçti. Oradaki kardeşi Süleyman'ı da yanına aldı. Ve bir gün, İstanbul'dan on sekiz tüfek de kaçırarak Alemdağ tarikiyle (yoluyla) az evvel ta Van'dan 150 kişilik çetesiyle gelen kardeşi Mehmet Çavuş'a İzmit civarında Taşköprü'de iltihak etti…" Aynı haber ve Kara Fatma'nın Yunanlara esir düşmesi bilgisi için bkz. İstikbal'den naklen İkdam, 23.07.1922, S.9106, s.3.

Kara Fatma, İzmit'in 28 Haziran 1921'de düşmandan temizlenip kurtarılmasına kadar burada kalmıştır.[238] Fatma Seher Hanım'ın burada, cepheden kaçan askerler üzerinde çok olumlu tesirleri olmuştur. Ayrıca sıcak çatışmalarda da pek çok yararlığı görülen Fatma Seher Hanım'a teşekkür edilmekte, bu kahraman kadın diğer birliklere örnek gösterilmektedir.[239] Kara Fatma, İzmit'te bulunduğu sırada Kocaeli Grup Komutanlığı'na yazdığı dilekçesinde Müfrezeler Komutanı Reşat Bey'den aldığı 12 Ekim 1921 tarihli emirle askerlik çağına gelmeyen kişilerden gönüllü asker toplamak için dokuz kişilik maiyetiyle birlikte 25 kişilik bir birlik kurduğunu ve emir beklediğini söylemektedir. Kendisine verilen çavuşluk rütbesine de teşekkür eden Fatma Seher Hanım, iki seneden beri aşırı yorulması nedeniyle, İzmit civarında veya cephe gerisinde kısa bir müddet istirahat etmek isteğinde bulunmuştur. Kocaeli Grup Komutanı Halit imzasıyla çekilen telgrafta sonraki bir emre kadar maiyetiyle birlikte İzmit'te dinlenmesinin uygun görüldüğü bildirilmiştir.[240]

Sakarya Savaşı'nda İznik, Kumlu, Alaşehir, Sivrihisar cephelerinde düşmanla çarpışan Kara Fatma, Sakarya Savaşı'ndan sonra 1922 senesinde teğmenlik derecesine nasıl yükseldiğini hatıralarında anlatmıştır. Çiçek Bayramı (1 Mayıs 1922) şenliği vesilesiyle Ankara'da davetli olduğu sırada cephe yararına düzenlenen açık arttırmada Mustafa Kemal'in gümüş bir sigara tabakasını aldığını söyler. Orada bulunanlara bunu kime hediye etmesi gerektiğini soran Mustafa Kemal Paşa, Rus Elçisi Aralov'un, Kara Fatma'ya verilmesi önerisi üzerine Çiçek Bayramı vesilesiyle düzenlenen atış yarışmasında başarılı olursa tabakayı kendisine vereceğini söyler. Müsabakaya katılıp birinci olan Fatma Seher Hanım, hem tabakayı kazandığını hem de teğmenlik rütbesiyle taltif edildiğini ifade etmektedir.[241]

Rus Elçisi Aralov daha sonra Fatma Seher Hanım ve oğlunun Elçiliğe geldiğini şöyle anlatmaktadır. "… Ben şimdiye kadar, yalnız burjuva aydınlarının Elçiliğimize yaptıkları ziyaretlerden söz ettim. Türkiye'nin sıradan insanları da Elçiliğimizi ziyaret ederlerdi. Birkaç sefer Elçiliğimize, savaşçı kadınlardan, çeteci Fatma Çavuş da geldi. Fatma Çavuş bir çetenin başında bulunuyordu. Yunanlarla ve asilerle dövüşmüştü. Fatma Çavuş, kısa boylu, zayıf, enerjik yüzlü, kara gözlü, yaşlıca bir kadındı. Bir defasında yine bir çeteci olan ve annesiyle birlikte savaşlara katılan oğlu ile Elçiliğe geldi. Fatma'nın sırtında siyah bir ceket, ayağında çizgili bir eteklik vardı. Belindeki geniş kuşağında, tüfek mermileri, kama, omzunda da kayış görünüyordu. Başını bir yemeni ile sarmıştı. Fatma Çavuş, Sovyetler Birliği'ne olan

[238] Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.28-30. Akşam gazetesinde haber olan Kara Fatma Çavuş için bkz. Ekler: Belge 26.
[239] Kaynarca mıntıkası komutanı Naim imzalı 26-27.08.1921 tarihli süvari livasına (tugayına) yazılan rapor ve cevaben yazılan liva emrinin ikinci maddesinde Fatma Seher Hanım'a teşekkür edilmesi ile ilgili bkz. Çaka; s.68.
[240] Fatma Seher Hanım'ın dilekçesi ve Kocaeli Grup Kumandanı Halit imzalı telgraf için bkz. Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.31. Gürsoy Solmaz; Deli Halid Paşa, Kültür Bakanlığı, Yay., Ankara, 1996, s.102-103.
[241] Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.32-33.

sempatisini belirtmek, bizim askerlik işlerimiz ve Rus kadınlarının iç savaşa katılmaları konusu üzerine tafsilatlı bilgi almak için gelmişti..."[242]

Fatma Seher Hanım belki de bu merakı yüzünden Sakarya Savaşı'ndan sonra Büyük Taarruz için hazırlıkların sürdüğü bir dönemde Kırım'a gitmiş, dönüşünde Trabzon'da misafir edilmiş, başından geçenleri İstikbal gazetesine anlatmıştır.[243]

Fatma Seher Hanım'ın Trabzon'a gelişiyle ilgili olarak İstikbal gazetesinin kendisiyle yaptığı röportajda şöyle denilmektedir: "Geçen hafta içinde, İnebolu'ya uğrayan Fransız vapuru oradan, kendisini görenleri hayrette bırakan harikulade bir şahsiyete sahip bir yolcu almış, Trabzon'da bırakmıştır. Bu yolcu, bir zabittir. Başındaki turuncu kefiyesi (Arapların kullandığı ve omuzları da örten, püsküllü erkek başörtüsü) TBMM ordusunun serpuş (başlık) numunesine uymayan bu zabitin yakasında neftî bir müselles (üçgen) içinde iki yıldız, elinde gümüş saplı bir kamçı, ayağında zarif botlar vardı. Bu zabit, ufak tefek yapılı, bir bölük komutanıdır. Adı Fatma Seher Hanım'dır.

Bir ecnebi, bu satırları okuduğu zaman kim bilir ne kadar hayret edecektir. Bir zabit, kadın bir zabit… Bilmem, dünyadaki bütün orduların içinde bir kadın zabit var mıdır?

Bu kadın üç senedir, bir düzine Yunan'la harp eden eski bir çeteci ve bir senelik bir ordu zabitidir…"[244]

Kara Fatma, 26-30 Ağustos 1922'de Başkomutanlık Meydan Muharebesi diye anılan Afyon Harbi'ne de müfrezesiyle katılmıştır. Taarruz sırasında düşman mevzilerine yaklaştığı bir sırada düşman tarafından atılan bir kementle esir düşmüştür. Sürmeli'de düşman karargâhında yarım saat sorgulanan Kara Fatma, kaçamak cevaplar vererek düşmanı oyalar ve Yunan Başkomutanı Trikopis'in yanına götürülür. "Sen Kara Fatma?" diye üç defa isminin hayretle söylenmesi üzerine kendisini devasa bir şey tasavvur eden Trikopis'e "Anadolu'daki Kara Fatmaların en kuvvetlisi benim" diyerek cesaretini gösterir.

Önceleri başına dört tane süngülü nöbetçi dikilir. Nöbetçi sayısı birkaç gün sonra bir kişiye indirilir. Kara Fatma, nöbetçinin şarap içerek sarhoş olup sızmasından faydalanarak elindeki silahı alıp kaçtığını, 19 gün sonra Sürmeli köyündeki kıtasının başına geçtiğini anlatır. Bu başarısından dolayı

---

[242] S.İ. Aralov; Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları, Çev. Hasan Ali Ediz, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985, s.77. Aralov, bu ziyaretlerin birinde misafir bulunan ünlü Rus resim sanatçısı Y.Y. Lansere'den Fatma Çavuş'un portlesini yapmasını da ister. Bkz. age.; s.78.

[243] Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.34. Erzurum'a gitmek üzere Trabzon'da misafir iken Mülâzım Fatma Seher Hanım'a, Rus Konsolosu Trabon, bir altın kol saati hediye etmiştir. Fatma Seher Hanım da teşekkürlerini Trabzon'dan yazdığı 16.07.1922 tarihli mektubunda bildirmektedir. Mektup, Bölük Kumandanı Mülâzım-ı Evvel Fatma Seher kaydıyla bitirilmiştir. Bkz. İstikbal'den naklen İkdam, 23.07.1922, S.9106, s.3.

[244] Mısıroğlu; s.93.

üsteğmenliğe terfi ettirildiğini söyler.[245] Kara Fatma, 10 Eylül 1922 tarihinde Bursa'nın kurtuluşuna da katıldığını söylemektedir.[246]

Kara Fatma, zaferden sonra İstiklal Madalyası ve kullandığı silah kendisine hatıra olarak bırakılmak suretiyle mükâfatlandırılmıştır.[247]

Ülkenin düşmandan temizlenmesini müteakip ordudaki görevi biten Fatma Seher Hanım, terhis edilmiştir. Üsteğmenlikle lütuflandırıldığı rütbe karşılığında kendisine bağlanan maaşını Kızılaya bırakmasını ise şöyle anlatmıştır: "Vatanın büyük kurtarıcısı Ebedi Şef'in lâyık olmadığım büyük iltifatı, beni son derece sevindirmişti. Esasen bütün emel ve arzum, yapmış olduğum hizmetten hiçbir menfaat beklemiyordum. Bu itibarla taltif edilmiş olduğum rütbenin mukabilinde verilecek maaşımı Kızılaya terk etmekle son vazifemi yaptım."[248]

Hiçbir karşılık beklemeden maaşını Kızılaya bağışlayan Kara Fatma, sonraki yıllarda geçim sıkıntısı çekmeye başlar. Kızının travma geçirerek çocuklarına bakamaz duruma gelmesi üzerine torunlarına da bakmak durumunda kalan bu Türk kadını, yaşının ilerlemiş olmasının da etkisiyle iş bulamamış ve Galata'daki bir Rus manastırına sığınmıştır.[249]

Ömrünün son yıllarını büyük maddi sıkıntılar içinde geçiren bu fedakâr Türk kadınına 1946 tarihinde yardım edilmiştir. Kara Fatma'ya defterdarlıkta bir iş temin edilmiş, belediye bütçesinden de para yardımı yapılmıştır.

---

[245] 05.07.1923 tarihli Tanin gazetesinden aktaran Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.34-35. Oysa ki İstikbal gazetesinden aktaran İkdam, Fatma Seher Hanım'ın Rus Konsolosuna yazdığı teşekkür mektubunda Bölük Kumandanı Mülâzım-ı Evvel (günümüzde Üsteğmen) sıfatını kullandığını yazmıştır. Bkz. İstikbal'den naklen İkdam, 23.07.1922, S.9106, s.3.

[246] Kara Fatma, Yunanların elinden kurtulduktan sonraki gelişmeleri şöyle anlatır. "… Burhaniye köyüne geldiğim zaman artık tamamen Yunan elinden kurtulmuştum; fakat şimdi harp etmek, düşmanı sürmek için bende daha yaman bir ateş uyanmıştı… Müfrezemi tekrar teşkil ettim ve Bursa cephesinde harbe girdim. Yunanlılar burada çok mukavemet ettiler; fakat Türk'ün süngüsü yaman şeydir, ona kimse mukavemet edemez. Bizim vazifemiz kıtaatın gerilerine akın etmek ve yollarını kesmekti. Vazifemizde muvaffak oluyorduk. Yunanlılar bizim ordunun hücumuna fazla dayanamadılar. Bozgun başladı; birkaç gün içinde Yunan'ı denize sürdük. Artık vazifem bitmişti…" Bkz. 05.07.1923 tarihli Tanin gazetesinden aktaran Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.35-36. Kara Fatma'nın kendi anlatımına göre Afyon harbinde esir düştüğü kabul edilecek olursa (30 Ağustos) on dokuz gün sonunda Bursa'nın kurtuluşuna (10 Eylül) iştirak etmesi olanaksız bir hâle gelir. Daha önce Yunanlılar tarafından İzmit'te cephane sandıklarını götürdüğü dönemde 19 gün süreyle esir edilip dövüldüğünü bildiğimiz Kara Fatma'nın bu bilgiler doğruysa bu ikinci esareti olmaktadır. Bunun da daha kısa olabileceği değerlendirilmektedir. Olayların anlatımında veya gazete tarafından aktarımında da bir zaman karışıklığı olabileceğini ihtimal dâhilinde görmekteyiz.

[247] Tevetoğlu; "Kara Fatma" mad., s.244. Kara Fatma'nın İstiklâl Madalyası aldığını belirten diğer kaynaklar için bkz. Banoğlu; s.87. Çaka; s.75. Kadın Gazetesi, 17.04.1950, Y.4, S.164, s.7. Mısıroğlu; s.106.

[248] Kara Fatma'nın 1944 yılında yayımlanan hatıralarından nakleden Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.37.

[249] Kara Fatma'nın çektiği ekonomik sıkıntılar, torunlarına bakma mücadelesi ve Rus manastırına sığınması ile ilgili Mekki Sait Bey'le yaptığı röportaj için bkz. Ekler: Belge 27.

İstanbul Belediye Başkanı Lütfi Kırdar; Kara Fatma'nın torunlarını yatılı okula yazdırmak üzere ilgililere haber vermiştir.[250]

1946 Haziranında ziyaretine gelen İngiliz gazetecilerinin "Ayda kaç lira alıyorsun, evin var mı?" suallerine karşı da hiç düşünmeden "800 lira alıyorum, 500 lira da Halk Partisi veriyor, hükûmet bana beş katlı bir ev aldı." cevabını verecek kadar örnek bir yurtseverlik ve karakter salâbeti (sağlamlığı) göstermiştir. Ayda ancak 40 lira aldığı, Kasımpaşa'nın harap bir kulübesinde hastalık, sefalet ve bin bir mahrumiyet içinde sürünüp çile doldurduğu hâlde, sırf yabancılara karşı devletinin şeref ve itibarını korumak için hakikate uymayan bu şahane cevapları vermiştir.

Kadın gazetesi "Kahraman Kara Fatma ve Biz" başlıklı yazıda onun için "…Bütün dünyanın tanıdığı, sadece tanımakla kalmayıp, takdir ve takdis ettiği bu kahraman Türk kadını, bugün korkunç bir ihmal ve lakaydinin dayanılmaz ıstıraplarını çekmekte, canlı bir sefalet numunesi hâlinde aramızda dolaşmakta, bir kelime ile sürünmektedir…"[251] tabirini kullanmaktadır. Yine bu gazetede Kara Fatma'nın o yıllardaki içler acısı hâli ve onun için toplanan yardımlar da liste hâlinde yer bulmuştur.[252]

Kara Fatma, 1954 yılı başlarında, bakacak kimsesi bulunmadığından ve yaşı epeyi ilerlediği için çalışamadığından İstanbul'da bir kulübede, yardıma çok muhtaç hâlde yaşamakta idi.

Kars Mebusu Tezer Taşkıran ve Rize Mebusu İzzet Akçal, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına 2 Şubat 1954'te Milis Subay Kara Fatma'ya vatan hizmeti bakımından aylık bağlanması için dilekçe vermişlerdir. Bu dilekçede şöyle denilmektedir: "Millî Mücadele'ye 350 mücahit akıncı ile iştirak ederek, On Sekizinci Fırkanın Yirminci Hücum Taburu Süvari Bölüğü Komutanlığını yapmış ve bu hizmet mukabili kendisine Milis Subayı unvanı verilmiş olan Erzurumlu Milis Kara Fatma, yaşının yetmişi aşması, kendisine bakacak hiç kimsesi bulunmaması dolayısıyla İstanbul'da bir kulübede yaşamakta ve büyük bir sefalet içinde kıvranmaktadır.

Bu kahraman kadın, vatani hizmet tertibinden maaş tahsis için Büyük Millet Meclisinin atıfetine sığınmıştır."[253]

---

[250] Çaka; s.75.

[251] Kadın Gazetesi, 17.04.1950, Y.4, S.164, s.7. Kadın Gazetesinin yine aynı tarihli sayısında yazının devamında Kara Fatma için şunlar söylenmektedir. "Zaman zaman gazetelerin iane listesi açıp, hamiyetli vatandaşlarımızı yardıma çağırmasalar, bazı hayırseverler tarafından iyilik ve şefkat müsamerelerinin hâsılatı kendisine armağan edilmese, bu asil ve fedakâr kadını maalesef ayakta tutamayacağız. Çünkü ona, ayda ancak (40) lira verebiliyoruz. Bu kadar az bir para ile her şeyin ateş pahasına olduğu bir zamanda, İstanbul gibi bir yerde, kendisinden başka, altı torununa bakmak zorunda olan bu kadıncağız, sürünmez de ne yapar?..."

[252] Kara Fatma ile ilgili muhtelif haberler ve toplanan yardımlar için bkz. Ekler: Belge 28-34.

[253] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:9, C.28, 17 Şubat 1954 Çarşamba, Ankara, TBMM Matbaası, 1954, s.136 vd.'den aktaran Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.38.

17 Şubat 1954 tarihinde kabul edilen 6270 sayılı Kanun'la Erzurumlu Kara Fatma'ya vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına karar verilmiştir.[254]

Bu kahraman Türk kadını, kendisine maaş bağlanmasından bir sene sonra 1955 yılında ölmüştür.[255]

B. Gördesli Makbule

Türk İstiklal Mücadelesi'nin kadın kahraman ve şehitlerinden birisi de Gördesli Makbule Hanım'dır.

Makbule Hanım'ın annesinin adı Zeliha, babasınınki Abdullah'tır. Makbule'nin doğum tarihi İbrahim Çiçek'in tespitlerine göre 1901'dir. İbrahim Çiçek, Gördes Belediyesinin çıkardığı bültende bu tarihin 1902 olduğunu yazmaktadır.

Makbule 12 yaşına geldiği zaman babası Abdullah Bey ölmüştü. Bundan sonra annesi Zeliha Hanım ve oğlan kardeşleriyle beraber kaldı. Cevizlidere'deki çiftliklerine gittikleri zaman, tarladaki mahsullere zarar veren domuzlarla mücadelesi sırasında, babasından aldığı atıcılık derslerini ilerletti.

Makedonyalı Akıncı Müfrezesi komutanlarından İştipli Halil Efe, Demirci ve Gördes taraflarında akıncılık görevi yaparken Makbule'nin ününü duymuş, bir gece görücü olarak gitmiş ve daha ilk gördüğü anda (Gördes'te bir düğünde) Makbule'ye âşık olup onunla evlenmeye karar vermişti. Makbule de Halil Efe'yi görür görmez ona ısınıvermişti. Gördes işgal altında olduğundan Demirci'de evlendiler.

Evliliğin ilk zamanlarında Halil Efe, eşi ile vedalaşıp evden ayrıldı. Zira çeteci arkadaşlarını yalnız bırakamazdı. Fakat Makbule de kocasıyla savaşa katılmak istiyordu. Kocasının peşinden onu gizlice takip ederek Akıncı Müfrezesi Karargâhına varınca ortaya çıktı. Geri dönmesi baskılarına direnerek müfrezeden ayrılmadı. Müfreze Komutanı İbrahim Ethem Bey'in de izin vermesiyle çetede kaldı.[256]

---

[254] Madde 1- Erzurumlu Kara Fatma'ya hayatta bulunduğu müddetçe vatani hizmet tertibinden ayda (170) lira aylık bağlanmıştır.
Madde 2- Bu kanun neşri (yayın) tarihinden itibaren mer'idir (yürürlüğe girer).
Madde 3- Bu kanunun hükümlerini icraya Maliye Vekili memurdur.
22 Şubat 1954 tarihli Resmî Gazete'de 8640 sayı numarasıyla yayımlanarak kanun yürürlüğe girmiştir. Bkz. Düstur, 3. Tertip, C.35, Kasım 1953-Ekim 1954, Ankara, Başvekâlet Devlet Matbaası, 1954, s.405-406. Kazım Öztürk; Türk Parlamento Tarihi, TBMM 9. Dönem 1950-1954, C.6, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 2001, s.7388.

[255] Hürriyet gazetesindeki bir habere göre Kara Fatma, 2 Temmuz 1955 Cumartesi sabahı İstanbul Darülacezede vefat etmiş ve şimdilerde ortadan kaldırılıp yerine yol yapılmış bulunan Kasımpaşa'daki Kulaksız Mezarlığı'na defnedilmiştir. "Kara Fatma Öldü" haberi için bkz. Ekler: Belge 35.

[256] İbrahim Çiçek; Gördesli Mücahide Makbule ve Silah Arkadaşları, Salihli Belediyesi Kültür Yay., Salihli, 1998, s.20, 22, 29, 36-40. İbrahim Ethem Akıncı, Kurtuluş Savaşı sırasında Demirci Kaymakamı idi. Bkz. Akıncı; s.167.

Cahit Çaka'nın, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Encümeni kayıtlarından aktardığı bilgiye göre "Yunan işgali sırasında, akıncılar müfrezesinde Halil Efe'nin karısı Gördesli Bayan Makbule, henüz yirmi yaşını ikmal etmiş gençliği ile beraber cesur ve çevik bir kadındı. 1921'de Halil Efe ile Demirci'de evlenmiş ve iki ay sonra kocası ile birlikte yurdu kurtarmak için dağa çıkmış, sekiz ay dağlarda kar, yağmur ve çamurda beraber gezmiş ve düşmanla muharebe edip Millî İstiklal Savaşı'nın muvaffakiyetle neticeleneceğine kanaat getirerek yılmaz bir azim ve sebatla erkeklere büyük örnekler vermiş ve bunların medarı teşviki (teşvik kaynağı) olmuştur.

Kendisi siyah pantolon, ceket ve uzun bir manto giyinir, ayağında çizme, başında siyah başlık ve elinde bir Japon filintası (namlusu kısa, kurşun atan bir çeşit küçük tüfek) taşırdı. Düşmandan iğtinam (yağma) ettiği doru atı üstünde daima müfrezenin artçısı olurdu. Pek çevik ata biner ve iner, tehlike zamanında herkesten evvel silahını kullanırdı. Birkaç müsademeye (çarpışmaya) girdiği gibi iki defa da düşmanın pususuna düşmüş ve hiçbir zaman metanetini kaybetmemiş hatta telâş gösterenlere cesaret örneği olmuştur…"[257]

Yunanların 1921-22 kışına girerken Gördes, Demirci ve Simav ilçe merkezlerini işgal etmeleri sonucu, İbrahim Ethem Bey ve akıncı müfrezeleri için kışı uzak köylerde ve dağlarda geçirmekten başka çare kalmamıştır. Düşman üslendiği ilçe merkezleri ve köylerden, yakındaki köyleri de çeşitli yöntemlerle baskı altında tutmaya başlamıştır. Bunların doğal sonucu akıncılar, atlarını besleyemez ve koruyamaz hâle gelmişler, 1921 yılının son günlerinde Akdağ'da yaptıkları bir toplantıda atları terk etmek kararına varmışlardır. Müfrezeler kışın geçmesi üzerine mart ayından haziran ayına kadar atlarını yeniden toplayıp süvari olmuşlardır. Akıncıların atlarını terk etmek zorunda kalmaları, düşmanın aileleri esir almak suretiyle akıncılara baskı yapmak istemesi karşısında, akıncıların yanında gezen kadınlar da akıncıları müşkül durumda bırakmıştır. Kadınların yaya olarak akıncılarla birlikte gezmeleri, iki taraf için de büyük zorluk gösterdiğinden 1922 yılı Ocak ayından itibaren yayalığa geçme kararını uygulamaya ve kadınların da emin yerlere gönderilmesine başlanmıştır. Ancak bu karara Halil Efe uymamıştır. Buna neden genç karısı Gördesli Makbule Hanım'ın kendisinden ayrılmak istememesi ve bunun doğal sonucu olarak da Halil Efe'nin müfrezesinin yaya düzene geçememesidir.[258]

Dağlık arazideki ahalinin fakir ve mevsimin kış olması, hayvanların iaşesinde zorluk çekilmesi üzerine, müfrezelerin piyade düzenine geçmesi ile

[257] Çaka; s.61.
[258] Teoman Ergül; Kurtuluş Savaşı'nda Manisa (1919-1922), Manisa Kültür Sanat Kurumu Yay., İzmir, 1991, s.275.

Halil Efe'nin müfrezeden ayrılmasını Müfreze Komutanı İbrahim Ethem Bey, anılarında anlatmaktadır.[259]

Bu ayrılışa Halil Efe'nin arkadaşları da içerlemişlerdir.[260] Akıncıların eşlerini yanında bulundurmaları, ayak bağı olarak görülürken Halil Efe'nin bu davranışı, diğerleri tarafından hoş karşılanmamaktadır. Zira bazı çetecilerin eşleri düşman tarafından esir tutulurken Halil Efe, Makbule'yi yanından ayırmamaktadır.[261]

Ancak bu ayrılık pek uzun sürmez. Süvari olarak bulunan Halil Efe, piyade olan İbrahim Ethem Bey birliklerine tekrar katılmıştır.[262]

Makbule'nin de aralarında bulunduğu müfreze, bir süre sonra Kocayayla'da düşman pususuna uğrar.[263]

16 Mart 1922 günü yapılan çarpışmada Makbule Hanım, alnından giren bir kurşunla şehit olmuştur. Aynı yerde cesedi birkaç avuç toprakla ancak örtülebilmiştir.[264]

---

[259] "… Necip merhumun yadigârı ve Enver Paşa'nın kısraklarından doğma ve pek kıymetli olan Ceylan adlı atımı da teslim etmek üzere meşgul iken Halil Efe geldi ve pek mahzun bir tavırla:
- İbrahim Bey! Benim derdimi bilirsin. Müsaade ederseniz ben süvari kalayım.
- Ben vaziyeti derhâl anladım. Ailesi ayrı bir yerde kalmıyor ve kendisi de ailesinden ayrılmadığı için süvari kalmak istiyordu.
- Pekâlâ, dedim. Fakat bu kışta zahmet çeker ve pusuya düşersin.
- Kaderim ne ise çekerim. Ne yapayım? Bu karı ayrılmıyor, nereye bırakayım?..." Bkz. Akıncı; s.167.

[260] "Ayrılırken Halil Efe, Pehlivan Ağa'nın elini öpmek ister. Pehlivan Ağa:
'Vallah Halil Efe ne elimi veririm ne de hakkımı helâl ederim. Bir karı hatırı için bizi bu dağda kimsesiz, Allahın meydanında bırakıp gitmek hem ayıp hem de günahtır. Bu kıymetli arkadaşları, bizim için dağlarda sürünen, devletin kaymakamını nasıl bırakırsın? Ne oldu verdiğimiz sözler?' diyerek acı acı söylenmeye başladı…" Akıncı; s.167.

[261] Parti Pehlivan Ağa, Halil Efe'yi kurtarmak için İbrahim Ethem Bey'e Makbule Hanım'ı öldürmeyi bile teklif edecektir. İbrahim Ethem Bey ise bunun ayıp ve günah olacağını, bir müddet gezince tekrar gelip kendilerine katılacaklarını, bunun daha önce de olduğunu söylemiştir. Akıncı; s.168.

[262] İbrahim Ethem Bey'in anılarına bakılırsa Kocayayla baskını öncesinde İbrahim Ethem Bey, Parti Pehlivan, Halil Efe ve Makbule Hanım birliktedirler. Halil Efe anlaşılan bir süre sonra uğradığı bir Yunan baskını nedeniyle İbrahim Ethem Bey müfrezesine tekrar katılmıştır. Bkz. Akıncı; s.173-174.

[263] İbrahim Çiçek, Yağcıbedir aşireti köylülerinin Kocayayla'da Makbule'nin de aralarında bulunduğu müfrezenin yerini düşmana bildirmesi yüzünden baskına uğradığını belirtmektedir. Bkz. Çiçek; s.56-59. İbrahim Ethem Bey ise bazı Yunan birliklerinin Yağcıbedir aşiretini soymak için bölgeye geldiğini, Kocayayla muhacir köyünden halkı baskıyla konuşturduğunu, bir köylüyü şehit ettiğini, kendi yerlerini de işkenceyle köylülerin söylediğini yazmaktadır. Aslında Yunanların amacının kendilerine saldırmak değil, bu aşiretten ele geçirecekleriyle zenginleşmek olduğunu söyler. İbrahim Ethem Bey aslında pusuyu kendisi kurmak istemiş, hatta Halil Efe'yi de Kocayayla sırtlarını tutması için bazı adamlarıyla birlikte göndermiştir. Bu nedenle düşmanın bu pususu sırasında Halil Efe, kendi yanlarında değildir. Makbule Hanım ise İbrahim Ethem ve Parti Pehlivan'la birliktedir. Bkz. Akıncı; s.204-205.

[264] Mısıroğlu; s.119. Yazan;s.665. İbrahim Ethem Bey, Makbule Hanım'ın defnedilmesi sırasında bütün efradın çocuk gibi ağladığını belirtmektedir. Sekiz ay dağlarda, karda, çamurda kendileriyle beraber gezmiş, düşmanla harp etmiş bu kahraman Türk kadınının kanlı elbiseleriyle, kanlı çizmeleriyle defnedilirken Halil Efe'nin de mezarı başında avazı çıktığı kadar feryat ederek ağladığını söylemektedir. Bkz. Akıncı; s.214.

Makbule Hanım'ın ölüm tarihi konusunda kaynaklarda birlik bulunmamaktadır.[265]

Makbule Hanım ile aynı müfrezede olan Salihli'nin Torunlu köyünden Kürt Ali lakaplı Ali Yıldırım, Makbule'nin kurtulması imkânsız bir düşman çemberi içinde kaldığını görünce namusuna zarar gelmesin, düşman ırzına geçmesin düşüncesiyle onu uzaktan attıkları bir mermi ile kendilerinin öldürdüğünü söylemektedir. Çetecilikte bir sır olan bu olayı İbrahim Çiçek, Ali Yıldırım'ın kendisine anlattığını ifade etmektedir.[266]

Halil Efe de Makbule'nin ölümünden iki ay sonra Selendi ilçesi yakınlarında, karısının intikamını almak için düşmanla çarpışırken şehit düşmüştür.[267] İbrahim Ethem Bey anılarında Halil Efe'nin cesedinin düşman eline geçmemesi için sekiz saat at sırtında taşındığını, Yağcı Dağı'nda bütün arkadaşlarının gözyaşları arasında kayalar içine defnedildiğini yazmaktadır.[268]

C. Emire Ayşe Aliye Hanım (Çete Ayşe)

Ayşe Hanım ile ilgili ilk bilgilere Millî Mücadele yıllarında rastlanmaktadır. Tasvir-i Efkâr'daki yazı dizisiyle Arif Oruç, Batı Anadolu'da kadınların gösterdikleri kahramanlıklara geniş yer vermiş, Batı Anadolu'daki kahraman kadınlarla konuşmalar yapmıştır. Bu kahramanlardan birisi olan Emire Ayşe Aliye, yapılan görüşmede kendisi hakkında şunları anlatmıştır:

"Nasıl anlatayım, kardeşim, diye içini çekti. Bizim 'İmam Köy' Aydın'ın bir saat berisinde. Babam var benim. Emanetim yok… Köyünün toprak damları altında bir taraftan davarlarını sağıp diğer taraftan ihtiyar babasının çubuğunu doldurur iken mesut olduğunu anlatmak istedi. Keçileri varmış, tavukları varmış. Öküzü, ineği ve hatta devesi bile varmış. Hele, çay boyunun tatlı çağlayanlarını bir anlatması vardı ki...

- Hemşire, dedim. Harbe niçin girdin?

- Dünya ve ahiret, kan kardeşim ol benim. Sen de ol da dayan bir yol (tahammül et).

- Ne oldu ki?

Emire Ayşe'nin elleri titriyordu:

---

[265] 16 Mart 1922 tarihini verenler için bkz. Çiçek; s.57. Çaka; s.61. 17 Mart 1922 tarihini verenler için bkz. Akıncı; s.242. 24 Mart 1922 tarihini verenler için bkz. "Gördes Kızı Makbule" mad., Türk Ansiklopedisi, C.18, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1970, s.20.

[266] Çiçek; s.58-60. İbrahim Ethem Bey, Makbule Hanım'ın gayet uzaktan atılan bir mermiye kurban olduğunu belirtmektedir. Bkz. Akıncı; s.212. Anlaşılan Makbule Hanım, kimin silahından çıktığı belli olmayan serseri bir kurşunla şehit olmuştur.

[267] Çiçek; s.150.

[268] Halil Efe'nin karısının şahadetinden sonra, intikamdan başka hiçbir şey düşünmediğini İbrahim Ethem Bey de söylemektedir. Halil Efe, Selendi Muharebesi'ni ve şehit olacağını rüyasında görmüş, bir hafta önceden bunu İbrahim Bey'e de anlatmıştır. Bkz. Akıncı; s.214, 242.

- Yunan Aydın'a geldiğinde, İmam Köyü'nde paramı boynumdan atub martin (tek kurşun atan bir çeşit tüfek) aldım ben. On beş gün evvel düşman Nazilli'ye geçti. Bu tarafa geçer iken, yakmaya başladı. Dayanamadım.

Köylü:

- Büyük adamlar, silahı olan alsın çıksın, dedi. Aldım martini çıktım. Üç-dört günden sonra harp başladı. Andon Ağa'nın çiftliğinde. Köylü dedi ki bana, ya martini bize ver ya harbe git... Dayanamadım çıktım. Aldım martini köylü ilen gittim."[269] Ardından Kepez'de yaptıkları baskını anlatan Emire Ayşe, Aydın'a Yunanların gelmesi üzerine kaçarak Koçarlı'ya geldiğini, Yörük Ali Efe'ye katıldığını, Üçyol'da iki gün savaştığını ve efenin yaptıklarını yeterli görerek kendisine izin verdiğini söylemiştir.[270]

Ayşe Hanım'la ilgili benzer bilgiler, değişik kaynaklarda da yer almaktadır.[271]

Ç. Ayşe Çavuş

Ayşe Çavuş hakkındaki en ayrıntılı bilgileri 5 Şubat 1922 tarihli Vakit gazetesinden öğrenmekteyiz. Lütfi Arif'in Ayşe Çavuş'la yaptığı mülakat gazetede "Yunanlıların İzmir'e girmesini müteakip köy köy dolaşarak gönüllü toplayan ve Kasaba ile Demirci'de düşmana mühim darbeler indiren kahraman kadının menakıbı" başlığıyla yayımlanmıştır.[272]

Ankara sokaklarının yağışsız havalarda kalabalık olduğunu söyleyen Lütfi Arif, Millet Bahçesi'ne doğru bir gezinti yapma hevesiyle dışarı çıktığı bir sırada Ayşe Çavuş'a rastladığını söylemektedir. Ayağında çizmesi, elinde kamçısı erkek kıyafetli bir kadınının süratle yanından geçtiğini, yanındaki arkadaşından beş dakikalık müsaade alarak Ayşe Çavuş'a yetiştiğini, kendini ona tanıtarak onunla röportaj yapmak istediğini bildirir. Ertesi gün röportaj sözü alan Lütfi Arif, Merkez Kahvesi'ne gelen Ayşe Çavuş'un sarışın benizli, Tatar çehreli ve 55 yaşlarında olduğunu söylemektedir. Aslen Prizren'li olan

---

[269] Tasvir-i Efkâr, 30.11.1919, S.2917, s.1-2.

[270] Tasvir-i Efkâr, 30.11.1919, S.2917, s.2. Aydın Savaşı'na katılan, Kepez'de çarpışan Çete Ayşe, Yörük Ali Efe'nin karargâhına gitmiş, birinci bölüğün dördüncü mangasına verilerek yaralanmış, iyi olunca cepheye dönmek istemiş ama Yörük Ali Efe'nin "Evine dön" talimatı üzerine silahını efeye teslim etmiştir. Bkz. Leman Kısa; Aydın Tarihi ve Coğrafyası, Aydın, Coşkun Matbaası, 1960, s.95. Efelere katılması için bkz. Sabahattin Burhan; Çete Ayşe, Nesil Yay., İstanbul, 1998, s.162. Emire Ayşe Hanım'ın resmi için bkz. Ekler: Belge 23.

[271] Kocası Yukarı Kayacıklı Mustafa'nın şehit olmasından sonra düğününde takılmış olan küpeleri satarak bir mavzer ve bir miktar fişek aldı. Daha sonra "Çete Ayşe" lakabını alacak olan Ayşe Hanım, fişekler görülmesin diye pazardan aldığı uzunca bir torba buğdayın içerisine fişekleri karıştırdı. Silah mekanizmasını koynuna sakladı. Çarşafının içine de tüfeği saklayarak evine getirdi. Tüfeği bir süre bacanın içinde saklayarak kullanmasını öğrenmek için komşusunun kocasından yardım istedi. Bkz. Burhan; s.90, 107-108, 118-119. Çete Ayşe, şimdi yazın İmamköyünde, kışın Aydın'da oturmaktadır. İstiklal Savaşı'na ait hatıralarını bana anlattığına göre: "Ayşe İstiklal Savaşı sırasında 22 yaşındadır ve iki çocuğu (kızları) vardır, duldur. Kocası Birinci Cihan Harbi'nde ölmüştür. Aydın'ı Yunanlılar işgal ettikten sonra Ayşe, kendi köyü olan İmamköyünden Aydın'a indi, bir silah satın aldı ve onu bir çuval içinde köyüne getirdi ve evinde bacanın içinde sakladı, tüfekle ateş etmesini öğrendi. Ayşe, erkek elbisesi giydi. Efelere katıldı. Bkz. Kısa; s.95. Şapolyo; s.77.

[272] Vakit, 05.02.1922, S.1492, s.1.

bu Türk kadını Balkan Harbi'ni müteakip Kasaba'ya gelerek iskân edilmiş, dördü erkek, biri kız beş evlada sahip orta boylu bir kadındır. Ne gibi maksatlarla silaha sarıldığı ve hangi hislerle çarpıştığı sorusunu gülümseyerek şöyle cevaplar:

"Oğlum! Düşman İzmir'e girmiş, bizim tarafa geliyormuş, dediler. Yüreğim kalktı. Balkan Harbi'nde çok çekmiştik. Kocamı da orada kaybetmiştim. Artık bizim için ölüm var, kurtuluş yok! dedim. Kalktım. Çocukları alarak Uşak'a doğru yollandık. Fakat millet muharebe etmeye karar vermişti. Bütün köy delikanlıları silahlanmıştı. Ben de kendimde kuvvet hissettim. Çocuklarımı Uşak'a yolladım. Damadım ve büyük oğlum ile beraber çarıkları çektik. Elime bir de sopa alarak dilenci kıyafetiyle Aydın'a geçtik. Aydın'da üç gece muhtarın evinde misafir olduk. Mahalle delikanlılarını ayarttım. Kaçmanın onların erkekliklerine yakışmayacağını, vatanı kurtarmak için çalışmak lâzım geldiğini söyledim. Muhtar Mehmet Ağa da bana yardım etti. Bana bir filinta ile 200 fişek verdi.

Civar köylerden 280 delikanlıyı ikna ettim. Erzak ve cephanemizi düzdük. Kasaba'ya yollandık. Yunan gelmiş, Kasaba'ya girmiş, etrafına tel örgü çekmişti. Bizim için Kasaba'ya girmek imkânı yoktu. Geceleyin Salihli'ye dönmeye karar verdik. Mevsim yaz ve hava güzeldi. Geceyi dağda geçirerek ertesi gün Salihli'ye girdik. Salihli'de bize yardım ettiler. 'Ayşe Hanım Teyze'nin bütün istediklerini veriniz.' dediler… Kuvvetimiz gittikçe çoğalıyordu. Üç yüz elli kişi olmuştuk. Hepimiz silahlı idik. Gece vakti Kasaba'ya geldik…"[273]

Kasaba'da düşmanla girdikleri iki saatlik çarpışmadan galip çıkmaları üzerine Kuvayı Millîye Genel Komutanı'nın kendisini çağırdığını söyleyen Ayşe Hanım, Kasaba'da kaldığı müddetçe düşman keşif kollarının ilerlemesine engel olduğunu da belirtmektedir.

"… Lakin bir müddet sonra Yunan'ın Demirci'ye girdiğini haber alınca, süvari olarak bütün kuvvetimle Kasaba'dan çıkarak Demirci'ye geldim. Bütün kuvvetim üç yüz elli atlı idi. Oldukça bol cephanem de vardı. Dört yüz kişilik bir düşman kuvveti Demirci'ye yerleşmişti. Fakat henüz istihkâm ve siperlerini bitirememişlerdi. O gece ani bir baskın yaparak üç koldan Demirci'ye girdik. Düşman şaşırmış, birbirini kırmaya başlamıştı. Biz de tüfekten ziyade kılıç ve süngülerimize dayandık. Saatlerce muharebeden sonra düşmanı söküp çıkardık. Süngülerimizden kurtulabilen kaçtı. Demirci'den Simav'a geçtik. Orada Kuvayı Milliye Komutanı bana, 'Seni Mustafa Kemal Paşa görmek istiyor. Ankara'ya gideceksin.' dedi. Ben de Ankara'ya yollandım. İstasyondaki dairesinde Paşa beni kabul etti. Hizmetimin mükâfatını vermek istedi. Ben de milletin sağlığını ve vatanın kurtulmasını istediğimi ve serbest bırakılmaklığımı söyledim. Ankara'dan yine elli dört arkadaş topladım. Oğlum ve damadım ile beraber Kütahya'ya geçtim…"[274]

[273] Vakit, 05.02.1922, S.1492, s.1-2.
[274] Vakit, 05.02.1922, S.1492, s.2.

Ayşe Hanım, Kütahya'da bulunduğu sırada çavuşluk rütbesini nasıl aldığını ve sonrasını ise şöyle anlatmıştır:

"…Ben orada iken düşmanın Gediz'e girdiğini söylediler. Arkadaşlarımla hemen yola çıktık. Akıncılık yapmak istiyordum. Hamidiye Köprüsü'ne yaklaştığımız zaman da karşıdan bir otomobil gördük. Atlarımızı ormana çekerek pusu tuttuk. Otomobil yaklaşınca ve içinde iki Yunan zabitini görür görmez 'ateş' kumandasını verdim! Bir dakika içinde makinecisi ile beraber üç Yunanlının cesetleri otomobilin içine yuvarlanmıştı. Otomobili kullanmayı bilmiyorduk. Bunu hayvanların arkasına bağlayarak sürükleye sürükleye Kuvayı Milliye Komutanına getirip teslim ettim. Bu suretle iki makineli tüfek iğtinâm (yağma) etmiştik. İşte bu muvaffakiyet üzerine beni çavuş yaptılar ve artık herkes bana Ayşe Teyze yerine Ayşe Çavuş demeye başlamıştı. Gediz'de bir müsademede bir oğlum ve Demirci'de damadım şehit oldular. Diğer çocuklarım da Afyon'a geçmiş, oradan Ankara'ya gönderilmişler. Artık yorulmuştum. Hem dinlenmek hem de çocuklarımı görmek için Ankara'ya geldim. Ankara Komutanına silahlarımı, müfrezemi, atlarımızı teslim ettim.

'Yine harp etmek arzusunda mısınız?'

'Ah oğlum! Artık dinlendim. Benim tüfeğimi, atımı verseler bir dakika durmam! Lâkin, Ankara Komutanı... Ne vakit yanına gitsem: "Vatan ve millet uğruna senin hizmetin kâfidir. Sen artık evlâtlarının yanında istirahat et Ayşe Çavuş...' diyor ve beni tatlı dil ile evime gönderiyor. Fakat yine cepheye gitmek, akıncı kollarıyla beraber düşmana birkaç bomba atmak, gerilerde evlâtlarımın intikamını almak fikrini yenemiyorum…"

Oğluyla birlikte çektirdiği resmi vereceğini vadeden Ayşe Çavuş'u artık her gün gördüğünü söyleyen Lütfi Arif, onun aynı kahveye gelip subaylardan muharebe havadislerini topladığını da söylemektedir.[275]

Ayşe Hanım'ın Yunanların yenilgiye uğradığı Sakarya Savaşı'na katılarak kasığından yaralandığı, tedavisini müteakip müfrezesine döndüğü belirtilmektedir.[276]

İstikbal gazetesinden aktarıldığına göre, Ayşe Hanım'ın Sakarya Savaşı sırasında Ankara'da bulunan üç kızını, Mustafa Kemal Paşa'ya emanet ettiği belirtilmektedir. Paşa bunları Kayseri'ye sevk etmek isteyince kızlar "Şayet anamız şehit olursa yerine biz geçeceğiz, muharebeye gireceğiz." diyerek buna karşı çıkmışlardır. Aynı eserde Ankara'ya ne vakit gittiği sorusuna, ilk silaha sarıldığı sırada Salihli'de harp ederken Mustafa Kemal Paşa'nın haber alıp kendisini Ankara'ya istediği cevabını vermektedir. O sırada muharebeden ayrılamayacağı için gelemeyeceği haberini gönderdiğini, harpten sonra Ankara'ya geçip Mustafa Kemal'le konuştuğunu belirten Ayşe Çavuş, şimdi 58 yaşında olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte eserde, dinç ve çok çevik göründüğü, gözlerinden cesaret saçıldığı, biri omzundan diğeri diz kapağından üçüncüsü de üstünden girip altından

[275] Vakit, 05.02.1922, S.1492, s.2. Millî Mücadele'ye iştirak eden kahraman Ayşe Hanım için bkz. Ekler: Belge 36. Ayşe Çavuş ve şehit olan oğlu için bkz. Ekler: Belge 37.
[276] Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.39.

çıkmak üzere ayağından üç yarası olduğu hâlde bunlardan âdeta eğlence gibi pek hafif bahsettiği, 12 yaşındaki oğlunun kendisine refakat etmekte olduğu bilgilerine de yer verilmektedir.[277]

Yeni Şark gazetesinden aktarıldığına göre 1922 Mart ayında Kuvayımilliyenin kadın kahramanlarından Ayşe Çavuş, birkaç gün süreyle Trabzonluların konuğu olmuştu. Trabzon'da bulunduğu süre içinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hacı Ahmet Efendi'nin evinde misafir kalan Ayşe Çavuş, Fatih Kız Okulunda şerefine verilen çay ziyafetinde, Darüleytam'da okutulan mevlitte ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde hazır bulunmuş, askerî birliklerle görüşmüş ve memleketin kibar kadınları tarafından yapılan davetlere katılmıştı. Trabzon'da vatan ve bağımsızlık konularındaki konuşmaları ve yüksek vatanseverlik duygularıyla herkesin takdirini kazanan Ayşe Çavuş, daha sonra Kırım'a gitmek üzere Trabzon'dan ayrılmıştı.[278]

1925 tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberine göre Kuvayımilliyenin ilk teşkilatına iki oğluyla birlikte katılan Ayşe Hanım, 27 Mayıs 1919'da işgal edilen Aydın civarındaki savaşlarda kahramanca dövüşmüş, oğullarından büyüğünü Demirci'deki savaşlarda şehit vermiştir. Birinci ve İkinci İnönü Savaşları'na da katılan Ayşe Hanım'ın küçük oğlu, bu sıralarda şehit olmuştur.[279] Bu haberde Ayşe Hanım'ın oğullarıyla birlikte Batı Anadolu'daki savaşlara iştirak etmesi, 1922 tarihli Vakit gazetesinin haberiyle benzeşmektedir. Fakat Vakit gazetesinde kendisiyle yapılan mülakatta Ayşe Hanım, çavuşluk rütbesine yükseldiğini söylerken Cumhuriyet gazetesinde Ayşe Çavuş'un savaş sonrası süvari yüzbaşısı üniforması taşıdığı yazılıdır. Bu da Ayşe Çavuş dışında başka Ayşe isimli bir Türk kadınının daha olabileceğini düşündürmektedir.

D. Selanikli Ayşe Hanım

İstiklal Harbi'nde isimleri bilinen Türk kadınlarına yer verilen bir eserde, Millî Mücadele'ye katılan Binbaşı Ayşe olarak ün salmış bir kadından bahsedilmektedir. Yazar, onun hakkındaki bilgileri ve yıllar sonra izini bulmasını ise şöyle anlatmaktadır: "… Bu tetkikler sırasında Binbaşı Ayşe'nin Altuntaç soyadını aldığını ve Merkez Bankasında çalışmakta olduğunu öğrenince bankadan adresini alarak evine kadar gittim. Bayan Altuntaç bugün hâlâ erkek elbisesi ile gezmektedir. Kısa boylu, esmer ve şirin bir

[277] İstikbal Gazetesi, Nu:447'den aktaran Mısıroğlu; s.140-142.
[278] Yeni Şark, 18 Mart 1922'den aktaran Özel; s.206.
[279] Cumhuriyet gazetesinde Ayşe Hanım ile ilgili şu bilgiler mevcuttur. "İlk Kuvayı Milliye teşkilatına iki oğlu ile beraber dâhil olan (Demirci) Muharebesi'nde birinci oğlunu (İnönü) Muharebesi'nde de ikinci evlâdını şehit veren meşhur mücahide Ayşe Çavuş, dün İzmir'den şehrimize gelmiştir.
Bugün süvari yüzbaşısı üniformasını taşıyan Ayşe Hanım, Yunanlılarla birçok yerlerde muharebe etmiş, muzaffer olmuş kahraman bir Türk anasıdır. Ayşe Hanım İstanbul'a ilk defa olarak ziyaret maksadıyla geldiğini söylemektedir. Mûmâ-ileyhâ (adı geçen kadın) dün matbaamızı ziyaret etmiş ve şu sözleri söylemiştir:
- Lehü'l-hamd (Allah'a şükürler olsun), bugün büyük gazimiz sayesinde emelimize nail olduk. Türk ve Türklük kurtuldu. Vaktiyle düşman çizmelerinin altında inleyen sevgili topraklarımızda şimdi serbest ve göğsümü gere gere yürüyorum." Bkz. Cumhuriyet, 30.06.1925, s.2.

kadın olan Ayşe Binbaşı, beni büyük bir nezaketle karşıladı… İstiklal Harbi'ndeki hizmetlerini ve kendisine izafe edilen bu rütbeyi nasıl kazandığını sordum. İlk iş olarak binbaşı üniforması ile çıkarttığı fotoğrafı ile elinde kalan yegâne vesikayı, İzmir Hastanesinin bir raporunu verdi. Senelerden beri elden ele geçen bu rapor fersudeleşmiş (yıpranmış), artık okunamaz bir hâle gelmişti. Yazar, bu belgeyi incelerken Ayşe Hanım macerasını anlatmaya devam etmiştir.

"Ben aslen Selanikliyim. Büyük harpte Kafkas cephesinde yaralanarak hastanede ölen kocamın intikamını almaya yemin etmiştim. Allah bu fırsatı 15 Mayıs 1335/1919'te verdi. İzmir'i Yunanlılar işgal ettiği sırada ilk mukavemet hareketine silahla iştirak ettim. İzmir'deki basit mukavemetimiz sona erip şehre Yunanlılar hâkim olunca Aydın'a gittim. Orada faaliyete geçerek bir çete teşkil ederek, bilahare bu çetemle Köpekçi Nuri çetesine iltihak ettim.

Aydın muharebelerini yaptıktan sonra Koçarlı'ya çekildik. Bu suretle bilfiil atıldığım İstiklal Mücadelesi'ne başından sonuna kadar iştirak ettim.

İlk defa Sakarya'da sol kasığımdan piyade mermisi ile yaralandım. Seyyar hastanede tedaviden sonra tekrar müfrezeme iltihak ettim. Büyük Taarruz'da Mürsel Paşa fırkası kuruluşuna girdik. Ve Ahır Dağları'ndan düşman gerilerine akmaya memur edildik. İzmir'e ilk giren kıtalar arasında ben de vardım. Fakat bu arada bir misketle sol bacağım kırıldı. Elinizdeki rapor bu son yaralanma dolayısıyla düştüğüm İzmir Hastanesinin raporudur."

Cahit Çaka'nın eserinde Binbaşı Ayşe Altuntaç olarak yer alan Ayşe Hanım, kocasının intikamını almak için, yine kocasının en kıymetli birer yadigârı olarak sakladığı ziynetlerini satarak at, mavzer, haki elbise ve çizme tedarik ettiğini belirtmiştir. Bu mücadelede derece derece terfi ederek binbaşılığa kadar yükseldiğini, fakat Ankara'ya ilk gelişi sırasında bavulunu çaldıklarını, bunun içinde bir sürü evrak ve vesikaları ile bir kahramanlığı münasebetiyle kendisine yaptırılmış olan elbise ve çizmelerinin de beraber gittiğini yana yakıla anlatmıştır. Bugün bu hizmetlerini tespit ettirememe sebebini ise hem kâfi derecede okuma-yazma bilmemesine hem de yaralarından ötürü uzun müddet hastanelerde kalışına bağlamaktadır. Aynı yazarın aktardığına göre Bayan Ayşe Hanım, kendisinin bu hizmetlerini uzak veya yakından duymuş ya da görmüş hamiyetli kimselerin yardımıyla Merkez Bankasına 1942'de yerleştirilerek o zamandan beri burada odacı sıfatıyla maaş almaktadır.[280]

Bir başka yazar, Ayşe Çavuş ile Binbaşı Ayşe olarak bilinen kadının aynı kişi olabileceğini belirtmektedir.[281]

---

[280] Yukarıda adı geçen ve Ayşe Altuntaç ile konuşmayı gerçekleştiren yazar, Cahit Çaka'dır. Ancak Cahit Çaka'nın eserinde, Ayşe Hanım'ın binbaşı üniformalı resmi ve adı geçen hastane raporu yer almamaktadır. Bkz. Çaka; s.71-73.

[281] Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Kadınları, s.304. Meral Altındal, Ayşe Hanım'ın binbaşılık olayını, şehit bir binbaşının kaputunu giymesine bağlı olarak açıklamaktadır. Bkz. Altındal; s.213.

Bütün bilgiler birlikte değerlendirildiğinde birtakım benzerlikler bulunmakla beraber önemli bazı farklılıklar (memleketi, kocasının öldüğü savaş, Büyük Taarruz'a katılıp katılmadığı vs.) bize Ayşe Çavuş ile Binbaşı Ayşe olarak bilinen kadınların farklı kişiler olabileceklerini düşündürmektedir.

E. Ayşe Hanım (Mehmet Çavuş)

Millî Mücadele'de Fatma ismi kadar Ayşe isimli Türk kadınlarının sayısı da oldukça fazladır.

Bunlardan birisi de Mehmet Çavuş olarak da bilinen Ayşe Hanım'dır. Tasvir-i Efkâr'daki yazı dizisinde kendisiyle görüşen Arif Oruç, onunla ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Sıra kırmızı yüzlü, elmacık kemikleri çıkık olan çekik gözlü Ayşe, nâm-ı diğer Mehmed Çavuş'a gelmişti. Bu kahraman kadın bir defasında Umurlu Harbi'nde ayağından mecruh (yaralı) olarak hastanelerde birçok zaman yattıktan sonra iyi olmuş ve bugün bir müsademe olsun diye sızlanıp duruyor. Bu şeci (yiğit) mücahide, yedi yaşındaki masum yavrusunu terk ederek ateşe atılır iken, yalnız memleketini düşünmüş ve kalbi yalnız vatan hissi ile çarparak dağlarda ölüm arayıp durmuştur.

- Nerelisin Ayşe Efe?

- Aydınlı muhacir.

- Baban var mı?

- Var ya. Hem de adı Ahmet.

- Başka kimin var hemşire?

- Genç yaşımda dul kaldım ben. Bir çocuğum var. Yedi yaşında. O da efenin (Demirci'nin) yanında hindi.

Ayşe Çavuş, aynı zamanda meşhur bir zeybek takımının komutanıdır da.

- Harbe nasıl girdin diye sordum.

Bir şeyler arar gibi oldu ve başladı:

- Kardeşim, Aydın'da iken, Aydın'ın içinde yedi Yunan. "Yörük Ali'nin çetesi gelecek" dedilerdi. Zeneler de (kadınlar) var dediler. Ben de kalktım. Fırka komutanı gelesiye kadar, ben de yazıldım çeteye. Orada, Aydın'da elli sekiz saat harp ettim. Asker elbisesi vardı bende. Tabaklar Mahallesi'ne girmiştik. Mahalle yanıyordu. "Yaban" Pavrikasına (fabrika) doğru çıktık. Aydın'ın içi yanıyordu. Yedi yaşında bir çocuğum da vardı. Orada kavuştum ona. Takım çavuşuydum. Koçarlı'ya gittim. İki kere de Menderes'te girdim ateşe.

- Korkmadın mı harp eder iken?

- Hiç korku gelmedi yüreğime. Hindi, dört aydır silahaltındayım. Osman oğlu Nazım'ın birinci çetesindenim. Üçyol ağzında, Umurlu'da yaralandım. Bir ay oldu. Aydın'da elli sekiz saat çakmak çaldım (çarpıştım). Bir şey olmadı da, Umurlu'da yaralandım ben.

Karşımda mütevazıane menakıbını nakleden genç efe kadın, çekinerek sordu:

- Hindi, niye soruyon bunları?

- Öğrenmek istiyorum. Gazeteye yazacağım dedim ve mecrâ-yı kelâmı tebdîl ettim (konuyu değiştirdim):

- Sen kadın olduğun hâlde, böyle harp etmekteki maksadın nedir?

Mücahide sıkıldı, kızardı. Parlayan gözlerini etrafa gezdirerek ahenkdar ve metin bir seda ile dedi ki:

- Biz niçin çıkmışız harp etmeye biliyor musun? Milletimiz, mülkümüz yandı. Bak benim yedi yaşındaki çocuğum kaldı. Namusum, ırzımı muhafaza için çıktım."[282]

F. Şerife Ali Kübra

Tasvir-i Efkâr'daki yazı dizisinde Arif Oruç, Ayşe Hanım'dan (Mehmet Çavuş) sonra onunla da konuşmuştur:

"Şerife Ali Kübra on yedi yaşında kadardır. Tıknaz, alçak boylu, sıtmanın tesirinden sararan uçuk çehresinde manevi bir asalet var. Siyah gözlerinin uyuşuk halkalarına, sanki büyük bir kinin gölgesi karışmış! Öyle, derin ve manidar bakıyor. Kendisine hitap ettiğim zaman belindeki silahlıkla oynuyordu. Anlamamış gibi müteredditi (tereddüt ederek), yüzüme baktı. Tekrar etti:

- Hangi köydensin?

- Deyha şuracıkta, Çiftlikköy'den.

- Kimsen var mı Şerife Efe?

- Babam var. Anam yok.

- Muharebede neredeydin?

- Muharebede, ben o vakit köydeydim. Sonra çıktım. Aydın'dan sonra (Aydın Muharebesi'nden sonra demek istiyordu) Köşk'te asker oldum.

- Harbe girmedin mi sen?

Bu sualden fevkalade mahçup olan genç kızın renksiz simasını bir ateş bürüdü. Kızardı. Dudaklarını ısırdı ve nihayet yavaş utangaç kekeledi:

- Nasip olmadı bana.

- Harbe gidecek misin?

Mülâkat hitam bulmuştu. Şimdi askerce selam vererek yanımdan uzaklaşan bu üç kahraman kadının arkasından baka kaldım."[283]

---

[282] Tasvir-i Efkâr, 30.11.1919, S.2917, s.2. Ayşe Hanım (Mehmet Çavuş) için bkz. Ekler: Belge 23.

[283] Tasvir-i Efkâr, 30.11.1919, S.2917, s.2. Sabahattin Burhan'ın eserinde Çiftlik köyünden Kübra'nın Emire Ayşe (Çete Ayşe)'nin İmamköy'deki evine gelişi, onu örnek alarak ona ve efelere katılışı için bkz. Burhan; s.209. Şerife Ali Kübrâ için bkz. Ekler: Belge 23.

G. Bitlis Defterdarının Eşi

Millî Mücadele'de ismi kaynaklarda yazmayan ancak Bitlis defterdarının eşi olarak ün yapan ve bu sıfatla adı geçen kahraman bir Türk kadını hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Onun kahramanlığı, Ermenilerin faaliyetlerinin artmasıyla yakından ilişkili olarak ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nda Arap yarımadası, Suriye ve Irak'ta savaşın bütün yükünü çektiği iddiası ile Güneydoğu Anadolu'yu işgal etmişti. Fransa ise bu bölge ile geçmişteki tarihî bağları ve Sykes-Picot gizli anlaşmasındaki Çukurova ve Güneydoğu Anadolu'nun kendilerine ayrıldığı gerekçesi ile bölgeyi işgal etmişti. Bütün bunların yanı sıra her iki devlet, bölgedeki işgallerine sebep olarak Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesini gösteriyordu. Bunun sonucu olarak İngiltere, 3 Kasım 1918'de Musul'u, 9 Kasım 1918'de de İskenderun'u işgal etmiş ve askerî harekâtını Adana, Antep, Maraş yönünde genişletmişti. Fransızlar da 11 Aralık 1918'de Dörtyol'a, 17 Aralık 1918'de de Mersin'e çıkarma yapmışlardı.

İngiliz ve Fransızların Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki bu işgal hareketleri 15 Eylül 1919'da yapılan Suriye Anlaşması ile yeni bir yön kazanmıştı. Bu anlaşmaya göre Musul bölgesini elde eden İngiltere, 1 Kasım 1919 tarihinde Adana, Maraş, Antep ve Urfa'dan çekilerek, yerini Fransa'ya bırakmıştır. Anlaşma ile İngiltere, Fransa'yı Güneydoğu Anadolu'da sonuç alamayacağı bir maceraya sevk ederken, bu devletin diğer bölgelerde kendilerine karşı olan direncini de kırmak istiyordu. Anlaşmadan her iki devlet de memnun görünüyordu.[284]

Fransızlar bölgenin işgalinde Ermenilerden de faydalanmışlardı. Ancak Fransızlar, Ermenilerin taşkınlıklarını ve saldırganlıklarını önleyemeyince, Fransız subayları büyük sıkıntı yaşamaya başladı. Zira Ermeni lejyonerlerinin Maraş, Antep, Urfa başta olmak üzere Adana'da yaptığı taşkınlıklar ve saldırılar, Müslüman halkı son derece rahatsız etmişti. Sonunda, Türk halkı düşmana karşı direnişe geçti.[285]

Bölgede Türk direnişini başlatan belki de en önemli gelişme, bazı Ermenilerin Müslüman kadınlara sarkıntılık etmeleri ve bölge halkına yaptıkları zulümlerdir.

Bu olumsuz gelişmelerin yaşandığı ve Türk halkının canını, malını, namusunu korumak için silaha sarıldığı bir ilimiz olan Maraş'ta Bitlis defterdarının ismi kaynaklarda geçmeyen eşinin kahramanlığı, her açıdan örnek gösterilecek seviyededir.

Halkın moralini yükseltmek amacıyla Mustafa Kemal tarafından da kullanılacak bu olaydan, pek çok kaynak bahsetmektedir.

---

[284] Durmuş Yalçın, Azmi Süslü, Refik Turan, Dursun Ali Akbulut, Yaşar Akbıyık, Nuri Köstüklü, Mustafa Balcıoğlu, Cezmi Eraslan, Mehmet Akif Tural, Cemal Avcı; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000, s.231-232.

[285] Mehmet Saray; Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005, s.95.

Mustafa Kemal, Maraş'ta oturan Bitlis defterdarının hanımının, Müslümanların kanlarının akıtılmasından ve birçok hanıma tecavüz edilmesinden galeyana gelerek sekiz düşmanı telef ettiğini ve daha sonra erkek elbisesi giyerek diğer mücahitlerin yanında çarpışmalara iştirak ettiğini bildirmektedir.[286]

Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan Cemiyeti Başkanı, Maraş'ta Bitlis defterdarının eşine bir kutlama telgrafı çekmiştir. Bu telgrafta cemiyet üyeleri Bitlis defterdarının hanımına "Türk Mücahidesi" unvanını vermiştir.[287]

Bitlis defterdarının hareminin Maraş kadınlarının başında bu mücadeleye iştirak ettiğini Ali Fuat Cebesoy da yazmaktadır.[288]

Ğ. Rahime Hatun (Tayyar)

Rahime Hatun, Osmaniye ilçesine bağlı Raziyeler (Kayalı) köyünün Kanlıgeçit Mahallesi'nde dünyaya geldi. Doğum tarihi takriben 1890'dır. Babası Köse Abdullah, annesi Hatice'dir.[289]

Rahime Hatun, önce Demir Ali oğlu İbrahim'le evlendi. İbrahim, Rahime Hatun üzerine bir hanım daha alınca Rahime Hatun, İbrahim'den

---

[286] Sivas Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Heyet-i Riyasetine
"Maraş'ın Kayabaşı mahallesinde sâkin (oturan) Bitlis defterdarının haremi hanım İslâmların hûn-ı masûmunun (masum kanının) nâ-hak (haksız) yere akıtılmasından ve birçok hânmânların (ocakların) söndürülmesinden galeyana gelerek hanesinden açtığı mazgaldan dindaşlarımızı imhâ için İslâm mahallâtına (mahallelerine) saldıran düşmanlara ateş açarak akşama kadar sekiz düşmanı telef muvaffak olduğu ve akşam üzeri erkek elbisesiyle ve kemal-i cür'etle (tam bir cesaretle) muhafaza-ı ırz ve can kaygusu ile silaha sarılmış bulunan mücahidîn-i İslâmiye sunûfuna iltihakla (İslam mücahitleri sınıfına katılarak) bilfiil müsademâta iştirâk eylemekte bulunduğu bildirilmiştir." Bkz. TİTE Arşivi, 03.02.1336/1920, Kutu No:27, Gömlek No:174, Belge No:174-1. (Ekler: Belge 38)

[287] "Memleketimizin sinesinde açılan cerihaları (yaraları) âlem-i insaniyetin (dünya insanlığının) takdirine lâyık bir fedakârlıkla tedaviye şitap eylemekte (cevap vermekte) ve İslâmlar üzerine saldıran zehirli tırnakları koparmakta gösterdiğiniz azim ve celâdetin kulûb-i muvahhidinde (Tanrı'nın birliğine inanan kalplere) hâsıl ettiği hiss-i takdir derecatını tarif edecek kelime bulamıyoruz. Bu (celâdet-i) harikulâde karşısında hiçbir kuvvetin bizi deviremeyeceğine ve anavatanımızın ölmeyeceğine bütün millet katiyyen kani olmalıdır. Milleti-i İslâmiyenin dini, hayatı, namus-ı memleketi kurtarmağa bütün varlığı ile çalışmakta olan bahadırlığımıza iştirakinizden dolayı tebrikât-ı mahsûsamızı (özel tebriklerimizi) takdim ile nâm-ı ismet-penâhîlerini Türk Mücahidesi diye tezyîn ve tebcîle cemiyetimizin karar verdiğini ve kararımızın bütün Türklere ilân edildiğini maaliftihar (iftiharla) arz eder ve muvaffakıyetinizi eltaf-ı hüdadan (iyiliksever Tanrı'dan) tazarru eyleriz (yalvarırız)." Bkz. Baykal; s.64. Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği telgrafta Bitlis defterdarının hanımı için Türk Mücahidesi unvanının verildiği hakkında bkz. Cengiz Gönen, Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maraş, Lazer Yay., Ankara, 2005, s.172.

[288] Cebesoy; Kuvayı Millîye'nin İçyüzü, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 2002, s.305. Cebesoy; Millî Mücadele Hâtıraları, s.293.

[289] Neş'et Dinçer, 1983 yılında yayımlanan eserinde Rahime Hatun'un Eşe ve Elif isimli iki ablası olduğunu, bunların hayatta olmadığını yazmaktadır. Rahime Hatun'dan sonra dünyaya gelen Meryem (Yılmazer) 1901 doğumlu olup 1983 yılında oğlu Ahmet Yılmazer ile birlikte kalmaktadır. Rahime Hatun'un küçük kardeşi Mustafa, o dönemde Raziyeler'de oturmaktadır. Bkz. A. Neş'et Dinçer; Rahime Onbaşı, Hançer Matbaası, Osmaniye, 1983, s.17-18.

ayrıldı. Bu evlilikten iki kız çocuğu dünyaya geldi ise de bunlar fazla yaşamadılar.

Rahime Hatun, daha sonra Çalıkoğullarından Süslü Onbaşı oğlu Vız Ali ile evlendi. Bu evlilikte de Rahime Hatun, aradığı mutluluğu bulamadı. Bir süre sonra Vız Ali'den de ayrıldı. Bu evlilikten iki oğlu olduysa da bu oğullarından biri çocukken diğeri evlendikten sonra öldüler.

Rahime Hatun orta boylu, normal vücutlu, siyah saçlı, esmer tenli ve ela gözlü idi. Sırtında Maraş abası veya ceket vardı. Siyah şalvar giyer, göğsüne fişeklik takardı. Omzunda Alman filintası vardı. Ayağına ipli çarık veya yemeni (bir tür hafif ve kaba ayakkabı) giyerdi. Kıyafetiyle bir erkekten farksızdı. Genellikle atlı gezen Rahime Hatun, çok cesur bir kadındı. Gözünü budaktan esirgemez, korku nedir bilmezdi. Cesaretini ise şu sözleriyle kanıtlar.

"Allah bana nusret verse (yardım etse), yalnız başıma düşmanı kırarım." Kendini vatan, millete adamış bu kadın biliyordu ki Rahime, bugün var yarın yoktu; fakat Türk milleti ve Türk vatanı ebediydi.

"Ölürsem şehit, kalırsam gaziyim." sözlerini sık sık tekrarlardı.

Osmaniye çete harbine damgasını vuran Rahime Hatun, bazı sözleriyle erkek çetelere de cesaret ve moral verirdi. Çetelere katılmaktan kaçınan erkeklere:

"Ben kadınlığımla savaşmaktan geri durmuyorum da siz erkek olarak savaşmaktan nasıl çekiniyorsunuz?" derdi.[290]

Birinci Dünya Harbi'nden yenik çıkan Osmanlı Devleti toprakları, yer yer düşman kuvvetlerince işgal edilmişti. Bu arada 25 Aralık 1918 tarihinde Osmaniye'yi de önce İngilizler daha sonra da Fransızlar işgal ettiler. Şehri ilk işgal eden ve üç ay kadar Osmaniye'de kalan İngilizlerden sonra gelen Fransızlar, Ermenilerle de iş birliği yaparak öldürme ve mal yağmalaması dâhil, halka olmadık eziyeti reva görmüşlerdi.

Bağımsızlık ve vatan aşkıyla yüreği dopdolu Osmaniye ve çevre halkı bu duruma seyirci kalmamıştır. 1919 yılı Mayıs ayında mücadeleye başlamışlar, yer yer kurulan çeteler, düşmanı tedirgin edip Osmaniye'den çekilmeye zorlamışlardır.

Köye çete toplamak için gelen çete reisi Hüseyin Ağa, Rahime Hatun'un ısrarı karşısında onun Köseler ailesinden Rahime Onbaşı olarak çetelere katılmasına izin vermiştir.[291]

Rahime Hatun, savaşın biraz hafiflediği zamanlarda özlemini duyduğu köyünü ve evini görmeye giderdi. Köye geldiğinde fazla kalamaz, hemen cepheye dönerdi. Fransız karargâhı baskını sırasında göğsünden vuruldu.

[290] age.; s.18-20.
[291] age.; s.20-22.

Kurtuluş Savaşı'na askerlikteki en küçük rütbe olan onbaşılıkla başlayan Rahime Hatun, İslam dinindeki en büyük rütbe olan şehitliğe erişti.[292]

Rahime Hatun'un şehit düştüğü karargâh baskını bir başka kaynakta şöyle geçmektedir:

5 Ağustos 1920 günü düşman karargâhı olarak kullanılan Alibeyli Mahallesi'ndeki Hacı Ökkeş Ağa'nın evinde dalgalanan Fransız bayrağı, Osmaniye çetelerini kahrediyordu. Fransız karargâhı, çok iyi tahkim edilmiş bir durumdaydı. Fakat hiçbir vaziyet Türk'ün istiklaline kavuşma azmi önünde yıkılmaya mahkûm olmaktan kurtulamazdı. Fransız karargâhı basılmalı, düşman buradan atılmalı ve şanlı Türk bayrağı burada dalgalanmalıydı. İçlerinde Rahime Onbaşı'nın da bulunduğu bir müfrezeye bu görev verilmişti. Fransız karargâhına yapılan baskında Rahime Onbaşı şehit düştü. Arkadaşları Rahime'nin cesedini düşmana bırakmadılar. Düşman karargâhı alındı ve Rahime Hatun'un naaşı, cephe gerisinde toprağa verildi.[293]

"Türk İstiklâl Harbi" adlı eserde ve diğer bazı kaynaklarda da belirtildiğine göre Osmaniye Kuvayımilliyesine kadınlar da katılmışlardı. Bu arada Yanıkkışla ve Karayeğin köyleri halkından kurulan ve Kırmızı Müfreze denilen Kuvayımilliye bölüğüne, Rahime adında 25 yaşlarında genç bir kadın da savaşçı olarak katılmıştı. Osmaniye'nin Raziyeler köyünden Köse'nin kızı diye çağrılan bu kadın, tüfeği ile daima bölüğün önünden yürür ve bütün muharebelere katılırdı. Bu cesur ve kahraman Türk kadını, onbaşılık rütbesine yükseltilmişti. Kahraman Rahime Onbaşı 5 Ağustos 1920'de Osmaniye'de yapılan muharebede göğsünden vurularak şehit olmuştu.[294]

Rahime Hatun'un "Tayyar" namını alması hakkında Cahit Çaka şu bilgileri vermektedir: Osmaniye kazasının Kaypak nahiyesi Raziyeler köyünden Bayan Rahmiye, Fransızların işkence ve tazyiklerine tahammül edemeyerek Hüseyin Ağa'nın millî kuvvetlerine gönüllü olarak iltihak etmiş ve 1336/1920 Şubatında Hasanbeyli civarında 9. Tümenle icra edilen

---

[292] age.; s.23, 25-27. Rahime Hatun'un şehit olması Cahit Çaka'nın eserinde şöyle anlatılmaktadır: "… Temmuz 1336/1920'da Osmaniye'deki müstahkem Fransız karargâhına saldırış yaparken arkadaşlarının tereddüdünü gören Tayyar Rahime:
- Ben kadın olduğum hâlde ayakta duruyorum da siz erkek olduğunuz hâlde yerlerde sürünmekten ve saklanmaktan utanmıyor musunuz? diye bağırarak arkadaşlarını hücuma teşvik etmiş ve Fransız karargâh kapısının on adım önünde alnından aldığı bir kurşunla şehit olmuştur." Bkz. Çaka; s.62-63.

[293] Neş'et Dinçer, "Osmaniye Kurtuluş Savaşı'nda Rahime Hatun", Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993, Ed. Prof.Dr. Kazım Tülücü, Osmaniye,Çukurova Üniversitesi Basımevi, 1995, s.49-51. Taha Toros, Osmaniyeli Rahime Hatun'un kocasının yerine silahını alarak cepheye koştuğunu, 25 Ağustos 1920 tarihinde şehit olduğunu bildirmektedir. Bkz. Taha Toros; Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s.389.

[294] Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi; C.4, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yay., Ankara, 1966, s.73. Ahmet Hulki Saral-Tosun Saral; Vatan Nasıl Kurtarıldı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1970, s.33-34. Ahmet Cevdet Çamurdan; Kurtuluş Savaşı'nda Doğu Kilikya Olayları, Adana, 1969, s.161.

taarruza müfrezesiyle bilfiil iştirak etmiştir. Bu müsademede Fransızlardan 80 tüfek ve iki makineli tüfek alınmıştır. Müsademede şehit düşen ve ateş altında kalan iki arkadaşını kurtarmak için millî kuvvetler efradının gösterdiği tereddüdü gören Bayan Rahmiye, derhâl ileri atılarak gidip şehitleri kurtarmış ve bu kahramanca hareketinden ötürü kendisine "Tayyar" namı verilmiştir.[295]

H. Küçük Nezahet (Türk Jan Dark)

Nezahet Onbaşı'nın hikâyesi, aslında Çanakkale Savaşı günlerine kadar uzanır. Savaş yıllarında annesi Hadiye Hanım daha 24 yaşındayken ince hastalığın (veremin) kurbanı olmuştur. O günlerde İstanbul işgal altında olup, küçük kızın babası Albay Hafız Halit Bey ise cepheden cepheye koşmaktadır. Hafız Halit Bey, bir müddet sonra komutasındaki 70'inci Alay ile Anadolu'daki Millî Mücadele saflarına katılma kararı almıştır. Tabii kızını da yanında götürmek zorunda kalmıştır. Böylece kader, Küçük Nezahet'i daha 9 yaşındayken cephelerle tanıştırmıştır.

Halit Bey küçük kızını kimseye emanet edemeyeceğini düşünerek âdeta cephelerde büyütür. Küçük Nezahet, askerlerden at binmeyi, silah tutmayı öğrenir. Tam üç sene cephelerde bilfiil babasının katıldığı her muharebeye katılır. Adeta 70'inci Alayın simgesi olur.

Gediz cephesindeki yenilgiye rağmen Hafız Halit Bey'in 70'inci Alayı başarılı olmuştur. Gediz harekâtı sırasında yaklaşık 600 kişilik alaydan bazı askerlerin kaçmaya çalışması üzerine Nezahet Hanım, "Ben babamın yanına ölmeye gidiyorum, siz nereye gidiyorsunuz?" diyerek askerin yüzüne tokat gibi bir gerçeği, vatan sevgisini ve şahadeti haykırınca askerler geri dönmüştür.

Gediz Muharebesi kaybedilse de Yunan askerinin Anadolu içlerine kolay sızması geciktirilmiştir. Bu başarısı üzerine Küçük Nezahet, onbaşı yapılmıştır.[296]

Küçük Nezahet, cephelerde sükûnet olduğu zamanlarda çadırda babasının hizmetine bakıyor ve onun elbiselerini temizleyip söküklerini dikiyordu.[297]

İlk asker elbisesini 1920 yılında giyer. Erlerin kullanılmayan kıyafetlerinden kendisine hâki bir elbise dikilir. Çerkez Ethem ile cephede karşılaşır. Asker elbiseli bu küçük kızı merak eden Çerkez Ethem, niye bu kıyafetleri giydiğini sorar. Nezahet'in cevabı, "Ben askerim." olur. Askerin silahı olmazsa asker olmaz, diyen Çerkez Ethem çatışmalarda ele geçen bir Yunan filintasını ona silah olarak verir. 70'inci Alayın adı "Kızlı Alay" diye anılmaya başlanır.

---

[295] Çaka; s.62. Tayyar (Uçan) namını aldığını Zeki Sarıhan da aktarmaktadır. Bkz. M. Arif; Anadolu İhtilâli, Yeni İstanbul Yay., s.50'den aktaran Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Kadınları, s.310.

[296] Fatih Uğur; "İlk İstiklâl Madalyası Bir Çocuğundu", Aksiyon, 24 Nisan 2006, s.48-50.

[297] Sadi Borak'la 1959 yılında yaptığı röportajda anlatmıştır. Bkz. Sadi Borak; "Millî Mücadele'de Harika Kız", Tarih Coğrafya Dünyası, C.2, S.8, 30.09.1959, Ercan Matbaası, s.134.

Birinci İnönü Muharebesi'nde cepheye gelen Mustafa Kemal, Alayın sembolü Nezahet'le tanışır. Mustafa Kemal'in ziyaret sebebi aslında Alay Komutanı Hafız Halit'i denetlemektir. Komutan çadırında kulaklarında küpe, asker elbiseli olarak Nezahet Onbaşı ile karşılaşınca çok şaşırır. Albay Halit'in kızı olduğunu öğrenince ona sorar:

"Ne arıyorsun sen burada?"

O da vecize hâline gelen sözünü söyler:

"Ben askerlerin kalesiyim, dönmek isterlerse karşılarında beni bulurlar."

Cevap, Mustafa Kemal'in çok hoşuna gider. Küçük kızı sever. Bursa Ahudağ eteklerinde, Bozüyük'te Mustafa Kemal'in özel vagonunda ve Akşehir'de olmak üzere üç kez daha cephede karşılaşırlar.

Asker kıyafetleri içindeki küçük kız, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın da gözünden kaçmaz. At üstünde onu gördüğünde:

"Kim bu küçük asker, niye bu kadar küçükleri askere alıyorsunuz?" diye yanındakileri fırçalar! Sonra sarı sarı küpelerini fark eder minik kızın.

"Aç bakayım şapkanı?" der, saçlarını okşar, iltifat eder:

"Kimsin sen? Parola ne?"

"Onbaşı Nezahet."

İnönü gülümser:

"İyi o zaman, ben seni kurmay yapıyorum."

Sonra Alay Komutanı Hafız Halit'in, kızını cephelerde büyütmek zorunda kaldığını öğrenir.

Paşanın kurmay iltifatı karşılıksız kalmaz. Nezahet Onbaşı, karargâh binasının bahçesindeki asma (üzüm) yapraklarından yaptığı sarmayı Paşa'ya ve babasına ikram eder.[298]

Bundan sonra Nezahet Hanım'la ilgili en ayrıntılı bilgi, 30 Ocak 1921 tarihinde TBMM'nin 140. içtimasındaki konuşmalardan öğrenilmektedir. Bu toplantıda Bursa Mebusu Operatör Emin Bey, muhtelif cephelerde bilfiil çarpışmalara katılan 12 yaşlarındaki Nezahet Hanım'ın İstiklal Madalyası ile mükâfatlandırılması için bir takrir sunmuştur.[299]

---

[298] Uğur; s.51-52.

[299] "Muhtelif harp cephelerinde bilhassa son Gediz ve İnönü Meydan Muharebeleri'nde bilfiil müsademata iştirak ve her an efrat ve hatta zâbitanı teşci eden (cesaretlendiren) 70. Alay Kumandanı Hafız Halid Bey'in kerimesi on iki yaşlarında Nezahet Hanım'a ilk İstiklâl Madalyasının itasının teklif ve teklifi vâkım Heyeti Umumiyenin tasdikına arz edilmesini rica ederim." Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, C.7, İçtima Senesi:1, 30.01.1337/1921, 140. İçtima, TBMM Matbaası, 2.Basım, Ankara, 1944, s.440.

Erzurum Mebusu Celâleddin Arif Bey'in izahat istemesi ile Emin Bey, gerekli izahatı şöyle vermiştir:

"Efendim, bu Nezahet Hanım denilen küçük hanım, mini mini hanım, sekiz yaşında öksüz kalmış. Babasının da başka kimsesi olmadığı için babasının kucağına düşmüş ve Harb-i Umumi'de muhtelif cephelerde bu çocuk harp içinde büyümüştür. Hafız Halit Bey denilen zat da gayet kahraman bir komutanımızdır. O kahramana lâyık bir çocuktur. O çocuk kendi eliyle yüzü mütecaviz (aşan) düşman öldürmüştür. Ne zaman bir neferin, bir zâbitin sarsıldığını görse hemen yanına koşar, haydi beraber çarpışalım der, onunla beraber çarpışır. Babasında ufak bir tereddüt görse hemen babasına koşar, aman baba hiç müteessir olma, annem vakıa ölmüştür, seni de vururlarsa ben yetim kalmam. Bana millet bakar. Haydi, babacığım diyerekten bu suretle teşvik eder ve kim bir parça sendelerse Nezahet Hanım mutlaka onun yakasına yapışır. Bu çocuk mutlaka muhtac-ı taltiftir (ödüllendirmeye muhtaçtır). İlk İstiklâl madalyasını bu çocuğa verirsek büyük bir kadirşinaslık gösteririz. Hâ onu arz edeyim, bütün askerlerimiz buna (Türk Jandark'ı) namını vermişlerdir."

İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey, Halit Bey'le kerimesini kendisinin de tanıdığını, Nezahet Hanım'ın Türklerin Jandark'ı kabul olunabileceğini söylerken çok kıymetli İstiklal madalyalarını Yunan madalyalarına benzetmemek için 12 yaşında bir çocuğa verilmesini uygun görmediğini ifade etmiştir. Büyüdüğü zaman çeyizini temin edecek bir hediye verilmesini teklif etmiştir. (Hay hay sesleri)

Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in teklifi ise gülüşmelere neden olmuştur. Kendisi ilk defa Osmanlı tarihinde bir paşa hanım görmek istediğini söyleyerek Nezahet Hanım'a mirliva (günümüzde tuğgeneral) rütbesinin verilmesini teklif etmiştir.

Hamdi Namık Bey'in Meclisin doğrudan doğruya karar veremeyeceğini, kanun gereği Ordu Komutanlığına sorulması gerektiğini bildirmesi üzerine Meclis Başkanının yaptığı oylamayla teklif, Divanı Riyasete havale edilmiştir.[300]

İstiklal Harbi sona erip Nezahet Onbaşı babasıyla birlikte İstanbul'da yaşamaya başlayınca, okumak için, İstanbul Kumkapı'da açılan Jan Dark Enstitüsüne verilir. Bu okulun en başarılı öğrencisiyken aile kararıyla ortaokuldan sonra okuldan alınır. İstiklal Harbi'nin genç kahramanlarından Yüzbaşı Rıfat ile 1931'de evlenir. Yüzbaşı Rıfat da Alman Mektebini okurken 17 yaşında okulunu terk edip Kuleli Askerî Lisesine kaydını yaptırmıştır. Daha okulun birinci yılında o da kendini Millî Mücadele cephesinde bulur. Mehmet Rıfat (Asım), İstiklal Madalyası alan ilk genç askerlerdendir. Nezahet Hanım'la evlendikten sonra ATATÜRK'ün yaverlerinden biri olur.

[300] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, C.7, İçtima Senesi:1, 30.01.1337/1921, 140. İçtima, TBMM Matbaası, 2.Basım, Ankara, 1944, s.440-441.

Nezahet Onbaşı ve ailesi, ATATÜRK'e çok yakın oldukları hâlde hiçbir zaman alamadıkları İstiklal Madalyası'nı şikâyet konusu yapmaz. Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen devlet törenlerinde, balolarda Nezahet Onbaşı da vardır.[301]

Sadi Borak, "Tarih Coğrafya Dünyası"nda, yazı dizisi hâlinde onunla yaptığı röportajları aktararak Nezahet'in hayat hikâyesini okuyucularıyla paylaşır.[302]

Nezahet Hanım, verilmesi görüşülen ama bir türlü verilmeyen İstiklâl Madalyası'na hiçbir zaman kavuşamamıştır. Verilmesi öngörülen çeyiz de tıpkı İstiklal Madalyası kararı gibi zabıtlara geçmesine rağmen gerçeğe dönüşmemiştir.[303]

65 yıl sonra bir gazetecinin, köşe yazısında konuyu gündeme getirmesiyle, dönemin TBMM Başkanı Necmettin Karaduman tarafından Nezahet Onbaşı'ya bir takdir beratı verilir.

Nezahet Onbaşı, 6 Temmuz 1986'da Dolmabahçe Sarayı'nda sessiz sedasız bir törenle şükran plaketini aldığında 78 yaşındadır. Aradan altı yıl geçer ve madalyasını göremeden 84 yaşında hayata gözlerini yumar.

---

[301] Uğur; s.52.

[302] İlk yazıda Mecliste İstiklal Madalyası alması yönünde yapılan teklif ve konuşmalar ile Sadi Borak'ın yıllar sonra Nezahet ve babasının izini bulması için bkz. Sadi Borak, "Millî Mücadele'de Harika Kız", Tarih Coğrafya Dünyası, C.1, S.4, 31.07.1959, Ercan Matbaası, s.305-307; ikinci yazıda Sadi Borak'ın Muharipler Cemiyetinde Albay Halit'in izini bulması ve onunla konuşması yer alır. Halit Bey, alayın Anadolu'ya kaçışını, kızını nasıl yetiştirdiğini, Mustafa Kemal'in kızıyla olan konuşmasını ve Çerkez Ethem'in kızına tüfek hediye etmesini anlatır. Bkz. Borak; "Millî Mücadele'de Harika Kız", Tarih Coğrafya Dünyası, C.1, S.5, 15.08.1959, Ercan Matbaası, s.347-349, 400; üçüncü yazıda Halit Bey'in yarbaylığa terfi edişi, Nezahet'in hayatını anlatışı, 70'inci Alayın Anadolu'ya kaçışı için bkz. Borak, "Millî Mücadele'de Harika Kız", Tarih Coğrafya Dünyası, C.1, S.6, 30.08.1959, Ercan Matbaası, s.469-471; dördüncü yazıda Halit Bey'in Konya isyanını bastırması, elebaşı Cin Ali ile Nezahet ve Durmuş'un mücadelesi için bkz. Borak, "Millî Mücadele'de Harika Kız", Tarih Coğrafya Dünyası, C.2, S.7, 15.09.1959, Ercan Matbaası, s.34-36; beşinci yazıda Gavur Ali adlı çeteci ve daha sonra Çerkez Ethem'le karşılaşmaları, Kuvayı İnzibatiyecilerle mücadele için bkz. Sadi Borak, "Millî Mücadele'de Harika Kız", Tarih Coğrafya Dünyası, C.2, S.8, 30.09.1959, Ercan Matbaası, s.134-136; altıncı yazıda Nezahet'in Kuvayı İnzibatiyecilerden Hasan isimli bir askerin ölmesine şahit olması ve Bursa'nın kaybı için bkz. Borak, "Millî Mücadele'de Harika Kız", Tarih Coğrafya Dünyası, C.2, S.9-10, 10.11.1959, Burhan Engin, Uğur Olcay, Gazeteciler, Hamle, Sıralar ve Zorlutuna Matbaaları, s.301-303; yedinci yazıda Eskişehir istikametinde geri çekilişleri için bkz. Borak, "Millî Mücadele'de Harika Kız", Tarih Coğrafya Dünyası, C.2, S.11, 01.12.1959, Burhan Engin, Uğur Olcay, Gazeteciler ve Zorlutuna Matbaaları, s.391-393 vd.

[303] Fatih Uğur'un Nezahet Onbaşı'nın kızlarıyla yaptığı röportaja göre, Nezahet Onbaşı'nın kızları İnci ve Oya Hanımlar, annelerinin TBMM'nin vermeyi düşündüğü İstiklal Madalyası'nı alamayışına gönül koyduğunu, ölürken de Türk bayrağına sarılmak istediğini anlatmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uğur; s.50-51.

Nezahet Onbaşı şimdi Anadolu yakasındaki Karacaahmet Mezarlığı'nda İstiklal Madalyası sahibi kocası emekli Albay Rıfat Baysel ile yan yana yatıyor.[304]

Her ne kadar kendisine İstiklal Madalyası verilemese de 1986 yılında verilen şükran plaketi, gönül kırıklığını biraz olsun hafifletmiş ve milletinin onu unutmadığını göstermiştir.[305]

I. Hatice Hanım (Kılavuz)

Adana'nın Külek nahiyesinin Banzınçukur köyünden Hasan Ağa'nın karısı Hatice, Fransızlara karşı vatani vazifesini yapmak ve yurdunu korumak maksadıyla Kilikya Millî Kuvvetlerinden Emin ve Derviş ağaların müfrezesine gönüllü olarak iştirak etmiştir. Bu müfrezeler Haçkırı, Kelebek, Bilemedik istasyonlarında bulunan Fransız kıtalarına baskınlar yaparak çok zayiat verdirmiş ve Fransızlardan (çoğu Ermeni askeri olmak üzere) 200'den fazla esir ve birçok ganimet almışlardır.

Bu başarılar, Adana Millî Kuvvetlerinin şöhretini arttırmış, yiğitlik ve yılmazlıklarıyla anılan halkın kahramanlık hislerini kamçılamış ve Pozantı saldırısını hızlandırmıştı. Millî Kuvvetler, Pozantı'ya 8 Mayıs 1336/1920'da üç yönden saldırı ve bombardımana başlamışlardı. Bu taarruza bütün kadınlar, çoluk çocuk halktan pek çok kimse de katılmıştır.

Pozantı'da mahsur kalan Fransızların Tarsus istikametinde bir yarma hareketi yapacaklarını anlayan Hatice Hanım, bir kolayını bulup Fransızların arasına girmiş, onlara yanlış kılavuzluk yaparak pek sarp olan Karboğazı'na tıkadıktan sonra da firar etmiştir. En kısa zamanda Millî Kuvvetlere kavuşan Hatice, düşmanın pek fena vaziyette olduğunu haber vererek emrine aldığı 100 kadar silahlı ile Karboğaz'ın iki tarafındaki tepeleri işgal etmiş, Fransızlar

---

[304] agm.; s.51. Olayı gündeme getiren gazeteci Mete Akyol, arkadaşı Ergenekon Üçok'la bir konuşması sırasında onun kayınvalidesinin bir İstiklâl Savaşı kahramanı olduğunu, hatta İstiklal Madalyası verilmesi teklif edildiğini duymuş, olayı araştırmış ve elindeki belgeleri dönemin TBMM Başkanı Necmettin Karaduman'a götürerek olayın aydınlanmasını ve Meclisin unutkanlığını ortaya çıkarmıştır. Bkz. Mete Akyol; "TBMM Bir İstiklâl Savaşı Kahramanına Borcunu 65 Yıl Sonra Ödedi", Bütün Dünya, Nisan 2005, Başkent Üniversitesi Kültür Yay., s.34-36. Nezahet Hanım'la ilgili olarak basında çıkan bazı yazılar için bkz. Ekler: Belge 39-40. Onbaşı Nezahet'i çocuklara tanıtmak amacıyla çıkan dergiler için bkz. Ekler: Belge 41-42.

[305] Üzerinde TBMM'nin amblemi bulunan ve altında "İstiklal Savaşı'mız sırasında üstün hizmet ve yararlılıkları TBMM tutanaklarıyla tespit edilen Sayın Nezahet Baysel'e şükran duygularımızla… Necmettin Karaduman TBMM Başkanı" yazan şükran plaketini 65 yıllık bir gecikmeyle de olsa, sahibine verirken Başkan Karaduman, "Gecikmiş bir vazifeyi şu anda yerine getirmekten mutluluk duyduğunu" söyledi ve şöyle dedi:
"Türk toplumunu temsil eden TBMM, size karşı bir vazife yapmak arzusu göstermesine ve bu konuda karar almasına rağmen, hangi sebepten olduğunu bilemediğimiz bir gecikme nedeniyle bu vazife, bugüne kadar yerine getirilememiştir. Şimdi ben, bu gecikmeyi kısmen de olsa telâfi etmek için bu gecikmiş vazifeyi yerine getiriyorum ve size TBMM'nin bu konudaki sevgilerinin ve takdir hislerinin nişanesi olarak, TBMM'nin amblemini taşıyan bu armağanı sunmak istiyorum. Bunu kabul buyurursanız, bundan büyük bir mutluluk duyacağım." Bkz. Akyol; s.37. Milliyet, 09.07.1986, s.3, 14.

tam yarma hareketi yaparken bir ateş baskını ile düşmana büyük bir zayiat verdirmiştir. Bu baskın neticesinde Fransız kıtalarından 9 subay, 550 er esir edilmiş, 7,5'luk bir top da ele geçirilmiştir. Bayan Hatice'nin yaptığı bu rol ve fedakârlık her türlü övgünün üstündedir.[306]

Kasım Ener, Batı Kilikya Bölgesi Genel Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Adana Cephesi Hatıraları'ndan olayları ve Fransız Binbaşısı Menil'in esir düşmesini ana hatlarıyla şöyle anlatmıştır:

"Pozantı kuşatma kıtalarımız, Fransızların bıraktıkları mal ve eşyayı talana giriştiklerinden düşmanın arkasından bile gitmemişlerdir. Yalnız Molla Nasuh komutasındaki Gülek birliğinden 44 kişilik bir müfreze, Fransızları izlemeye koyulmuş ve Tekir'de küçük bir çarpışma yapılmıştır. Bu çarpışmada Millî Kuvvetleri dağıtan Binbaşı Menil taburu, süratle Karboğaz'a gelmiştir. 26 Mayıs 1920 akşamı burada istirahata çekilen düşman, rastladığı bir Yörük kadınına millî kuvvetlerin olup olmadığını sormuştur. Türkmen kadını böyle kuvvetler bulunmadığı gibi bu yerlerin onlarca bilinmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Fransızlar süt, yoğurt gibi yiyecek şeyler satın almak istediklerini, yanlarında bulunan Ermenilerin aracılığıyla bildirmişlerdir. İstenilen şeyleri getirmeye giden bu Yörük kadını, Millî Kuvvetlere düşmanın Karboğazı'nda olduğunu haber vermekle vatanına en büyük hizmeti yapmıştır. Şurası bir gerçektir ki, Karboğazı'nda Binbaşı Menil'in taburunu bozguna uğratan Molla Nasuh Efendi'nin Gülekli müfrezesidir. Karboğazı'ndan Yılan Ovası'na doğru inen düşmanın piyade bölüğü ile Mucurlu Ahmet komutasındaki karargâh süvari kıtası savaşmış ve onları esir almıştır. Tabur Komutanı Binbaşı Menil, Karboğazı bozgunundan sonra, üniformalı bir komutana teslim olacağını şart koştuğu için, Çamalan'da bulunan Karaisalı'lı Jandarma Komutanı Hasan Bey'e haber salınmıştır. Hasan Akıncı, Fransızca bilen Besim Albayoğlu ile Binbaşı Menil'i, Yaylaçukuru'na davet etmiş ve yapılan anlaşma gereğince Fransızları teslim almıştır. Esirler Bucak İstasyonu'na getirilecekleri için biz de, Pozantı'yı görmek üzere gelen 11'inci Tümen Topçu Komutanı Binbaşı Sami, Niğde Jandarma Komutanı Hayri Beyler vs. zatlar ile Madam Menil'i de trenimize alarak oraya gitmiş bulunuyorduk. Esirler yaklaşınca Madam Menil'in bir subaya doğru koştuğunu gördük. Bu, kocası Binbaşı Menil olmalıydı. Madam Menil onunla pek kısa bir görüşmeden sonra bütün yaralıları eliyle sardı. İşini bitirince yanımıza gelerek, kocasının kendisiyle Belemedik'e gönderilmesi ricasında bulundu. Fakat Binbaşı Menil, 'Ben arkadaşlarıma söz verdim,

[306] Çaka; s.61-62. Pozantı'dan kaçan Fransız taburuna Toroslar'da yanlış yol göstererek Karboğazı'na girmelerini sağlayan, onların bir bakıma esir olmalarına neden olan Gülekli Hasan Ağa karısı Hatice Hatun (1884-1936), mücahitlerden Emin ve Derviş Ağaların müfrezesinde de çalıştı. Bkz. Toros; s.391. Fransız kumandanı Menil, Namrun'dan Mersin'e ulaşacak en kısa yolu ararken yolu, karşısına çıkan üç kişiye sordu. Kendilerine kılavuzluk yapan Hatice Hanım tarafından Karboğazı'na çekildi. 40-50 kişilik Türk köylüsü tarafından pusuya düşürülerek Tarsuslu Hasan Bey (Karaafat) tarafından teslim alındı. Tabur Kumandanı Menil'in ağladığı söylenir. Bkz. Adana 1973 İl Yıllığı, Adana, Kemal Matbaası, 1973, s.32-33. Hatice Hanım yaptığı kılavuzluktan dolayı "Kılavuz Hatice" olarak da bilinir. Fransız taburunun yanlarına yolları bilen ve içinde kadın da bulunan kılavuzlar aldığı bilgisi için bkz. Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi; s.145; Saral-Saral; s.76.

onlardan ayrılmam.' diyerek, yüksek askerlik anlayışı gösterdi. Toplanan erlerine, hayatlarını kurtarmak için teslim olduğunu, üzülmemelerini söyledi. Millî Kuvvetlerimizin hiçbir şeyleri olmadığı hâlde, eşyalarına el sürmedikleri Fransız tutsakları Belemedik esirleri garnizonuna gönderildiler."[307]

İ. Saime Hanım (Asker)

İzmir'in 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlar tarafından işgal edilmesi, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun pek çok yerinde bu işgali kınayan mitinglerin yapılmasına neden olmuştur.

22 Mayıs 1919 Perşembe günü mütemadiyen yağan yağmur altında toplanan yirmi bin kişilik halk, Kadıköy Belediye Dairesi'nin önünde heyecanlı nümayişler yapmışlardı.[308]

Bu toplantıda Halide Edip ile birlikte konuşan üniversite öğrencisi genç bir kız da bulunmaktadır. Adı Saime olan bu bayan, mütevazı bir Türk kızıdır. İstiklal Savaşı sıralarında Darülfünun talebesiydi.[309] Darülfünunluların Asker Saime adını taktıkları ateşli nutukları olan bir genç kızdır. Asker Saime bulunduğu yaşın icaplarını çoktan unutmuş; kalbini genç kızlığın heyecan ve ihtiraslarına karşı kapamış, âdeta dünyaya küsmüştür. Simasını tetkik edenler, onun güzel yüzünde daimî bir elem ve ıstırabın izlerini kolaylıkla fark edebilirler. Onun inandığı, taptığı tek dava, memleket davasıdır. Ana vatan mustarip ve bedbaht iken; yavrularının da bu ıstıraba saygı göstermeye, onu teselli etmeye, yaralarını sarmaya mecbur oldukları kanaatindedir. Bir taraftan derslerini takibe çalışırken, diğer taraftan muhtelif yerlerde vereceği nutukları hazırlayan Saime; artık İtilaf devletleri polisinin dikkatini çekmeye başlamıştır.[310]

Kadıköy Mitingi'nden sonra işgal kuvvetleri tarafından tutuklanmış ise de, bir kolayını bulup Anadolu'ya geçmiş ve orada ordu hizmetine girerek çavuş olmuştur.[311]

Ankara'ya ulaştırılan Saime Hanım cephede, cephe gerisinde ve istihbarat hizmetlerinde birçok hizmet görmüştür. Böyle bir hizmet sırasında baskına uğrayan Asker Saime yaralanmış ve canını zor kurtarmıştır.[312]

---

[307] Kasım Ener; Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996, s.119-120. Kuşatmanın diğer ayrıntıları için bkz. age.; s.125-126.
[308] İkdam, 23.05.1919, S.8005, s.1.
[309] Celâsun; s.158.
[310] Çaka; s.76-77.
[311] A. Afet İnan; s.106.
[312] Çaka; s.77. Tezer Taşkıran da Münevver Saime'nin Anadolu'ya geçip Garp Cephesi'ne katıldığını, burada cephe, cephe gerisi ve özellikle haberleşme işlerinde başarılı çalışmalar gösterdiğini, sol kalçasından derin bir yara aldığını, İstiklâl madalyası kazanan kadınlarımızdan birisi olduğunu yazmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taşkıran; s.71. Zehra Celâsun, Saime Hanım'a İzmit'te başarılması zaruri bir iş verildiğini, bu iş sırasında kalçasından yaralandığı hâlde işini tamamlayıp İstanbul'a öyle döndüğünü ifade etmektedir. Bkz. Celâsun; s.159. İstiklâl Madalyası aldığını yazanlar için bkz. Arıburnu; s.75. Celâsun; s.159.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra edebiyat öğretmenliği yapmış, 21 Mayıs 1951'de ölmüştür.[313]

J. Halide Edip Hanım

Millî Mücadele'de kadın denilince belki de ilk akla gelen isim Halide Edip Hanım'dır.[314]

Mondros Ateşkes Antlaşması'na dayandırılarak ülkenin yer yer işgal edilmesi, pek çok Türk aydınını da umutsuzluğa sevk etmiştir.

Mütareke günlerinde Müttefiklerin Türklere karşı kötü davranışları Halide Edip'i çok sarsmıştır. Yıllar boyu Avrupa medeniyetine inanmış olan bu Türk aydını, mütareke günlerinde yaşadıkları sonucu gerçekleri artık görmeye başlamıştır.

Bağımsızlık için gösteriler, toplantılar, örgütlenmeler sürerken işgal altındaki Türkiye'nin geleceğine pek umutlu ve olumlu bakamayan, aralarında Halide Edip'in de bulunduğu aydınlar, 14 Ocak 1919'da Wilson Prensipleri Cemiyetini kurmuşlardır.

"Cemiyet tarihsel koşulların kendi kendini kurtarmayı engellediği bir ülkeye, yabancı bir yardım ve yetiştirici el uzanmasından yanaydı. Fakat bu tek devlet ve ABD olmalıydı. Wilsoncular ABD Başkanının, çağrılarına iyi

---

[313] Arıburnu; s.75. Fevziye Abdullah Tansel, bu mücahidenin savaştan sonra edebiyat öğretmenliği yaptığını, kendisinin İstanbul Kız Lisesi'nin orta ve lise sınıflarında öğrenciliği sırasında Asker Saime'nin de Türkçe dersi okuttuğunu yazmaktadır. Bkz. Tansel; İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.54. Asker Saime'nin 1 Haziran 1951 tarihinde yapılan cenaze töreni ve Şükûfe Nihal'in onun hakkında yazdığı yazı için bkz. Kadın Gazetesi, 04.06.1951, Y.5, S.223, s.1, 6. Asker Saime için bkz. Ekler: Belge 43.

[314] Halide Edip, 1884 yılında İstanbul'da doğmuştur. Önce evinde, Ebüllisan (dilin babası) diye tanınan Şükrü Efendi'den Arapça, Rıza Tevfik'ten Türkçe ve meşhur matematikçi Salih Zeki'den matematik dersleri almış ve 1901'de Amerikan Kız Kolejini bitirmiştir. Salih Zeki ile evlenerek iki oğlu olmuş ve bir müddet sonra ondan ayrılmıştır. 1908'den başlayarak türlü gazete ve dergilerde yazılar yazan Halide Edip, 1917'de Suriye'ye gitmiş ve orada kız okulları kurmuştur. 1917'de Doktor Adnan Adıvar ile evlenmiştir.

1918-1919'da İstanbul Edebiyat Fakültesinde Garp Edebiyatı müderrisi olmuştur. 1919'da mütareke sıralarında Fatih ve Sultanahmet meydanlarında verdiği heyecanlı nutuklar yüzünden 16 Mart İstanbul işgalinde evi basılmıştır. Fakat kendisi Doktor Adnan'la birlikte Anadolu'ya geçmiş ve Millî Mücadele'ye katılmıştır. Saltanat Hükûmeti tarafından kurulan Kürt Mustafa Divanıharbinde başta Mustafa Kemal olmak üzere, haklarında ölüm kararı verilen altı kişiden biri de kendisidir. 1926-1939 yılları arasında Doktor Adnan'la birlikte İngiltere ve Fransa'da bulunmuştur. 1928-1929'da Amerika'ya çağrılarak Amerika'nın başlıca üniversitelerinde Yakın Şark fikir tarihine dair konferanslar, 1931-1932'de de Columbia Üniversitesinde misafir profesör olarak Türkiye çağdaş fikir ve edebiyatı hakkında dersler vermiştir. 1935'te Hindistan'ın Delhi'deki Müslüman Üniversitesinde misafir profesör olarak dersler ve Kalküta, Benares Hint üniversiteleriyle Haydarabat, Aligar, Lahor, Peşaver Müslüman üniversitelerinde konferanslar vermiştir. Gerek Amerika'daki gerek Hindistan'daki konferansları oradaki üniversiteler tarafından kitap hâlinde basılmıştır. 1939'da İstanbul'a dönen Halide Edip, 1940'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Edebiyatı profesörlüğüne seçilmiştir. 1950-1954 yıllarında milletvekilliği yapan Halide Edip Adıvar, 1954'de tekrar üniversiteye döner ve öldüğü Ocak 1964 tarihine kadar İstanbul Üniversitesinde İngiliz Edebiyatı profesörü olarak bulunur. Bkz. "Halide Edip Adıvar" mad., Türk Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1989, s.140.

gözle bakacağından emin olmak istiyorlardı. Ama önerdikleri vesayet sistemi değildi. Çünkü böyle bir sistem tam bağımsızlığı sınırlayıcı olurdu. Bu, süreli bir eğitim ve velilik olmalıydı. Türkiye'yi milletler ailesinin onurlu bir üyesi durumuna getirmeliydi."[315]

Türk milliyetçilerini asıl harekete geçiren haber, 15 Mayıs 1919'da İngiliz donanmasının himayesinde Yunanların İzmir'i işgali olmuştur. 18 Mayıs 1919'dan itibaren İzmir'in işgalini protesto eden mitingler düzenlenmeye başlanır. Bu mitinglerden Fatih, Kadıköy ve Sultanahmet mitinglerinde Halide Edip Hanım da konuşmuştur. Düzenlenen tüm bu mitinglerden en unutulmazı olan Sultanahmet Mitingi'nde Halide Edip, halkı Kurtuluş Savaşı'na katılmaya ve işgali reddetmeye çağırmıştır.

4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi'nde, Amerikan mandası önerisi tam olarak reddedildiği hâlde Halide Edip, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Anadolu'ya geçmiştir. Halide Edip'in Anadolu'ya geçtikten sonraki etkinlikleri, Türk kadınının gelişen millî ve siyasal bilincini yansıtması açısından büyük önem taşımaktadır.[316]

Halide Edip "Milletinin ve memleketinin istikbali tehlikede olmamak şartıyla ben daima harp aleyhtarıyım."[317] diyerek barışçı bir tavır ortaya koymuş, "İstiklal Mücadelesi hissi bende bir çeşit kutsal delilik hâlini almıştı. Artık şahıs olarak yaşamıyordum. Bu millî kutsal deliliğin bir parçasından ibarettim. 1922'de İzmir'i aldığımız güne kadar benim için hayatta başka hiçbir şeyin önemi kalmamıştı."[318] sözleriyle de bu savaşa gönülden katılan bir fert olduğunu anlatmak istemiştir.

Ankara'ya gitmekte olan Yunus Nadi ile yolda karşılaşan Halide Edip, bu tecrübeli gazeteci ile millî davayı basın yoluyla anlatabilmek için hemen bir ajans kurulması ve gazete çıkarılması hususunda anlaşmıştır. Halide Edip Hanım ve yanındakiler Ankara'ya gelince, Mustafa Kemal Paşa kendilerini karşılamaya gelmiştir.

Halide Edip burada yeni hayatını hemen benimseyerek yoğun bir çalışma içerisine girmiştir. İstanbul'da millî harekete karşı olan basında Halide Edip'in Ankara'daki faaliyetleri küçümsenmeye çalışılarak alay konusu edilmiştir. Avrupa ve Amerika basınında, bir Türk kadınının Millî

---

[315] Tunaya;, s.247. Ancak bu düşüncelerle bir dönem mandacı olmakla suçlanmaktan da kurtulamayacaktır.

[316] Bütün engellemelere rağmen Ankara'ya gelmeyi başaran Halide Edip Hanım'a 3 Nisan 1920 tarihinde Sivas'ta kurulan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti namına Melek Reşit ve Şefika Kemal imzalı hoş geldiniz telgrafı çekilmiştir. Bkz. Baykal; s.72. Kolordudan alınan malumata göre 07.04.1336/1920 tarihli telgrafa göre Geyve'den itibaren trenle Ankara'ya Halide Edip Hanım, 12 milletvekili ve Miralay İsmet Bey gelerek vatanın kurtuluşu için çalışmalarına başlamışlardır. Bkz. ATASE Arşivi; İSH. Koleksiyonu, Kutu Nu:1040, Gömlek Nu:105, Belge Nu:105-1. (Ekler: Belge 44) Halide Edip Hanım'ın Anadolu'ya geçiş hikâyesi için bkz. Fahri Can, "Millî Mücadelede Halide Onbaşı", Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz, S.4, Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul, 22 Mart 1962, s.99-100.

[317] Adıvar; Mor Salkımlı Ev, Özgür Yay., İstanbul, 2005, s.217.

[318] Adıvar; Türkün Ateşle İmtihanı, s.27.

Mücadele'ye katılması takdir ve merak uyandırmıştır. Amerikan basını bu durumdan kendileri için özel bir mana çıkarmışlar, Halide Edip'in başarısını, kendi eğitim kurumlarından birinde yetişmiş olması bakımından kendilerine bağlamaya gayret etmişler, ayrıca Ankara Hükûmeti çevresinde bir dostları bulunduğuna da inanmışlardır.

Ankara'ya gelen bütün yerli, yabancı ziyaretçiler onunla görüşmek istemişlerdir. Halide Edip kendisini burada doğmuş ve yetişmiş gibi görmektedir.[319] Ankara'da bulunduğu sıralarda Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin başkanlığını da üstlenerek 1000 lira yardım toplanmasını sağlamıştır.[320]

Halide Edip Hanım, 11 Mayıs 1920'de İstanbul'da kurulan Nemrut Mustafa Divan-ı Harbinde idama mahkûm edilen altı kişiden biri olmuştur.[321] Kendisi, Yunanlarla savaş başladığında Ankara'da bulunmaktadır.

Birinci İnönü Savaşı, düzenli ordunun ilk zaferidir. Halide Edip zaferden sonra bir grup subayla birlikte Eskişehir'e, Hilâl-i Ahmer namına yaralıları ziyarete gider ve orada çalışır. 1921 yılı Haziran ayında Eskişehir'deki hastanede görev yapar. Burada edindiği tecrübeler ve gördükleri, daha sonra "Ateşten Gömlek" romanının ve bazı hikâyelerinin malzemesi olacaktır.

Eskişehir'in boşaltılması üzerine Yunan uçakları şehri bombalarken yaralılar trenlerle taşınır ve Halide Edip de Ankara'ya döner.[322]

17 Temmuzda Kütahya, 19 Temmuzda Eskişehir Yunan işgaline maruz kalmış, Türk ordusu ciddi kayıplara uğramıştı. Çarpışmalar sonunda şehit, yaralı ve esir 7000 civarında Türk askeri savaş dışı kalmış, 31.000 dolayında silahlı Türk askeri firar etmişti. TBMM'de endişe artmış, nereye gidildiği sorgulanmaya başlanmıştı.[323]

Ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi, halkta ve Mecliste büyük bir umutsuzluk doğurmuştu. Mustafa Kemal'in komutayı bizzat ele almaması da felaketin yakın olduğu şeklinde yorumlanıyordu. Mustafa Kemal'in ordunun maddi ve manevi gücünü en hızlı şekilde arttırıp tamamlamak, sevk ve idaresini yürütmek için TBMM'nin sahip olduğu yetkileri bizzat kullanmak gibi bir şartı vardı.

5 Ağustos 1921'de Başkomutanlık Kanunu çıkarıldı Mustafa Kemal Paşa, Başkomutan sıfatıyla ordunun sevk ve idaresini arttırmak için bir dizi tedbirler aldı. 7-8 Ağustos 1921'de on maddede toplanan Tekâlif-i Milliye Emirleri yayımlandı.[324]

---

[319] İnci Enginün; Halide Edip Adıvar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1986, s.23-25.
[320] Adıvar; Türk'ün Ateşle İmtihanı, s.161-163.
[321] Diğer kişiler; eşi Dr. Adnan Adıvar, Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Kara Vasıf ve Ahmet Rüstem Bey. Bkz. Utkan Kocatürk; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988, s.163.
[322] Enginün; s.26.
[323] Yücel Özkaya, Mehmet Saray, Mustafa Balcıoğlu, Cezmi Eraslan; Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı, Haz. Hüseyin Tosun, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2003, s.233.
[324] Özkaya-Saray-Balcıoğlu-Eraslan; s.234-235.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken cephe gerisinde beklemeye daha fazla dayanamayan Halide Edip Hanım, Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek ondan cephede bir görev ister ve Başkomutan'ın emriyle cepheye gider.[325]

İsmet Paşa'nın emrinde bir er olarak cepheye katılan Halide Edip'in oradaki yaşamında cinsiyetinin hiçbir anlamı yoktur, o artık vatanın bağımsızlığı için savaşan bir görevlidir.[326]

Halide Edip Hanım, Batı Cephesi karargâhında Birinci Şubede çalışmaya başlamıştır.[327] Bir süre sonra İkinci Şubenin işi önem kazanınca, Halide Hanım buraya bağlanmıştır.[328] Garp Cephesi Erkân-ı Harbiye Reisi Asım Paşa, onunla ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır: "… Sakarya Muharebesi'nde 21 gün süren buhranlı devrede Halide Onbaşı da karargâh ile beraber cephede bulunmuştur. Orada geceleri bazen vagonlarda, bazen kuru toprak üzerinde geçirdi. Muharebe bittikten sonra karargâhın at üzerinde dönmesi kararlaştırıldı. Günde yetmiş kilometre at koşturulacaktı. Halide Hanım bir saniye bizden geri kalmadı. Cidden pek cesur bir Türk askeridir. Korku kelimesi meçhulüdür…"[329]

Halide Edip Hanım, Albay Asım Bey'in kendisini bu savaş sırasında onbaşı yaptığını bildirmektedir.[330]

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa da, Halide Onbaşı'dan oldukça memnundur. Onun için şöyle demektedir:

"Halide Hanım, kumanda ettiğim ordunun en mut'i (itaatkâr) askerlerinden biridir. Kendisine vazife verdiğimiz zaman, diğer herhangi bir neferden farkı olacağını hiçbir defa düşünmedik. İfa ettiği vazifeleri tam ve mükemmel bir surette başarabileceğini tabii gördük. Muharebelerin normal hayatı intizamsızlığa uğratan, fikren ve asap itibariyle çok tahammül isteyen safhalarında, kendisinde bariz bir kuvvet ve metanete tesadüf ettik. Sonra muharebe meydanlarında birçok tetkiklere memur ettim ki, bu hususta fikir ve malûmat itibariyle yüksek bir seviyeye ihtiyaç olduğu kadar, gece gündüz at sırtında dolaşmak, yetersiz barınma ve sağlık şartları içinde yaşamak

---

[325] Halide Edip, 16 Ağustos 1921 tarihinde Başkumandana sözü edilen telgrafı çektiğini söylemektedir. Bkz. Adıvar; Türkün Ateşle İmtihanı, s.181. Vatan müdafaasına iştirak etmek isteyen Halide Edip Hanım hakkında 19.08.1337/1921 tarihli bir yazıdan: "Ordu safları arasında vatan müdafaasına fiilen iştirak için vaki olan müracaat-ı vatanperveraneleri üzerine Halide Edip Hanım Başkumandanlık tarafından hizmet-i fiiliye-i askeriyeye kabul ve Garp Cephesi emrine tayin edilmiş ve piyade bölüğüne nefer kayd olunacağı Garp Cephesi Kumandanlığının 18 Ağustos 337 tarih ve 1888 numrolu iş'arlarına (yazılarına) atfen tebliği olunur." Bkz. ATASE Arşivi; İSH. Koleksiyonu, 19.08.1337/1921, Kutu Nu:1365, Gömlek Nu:28, Belge Nu:28-1. (Ekler: Belge 45)

[326] Yaraman; s.125.

[327] Adıvar; Türk'ün Ateşle İmtihanı, s.186.

[328] age.; s.190.

[329] Garp Cephesi Erkân-ı Harbiye Reisi Asım Paşa'dan aktaran Can; s.100. Vakit gazetesinde de yer alan haberde Halide Onbaşı'nın cephedeki faaliyetleri anlatılmakta, bu konuda beyanatı dikkate alınan Asım Bey'den Miralay rütbesiyle söz edilmekte ve bir resmi yayınlanmaktadır. Bkz. Vakit, 09.02.1922, S.1496, s.1.

[330] Adıvar; Türk'ün Ateşle İmtihanı, s.193.

gerekiyordu. Halide Hanım bütün güçlüklere her nefer gibi tahammül etmiştir. Velhasıl çok hizmet etmiş, kıymetli askerlerimden biridir."[331]

Halide Edip Hanım hakkında Sakarya Savaşı sonrası basında haberler yer almıştır.[332]

Yunanların yapmış oldukları zulümleri incelemek ve tarihî belge olarak tespitini sağlamak amacıyla Batı Cephesi Komutanlığında Tetkik-i Mezalim adlı bir komisyon kurularak başına da İsmet Paşa tarafından Halide Edip Hanım getirilmiştir. Halide Edip bu komisyonda Yakup Kadri, Yusuf Akçura, bir teğmen ve bir de fotoğrafçıyla birlikte çalışmıştır. Teğmenle fotoğrafçı en uzak yerlere kadar giderek resim çekip, yıkılmış köyler hakkında Halide Hanım'a rapor vermekteydiler. Birkaç gün sonra incelemeye bizzat katılan Halide Edip, bu bölgelerde Yunanların yaptıklarını görünce dehşete kapıldığını söylemektedir. Onun ifadesine göre Yunanların bu köylerdeki hareketleri, aklını kaçırmış insanların hareketleri gibidir. Teğmenden ve gelenlerden işittikleriyle birlikte, Yunanların Anadolu kadınlarına karşı tutumlarının, bütün vahşet ölçülerini aştığını belirtmektedir.[333]

Büyük Taarruz öncesinde yine Halide Edip'in, Türk ordusunun durumunu yakından takip ettiği görülmektedir. "Ankara'da genç süvarilerimizin manevraları" başlığıyla verilen bir haberde Halide Edip Onbaşı'nın manevraları büyük bir dikkatle takip ettiği bildirilmektedir.[334]

Zaferden sonra Dr. Adnan Adıvar'ın Hariciye Vekâletince İstanbul mümessili olarak görevlendirilmesi üzerine 16 Aralık 1922'de İstanbul'a dönen Halide Edip Hanım, onbaşı olarak katıldığı Millî Mücadele'nin âdeta sembolü olmuştur. Devrin gazete ve dergilerinde ondan sürekli olarak bahsedilmiştir.[335]

Halide Edip'in 1925-1939 arasında, eşi Doktor Adnan (Adıvar) ile birlikte, Terakkiperver Fırkanın kapatılmasından sonra 15 yıl süren bir gönüllü sürgünlüğü olmuştur. Bu sürgüne giderken ne 150'liklerinkine ne de 1926 suikast suçlularına uygulanmış türde cezaları yoktu. Kemalist rejimin uygulamalarını onaylamadıklarından kendi arzularıyla yurt dışına gitmişlerdi. Çift, bir süre Paris'te, sonra Londra'da oturmuş, Hindistan ve Amerika'ya gidip konferanslar vermişti. Halide Edip, 1935 yılında birkaç ay Türkiye'ye uğradıysa da yine dışarı gitmiştir. Ancak ATATÜRK'ün ölümünden sonra 1939 yılında, İnönü eski dışlanmışları göreve davet edince, eşi ile birlikte yurda döndü.[336]

---

[331] Can; s.100.

[332] "Halide Onbaşı'yı Ziyaret" başlıklı yazıda "Büyük edibemiz Ankara civarındaki çiftliğinde nasıl yaşıyor?" sorusuna cevap arayan Vakit gazetesi muhabiri, burada kendisiyle görüşmüştür. Bkz. Vakit, 14.11.1921, S.1412, s.1. Halide Onbaşı'nın cepheden dönüşünde çekilen son resmi ve zamanını nasıl geçirdiği için bkz. Ekler: Belge 46. Halide Edip'in onbaşı kıyafetinde alınan son resmi için bkz. Ekler: Belge 47.

[333] Adıvar; Türk'ün Ateşle İmtihanı, s.196-197.

[334] Vakit, 05.07.1922, S.1640, s.1. Bu manevralarda Naci ve Feridun Beylerle birlikte görülen Halide Onbaşı için bkz. Ekler: Belge 48.

[335] Enginün; s.43.

[336] Orhan Koloğlu; "Halide Edip'in Gönüllü Sürgün Yılları", Tarih ve Toplum, C.30, S.176, Ağustos 1998, s.12.

Halide Edip, 1940 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörlüğüne seçilmiştir. 1950'de Demokrat Parti listesinden bağımsız olarak İzmir milletvekili seçilen Halide Edip, 1954'te siyasi hayata veda etmiştir. Bundan sonra yazarlık faaliyetleri ön planda olmuştur. 1955'te eşi Dr. Adnan Adıvar'ın ölümünden sonra kendisini çok yalnız hisseden ve hastalıklarla uğraşan Halide Edip'in, hayatının en sık hatırladığı devresi yine Millî Mücadele dönemi olmuştur.[337]

Öldüğü 9 Ocak 1964 tarihine kadar İstanbul Üniversitesinde İngiliz Edebiyatı profesörlüğü görevinde bulunmuştur.[338]

Kendisine yapılan her türlü eleştiriye rağmen Millî Mücadele öncesinde ve Millî Mücadele döneminde ülke için yaptığı hizmetler, her türlü övgünün üzerindedir. Halide Edip Adıvar, Türk kadınının azim ve kararlılığını gösteren güzel bir örnektir.

K. Diğer Türk Kadınları

Millî Mücadele'de isimleri meçhul kalmış ama fedakârlıkları üst düzeyde olan pek çok kahraman arasında kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlardan bir kısmı hakkında Millî Mücadele'ye katılmış vb. kişilerin yazdıkları aracılığıyla bilgi sahibi olurken bazıları da yerel tarih kitaplarında ve yöresel olarak halkın hafızasında varlığını hâlen sürdürmektedir. Millî Mücadele'ye katkısı olmuş ve çeşitli kaynaklarda adı geçen bu kahraman Türk kadınlarından, tespit edilebilenler için şunlar söylenebilir:

İbrahim Ethem Akıncı'nın verdiği bilgiler sayesinde adını öğrendiğimiz Nazife Kadın, Yunanlara Türk birlikleri hakkında bilgi vermediği için fırına atılarak yakılmıştır.[339]

Kahraman bir başka Türk kadını olan Maraşlı Senem Ayşe Kadın ise kocasının şehit olması üzerine erkeklerle birlikte kurtuluş mücadelelerinin

---

[337] Enginün; s.51.

[338] "Halide Edip Adıvar" mad., s.140.

[339] İbrahim Ethem Akıncı'nın kitabında olay şöyle aktarılmıştır: "… Hiç unutamayacağım, Molla Hasbi denilen mütedeyyin (dindar) çocuk, köylerinde ve civarlarında pek külliyetli düşman kuvvetleri ve muhasara hattı olduğu hâlde, bize ekmek taşımış ve her türlü malûmatı vermişti. Maatteessüf (Yazık ki) düşman bilahare evini yakmış ve kendisini birkaç kadın ile beraber şehit etmişti. Hatta bu köyde Nazife namında bir kadın, bize ekmek getirmiş ve Yunanlılar kendisinden bize dair malûmat istemişlerse de bizim bulunduğumuz mahalli bildiği hâlde bir şey söylememiş ve Yunanlıların fevkalâde tazyiklerine karşı da yine söylememekte ısrar etmiş ve bilse de söylemeyeceğini alenen yüzlerine vurması üzerine küplere binen düşman, kendisini fırına atmak suretiyle yakarak şehit etmişlerdir. Fakat bu asil ve vatanperver Türk kadınına bir şey söyletememişler ve kendi vahşetlerini tebarüz ettirmekten (göstermekten) başka bir şey yapamamışlardır. Nazife Kadın'ın hâli, bize çok tesir etmiş ve herkesin ağzından intikam sesleri işitilmişti." Bkz. Akıncı; s.201.

sonuna kadar çarpışmıştı.[340] Millî Mücadele'ye hiçbir karşılık beklemeden iştirak eden bu Türk kadını, son yıllarını yoksulluk içinde geçirmiştir.[341]

Kahramanlığı kadar esrarengizliği ile de dikkat çeken Gül Hanım, farklı bir kişilik olarak Millî Mücadele'deki yerini almıştır.

Halide Edip, Millî Mücadele günlerini anlattığı eserinde Gül Hanım'dan bahsetmektedir. Bir gün çarşıdan atıyla geçerken atı şaha kalmıştır. Önünde üç asker gitmektedir. Bir tanesi kafasına tuhaf beyaz bir örtü sarmıştır. Burnu ve ağzı kapalıdır. Gözlerinde siyah gözlük vardır. Binbaşı Tahsin'e bu garip askerin kim olduğunu sorar. Adı Gül Hanım'dır. Erzincan'dan garip bir rüyanın etkisiyle geldiğini söylemektedir. Anlattığına göre Hz. Ali'yi rüyasında görmüş, o da orduya katılmasını söylemiştir. Evini-barkını, kocasını bırakarak on beş yaşında oğluyla orada komutana gitmiş, o da Gül Hanım'ı Batı Cephesi'ne yollamıştır. Yunanlarla savaşmak isteyen Gül Hanım, Halide Edip Hanım'a rüyalarını anlatmıştır. Buna göre; eğer savaşa girerse Yunanların hemen yenileceğine inanmaktadır.

Kalbindeki inanç ve memleketi kurtarma isteğinin kendileriyle aynı olduğunu söyleyen Halide Edip Hanım, İsmet Paşa'dan Gül Hanım'ı cepheye göndermesini istemiştir. İsmet Paşa ise Gül Hanım'ın başındaki örtünün ürkütücü olduğunu söyleyerek Halide Edip Hanım'dan onu çıkarttırmasını, Gül Hanım'ı hastanede veya Tetkik-i Mezalim işlerinde kullanmasını istemiştir. Bir ay sonra Halide Edip Hanım, kendisi sorumlu olmadığı hâlde, Genelkurmay Başkanının, Gül Hanım'ın köyü altüst etmesi, köylünün neleri varsa askerlere vermesi ve rüyalarıyla halkı korkutması üzerine bu durumu sitemle karışık bildirdiğini söylemektedir.[342]

Bursa'nın kahraman komutanı Kemalettin Paşa, büyük zaferin nasıl kazanıldığını muallimlere açıklarken şöyle demektedir: "…Mücadelede muvaffakiyet için maneviyatımızı yükseltmeye karar verdik. Sakarya Harbi'nden sonra her alay mektep olacak, her zabit hoca olacak dedik. Efrada her gûnâ (türlü) telkinatta bulunduk. Düşman nedir, ne yapmak istiyor, terk-i silah edersek ne olacak, Rumeli ne oldu, âlem-i İslâm'ın hâli ne olacak?.." Kadınlardan da bu tür konuşmalarda yararlandıklarını söyleyen Kemalettin Paşa şöyle devam etmektedir: "…Kadın sözünün, kadın gözyaşının bir erkek üzerinde ne müthiş tesirler yaptığını bilirsiniz. İsimlerini

---

[340] Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi, s.94.

[341] Kadınlar gazetesinin bir sayısında bu muhterem Türk anasının rolü anlatıldıktan sonra düştüğü durum için şunlar söylenmektedir: "… İşte bu vatansever kadın, bu ihtiyar ve kimsesiz Türk ninesi bugün muhtaç bir durumdadır. Onun bu sütuna sığdırılamayacak kadar uzun ve bu kalemin ifade edemeyeceği kadar büyük destanını, bizzat kendisinden dinlediğim zaman içimde deprenen hâkim duygu, acı bir muhasebe oldu: Acaba Senem'in kızı Ayşe'ye borçlu olduğumu tamamen yerine getirebildik mi?
Senem'in kızı Ayşe'yi evvelâ ve ilk iş olarak Yardımsevenler Derneğinin hamiyetine, sonra da hizmeti vataniye tertibinden bir şeyler düşünülmek üzere ilgili makamların sahabetine (sahip çıkma) sunuyorum.
Senem'in kızı Ayşe yardım bekliyor!" Bkz. Kadın Gazetesi, 24.05.1948, Y.2, S.65, s.2.

[342] Adıvar; Türk'ün Ateşle İmtihanı, s.218-219.

hürmet ve şükranla kaydedeceğim Halide Edip ve Erzurumlu Gül Hanım'lar geldiler. Askerle beraber ağladılar. Eğer vatanı kurtarmadan gelirseniz, kadın olarak size lânet edeceğiz dediler. Bütün asker ağlayarak yemin etti. Gül Hanım taarruzdan bir gün evvel bütün fırkaları gezdi. Askere birer birer yemin ettirdi. Nihayet asker, kalbi aslan gibi kabarmış, 'Harp isteriz!' diye ağlıyordu."[343]

Fransızların Çukurova'yı işgalinden evvel Haçın'da Ermeniler tarafından isyan hazırlıkları yapılıyordu. Ermenilerin yaptığı mezalimi ve olup bitenleri ölmeden evvel yazarak bir bohça içine koyan, sonra Haçın'ın fethinde ele geçen bir kâğıtta şair şehit Melek Hanım, faciayı acı bir şekilde dile getirmiştir.[344]

Çukurova'da Fransız işgali ve Ermeni saldırısına karşı, Adana ve Tarsus cephelerinde yararlıklar gösteren Adile Onbaşı'nın da şöhreti Kara Fatma'dır.[345] Bu kadın, Kilikya cephesinden sonra Yunan cephesine kaydırılan taburda da görev almış ve düşmana karşı silah kullanmıştı.[346]

Kahramanlığı bilinen Türk kadınlarımızdan birisi de Süreyya Sülün Hanım'dır. Süreyya Sülün Hanım Van'da doğmuştur. Babası dâhili karışıklıklarda şehit olmuş, kasabaları mezalim ve taarruza maruz kalmıştır. Bir araya gelerek Erek kasabasında toplanan beş yüz kişilik bir kahramanlar çetesi, aziz yurtlarını ve baba ocaklarını müdafaaya karar vermişlerdir. Süreyya Sülün Hanım ve üç kardeşi de bunlar arasında bulunmaktaydılar. Bombardımana maruz kalarak, çarpışa-dövüşe Karaköse'ye gelen, Murat Irmağı boylarında tam bir buçuk ay düşmana kahramanca direnen bu çete içerisinde Süreyya Sülün Hanım da destanlaşan bir Türk kadını olmuştur. Süreyya Sülün Hanım, Iğdır etrafındaki kanlı mücadeleye katılıp daha sonra Karaköse'de Ziverbey Taburuna girmişti. Yaralanarak Erzurum'a dönmüştür.[347]

Konya'da düşmana karşı Türk askerlerini evinde saklayarak kahramanlık göstermiş olan Konyalı Türk kadını Şehime Korucuoğlu'nun, bu cesaretinden ötürü İstiklal Madalyası'yla ödüllendirildiği bildirilmektedir.[348]

Bunlardan başka Toroslar'da Sultan Ana, Tozkoparan Müfrezesine mensup Ulaşlı Hanım, Gamacı Fatma, Milis çetelerle birlikte görev yapan

---

[343] Renin, 03.11.1338/1922, S.21, s.3. (Bkz. Ekler: Belge 49.)

[344] "…Meydan kazanı kurdular,
Bebekleri kaynattılar.
Gün görmedik hanımları,
Süngü ile oynattılar…" Bkz. Mehmet Özdemir;Millî Mücadele'de Develi, Sümer Matbaası, Kayseri, 1973, s.133.

[345] Yurtsever; s.67.

[346] Toros; s.389. Tarsus'un Kara Fatması'nın sekiz-on kişilik çetesiyle birlikte Afyon savaşlarına katıldığı bilgisi için bkz. Tansel; İstiklal Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız, s.47.

[347] Mısıroğlu; s.85-87.

[348] Mareşal Fevzi Çakmak'ın yaveri General Asım Gündüz, Şehime Hanım'a törenle İstiklal Madalyası takmıştır. Bkz. Korucuoğlu; s.54.

Zeynep Hanım,[349] Trakya'da Havva ve Zehra Hanım, Vanlı Güllü Bacı, Kastamonulu Halime Çavuş, Mersin mücahitlerinden Safiye Nine ve daha nice Türk kadınını mücadeleye sokan ortak duygu, vatan savunmasıdır.

Bunun dışında öldürülen bir yakınının intikamını almak, namusunu korumak vb. nedenlerle savaşlara katılan Türk kadınlarından bazıları şehit olmuş, bir kısmı ise yaralanmıştır. İçlerinde, belirli rütbelerle birlikleri yönetenler bile çıkmıştır.

Hiçbir karşılık beklemeden ülkesini düşmana karşı savunmayı görev bilen bu kahraman kadınların bir kısmı, savaştan sonra sefalet içinde yaşamını sürdürmüş ve ölmüştür. Gazetelerin köşelerinde bazen, kendilerine yardım toplama vesilesiyle isimlerine rastladığımız bu kahramanlarımız, yapılan fedakârlıkların en makbulünün gizli kalan olduğunu düşünerek, yaptıkları hizmetlerin karşılığını hiçbir zaman istememişlerdir. Hizmet ettiği devletinin onları hatırlayacağını içlerinden geçirerek, görevlerini yapmanın iç huzuru içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bazıları İstiklal Madalyası ile ödüllendirilirken büyük bir çoğunluğunun bugün maalesef, ismini bile bilmemekteyiz.

[349] Toros; s.388-390. Sultan Ana'nın Mustafa Kemal'in İzmir zaferinden sonra ilk defa Adana'ya gelişinde ona çiçek vermesi için bkz. Lütfi Oğuzcan; Atatürk ve Türk Köylüsü, Mersin, Akdeniz Matbaası, 1961, s.47.

SONUÇ

Türk milletinin buhranlı dönemlerinde ailesine ve ülkesine sahip çıkma duyarlılığı en üst seviyelere kadar yükselen, bu durumu tarihte sayısız örnekle de ispatlayan Türk kadını, en eski devirlerden beri kurulan bütün Türk devletlerinde önemli roller oynamıştır. Oynadığı etkin rolü ve kahramanlığı destanlara, kitabelere kadar geçen Türk kadını, Arap gelenekleri etkisiyle kaybettiği toplumdaki statüsünü Tanzimat'la birlikte yeniden kazanmaya başlamıştır.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren topluma kurtarıcı olarak yön veren Kara Fatma, Nene Hatun, Gülizar ve Şerife Kadın gibi kahramanlar görülmüştür.

XIX. yüzyıl sonlarında başlayıp XX. yüzyılda da devam eden ve ardı ardına girilen pek çok savaşta, cepheye giden erkeklerin yerine çeşitli işkollarında istihdam edilmeye başlanan Türk kadını, bu süreçte üretime yaptığı katkıyla imparatorluğun hayat kaynaklarını canlı tutmayı başarmıştır.

Uzun süren savaş yıllarında Türk kadını, kurduğu derneklerle, topladığı büyük miktarlardaki yardımlarla, savaş bölgelerindeki hastabakıcılık faaliyetleriyle, katıldığı mitinglerde yaptığı konuşmalarla, amele ve işçi taburlarındaki çalışmalarıyla, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar ülkesini korumaya erkeklerle birlikte özveriyle katılmıştır.

Mondros Ateşkes Antlaşması sonucu ülkenin işgallere maruz kalmasıyla birlikte sorumlulukları daha da artan Türk kadını, Millî Mücadele döneminde Türk milletinin ölüm-kalım savaşı verdiği bir safhada mücadele azmini ayakta tutmaya çalışmıştır. Bu dönemde işgallere karşı mitingler tertip eden, yardım dernekleri kurarak ordu, göçmenler ve kimsesizler için yardımlar toplayan, cephane imalathanelerinde çalışan, kağnı kollarında cepheye erzak ve cephane taşıyan, silahlı birliklerde dahi yer alan Türk kadını, ülkesinin işgalden kurtarılması için her türlü fedakârlığı yapmaktan geri kalmamıştır.

Türk kadını, cephe gerisinde yaptığı hizmetlerle ülkeyi düzlüğe çıkarmada ve yeni bir Türk Devleti'nin temellerinin atılmasında çok üstün bir başarı göstermiştir. Bu başarısı ve kahramanlığıyla diğer ülke kadınlarına da örnek gösterilebilecek fedakâr Türk kadınının belki de en üstün vasfı, bunu bir zorunluluk olarak değil, içinden gelerek yapmış olmasındadır.

Millî Mücadele'nin lideri olan Mustafa Kemal ATATÜRK, Türk kadınının bu mücadeleye katkısını, yaşamının her döneminde minnetle anmıştır.

Mustafa Kemal, Hilâl-i Ahmer Kadınlar Şubesinin 21 Mart 1923 günü tertip ettiği çay ziyafetinde, Türk kadınının Millî Mücadele'deki yerini şöyle ifade etmiştir:

"…Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ve bilhassa bu ulvî cemiyette pek büyük bir faaliyet ve dirayetle ibrazı fedakâri eyleyen (fedakârlık gösteren) muhterem hanımlarımızın harekâtı askeriyede, Millî Mücadele'nin muvaffakiyete isalinde (ulaştırılmasında) gösterdikleri himmet ve muavenet, orduya yapılan hizmetlerin kıymetlilerinden birini teşkil etmektedir. Ordunun Başkomutanı sıfatıyla heyeti aliyyelerine takdimi teşekkürat eylerim.

Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da azimkârane çalışarak memleketimize daha çok hizmetler ifa edeceğinize eminim.

Hanımlar, Efendiler:

Bu son senelerin inkılâp hayatında, hummalı fedakârlıklarla mahmul (dolu) mücadele hayatında, milleti ölümden kurtararak halâsa (kurtuluşa) ve istiklâle götüren azmü faaliyet hayatında her ferdi milletin mesaisi, gayreti, himmeti, fedakârlığı sebkeylemiştir (geçmiştir). Bu meyanda en ziyade tebcil ile yâd ve daima şükran ile tekrar edilmek lâzım gelen bir himmet (çalışma) vardır ki, o da Anadolu kadınının ibraz etmiş olduğu çok ulvî, çok yüksek, çok kıymetli fedakârlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının fevkinde (üstünde) kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını 'Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim.' diyemez.

Hanımlar ve Efendiler;

Kadınlarımız haddi zatında hayatı içtimaiyede erkeklerimizle her vakit yan yana yaşadılar. Bugün değil, eskiden beri, uzun zamanlardan beri, kadınlarımız erkeklerle baş başa, hayatı cidalde, hayatı ziraatte, hayatı maişette (geçinme hayatında), erkeklerimizden yarım hatve (adım) geri kalmayarak yürüdüler. Belki erkeklerimiz memleketi istilâ eden düşmana karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında ispatı vücut ettiler. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat menbalarını (kaynaklarını) kadınlarımız işletmiştir. Memleketin esbabı mevcudiyetini (varlık sebebini) hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki, bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin kabiliyeti hayatiyesini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsulâtı pazara götürerek paraya kalbeden (çeviren), aile ocaklarının dumanını tüttüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvî, o fedakâr, o ilâhi Anadolu kadınları olmuştur. Binaenaleyh hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen taziz ve takdis edelim…"[350]

[350] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2; Toplayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, 1981, s.147-148.

Aynı konuşmada Mustafa Kemal, şöyle devam eder:

"… Daha selâmetle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınını mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını ilmî, ahlâkî, içtimaî, iktisadî hayatta erkek şeriki (ortağı), refiki (arkadaşı), muavin (yardımcı) ve muzahiri (destekleyicisi) yapmak yoludur…"[351]

Türk kadınının da savaşması konusunda Mustafa Kemal şöyle söylemektedir: "Türkiye Cumhuriyeti'nin esas düşüncesi, kadınları değil, erkekleri dahi, savaş meydanına götürmemektir. Fakat Türk ulusunun, yüksek varlığına, herhangi taraftan olursa olsun, ilişildiği zaman, işte o vakit Türk kadınları Türk erkeklerinin bulunduğu yerde hazır ve nazır ve faal olacaklardır. Bu, beşeriyetin yüksek huzuru, sükûnu ve dünya insanlığı için lâzım bir ödev olduğundandır ki, Türk kadını bunu yapacaktır ve yapa gelmektedir ve yapar."[352]

Bu düşünceyi destekleyen benzer bir başka olay da şöyledir: ATATÜRK, 1935'te İstanbul'da yapılan "Dünya Kadınlar Kongresi"nde, dünya basın temsilcilerinin "Türk kadın hakları" konusunda sorularını cevaplandırmaktadır. Tanınmış bir Avrupalı kadın yazarın; "Anladığımıza göre Türk kadınının birçok hakları verilmiştir. Bunu görmekten memnunuz. Acaba bu kadın-erkek eşitliğini askerlik konusuna kadar getirecek misiniz?" sorusunu ATATÜRK şöyle cevaplamıştır:

"Ben aslında Türk erkeklerinin de savaş yapmalarına taraftar değilim. Yurdumuzun da, cihanın da barış içinde yaşaması, siyasetimizin mihveridir. Ancak Türkiye'nin savunması söz konusu olursa, kadınlarımızın da erkeklerin yanında yeniden daha bilinçli ve tümüyle yer alacaklarına emin olmalısınız. İstiklâl Savaşımız bunun en yakın misalidir."[353]

ATATÜRK, Tarih Kurumunca hazırlanan "Hindistan Tarihi" adlı eserin kenarına yazdığı yazıdan aktarıldığına göre memleket savunmasında kadının yerini şöyle belirtmektedir: "Bundan sonra Türk ırkı, kadınlarını, erkeklerin yapmaya mecbur olduğu askerlik vazifesi dâhil, bütün hizmetlere teşrik ederse (katarsa), Etilerde, İskitlerde, Amazonlarda olduğu gibi, kendi ırkından başkalarının hiçbir yardımına muhtaç olmaksızın büyük millî ülkülerine başlı başına ve müstakil olarak yürümek kabiliyetini ihraz edebilir (kazanabilir)."[354]

---

[351] age.; s.150-151.

[352] Perihan Naci Eldeniz; "Atatürk ve Türk Kadını", Türk Tarih Kurumu Belleten, C.20, S.80, Ekim 1956, s.742.

[353] Burhan Göksel; "Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.1, S.1, Kasım 1984, s.226. Mustafa Kemal'in ifade ettiği olağanüstü koşullar, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkınca 15 Temmuz 1947'de Türk kızlarının askerlik görevlerini fiilen yapmaları kararı bir süreliğine uygulanmıştır. Millî Savunma hizmetinde kadınlara Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu çerçevesinde bir ay askerlik yaptırılmıştır. Bkz. Kadın Gazetesi, 10.11.1947, Y.1, S.37, s.1. Seyfi Kurtbek; Millî Savunma Hizmetinde Kadın, Genelkurmay Millî Seferberlik Yay., İstanbul, 1951, s.23-29. Kadınların ordu emrinde askerlik yapmaları için bkz. Ekler: Belge 50.

[354] Eldeniz; s.741.

Mustafa Kemal, İzmir halkı ile eski gümrük binasında 31 Ocak 1923 günü yaptığı bir toplantı sırasında kadın için şunları söyler: "Şuna kani olmak lâzımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir."[355]

Bir başka sözünde ATATÜRK; "Bizce, Türkiye Cumhuriyeti anlamınca kadın, bütün Türk tarihinde olduğu gibi bugün de en muhterem mevkide, her şeyin üstünde yüksek ve şerefli bir mevcudiyettir."[356] demektedir.

14 Ekim 1925 tarihinde İzmir Kız Öğretmen Okulunda "Türk kadını nasıl olmalıdır?" sorusunu ise şöyle cevaplamaktadır: "Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletkâr ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır sıklette değil; ahlâkta, fazilette ağır, vakur bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi, Türk'ü zihniyetiyle, bazusuyla, azmiyle muhafaza ve müdafaaya kadir nesiller yetiştirmektir. Milletin menbaı, hayatı içtimaiyenin esası olan kadın, ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir. Herhâlde kadın çok yüksek olmalıdır. Burada Fikret merhumun cümlece malûm olan bir sözünü hatırlatırım: 'Elbet sefil olursa alçalır beşer.' "[357]

Mustafa Kemal'in Millî Mücadele'den sonra eşi Lâtife Hanımefendi ile Tarsus'a ilk gelişleri sırasında (18 Mart 1923) bütün halk istasyona toplanmıştı. Caddeler, sokaklar dolmuş, onu bir defa görebilmek saadet ve heyecanı bütün Tarsusluları sarmış, şehre uzanan İstasyon Caddesi geçilemez olmuştu.

Gazi Başkomutan, halkın coşkun gösterileri arasında, şehre doğru yavaş yavaş ilerliyordu. Bu anda, bir kadının ayaklarına kapandığı görüldü. Kara, yağız çehreli, iri siyah gözlü bir kadındı bu. Çukurova mücadelesinde ün almış bir Türk kadını: Kara Adile Çavuş.

Mustafa Kemal'in çakır gözlerinden iki inci damlası yanaklarına yuvarlandı.

"Bastığın yerlere kurban olayım." haykırışıyla yerde sürünen çavuşu ayağa kaldırdı ve "Kahraman Türk kadını!" dedi "Sen yerde sürünmeye değil, omuzlar üstünde göklere yükselmeye lâyıksın!"[358]

Bir toplantıda ATATÜRK, kadınlarımızla Türk inkılabı için görüşüyordu. Onların fikirlerinden hoşlanan ATATÜRK yanındaki zata:

"Bu millet esas terbiyesini aileden almaktadır. Türk milleti öyle analara sahiptir ki, her devrin büyük adamlarını bu analar yetiştirmiştir. Türk kadını daha yüksek nesiller yetiştirmeye kabiliyetlidir."[359] demiştir.

13 Eylül 1921 tarihinde Mecliste Müdafaa-i Millîye Vekili Refet Paşa, kazanılan zaferi resmî olarak Meclise bildirmiş ve bu konuşma alkışlarla

[355] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2; s.85.
[356] Eldeniz; s.740.
[357] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2; s.231.
[358] Lütfi Oğuzcan; Atatürk ve Türk Kadını, Kuvayı Milliye Dergisi Yay., Mersin, Akdeniz Matbaası, 1961, s.49.
[359] Şapolyo, Kemâl Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, Rafet Zaimler Yay., İstanbul, 1958, s.529.

karşılanmıştır. Refet Paşa da bu konuşmasında Türk kadını için şöyle demektedir:

"Arkadaşlar, bundan birkaç gün evvel hususi tarzda huzurunuza çıktığım zaman en büyük vazifenin bu harp dolayısıyla, bu gaza dolayısıyla köylülere düştüğünü, onların sayesinde bu harbin kazanıldığını ve bunun için köylülere medyunu şükran (minnettarlık borçlu) olduğumuzu burada söylemiş idim. Bu katî zaferi milletin uluvvicenabına (cömertliğine) medyunuz. Müdafaa-i Millîye Vekili ordunun şükranını milletin ayaklarına sererken, göz önünde kağnı arabalarıyla çalışan köylülere ve köylü kadınlara, bu şükranı burada bir defa daha eda etmek en mukaddes bir vazifedir. Ve bunda hiç şüphe yoktur. Bu, ferdin zaferi değil, milletin zaferidir. Ve asıl kağnı arabasıyla koşan, yavrusunu kucağında taşıyan köylü kadınının zaferidir. Şükranı bir defa daha resmen ve alenen tekrar ediyorum.[360]

Türk tarihindeki faaliyetleriyle kahramanlığını her alanda ispat eden, Ulu Önder Mustafa Kemal ATATÜRK'ün de hakkını teslim ettiği fedakâr Türk kadınına 1934 yılında milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Erkeğinin her alanda yanında ve eşiti olan Türk kadını, geçmişte olduğu gibi gelecekte de ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı canını, malını, yavrusunu, ülkesini ve her şeyden önemlisi bağımsızlığını müdafaa etmeye devam edecektir.

[360] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, C.12, İçtima Senesi:2, 13.09.1337/1921, 75. İçtima, Ankara, TBMM Matbaası, 1958, s.194.

KAYNAKLAR

-Arşiv Belgeleri

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi

Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı

-Resmî Basılı Belgeler

Adana 1973 İl Yıllığı

Birinci Ordu-yu Hümâyûna Mensup Kadın Birinci İşçi Taburu Hidemât-ı Dâhiliye Talimatnâmesi

Düstur 3. Tertip

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Kastamonu 1973 İl Yıllığı

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

TBMM Gizli Celse Zabıtları

TBMM Zabıt Ceridesi

-Süreli Yayınlar

Gazeteler*

Akşam

Cumhuriyet

Hâdisat

Hâkimiyet-i Millîye

Hürriyet

İkdam

İleri

İstiklâl Harbi Gazetesi

Kadın Gazetesi

Milliyet

Renin

Tasvir-i Efkâr

Tevhid-i Efkâr

Vakit

* Gazete ve dergilerin kullanılan sayıları dipnotlarda gösterilmiştir.

Dergiler*

Aksiyon

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Belleten

Bütün Dünya

Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz

Kadın ve Toplum

Millî Kültür Dergisi

Tarih Coğrafya Dünyası

Tarih ve Toplum

Türk Kültürü Dergisi

Türk Yurdu

Yedigün

***Kitaplar, Makaleler, Ansiklopedi Maddeleri ve İnternet Adresleri**

Kitaplar

1897 Osmanlı-Yunan Harbi; Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1965.

ADIVAR, Halide Edip; Ateşten Gömlek, Özgür Yay., İstanbul, 1999.

----------, Mor Salkımlı Ev, Özgür Yay., İstanbul, 2005.

----------, Türk'ün Ateşle İmtihanı, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1994.

Ahmet Cevdet Paşa; Ma'rûzât, Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yay., İstanbul, 1980.

AKGÜN, Seçil Karal-Murat ULUĞTEKİN; *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a,* Ankara, 2002.

AKINCI, İbrahim Ethem; *Demirci Akıncıları,* Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1978.

ALBAYRAK, Mustafa; *Millî Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri,* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1998.

ALTINDAL, Meral; *Osmanlıda Kadın,* Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1994.

ARALOV, S.İ.; *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları,* Çev. Hasan Ali Ediz, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985.

ARIBURNU, Kemal; *Millî Mücadele'de İstanbul Mitingleri,* Ankara, Yeni Desen Matbaası, 1975.

ARIKOĞLU, Damar; *Hatıralarım,* İstanbul, Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; *Nutuk,* Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2; Toplayan: Nimet Arsan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, 1981.

AVANAS, Ahmet; Millî Mücadelede Konya, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1998.

AYBARS, Ergün; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000.

Balkanların Dünü-Bugünü-Yarını; Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul, 1993.

BAYKAL, Bekir Sıtkı; Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1996.

BAYKAN, Ayşegül, Belma ÖTÜŞ-BASKETT (Yay. Haz.); *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931,* İletişim Yay, İstanbul, 1999.

BAYRAM, Mikâil; *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı),* Damla Ofset Matbaacılık ve Ticaret A.Ş., Konya, 1994.

BENAZUS, Hanri; *Bir Milletin Yeniden Doğuşu Türk Kadınının Uyanışı,* Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 2005.

BURHAN, Sabahattin; *Çete Ayşe,* Nesil Yay., İstanbul, 1998.

CAPORAL, Bernard; *Kemalizmde Türk Kadını 1919-1970,* Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1982.

CEBESOY, Ali Fuat; *Kuvayı Millîye'nin İçyüzü,* Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 2002.

----------, *Millî Mücadele Hâtıraları,* Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953.

CELÂSUN, Zehra; *Tarih Boyunca Kadın,* Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul, 1946.

CUNBUR, Müjgân; *Türk Kadını İçin,* Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkez Yay., Ankara, 1997.

ÇAKA, Cahit, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın,* Ankara, As.Fb. Basımevi, 1948.

ÇAMURDAN, Ahmet Cevdet; *Kurtuluş Savaşı'nda Doğu Kilikya Olayları,* Adana, 1969.

ÇANKAYA, Necati, *Tarihi Süreç İçerisinde Türk Kadını,* MKB Ajans Reklâmcılık ve Matbaacılık, İstanbul, 2003.

ÇAY, Abdülhalûk, Yaşar KALAFAT; *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvayı Millîye Hareketleri,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1990.

ÇEÇEN, Anıl; *Türk Devletleri,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986.

ÇİÇEK, İbrahim; *Gördesli Mücahide Makbule ve Silah Arkadaşları,* Salihli Belediyesi Kültür Yay., Salihli 1998.

DİNÇER, A. Neş'et; *Rahime Onbaşı,* Osmaniye, Hançer Matbaası, 1983.

DOĞRAMACI, Emel; *Türkiye'de Kadın Hakları,* Universal Kitabevi, Ankara, 1982.

DURMUŞ, İlhami, *İskitler,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1993.

EDİZ, Zerrin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kadın Örgütlenmeleri Kadın Hakları Açısından Bir İnceleme (1923-1993),* İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Danışman: Prof.Dr. Necla Arat, İstanbul, 1994.

ENER, Kasım; *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.

ENGİNÜN, İnci; *Halide Edip Adıvar,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1986.

ERGİN, Muharrem; *Dede Korkut Kitabı,* Boğaziçi Yay., İstanbul, 1995.

ERGÜL, Teoman; *Kurtuluş Savaşı'nda Manisa (1919-1922),* Manisa Kültür Sanat Kurumu Yay., İzmir, 1991.

GÖKALP, Ziya; *Türk Medeniyeti Tarihi 2,* Haz. Fikret Şahoğlu, Türk Kültür Yay., İstanbul, 1974.

GÖKSEL, Burhan; *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.

GÖNEN, Cengiz; *Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maraş,* Lazer Yay., Ankara 2005.

GÖRGÜLÜ, İsmet; *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922,* Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1993.

GÜREL, Ziya; *Kurtuluş Savaşı'nda Demiryolculuk,* Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

GÜZEL, M. Şehmus; *Kadın, Aşk ve İktidar,* Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996.

İNAN, Ayşe Afet, *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri,* İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1975.

İstiklâl Madalyası; Ankara Genelkurmay Basımevi, 1983.

JAESCHKE, Gotthard; *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri,* Çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1971.

KAFESOĞLU, İbrahim; *Türk Millî Kültürü,* Boğaziçi Yay., İstanbul, 1984.

KAPLAN, Leyla; *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960),* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1998.

KAPLAN, Mehmet, İnci ENGİNÜN, Birol EMİL, Nejat BİRİNCİ, Abdullah UÇMAN; *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal,* C.1, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1981.

----------, *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal,* C.2, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992.

KISA, Leman; *Aydın Tarihi ve Coğrafyası,* Aydın, Coşkun Matbaası, 1960.

KIZILTAN, Mübeccel, Tülay GENÇTÜRK; *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Kataloğu-1,* İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yay., İstanbul, 1993.

KOCATÜRK, Utkan; *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938,* Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988.

KURNAZ, Şefika; *2. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını,* Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1996.

----------, *Balkan Harbi'nde Kadınlarımızın Konuşmaları,* Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1993.

----------, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını,* T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.

KURTBEK, Seyfi; *Millî Savunma Hizmetinde Kadın,* Genelkurmay Millî Seferberlik Yay., İstanbul, 1951.

MISIROĞLU, Aynur; *Kuvayı Millîye'nin Kadın Kahramanları,* Sebil Yay., İstanbul, 1994.

Millî Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız; Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, 1998.

MUTLU, Cengiz, *Birinci Dünya Savaşı'nda Amele Taburları,* IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2007.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; *Kurtuluş Savaşı'nın Malî Kaynakları,* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1990.

OĞUZCAN, Lütfi, *Atatürk ve Türk Kadını,* Kuvayı Millîye Dergisi Yay., Akdeniz Matbaası, Mersin, 1961.

----------, *Atatürk ve Türk Köylüsü,* Mersin, Akdeniz Matbaası, 1961.

OKTAR, Tiğinçe; *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi,* Bilim Teknik Yay., İstanbul 1998.

ONAR, Mustafa; *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları 1,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995.

ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım 2,* Emre Yay., İstanbul, 1993.

ÖZDEMİR, Mehmet, *Millî Mücadele'de Develi,* Sümer Matbaası, Kayseri, 1973.

ÖZDEMİR, Zekeriya; *Millî Mücadele Yıllarında Balıkesir Cepheleri,* Balıkesir Belediyesi Kültür Hizmeti, Ankara, 2001.

ÖZEL, Mehmet; *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na İmparatorluktan Cumhuriyet'e,* Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1992.

----------, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı,* C.3, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı, Ankara, 1995.

ÖZEL, Sabahattin; *Millî Mücadele'de Trabzon,* Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.

ÖZKAYA, Yücel, Mehmet SARAY, Mustafa BALCIOĞLU, Cezmi ERASLAN; *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı,* Haz. Hüseyin Tosun, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2003.

ÖZTÜRK, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi,* TBMM 9. Dönem 1950-1954, C.6, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 2001.

PEKER, Nurettin; *1918-1923 İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri, İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı Hatıralar,* İstanbul, Gün Basımevi, 1955.

POLAT, Nâzım H.; *Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991.

SANDER, Oral; *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e,* İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

SARAL, Ahmet Hulki, Tosun SARAL; *Vatan Nasıl Kurtarıldı,* Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1970.

SARAY, Mehmet, *Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri,* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005.

SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Gençliği,* Kaynak Yay., İstanbul, 2004.

----------, *Kurtuluş Savaşı Kadınları,* Cumhuriyet Kadınları Derneği, Ankara, 2006.

SAVCI, Kemal; *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadını,* Cihan Matbaası, Ankara 1973.

SOLMAZ, Gürsoy; *Deli Halid Paşa,* Kültür Bakanlığı, Yay., Ankara 1996.

STRABON; *Antik Anadolu Coğrafyası,* Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2000.

SÜRMELİ, Serpil; *Millî Mücadele'de Tekâlif-i Millîye Emirleri,* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1998.

ŞAPOLYO, Enver Behnan; *Kemâl Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi,* Rafet Zaimler Yay., İstanbul, 1958.

----------, *Kuvayı Millîye Tarihi,* Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1957.

TANSEL, Fevziye Abdullah; *İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1991.

----------, *Namık Kemal'in Hususi Mektupları,* C.2, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1969.

TAŞKIRAN, Tezer; *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları,* Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yay., Ankara, 1973.

TENGİRŞEK, Yusuf Kemal; *Vatan Hizmetinde,* İstanbul, Bahar Matbaası, 1967.

TOROS, Taha; *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.

TRABZONÎ, Ahmet Rızâ; *Manzûme-i Sivastopol,* Çev. Veysel Usta, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000.

TUNAYA, Tarık Zafer; *Türkiye'de Siyasal Partiler,* C.1, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1988.

TURAN, Mustafa; *Yunan Mezalimi,* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2006.

Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi; C.4, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yay., Ankara, 1966.

Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi; Ed. M. Mesut Uyanık, Anadolu Ajansı Yay., Ankara, 2004.

ÜÇOK, Bahriye; *İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.

YALÇIN, Durmuş, Azmi SÜSLÜ, Refik TURAN, Dursun Ali AKBULUT, Yaşar AKBIYIK, Nuri KÖSTÜKLÜ, Mustafa BALCIOĞLU, Cezmi ERASLAN, Mehmet Akif TURAL, Cemal AVCI; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1,* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000.

YALMAN, Ahmet Emin; *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1918-1922),* C.2, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970.

YARAMAN, Ayşegül; *Resmi Tarihten Kadın Tarihine,* Bağlam Yay., İstanbul 2001.

Makaleler

AKYOL, Mete; "TBMM Bir İstiklâl Savaşı Kahramanına Borcunu 65 Yıl Sonra Ödedi", *Bütün Dünya,* Nisan 2005, Başkent Üniversitesi Kültür Yay., s.34-38.

ALTINTAŞ, Ayten; "Türkiye'de Hemşireliğin Başlangıcı", *Sağlık Alanında Türk Kadını,* Ed. Nuran Yıldırım, Novartis Yay., İstanbul, 1998, s.373-387.

BALCIOĞLU, Mustafa; "Batı Anadolu'nun İşgali ve Kuvayı Millîye", *Millî Mücadele Tarihi-Makaleler-,* Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002, s.33-55.

BANOĞLU, Niyazi Ahmet; "Kara Fatmalar", *Tarih Coğrafya Dünyası,* C.1, S.2, 1 Mayıs 1959, İstanbul, Maarif Basımevi, s.86-88.

BAYKAL, Bekir Sıtkı; "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", *Belleten,* C.33, S.132, Ekim 1969, Türk Tarih Kurumu Yay., s.517-575.

BORAK, Sadi; "Millî Mücadele'de Harika Kız", *Tarih Coğrafya Dünyası,* C.1, S.4, 31.07.1959, Ercan Matbaası, s.305-307.

----------, "Millî Mücadele'de Harika Kız", *Tarih Coğrafya Dünyası,* C.1, S.5, 15.08.1959, Ercan Matbaası, s.347-349, 400.

----------, "Millî Mücadele'de Harika Kız", *Tarih Coğrafya Dünyası,* C.1, S.6, 30.08.1959, Ercan Matbaası, s.469-471.

----------, "Millî Mücadele'de Harika Kız", *Tarih Coğrafya Dünyası,* C.2, S.7, 15.09.1959, Ercan Matbaası, s.34-36.

----------, "Millî Mücadele'de Harika Kız", *Tarih Coğrafya Dünyası,* C.2, S.8, 30.09.1959, Ercan Matbaası, s.134-136.

----------, "Millî Mücadele'de Harika Kız", *Tarih Coğrafya Dünyası,* C.2, S.9-10, 10.11.1959, Burhan Engin, Uğur Olcay, Gazeteciler, Hamle, Sıralar ve Zorlutuna Matbaaları, s.301-303.

----------, "Millî Mücadele'de Harika Kız", *Tarih Coğrafya Dünyası,* C.2, S.11, 01.12.1959, Burhan Engin, Uğur Olcay, Gazeteciler ve Zorlutuna Matbaaları, s.391-393 vd.

CAN, Fahri; "Millî Mücadelede Halide Onbaşı", *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz,* S.4, Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul, 22 Mart 1962, s.99-100.

CUNBUR, Müjgân; "Millî Mücadele Mitinglerinde Türk Kadınının Yaptığı Konuşmalar", *Millî Mücadele'de Türk Kadını,* Haz. İnci Enginün, Müjgân Cunbur, Cahide Özdemir, Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Yay., Ankara 1983, s.14-32.

----------, "Millî Mücadele'de Kadın Dernekleri", *Millî Mücadele'de Türk Kadını,* Haz. İnci Enginün, Müjgân Cunbur, Cahide Özdemir, Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Yay., Ankara 1983, s.33-44.

DARGA, Muhibbe; "Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın", *Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın,* T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul, 1993, s.26-35.

DİNÇER, Neş'et; "Osmaniye Kurtuluş Savaşı'nda Rahime Hatun", *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993,* Ed. Prof.Dr. Kazım Tülücü, Osmaniye, Çukurova Üniversitesi Basımevi, 1995, s.43-61.

DOĞRAMACI, Emel; "Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını", *Erdem, AKM Dergisi,* C.1, S.1, Ocak 1985, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s.111-123.

DÖLEN, Emre; "Balkan Savaşı'nda Bir Hemşire: Nesime Ahmed (Dölen) Hanım", *Sağlık Alanında Türk Kadını,* Ed. Nuran Yıldırım, Novartis Yay., İstanbul, 1998, s.388-416.

ELDENİZ, Perihan Naci; "Atatürk ve Türk Kadını", *Türk Tarih Kurumu Belleten,* C.20, S.80, Ekim 1956, s.739-742.

ESKİ, Mustafa; "İlk Kadın Mitingi", *Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu, Kastamonu 10-11 Aralık 1994,* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1996, s.33-46.

----------, "Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C.9, S.27, Ankara, Temmuz-Kasım 1993, s.653-662.

----------, “Yakın Tarihimizde Kastamonulu Kadınlar”, İlk Türk Kadın Mitinginin 76. ve Türk Kadınlarının Seçme ve Seçilme Haklarını Elde Edişlerinin 61. Yıldönümleri Sempozyumu Konuşmaları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C.12, S.34, Mart 1996, s.249-255.

GÖKSEL, Burhan; “Atatürk ve Kadın Hakları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C.1, S.1, Kasım 1984, s.213-235.

GÖZLER, H. Fethi; “93 Harbi ve Sargana Destanı”, *Türk Yurdu,* S.242, Mart 1955, s.702-704.

GÜL, Muhittin; “Millî Mücadele Mitinglerinde Kadınlarımız”, *Kastamonu’da İlk Kadın Mitingi’nin 75. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu, Kastamonu 10-11 Aralık 1994,* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1996, s.47-58.

GÜZEL, M. Şehmus; “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi,* C.4, İletişim Yay., İstanbul 1985, s.858-876.

HASIROĞLU, Ercüment; “Millî Mücadele’de Sivas’ta Toplanan Kadınlar Kongresi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* S.5, Haziran 1997, s.14-16.

İNAN, Abdülkadir; “Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın”, *Makaleler ve İncelemeler,* Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1968, s.274-280.

İNCEDAYI, Cevdet Kerim; “Türk İstiklâl Mücahedesi Konferansları”, Yay. Haz. Hüsamettin Ünsal, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C.8, S.22, Kasım 1991, s.183-231.

İstanbul Araştırma Merkezi, “Türk Millet Mücadelesinden Örnekler Millî Direnme Evresinde Düşman İşgallerine Karşı Protesto Telgrafları 27”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* S. 28, Mayıs 1999, s.46-49.

JEAN, Eric; “Giriş”, *Boğazköy’den Karatepe’ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi,* Yay. Haz. Fatma Canpolat, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yay., İstanbul, 2001, s.6-11.

KAPLAN, Leyla; “Millî Mücadele Dönemi Kadın Cemiyetleri”, *Kastamonu’da İlk Kadın Mitingi’nin 75. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu, Kastamonu 10-11 Aralık 1994,* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1996, s.69-126.

KAPLAN, Mehmet; “Dede Korkut Kitabında Kadın”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* S.63, Nisan 2002, s.95-101.

KARACA, Ali; “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün”, *Hapishane Kitabı,* Ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yay., İstanbul, 2005, s.152-162.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim; "Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin Kadın İşçileri Evlendirme Kampanyası", *Tarih ve Toplum,* C.37, S.219, İletişim Yay., Mart 2002, s.27-40.

KOLOĞLU, Orhan; "Halide Edip'in Gönüllü Sürgün Yılları", *Tarih ve Toplum,* C.30, S.176, Ağustos 1998, s.12-16.

KORUCUOĞLU, Nevin; "Kurtuluş Savaşı'ndaki Kadın Kahramanlarımız", *Millî Kültür Dergisi,* S.78, Kasım 1990, s.52-54.

ÖZKAYA, Yücel; "Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C.4, S.10, Kasım 1987, s.139-186.

PASİNLİ, Alpay-Şehrazat KARAGÖZ; "Yönetimde Kadın", *Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın,* T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul, 1993, s.162-169.

SAĞ, Vahap, "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* C.2, S.1, Nisan 2001, s.9-23.

SEEHER, Ayşe Baykal; "Hitit Dünyasına Kısa Bir Bakış", *Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi,* Yay. Haz. Fatma Canpolat, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yay., İstanbul, 2001, s.14-19.

SÖYLEMEZ, Faruk; "Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C.12, S.34, Mart 1996, s.159-170.

SÜMER, Tülin; "Türkiye'de İlk Defa Kurulan Kadınları Çalıştırma Derneği", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* S.10, Temmuz 1968, s.59-63.

ŞAPOLYO, Enver Behnan; "Atatürk ve Üç Kılıç", *Türk Kültürü Dergisi,* Y.4, S.37, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, Kasım 1965, s.84-87.

TOPRAK, Zafer; "1935 İstanbul Uluslar arası Feminizm Kongresi ve Barış", *Kadın ve Toplum,* Mart 1986, s.24-29.

----------, "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti Kadın Askerler ve Millî Aile", *Tarih ve Toplum,* C.9, S.51, Mart 1988, s.162-166.

TURAN, Refik; "Millî Mücadele'de İnebolu-Kastamonu-Ankara Hattı", İnebolu Kahramanlık Günü Panel Konuşmaları, 08.06.1998, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C.15, S.44, Temmuz 1999, s.693-699.

UĞUR, Fatih; "İlk İstiklâl Madalyası Bir Çocuğundu", *Aksiyon,* 24 Nisan 2006, s.48-53.

GÜNAY, Umay; "Tarih Boyunca Türk Kadını", *Tercüman Kadın Ansiklopedisi,* Tercüman Gazetecilik Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 1984, s.403-423.

YAZAN, Nihal; “Millî Mücadele’de Kadın ve Kadın Kahramanlar”, *Tercüman Kadın Ansiklopedisi,* Tercüman Gazetecilik Matbaacılık A.Ş., İstanbul 1984, s.665-676.

YURTSEVER, Cezmi; “Osmaniyeli Millî Kahraman Kara Fatma”, *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993,* Ed. Prof. Dr. Kazım Tülücü, Osmaniye, Çukurova Üniversitesi Basımevi, 1995, s.62-70.

Ansiklopedi Maddeleri

“Amazon” mad., *Ana Britannica,* C.2, Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş., İstanbul 1993.

“Amazonlar” mad., *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi,* C.1, Milliyet Gazetecilik A.Ş., İstanbul 1992.

“Gördes Kızı Makbule” mad., *Türk Ansiklopedisi,* C.18, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1970, s.20.

“Halide Edip Adıvar” mad., *Türk Ansiklopedisi,* C.1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1989, s.140.

Tevetoğlu, Fethi, “Kara Fatma” mad., *Türk Ansiklopedisi,* C.21, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1974.

Genel Ağ (İnternet) Adresleri

http://www.biyotarih.com/?p=107, 18 Kasım 2008.

EKLER

EK 1

BELGELER

Belge 1 . Adana'da Cerid aşiretinden Asiye'ye, namı diğer Kara Fatma'ya ordudaki hizmetlerinden dolayı altın madalya verilmesine dair yazı

Belge 2 : Kara Fatma ve biraderinin geçmiş hizmetlerine mükâfat olarak maaşlarına bir miktar zam yapılmasına dair yazı

Belge 3 : Fatma Aliye Hanım'a verilen takdir belgesi

Belge 4 : İkdam gazetesinde yayımlanan "Üsküdar Türk hanımlarının protestosu" başlıklı yazı

Belge 5 : Hâdisat gazetesinde yayımlanan Halide Edip'in Sultanahmet Mitingi nutku

Belge 6 : İleri gazetesinde yayımlanan Edirne'de Sultan Selim Camisi avlusunda kadın ve erkeklerin katılımıyla yapılan miting hakkında yazı

Belge 7 Sivas'ta kurulan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin kuruluş nizamnamesi

Belge 8 : Mustafa Kemal'in, Amasya, Erzincan, Kayseri ve Bolu'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Heyet-i Merkeziyeleri teşkil edildiğini bildiren yazısı

Belge 9 : Erzincan kadınlarının iştirak ettiği ilk genel toplantının yapıldığını bildiren telgraf

Belge 10 : Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyetinin 19 Şubat 1920 tarihinde kurularak çalışmalarına başladığını ve Heyeti Temsiliye haberlerinin cemiyetlerine de bildirilmesini isteyen telgrafı

Belge 11 Kangal Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Başkanı Ulviye Hanım ve cemiyet azalarının isim listesi ile kuruluşu bildiren yazı

Belge 12 : Tümen Komutanı Cemil Bey'in, kız kardeşi Asiye Remzi Hanım başkanlığında Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan adlı cemiyetin kurulduğunu bildiren yazı

Belge 13 : Kayseri'de Kayseri Anadolu ve Rumeli Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin kurulmuş olduğunu Sivas'a bildiren başkan Seyyide imzalı yazı

Belge 14 : Sivas'a Birinci Başkan Feride ve Sorumlu Sekreter Mükerrem imzalarıyla gönderilen Niğde'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin kurulduğunu bildiren telgraf

Belge 15 : Mustafa Kemal'in Fransızların Adana'da yapmış olduğu haydutluklara karşı Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti tarafından çekilen protestonamelerin İtilaf mümessillerine ulaştığını, Türk kadınının yüksek vatan duygusunun bir kanıtı olan cemiyete de Heyeti Temsiliye tarafından teşekkür ve minnettar olduklarını bildiren yazısı

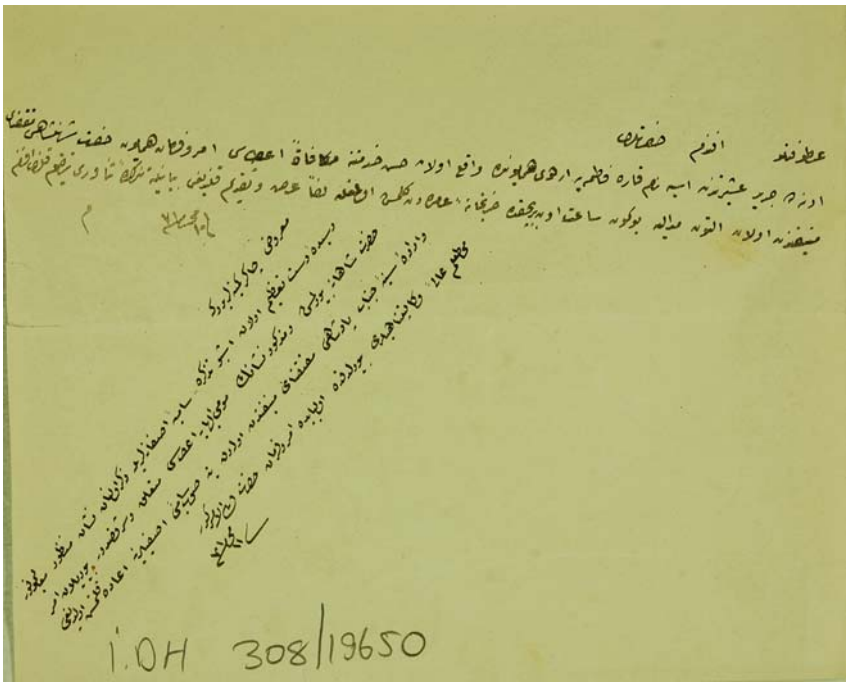
Belge 16 : Mustafa Kemal'in Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine yapmış olduğu hizmetlerden dolayı takdir ve teşekkürlerini belirten yazısı

Belge 17 : Cemiyet üyeleri arasından toplanan 300 liraya, Belediye reisinin eşi tarafından verilen 18 lira eklenerek 318 liralık makbuzun Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine gönderilmesi istenen yazı

Belge 18 : Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanan Bartın ve Amasra hanımlarının çeyiz sandıklarından çıkardıkları eşyaları Hilâl-i Ahmer'e bağışlaması hakkındaki yazı

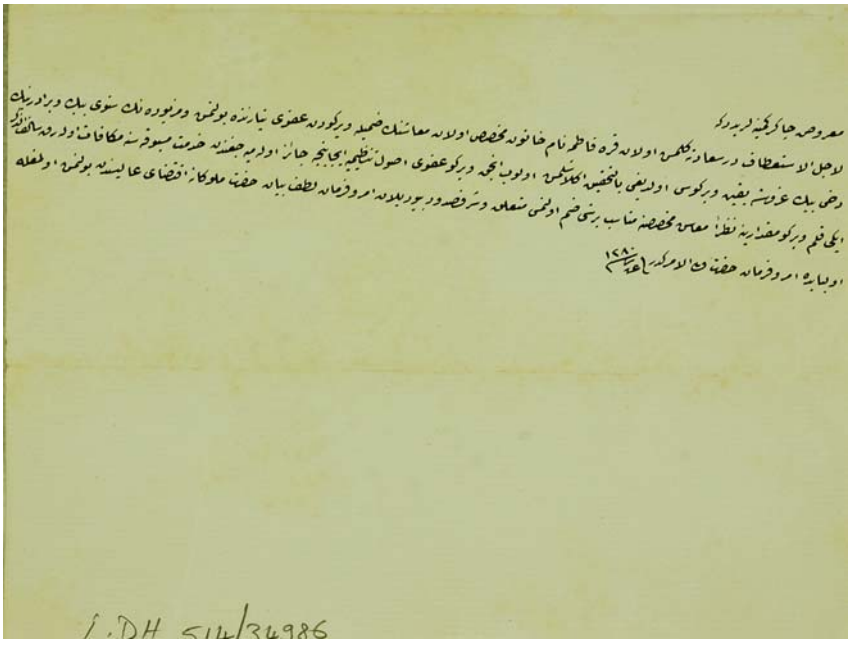
Belge 19 : Akşam gazetesinde yayımlanan "Kadınlarımız Nasıl Çalışıyor" başlıklı yazı

Belge 20 : Hürriyet gazetesinde yayımlanan “Kadın mitinginin 101’lik tanığı” başlıklı yazı
Belge 21 : Akşam gazetesinde yayımlanan demir yolu yapımında çalışan kadınlarımız hakkındaki yazı
Belge 22 : Müfide Ferid Hanımefendi’nin 15 Ocak 1337/1921 tarihli Yenigün gazetesinde de neşredilen “Türk Askeri” başlıklı bir yazı yazdığına dair belge
Belge 23 : Tasvir-i Efkâr gazetesinde Mücahide Emire Ayşe Aliye, Mücahide Ayşe namı diğer Mehmet Çavuş ve Mücahide Şerife Ali Kübra hakkında yayımlanan yazı
Belge 24 : Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayımlanan Erzurumlu Fatma Seher Hanım hakkındaki yazı
Belge 25 : Vakit gazetesinde yayımlanan Erzurumlu Fatma Seher Hanım ve oğlu hakkındaki yazı
Belge 26 : Akşam gazetesinde yayımlanan Mücahide Kara Fatma Çavuş yazısı
Belge 27 : Kara Fatma Rus Manastırında (Röportaj-Mekki Sait Bey)
Belge 28-34 : Kadın gazetesinde yayımlanan “Kara Fatma Yardım Bekliyor” isimli ve Kara Fatma’ya toplanan yardımlarla ilgili yazılar
Belge 35 : Kara Fatma Öldü
Belge 36 : Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan Millî Mücadele’ye iştirak eden kahraman Türk anası Ayşe Hanım yazısı
Belge 37 : Vakit gazetesinde yayımlanan Ayşe Çavuş’la yapılan mülakat ve şehit düşen oğlu ile ilgili yazı
Belge 38 : Mustafa Kemal’in, Maraş’ta oturan Bitlis defterdarının hanımının yaptıklarına dair bilgi veren yazısı
Belge 39 : Zeliha Midilli’nin Elele’de yayımlanan röportajı
Belge 40 : Milliyet gazetesinde yayınlanan “65 Yıl Geciken Şükran” başlıklı yazı
Belge 41-42 : Onbaşı Nezahat Çizgi Romanı kapağı
Belge 43 : Kadın gazetesinde yayımlanan İstiklal Savaşı’nın kahraman kadını Saime Asker hakkındaki yazı
Belge 44 : Halide Edip Hanım’ın, 12 milletvekili ve Miralay İsmet Bey’in Ankara’ya geldiklerini bildiren yazı
Belge 45 : Vatan savunmasına katılmak isteyen Halide Edip Hanım’ın Batı Cephesi’ne er olarak kabul edildiğini bildiren yazı
Belge 46 : Vakit gazetesinde yayımlanan Halide Onbaşı’nın cepheden dönüşünde çektirdiği son resmi ve zamanını nasıl geçirdiği hakkındaki yazı
Belge 47 : Tevhîd-i Efkâr gazetesinde yayımlanan Halide Edip’in onbaşı kıyafetinde alınan son resmi
Belge 48 : Vakit gazetesinde yayımlanan Halide Onbaşı’nın genç süvarilerin manevralarını takip ederken konulu yazı
Belge 49 : Renin gazetesinde yayımlanan Halide Edip ve Gül Hanım’ın orduya cesaret verici konuşmaları hakkındaki yazı
Belge 50 : Kadınlar gazetesinde yayımlanan ordu emrinde askerlik hizmeti yapan kadınlar hakkındaki yazı

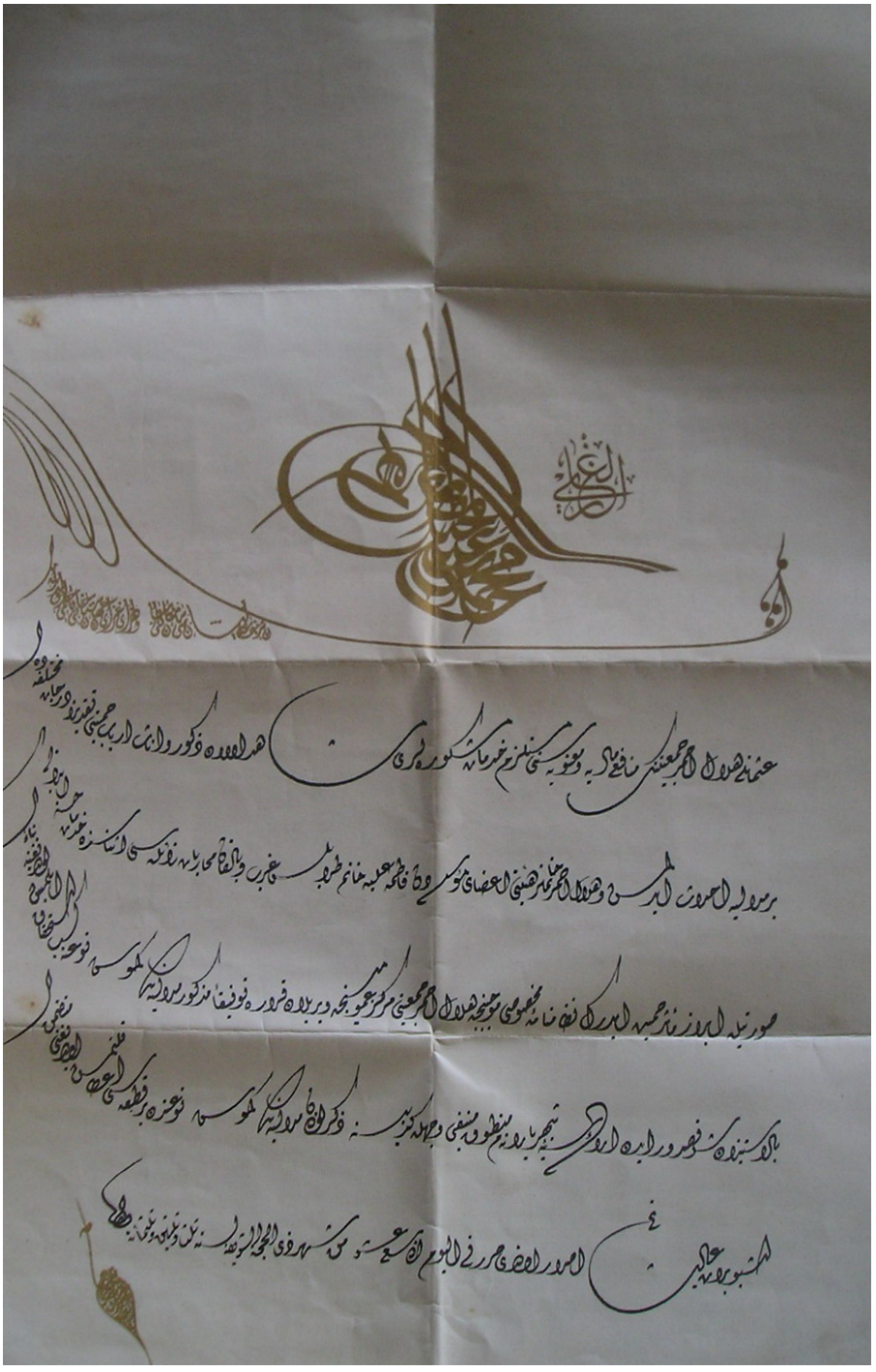
İ.DH 308/19650

Belge 1: Adana'da Cerid aşiretinden Asiye'ye, namı diğer Kara Fatma'ya ordudaki hizmetlerinden dolayı altın madalya verilmesine dair yazı. *BOA, İ.DH.,* Dosya Nu:308, Gömlek Nu:19650, Vesika Nu:1.

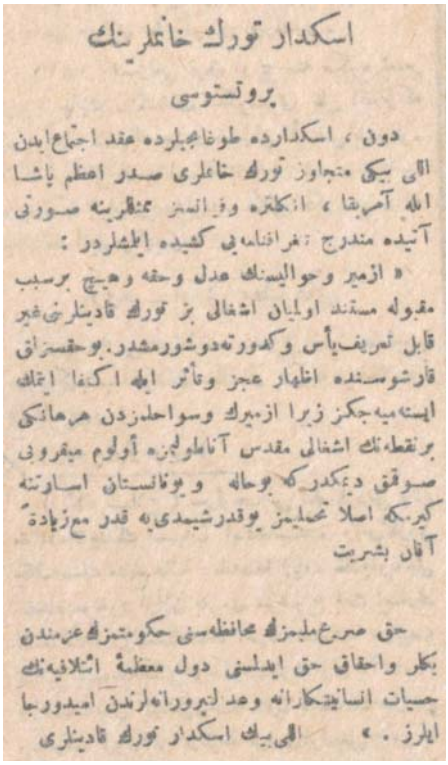

İ.DH 514/34986

Belge 2: Kara Fatma ve biraderinin geçmiş hizmetlerine mükâfat olarak maaşlarına bir miktar zam yapılmasına dair yazı. BOA, İ.DH., Dosya Nu:514, Gömlek Nu:34986, Vesika Nu:1.

Belge 3: Fatma Aliye Hanım'a verilen takdir belgesi. Fatma Aliye Hanım Evrakı, Atatürk Kitaplığı, 21/10.

اسکدار تورك خاتملرینك

پروتستوسی

دون ، اسکداردہ طوغانجیلردہ عقد اجتماع ایدن
الی بیکی متجاوز تورك خاتملری صدر اعظم پاشا
ایله آمریقا ، انکلتره و فرانسز ممثلرینه صورتی
آتیده مندرج تلغرافنامه یی کشیده ایتمشلردر :
« ازمیر وحوالیسنك عدل وحقه وهیچ برسبب
مقبوله مستند اولمیان اشغالی بز تورك قادینلرینی غیر
قابل تعریف یأس وکدورته دوشورمشدر. بوحقسزلق
قارشوسنده اظهار عجز وتأثر ایله اکتفا ایتمك
ایستهمیه جکز زیرا ازمیرك وسواحلزدن هرهانکی
برنقطه‌نك اشغالی مقدس آناطولیزه اولوم میقروی
صوقق دیمکدر که بوحاله و یونانستان اساوتنه
کیرمکه اصلا تحمایز یوقدرشیمدی یه قدر مع‌زیادة
آفان بشریت

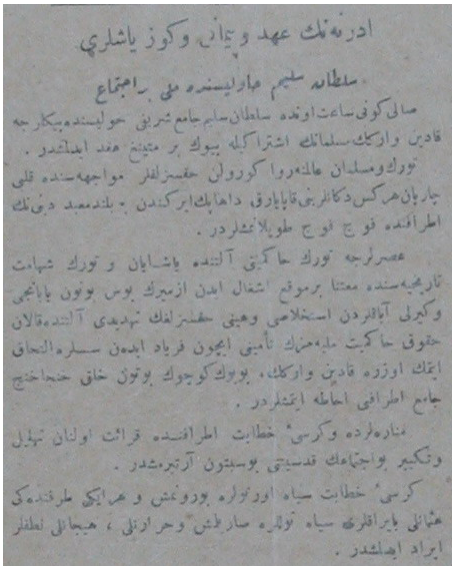
حق صرخ ملیمزك محافظه‌سنی حکومتمزك عزمندن
بکلر واحفاق حق ایدلسنی دول معظمهٔ ائتلافیه‌نك
حسیات انسانیتکارانه وعدالتپرورانه‌لرندن امیدوارجا
ایلرز . » الی بیك اسکدار تورك قادینلری

Belge 4: Üsküdar Türk hanımlarının protestosu. *İkdam,* 19.05.1919, S.8001, s.1.

خالده خانمك نطقی : قردهشلرم، اولادلرم!
روحی کوکلرده اولان
منارهلرمزدن یدی یوزیللك شانلری عثمانلی تاریخنك
بوکونکی فاجعه‌سنی سیرایدییور .
بوتاریخی ، بومعظم میدانده ظفرآلایلری پایان
قهرمان اجدادیمزك روحلری قارشیسنده دنیانك برباشندن
برباشنه آت‌سورن اونامغلوب اورك غضنفری قارشیسنده
باشمی قالدیرییورمدییورم که : بن تورك ومسلمان تاریخنك
بدبخت پرفیزیم . اسکیلردن قهرمان فقط بدبخت
بیکملتك‌ده بدبخت پرآنامی‌یم . بویکملت نامنه ،
اولو اجدادیمزك روحلری اوکنده باشمی اکوب
یمین ایدییورم . بوکون قولاری کیلمش تورك ملتنك
یکمش کونلرده‌کی قدر جسور برروحی‌وار .
یمین ایدییورمکه کوکسنی عدالت وانسانیتدن
آلان اجدادیمك الی ناموسنه خیانت ایتمیه‌جکز .
اللهمه وحقه دایانارق تورك ملتنك صوك یولنی
سزه ودنیایه اعلان ایدییورم .
بی دیکلییکز :
قردهشلرم ، اولادلرم ،
عصرلردن بری سینی سینی دوام ایدن اوروپانك
استیلا سیاستی هر وقت تورك طوپراقلری اوزرندهاك
وجدانسز برشکده‌تجلی ایتمشدر. آیده ویله بزلرده ضبط
ایدیله‌جك مسلمان وتورك طوپراقلری وملتلری اولدیغنی خبر
آلمه اورایه استیلا اردوسی کوندرمك ایچین مطلق پول
بولاجق اولان اوروپانك آنه نهایت برفرصت یکمشدر.
اونلر هلاك تمثیل ایتدیکی یونان بردنیایی باشدن
باشه پارچالامغه قرارویرمشدر . عثمانلی ملتنك براندیغی
بوکزیده دنیایی ، مدنیتی، یونان روحی، یونان معبدلری
استقلال عللری ایله پارچالامغه قرار ویرمشدر .
بونك قارشوسنده مراجعت ایده‌جك هیچ بر آوروپا
حکومتی قالمامشدر . کندیسی ایچون پای آلمایانلر، بو
تقسیم ویغمایه بالفعل اشتراك ایتمیه‌نلرده قانون وعدالت
وانسانیت قارشوسنده عجزمدرلر .
تورکه ظالم وکناهکار دییه‌ن ، ملتلرك کناهی ایچون
محکمه قورانلرك بوکناهی اوقدر بیرکین و سفیل بر
کناهمکه لکه‌سنی انکین دکزلرك نهایتسز صولری
ییغایامیه‌جقدر .
اوروپانك بوکناهی قارشوسنده سزك ایچون
بوکون یکانه بوکسلن سس مسلمان دنیاسنك سسی!
اسارت بویوندیرغنك زنجیرلری تا جانه چکمش
اولان مسلمان قردهشلریکز سزك ایچون بوکون کور
سسلریله حایقیریورلر .
بن قردهش مسلمان دنیالریندهن سزك نامکزه
یمین ایدییورم . دعوامز ایشته شودر :
تورکیانك موجود اولان حق واستقلالنك اندن
آتیامسی .
تورکلر وتورکیا اجدادلرینه وپارلرینه وملتلرك
ابدی والهی حقنه خیانت ایتمیه جکلردر .
یارب خلقك وملتلرك برمحشری، برمحکمهٔ کبرای
حاضرلاتیور . بومحکمه‌یه ملت حق بیکنه‌ین ظالملر
کلهجکدر وبو ظالملری الك اول کندی ملتلری محکوم
ایده‌جکدر . ملتلرك روحنده هروف الهی بر حق
وبویوکلك واردر .
دیکلییکز ! سزك ایکی دوستکز وار :
بوکونکی مسلمان عالمی، اوتهکی ملت حق ایچون
یاشیرلجق مدنی ملتلر . . برنجی قازانمیکز ، اوته‌کی
بوکون آجیدیقکز دعوانك حق وعلوینی قازانه‌جقدر.
حکومتلر دشمنکز، ملتلر دوستکز، قلبکزده
عصیان قوتکزدر .
بوبله معظم بر کون عثمانلی تاریخی ، عثمانلی
طوپراغنده بردفعه دها ادراك ایدمیه‌جکدر. بوکون
سزه خبر ویردیکم ملتلرك حق کونی اوزاق دکلدر .
اوکون کلیرسه ایچمزدن بوکون بوراده بولنانلردن
بعضلری بودعوا یولنده اولمش اولورسه اونك منزاری
اوسسته استقلال پارلاغمزله کلیکز و اوکونی
مژدهلیکز. شمدی یمین ایدیکز وخلقه تکرارایدیکز.
ملتلرك الهی حق اعلان اولنجهی کونه قدر
قلبمزده هیجانمز قلاجق، اکسیلمیه‌جکدر.
یدی یوز سنه‌نك اك اسیل و بیوك میراثمز
اولان وقارمزی، عدالت وتربیه‌مزی اونوتمایه‌جغز.
یدی یوز سنه‌نك تاریخی آغلایان منارهلر
آلتنده یمین ایدیکز :
پارلامغزده، اجدادیمزك ناموسنه خیانت ایتمیه‌جکز.

Belge 5: Halide Edip'in Sultanahmet Mitingi nutku. *Hâdisat,* 24.05.1919, S.144, s.2.

ادرنه‌نك عهد وپیمان وکوز یاشلری

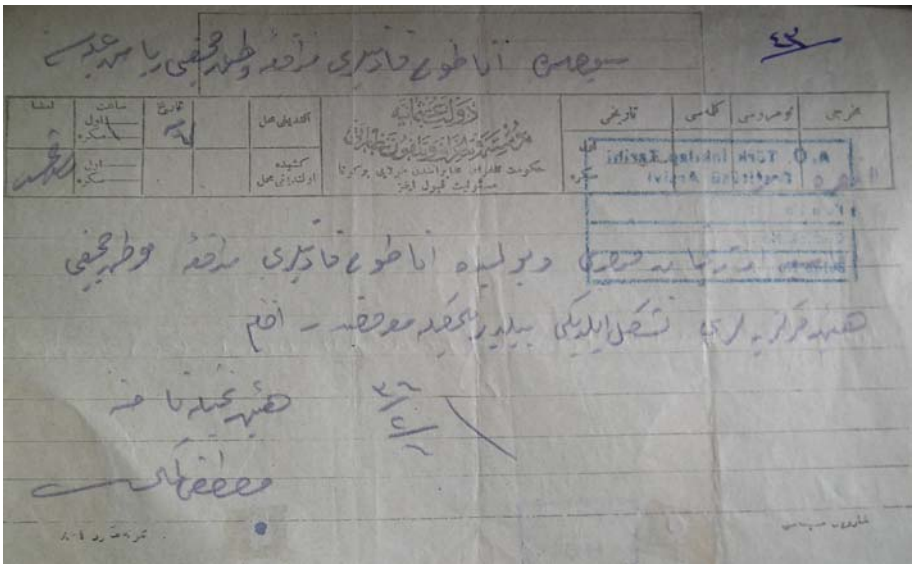
سلطان سلیم جامعنده یاپیلان

سلطانه سلیم جامع شریفی حویلیسنده بیکلرجه
قادین واورکك سلمانك اشتراکیله بیوك بر متینگ عقد ایدلمشدر .
تورك ومسلمان عائله‌سنه‌روا کورولن حقسزلقلر مواجهه‌سنده قلبی
جاریان هرکس دکالریله قاپاپارق داهاپك ابرکندن ، بلندمعبد دینلك
اطرافنده فوج فوج طوپلانمشلردر .
عصرلرجه تورك حاکمیتی آلتنده یاشایان و تورك شهامت
تاریخیه‌سنده معتنا برموقع اشغال ایدن ازمیرك یوس یونون یاپانجی
وکیرلی آیاقلردن استخلاصی وهینی حضرلقلر تهدیدی آلتنده قالان
حقوق حاکمیت ملیه‌مزك نائبی ایچون فریاد ایده‌ن سسلره التحاق
ایچك اوزره قادین واورکك، یوبوك کوچوك یونون خلق حنجاغنج
جامع اطرافی احاطه ایتمشلردر .
منارهلرده وکرسی خطابت اطرافنده قرائت اولنان تبریك
وتکبیر مواجتماعك قدسیتی یوسیتون آرتیرمشدر .
کرسی خطابت سیاه اورتولره بورونمش و هرایکی طرفنده‌کی
عثمانلی بایراقلری سیاه تولره سارلمش وحرارتلی ، هیجانلی نطقلر
ایراد ایدلمشدر .

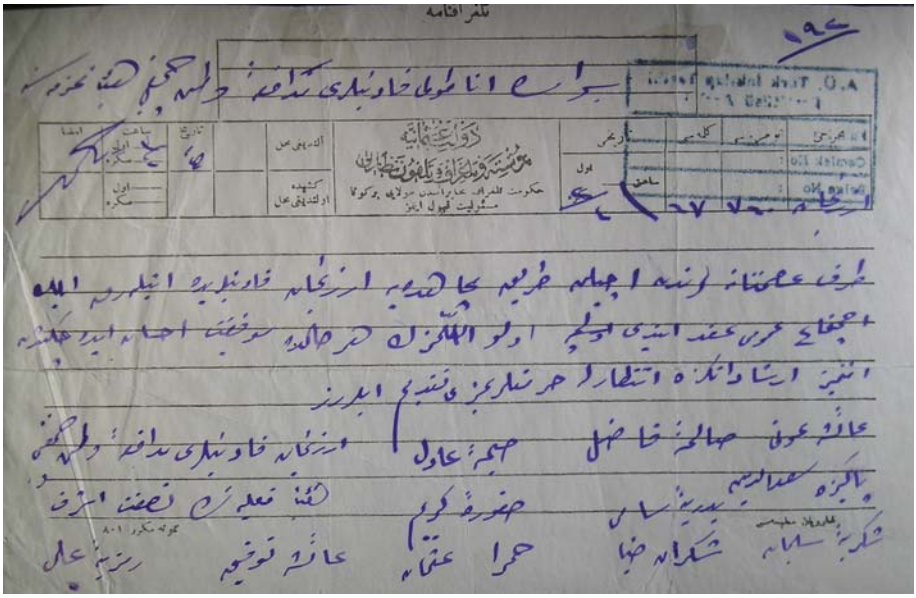
Belge 6: Edirne'de Sultan Selim Camii avlusunda kadın ve erkeklerin katılımıyla yapılan miting. *İleri,* 31.05.1919, S.121-503, s.3.

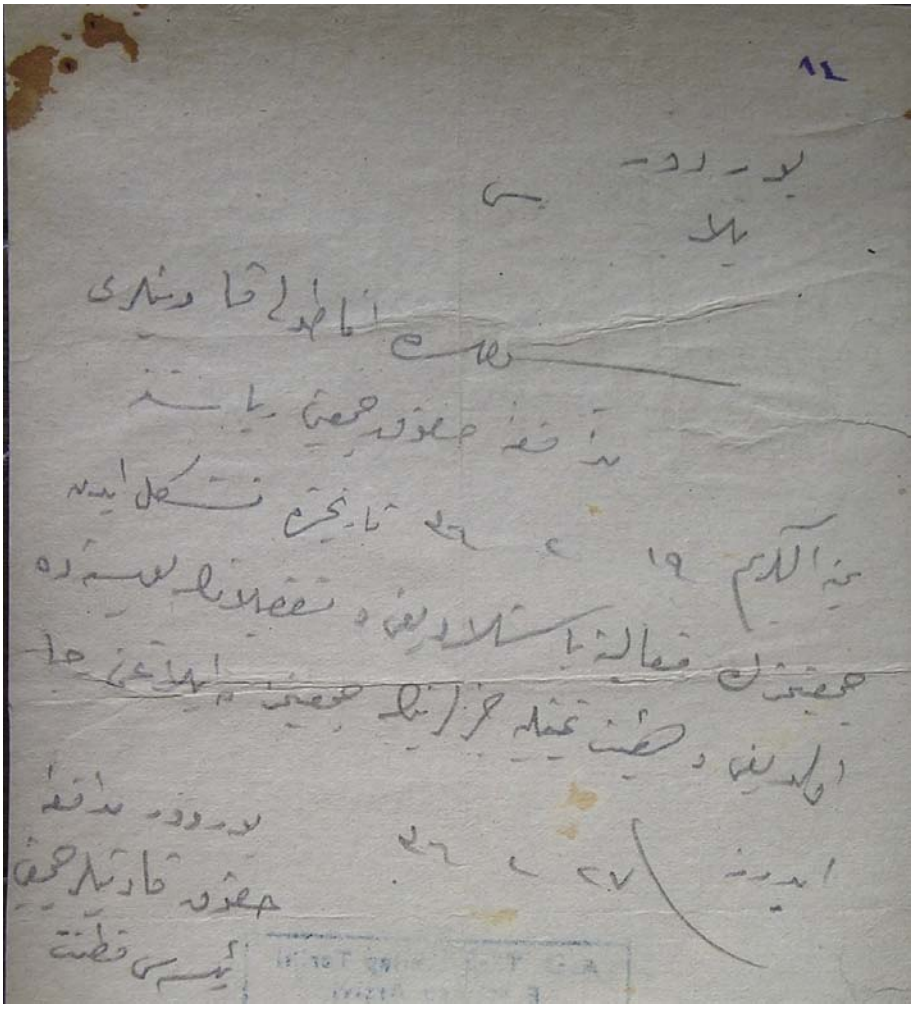

Belge 7: Sivas'ta kurulan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin kuruluş nizamnamesi. ATASE Arşivi, İSH. Koleksiyonu, 1335/1919, Kutu Nu:1014, Gömlek Nu:52, Belge Nu:52-2.

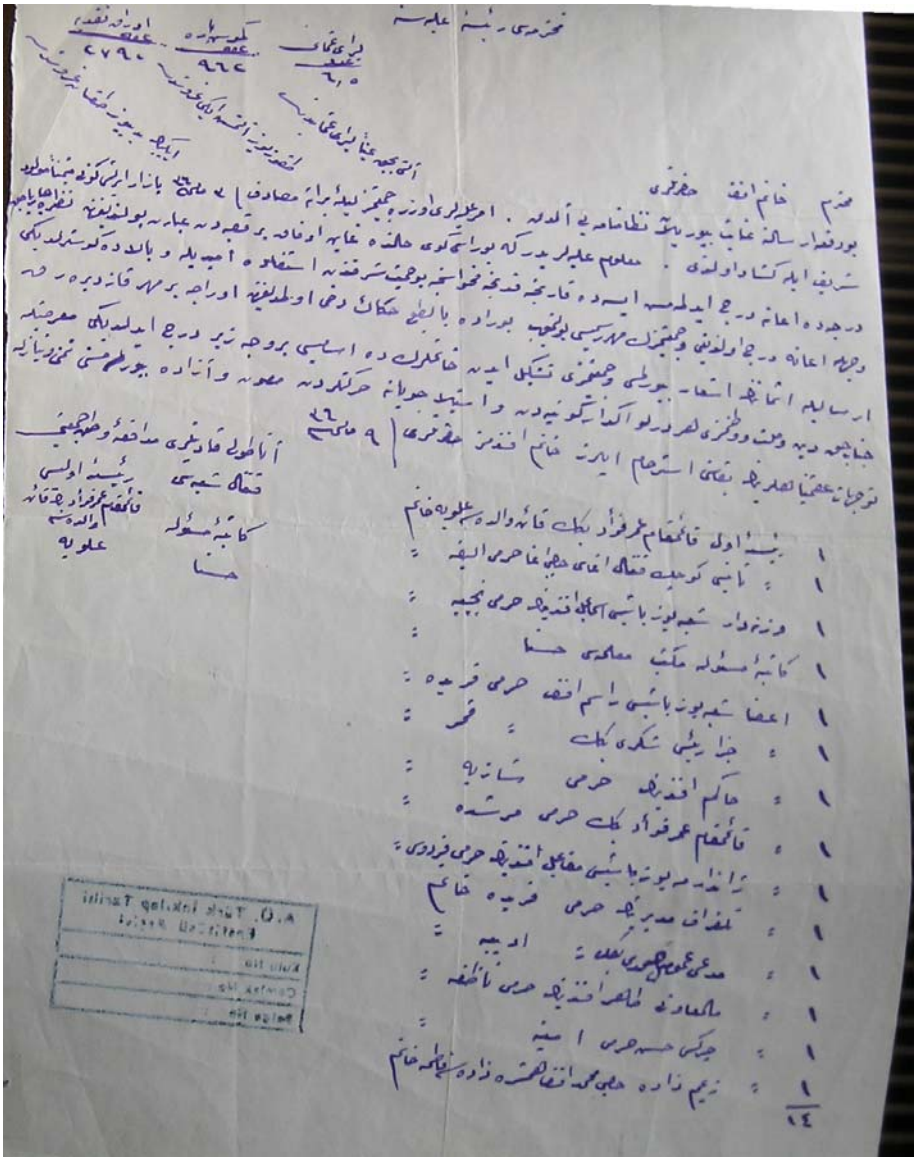
Belge 8: Mustafa Kemal'in, Amasya, Erzincan, Kayseri ve Bolu'da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Heyet-i Merkeziyeleri teşkil edildiğini bildiren yazısı.
TİTE Arşivi, 06.02.1336/1920, Kutu Nu:27, Gömlek Nu:175, Belge Nu:175-1.

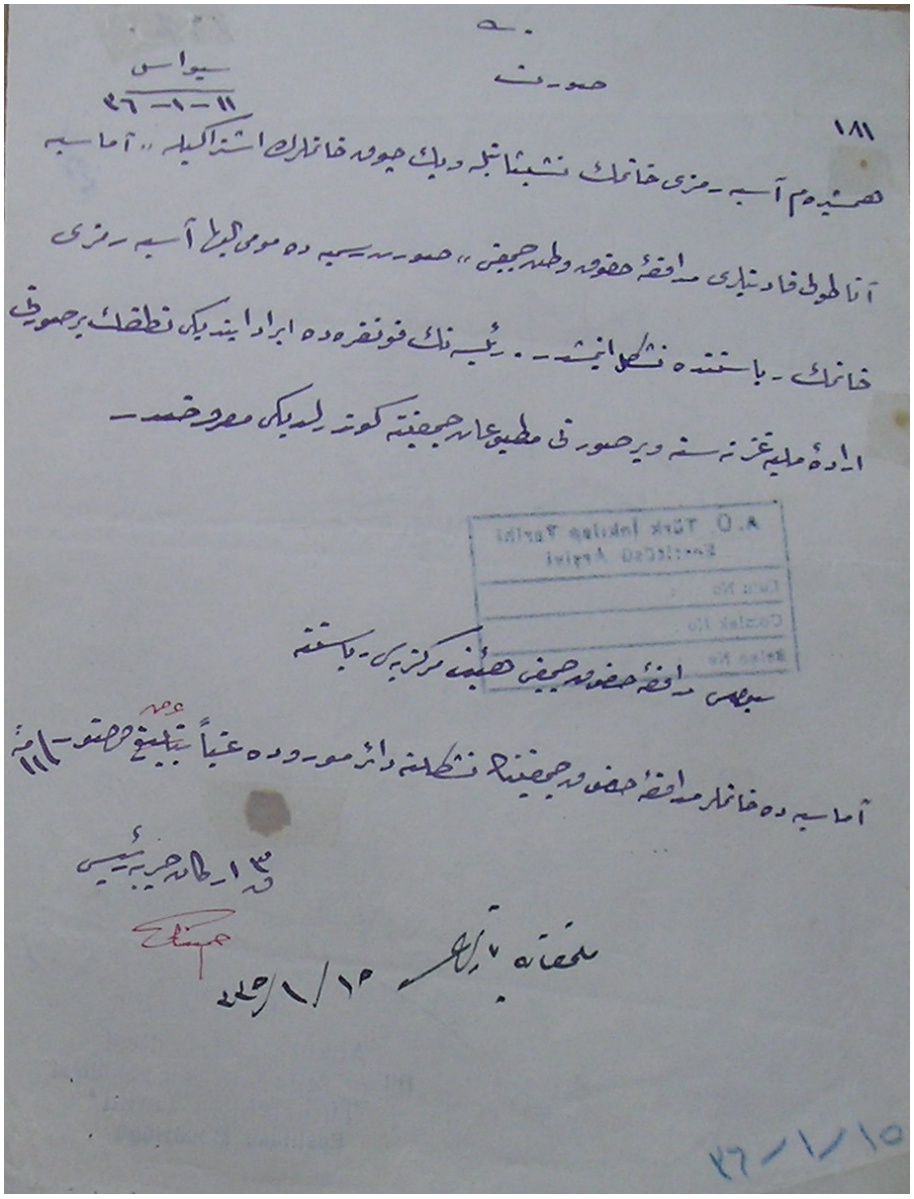
Belge 9: Erzincan kadınlarının iştirak ettiği ilk genel toplantının yapıldığını bildiren telgraf.
TİTE Arşivi, Tarihi bilinmiyor, Kutu Nu:27, Gömlek Nu:192, Belge Nu:192-1.

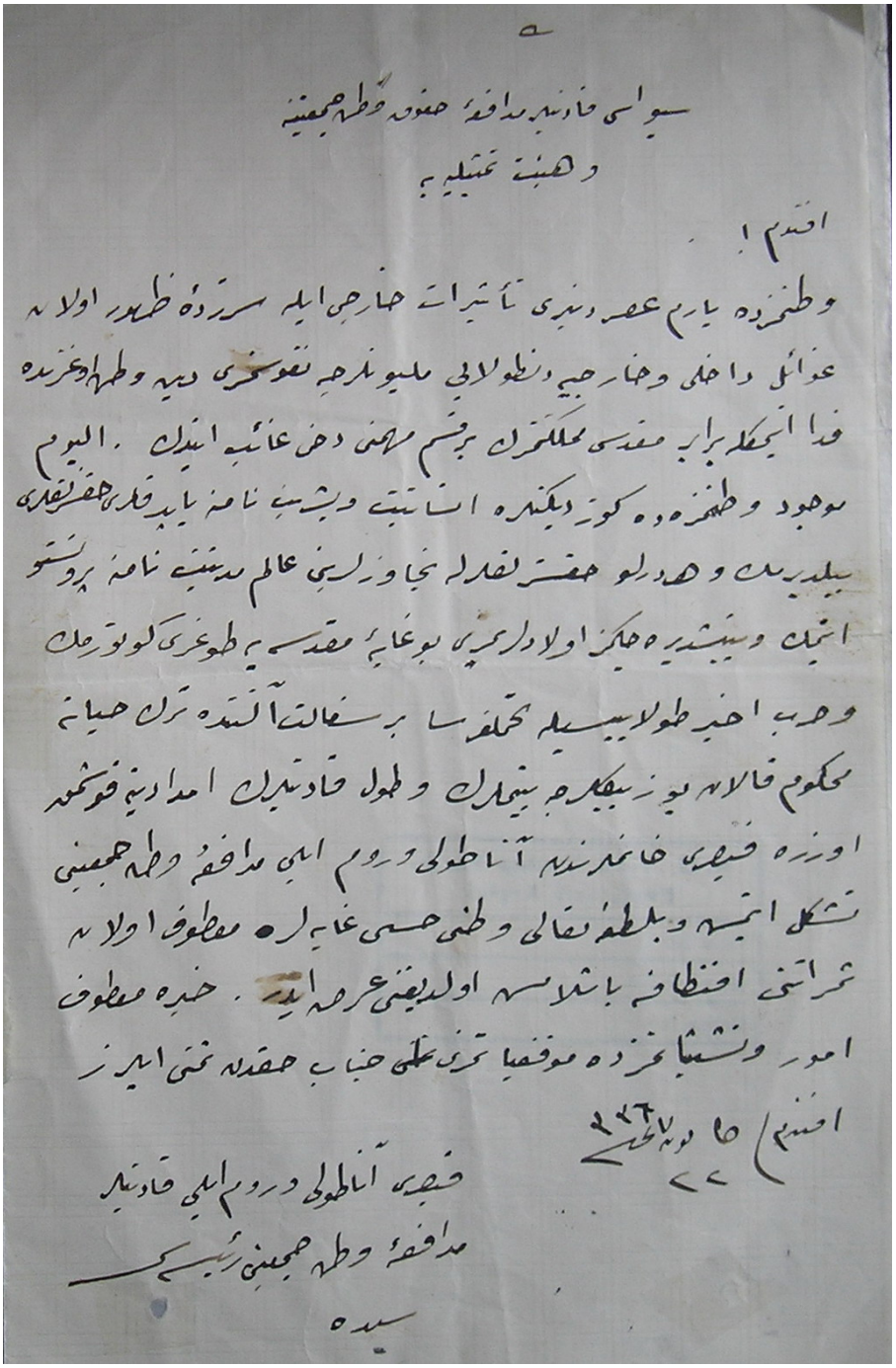
Belge 10: Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyetinin 19 Şubat 1920 tarihinde kurularak çalışmalarına başladığını ve Heyeti Temsiliye haberlerinin cemiyetlerine de bildirilmesini isteyen telgrafı.
TİTE Arşivi, 27.02.1336/1920, Kutu Nu:27, Gömlek Nu:52, Belge Nu:52-1.

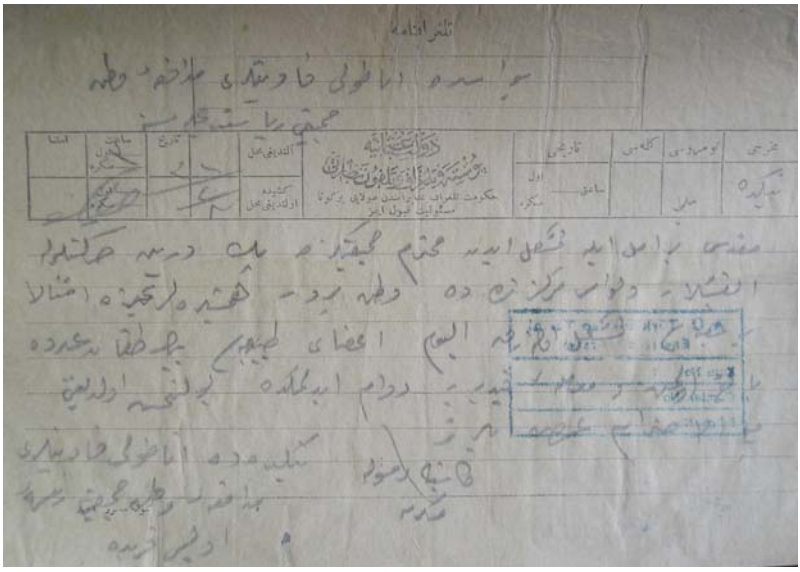
Belge 11: Kangal Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Başkanı Ulviye Hanım ve cemiyet azalarının isim listesi ile kuruluşu bildiren yazı.
TİTE Arşivi, 09.05.1336/1920, Kutu Nu:28, Gömlek Nu:59, Belge Nu:59-1.

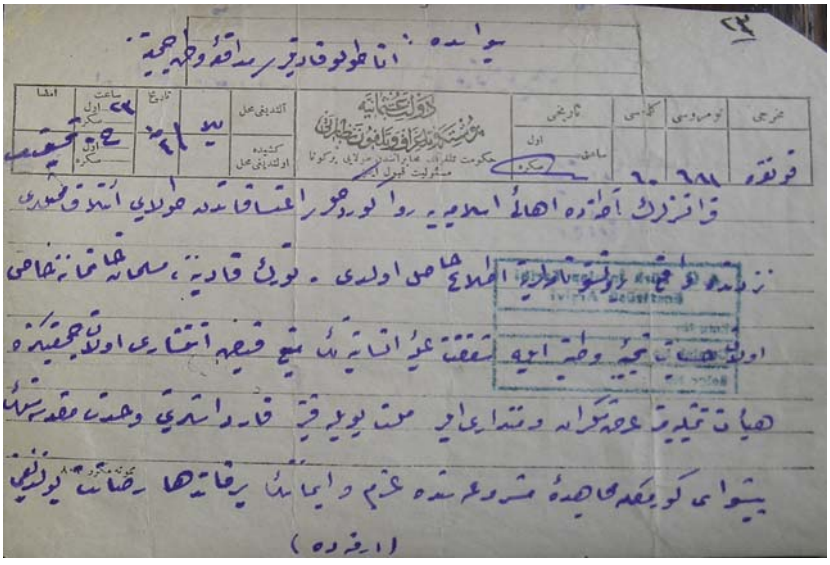
Belge 12: Tümen Komutanı Cemil Bey'in, kız kardeşi Asiye Remzi Hanım başkanlığında Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-ı Vatan adlı cemiyetin kurulduğunu bildiren yazı.
TİTE Arşivi, 11.01.1336/1920, Kutu Nu:18, Gömlek Nu:62, Belge Nu:62-2.

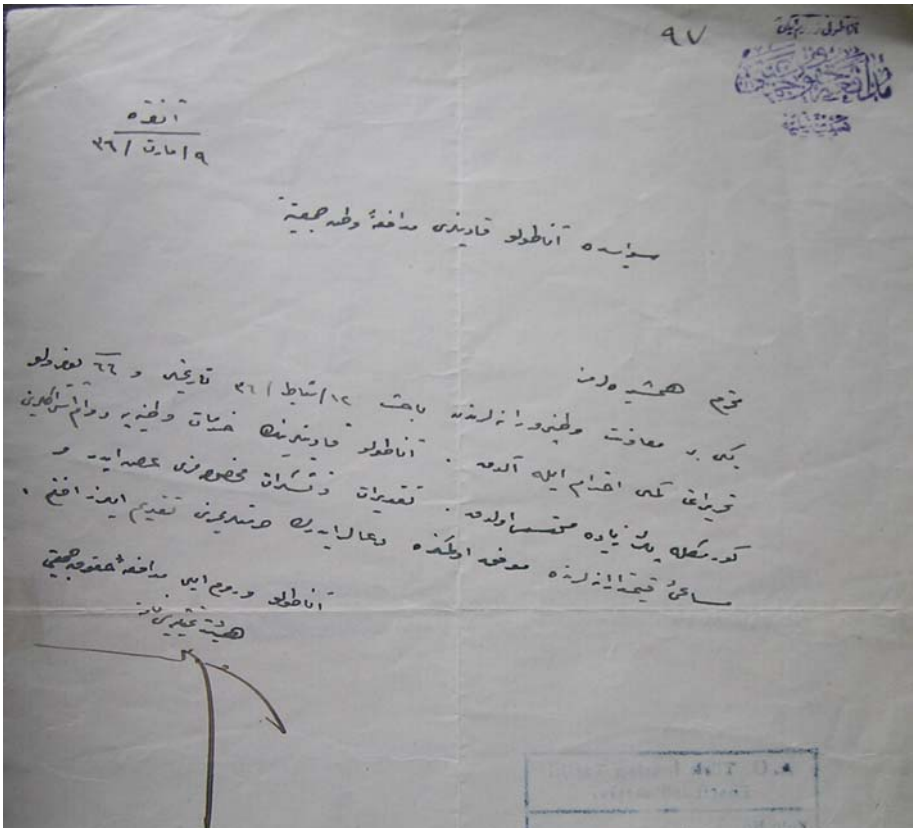
Belge 13: Kayseri'de Kayseri Anadolu ve Rumeli Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin kurulmuş olduğunu Sivas'a bildiren başkan Seyyide imzalı yazı.
TİTE Arşivi, 22.01.1336/1920, Kutu Nu:27, Gömlek Nu:187, Belge Nu:187-1.

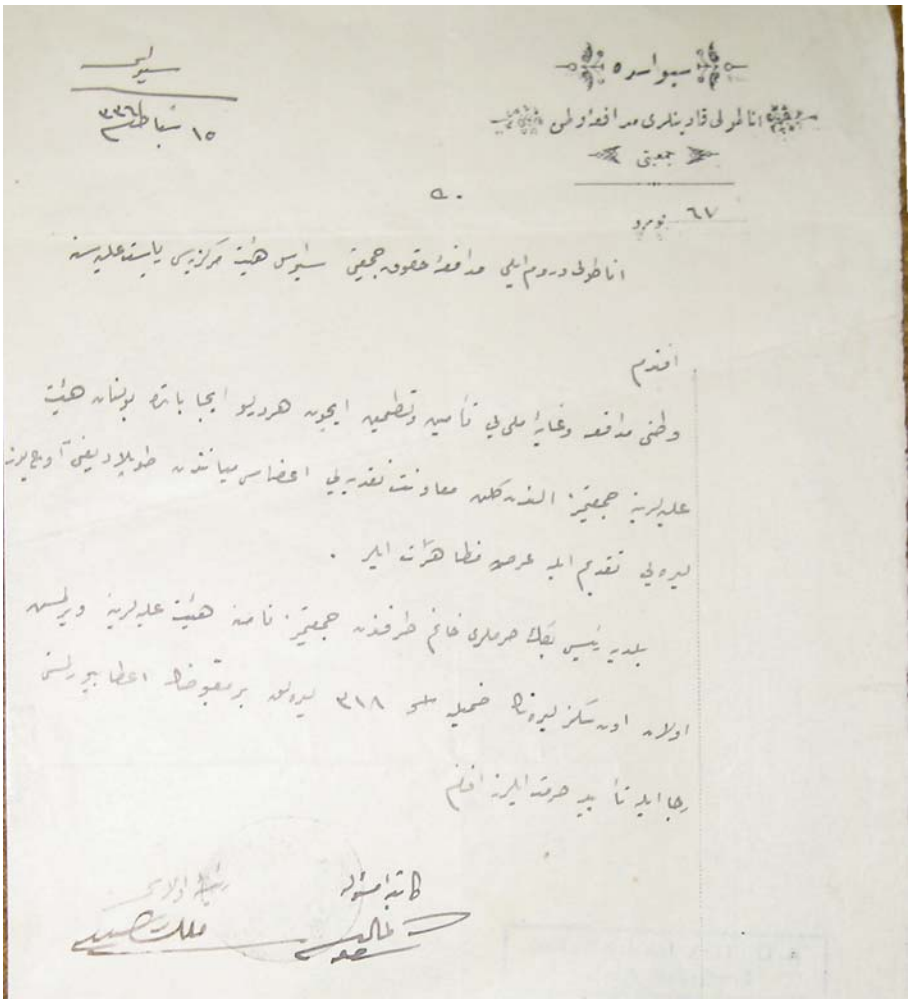
Belge 14: Sivas'a Birinci Başkan Feride ve Sorumlu Sekreter Mükerrem imzalarıyla gönderilen Niğde'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin kurulduğunu bildiren telgraf.
TİTE Arşivi, 02.02.1336/1920 (08.02.1336/1920 da olabilir), Kutu Nu:27, Gömlek Nu:194, Belge Nu:194-1.

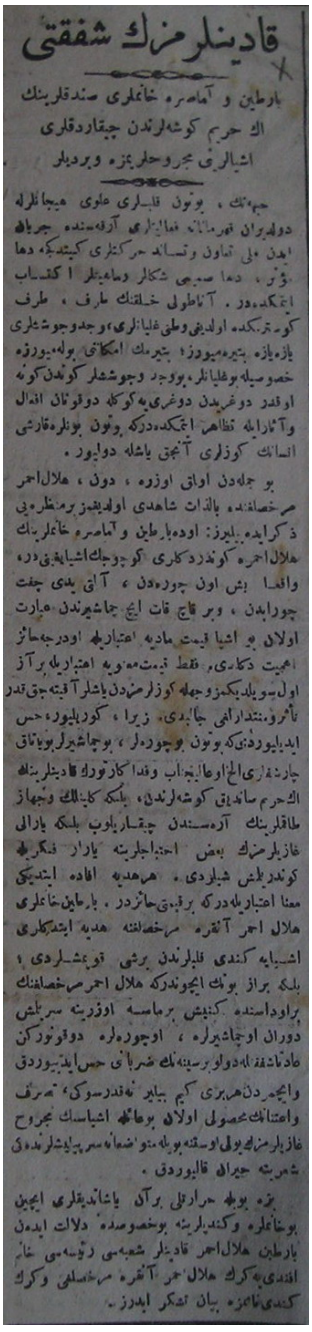
Belge 15: Mustafa Kemal'in Fransızların Adana'da yapmış olduğu haydutluklara karşı Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti tarafından çekilen protestonamelerin İtilaf mümessillerine ulaştığını, Türk kadınının yüksek vatan duygusunun bir kanıtı olan cemiyete de Heyeti Temsiliye tarafından teşekkür ve minnettar olduklarını bildiren yazısı.
TİTE Arşivi, 04.01.1336/1920, Kutu Nu:27, Gömlek Nu:172, Belge Nu:172-1.

Belge 16: Mustafa Kemal'in Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine yapmış olduğu hizmetlerden dolayı takdir ve teşekkürlerini belirten yazısı.
TİTE Arşivi, 09.03.1336/1920, Kutu Nu:27, Gömlek Nu:178, Belge Nu:178-1.

Belge 17: Cemiyet üyeleri arasından toplanan 300 liraya, Belediye reisinin eşi tarafından verilen 18 lira eklenerek 318 liralık makbuzun Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine gönderilmesi istenen yazı.
TİTE Arşivi, 15.02.1336/1920, Kutu Nu:20, Gömlek Nu:13, Belge Nu:13-1.

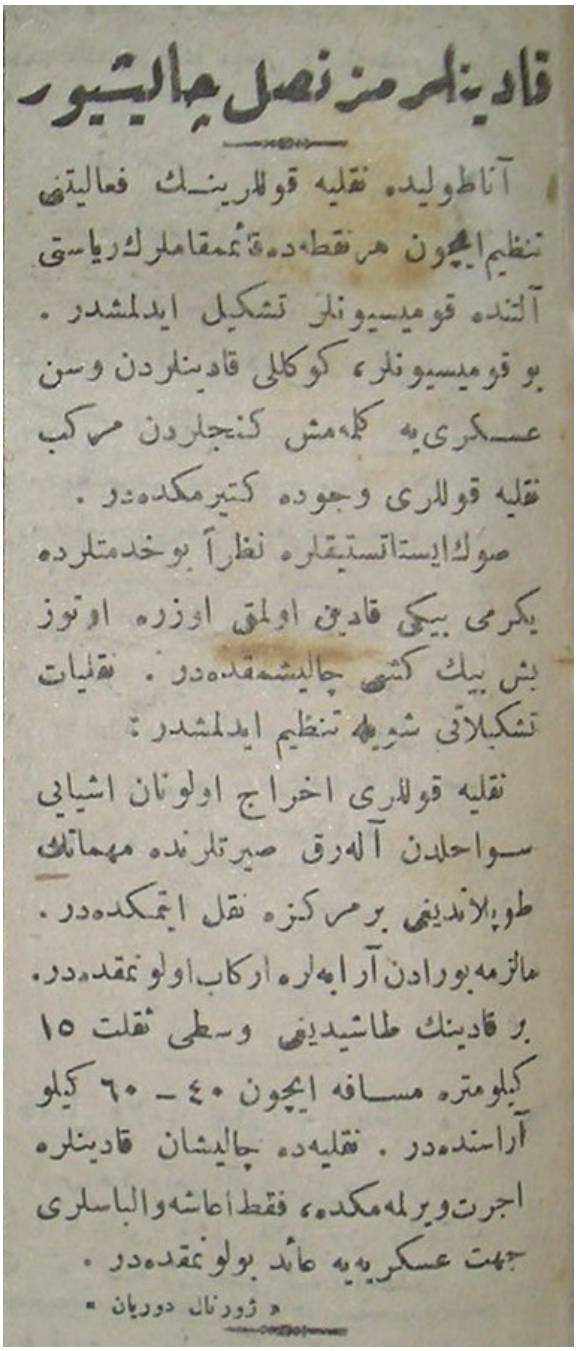
قادینلرمزك شفقتی

بارطین و آماصره خانملری صندقلرینك
اك حریم کوشه‌لرندن چیقاردقلری
اشیالرنی مجروحلر یتزه ویردیلر

جهتك ، یونون قلبلری علوی میجاللرله
دولدیران قهرمانانه فعالیتلری آرقه‌سنده جریان
ایدن ملی تعاون وتسالد حرکتلری کیتدیکجه دها
ژوزی ، دها صمیمی شکلار وماهیتلر اکتساب
ایتمکده‌در . آناطولی خلقنك طارف ، طرف
کوسترمکده اولدیغی وطنی غیرتلری ، وجدوجوشلری
یازه یازه یتیرمك امکانی بوله‌یورز . بتیرمك امکانی بوله‌یورز ده
خصوصیله بوغیرتلرك یووجد وجوشلر کوندن کونه
اوقدر دوغریدن دوغری یه کوکله دوقونان افعال
وآثارایله تظاهر ایتمکده‌در که یونون بونلره قارشی
انسانك کوزلری آنجق یاشله دولیور .

بو جله‌دن اوانی اوزره ، دون ، هلال احمر
مرخصلغنده بالذات شاهدی اولدیغمز برمنظره‌یی
ذکرایده بلیرز : اوده بارطین و آماصره خانملرینك
هلال احمره کوندردکلری کوچوجك اشیالریدر ،
واقعا بش اون چوره‌دن ، آنی یدی جفت
چوراپدن ، بر قاچ قات ایچ چاشیرندن عبارت
اولان بو اشیا قیمت مادیه اعتباریله اودرجه‌جائز
اهمیت دکلسه‌ده ، فقط قیمت معنویه اعتباریله برآز
اول سویلدیکمز وجهله کوزلرمزدن یاشلر آقیتهجق قدر
تأثرومنتدارانی جالبدی ، زیرا ، کوریلیوردی ، حس
ایدیلیوردی که یونون بوچوره‌لر ، بوچاشیرلر بویناق
چارشاف‌لرك الخ اوعایتجاب وفداکارلرك قادینلرینك
الك حریم ساندیق کوشه‌لرندن ، بلکه کابینلك وجهاز
طاقملرینك آره‌سندن چیقاریلوب بلکه یارالی
غازیلرمزك بعض احتیاجلرینه یاردم فکریله
کوندریلمش شیلردی . هرهدیه افاده ایتدیکی
معنا اعتباریله درکه برقیمتی حائزدر . بارطین خانملری
هلال احمر آنقره مرخصلغنه هدیه ایتدکلری
اشیایه کندی قلبلرندن برشی قویمشلردی ،
بلکه براز یونك ایچوندرکه هلال احمر مرخصلغنك
پراوداسنده کنیش برماسه اوزرینه سرپیلش
دوران اوچاشیرلره ، اوچوره‌لره دوقونورکن
عادتاً شفقله‌ده‌ولبرسینه‌لك ضربانی حس ایدییوردق
وایچمزدن هربری کیم بیلیر نه‌قدرسوك ، تصرف
وامتعانك محصولی اولان بوعائله اشیاسنك مجروح
غازیلرمزلهیولی اوسقته بویله متواضعانه سرپیلیشلرندهکی
شعریته حیران قالیوردق .

بزه یوله حرارتلی برآن یاشاتدیقلری ایچین
بوخانملره وکندیلرینه بوخصوصده دلالت ایدن
بارطین هلال احمر قادینلر شعبه‌سی رئیسه‌سی خانم
افندی یه کرك هلال احمر آنقره مرخصلغی وکرك
کندی نامنه بیان تشکر ایدرز .

قادینلرمز نصل چالیشیور

آناطولیده نقلیه قوللرینك فعالیتی
تنظیم ایچون هر نقطه‌ده تمامملرك ریاستی
آلتنده قومیسیونلر تشکیل ایدلمشدر .
بو قومیسیونلر ، کوکللی قادینلردن وسن
عسکری یه کلمش کنجلردن مرکب
نقلیه قوللری وجوده کتیرمکده‌در .
صوك ایستاتستیقلره نظراً بوخدمتلرده
یکرمی بیکی قادین اولمق اوزره اوتوز
بش بیك کشی چالیشمقده‌در . نقلیات
تشکیلاتی شویله تنظیم ایدلمشدر :
نقلیه قوللری اخراج اولونان اشیایی
سواحلدن آلهرق صیرتلرنده مهماتك
طوپلاندیغی برمرکزه نقل ایتمکده‌در .
مائزمه بوراداکی آرابه‌لره ارکاب اولونمقده‌در .
بر قادینك طاشیدیغی وسطی ثقلت ۱۵
کیلومتره مسافه ایچون ۴۰ - ۶۰ کیلو
آراسنده‌در . نقلیه‌ده چالیشان قادینلره
اجرت ویرلمه‌مکده ، فقط اعاشه والباسلری
جهت عسکریه عائد بولونمقده‌در .

« ژورنال دوریان »

Belge 18: Bartın ve Amasra hanımlarının çeyiz sandıklarından çıkardıkları eşyaları Hilâl-i Ahmer'e bağışlaması. *Hâkimiyet-i Milliye,* 10.09.1921, S.288, s.2.

Belge 19: Kadınlarımız Nasıl Çalışıyor. *Akşam,* 16.06.1922, S.1341, s.1

Kadın mitinginin 101'lik tanığı

KASTAMONU'da 75 yıl önce yapılan Kadın Mitingi'ne katılan 101 yaşındaki **Necibe İşitir,** Kurtuluş Savaşı'nda cepheye kağnıyla cephane taşıdığını anlatırken, **"Şu halimle de yine o gün yaptığım işleri yapmaya hazırım"** dedi. Gençlerin, ülkeye sahip çıkmalarını isteyen **Necibe İşitir,** oturduğu Devrekani İlçesi'nden dün Kastamonu'ya gelerek Kadın Mitingi yıldönümü törenlerine katıldı.

Abdülkadir AKIN

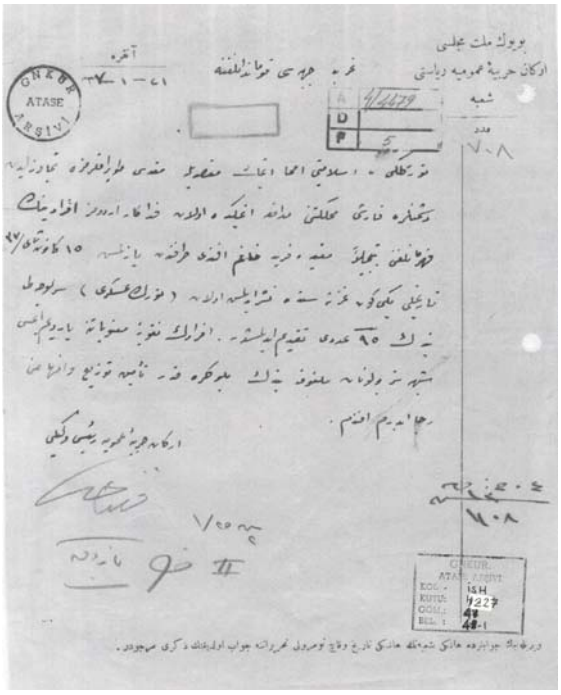
Belge 20: Kurtuluş Savaşı'nda kağnıyla cephane taşıyan Necibe Nine. *Hürriyet,* 11.12.1994.

آناطولیده برده قویل خطنك رسم كشادی

بیچر - آزادی خطنده كولو قادینلرمز چالیشدیلر ..

Belge 21: Demir yolu yapımında çalışan kadınlarımız. *Akşam,* 22.08.1922, S.1405, s.1.

Belge 22: Müfide Ferid Hanımefendi'nin 15 Ocak 1337/1921 tarihli Yenigün gazetesinde de neşredilen "Türk Askeri" başlıklı bir yazı yazdığına dair belge. ATASE Arşivi, İSH. Koleksiyonu, 21.01.1337/1921, Kutu Nu:1227, Gömlek Nu:41, Belge Nu:41-1.

آیدین قوای ملیه‌سی مجاهده‌لری

(آیدین) قوای ملیه‌سی اتصالی ایدرك شجاعت وقهرمانانه أعمالله مباهات ایدن مجاهدلر

۱ — مجاهده امیره عایشه علیه ۲ — مجاهده عایشه نام دیگرله محمدچاوش ۳ — مجاهده شریفه‌علی کبری

ازمیر قوای‌ملیه‌سی‌نڭ ترقیه کوندردیکمز اخبار مخصوصمز عارف اوروج یڭك بازار کونکی نسخه‌سنده مندرج مکتوبنده اوزون اوزادیه موضوع بحث ایتدیکی مجاهده‌لرڭ وسملرنی یو کون درج ایدیبورز. یو اوچ ترك و مسلمان قادینی، آیدینده اسلامله‌رك معروض قالدیغی مظالم‌ی قلم‌شوسنده، پرده‌لری، جالطه‌ری، ناموسلرنی محافظه ایچون ارککلر کبی سلاحه صاریلمارق و أعدالره قبلی صفده قهرمانانه و فدا کارانق کوستره‌مکده، اونلرله صباحت ایتمشلردر . (امیره عایشه علیه) ، (عایشه) ، (شریفه علی کبری) اسملری، ازمیرده وطنلرنی مدافعه ایچون میدان حماسته آتیلان قهرمانلرله برابر کمال تقدیر ومنتله تاریخه تحریر کچه‌جکدر .

قادینی ارککی طرفندن بوقدر جانسپارانه بر صورتده مدافعه ایدیلن سوکیلی آیدین ولا یڭرك ممتروفیاش طوبراقلرینی ، اوراده هیچ بر حقی اولمایانلر، فصل و برمکدراضی اولایبیلیرز؟. امید ایدیورزکه اوروپا وآمریکاده یوبله بر حقسزلق قبول ایتمیه‌جکدر .

قهرمان بر مجاهده‌مز : فاطمه خانم

بر فداکار و لیده ، تورك قادینك بالکز قهرمانلر چشدیرمکله قالمادیغنی وایجاب ایدرسه بردیشی أولسه‌لرك کبی الدت بودرجه‌ی مدافعه ایدیمیله چکنی‌ده اثبات ایلمشدر

طرفرلق عایدیمزدن (ازمیت) سیاهتده آیدینی دسلارکن

سوك کونلرده آنقره (مظالم واونلرك علاً استانبول مطبوعاتی بر قهرمان تورك محاصره‌سنی مشتمل بحث ایدیورلر . بر مجاهده ازمیرده‌ملی قادینه سحر خاتمدر . الیوم آنقره‌ده بولونمقده اولان قادینه سحر خانم متعدد عایله‌لره اشتراك ایتمش ، پارالارینی ، بالمقاسه (ازمیت) ده ایکن جمعیتلرینه ارککلرك دها پیروك خدمتلر ایفا ایتمش دوشمن قارشوسنده ارککلرك دها جسارتله بر دیکی آرسلان کبی چارپیشدقلرینی ، قادینه سحر خانم ازمیت) ده ایکن قهرمان تورك مجاهده‌سی فاطمه خانم ایله اوغلی وقارداشی ازمیتده اوولایه بر سیاحت اجرا ایتمش اولان بر محرریمز ونوطوغرافیك عایدیمزله کوردیکلری احتیاطاتی ایله نوطوغرافیمزك وساطتیله آتیدیکی دسلارکن قادینلرك که قهرمانی طائیدم . برمحارب وهمکر قادین ، کوردیکم زمان قرق یاشلرنده‌ی‌دی ، فقط یاشی یله وقاحتی یوزنده کوروله‌مکدن صاقلق اوزکه‌دی . حالاکه‌بر دوه‌دها چوق دشمن باشی یه‌چکدر ، اوغلی یوسف آغا اسمنده بر یکیدنی اولادی (قاطمه سحر) ، اوطاسی یکیاشی درویش بك وقت ایدیله ، متارکه‌دن صوکرا اودیه‌ده (یاپیق ایدیله) دل مملکت کیمیلن ، فشنکلرینی بله دولامش ، چیزمه‌لرنی چیقه‌رمش کیدیمی دمادزی اوموزلرینه آصمارق ، آتلش وقت جبهه‌لرنده قهرمانلق کراماته حقیقتده‌ر اولوق معجزه‌ی هزی ، یوندل صوکرا ، قهرمانلق ماوزدیدن اوچ اسیر ایتمش .

قره‌قاچه ، بر چوق محاربه‌لر اشتراك ایدن طاقمدن بقاك کندی تعبیکی ایدیور . مجاهده‌ی ملیه‌نك جاهده‌سنه خاتمه تورمك قیلاوزی استعمال جهادی اشتراك ایلك ایسته‌ین صاف انسانلری ترده‌ده کوردیمه طوپلامش ، اونلره بوجاهده‌نك طوغری ، برقادینك دینی اشتراك ایتی اولدیغی فعلاً اثبات ایلمش میدانده یوقون محاربه‌لرده الدقلری کارلره برصورتده دوکوشمك سوق ایلمشدر .

(ازمیر) جبهه‌سنده (۲۹) آی قالدیغی ، دشمنك (برك ودردنجی) فرقه‌لرینی تمرکز ایتدیرمکده اولدیغی ، ۷ ایلولده (ازمیر) ده یردشمن تمرکز قارشی قهرمانلرله یرلشمه حرب ایتدی ، کوکسنك صاغ طرفه صاپلانان رسمی یوجاهده‌نك سپه‌سی قاپیلدقه پیرادی ، فقط قهرمان قاطمه ، کوکسنك صاغ‌یه دشمن اوزرینه یوردی . فره قاطمه‌نك یونول وجودی دشمن قورشونلرینك و ضرباتی‌ایله مکتوبیك ظاهرمیله دولودر . هیچ برسی صانه‌ك تولوی یو جسور مجاهده‌نك وجودینه کتیره‌مه‌دی . اوچ (اتقام) طاورینه توکلم کیدن اوغلی ، یوروك یرشاك واریدیر وهی طاورینه کوکلم اولان قادینی ، یه‌یوروك یرشاك قدریلسلدن قلمدر فره‌قاطه شدیدی ازمیت فرانکه قوماندانیدر . آنقره کابینه اوقاتی ، وقهرمان قادینه ، آنکی برسلام تنظیم ایچون بزه شورا بلدیه یر فرصت ویریور . یوقسه ، بو اوچ جسور متقاربنی اکلاتق ، تأکارلدن یله قهرمانلر پارلاتان برملی تجلی وتحمید ایتك ممکن دکلدر . چونکه یر ملتك منجزاتی او قدر عادی وهم دینك فنی ملویی اولدر ایریلنلر رمعجزه‌در !

خ ۴۰

تورك قادینك فدا کارلغی

(اورتالدوروان) آتاطولیده قطعات عسکریه ایله متعامل اولانلرك یکی بر ایستاتیستیکی نظراً (۲۰) یك قادین اولمق اوزره (۳۵) یك کیمسه یالم اولدیغی بلدرمکی شوسطورلری ویریبور :

« اورطه قاطاغی ، صاحه اخراج ایدیلن جهاتی ، تجمیع کاهه قدر میدانلرده طاشیشدیرمکده‌در . جهات اورادن آرابه‌لره یوکلنیلمکده‌در . یوقاریدن طاشیشدیرمق یوك ، ۱۵ کیلو مترو مسافه داشلده ، ۴۰ ایله ۶۰ کیلو آرسنده متحرکدر . یوقاری یوقاری یوقدر . أهالی والیاسیری حکومتجه تأمین ایدیلمکده‌در . »

قهرمان فاطمه

اوچ کچن ایلی ازمیتده کوردم . نه اولورسه اولسون ، یوقه‌رملاره ، اوسمانلی کافی دشمکله صاریلی ، یلدمه اوزون قاسی‌رطاپاجه‌یه . داخل بریکیت فاطمه بر آتاقوغی قادین ، اوچ دنه کوردوکم ، النده اولا درین بر حیرت حی

قره‌طرفلی اهیره‌لر (ازمیت) عایدیمزدن تورك قادینلرله شال ورن ارضروملی فاطمه خانم

کیبر ، صوکرا بویجه ، اوداق‌اوداق یرلره‌مان قادینه‌سنده‌وبولالرمرمه وتطم‌سلریله قادینیوز و انسان ، نه یوروك بر ملك اولادی اولدیغی اوقت ، غرور و اعتمادله ، دوریور . بکا مرکك غروری دوروزان وجاهده قادین ، فاطمه استمله بر ارضروم ازیدم ، برقاچمك روحندن برکون تأمل مرکك داستانه‌سنه‌یانی تهلکه طالعیاطی . کیم اولمز ؟ مالیوکه ، (قره‌قاطه) ك اسمی ازمیت داخلنده ، اوردوده و جبهه‌لرده سولدکلرك ایله یوروك شایله سویله‌نیکی ایشیدیورسکز . (ازمیت) ك جاده‌سنده راست کلیه‌سکز ، یوقه یوبل ، کیکلی و کپنکلی یاپیلی ، یاشندن اوتوسنك صاچ‌یاری اوموزلرینه صاچلی ازمیرده ازمیرلی لیزینك تأمل کرموش صاچی‌ه‌بیچیمی صاچلدیغی ویوروه‌شدیکی کم یاچه ، قاصقك تأمل ، بی اطرافنده دون یوزون شاشلی مکاچلردن دها مغرور اولدیغی کوره‌جکسکز . کسکین قاشلری آلتنده پاقر پاقیشلری واوك ، پلقات قهرمانلی پرپاچه‌لرك اوکنده کوچولور . بزده اکر طباقی ممالک شرقیه‌سنه ناطریکری صوردوره‌سه ، سسسنده اولمز . شرمت وضفت یوزوسکوکه قهرمان فاطمه بزده یکیدن صوکره قاوغه‌لرلی برآز تأمل یاپیق کلمز . اکر حیاتمدن وقتاق عایدیمزلرینك یاندن بحث آچه‌یکزمه ، قهرمان فاطمه ، اوچك کوتومسز ، کوزلری کوزلریکزدن صرمرقوب اوزاغه باقار ، فقط وجاقلی چمنه وکوزلرك یوشان کوتریلنك یاندن فراز ایلك ایتمه‌یه‌جکسکز . اوردمز طرفی پرتوضیح واوردمز اودم آلیرندن اوریکسکز «دوداولو» آتا واز اول آتا » دیه سسکز تترمز .

بن ایشته بوله شاقی بر ارضروم آتمسی

Belge 23: 1. Mücahide Emire Ayşe Aliye, 2. Mücahide Ayşe namı diğer Mehmet Çavuş, 3. Mücahide Şerife Ali Kübra. *Tasvir-i Efkâr,* 02.12.1919, S.2919, s.1.

Belge 24: Erzurumlu Fatma Seher Hanım.
Tevhid-i Efkâr, 17.06.1922, S.367-3395, s.1.

ملی اردوده کی قادین قهرمانلر

اوغلی ایله برلکده حرب ایدن ایزمیت قراركاه قوماندانی ارضرومللی فاطمه سحر خانمك سرگذشتلری واشتراك ایتدیکی محاربهلر

ملی اردومزده قادین قهرمانلردن فرصت دوشدیکجه بحث ایتمشدك. بوکوزده صوك محاربهلرده بیوك یارادلمی کورولمش اولان ارضرومللی فاطمه سحر خانم حقنده آلمقده اولدیغمز (یکی کون) رفیقمزك ویردیکی معلوماتی اقتباس ایدیوروز. (یکی کون) دیورکه:

« صوك کونلرده آلمقده اولدیغمز، یلدیز قشلاسی آلدیغمز قادینجیلی آیلدیغمز چیزمه، زیله بر آز جیلیز، قیصه جه بویلو وحرب آدامی کورمشکزدر. یوزی، آشاغی یوقاری بوتون آلمقده طانیور، بیله بیشره آکلاتیورلر: فاطمه سحر خانم.. ایزمیتده قاطع قوماندان. بزه آناطولی خاطی جدالنده، کندیسنی شرفلی حصهلر آیران یوتورك آنا سیله کورمش شدك. فاطمه خانم ارضرومللی یوتورك بایلك فیزیدی.. هنوز دیلنده سوز سویلهرکن، ارضرومك هوای آسیور. ماجرالرینی، آنرینی یاچوق قیصقانمان، یاخودده آلمقده براقدقلرینه پرداخا کوزلری دولدورمه پرمنتکار کبی کزلهمك ایسته یور.

ایزمیت قراركاه قوماندانی فاطمه سحر خانم قرق بش یاشنده در، ارضرومللی یوسف آغانك کریمه سی ویکباشی مرحوم اردنیش یکك زوجه سیدر. فاطمه خانم نه زماندن بری فعالیتده بولوندیغی صوردق. کندیسنه خاص شیوه ایله جواب ویردی:

— اقدم، حرب عمومیده زوجم ایله برابر چالیشدم. ادرنه ده یاپیق فیشله ده بولونم. متارکه دن صوکره زوجمك وفاتی اوزرینه ارضرومه دونمشدم. آطه جه مسی جیلدی اورایه فوشدم. اوردان دینار، آیدون قره حصار، نازلی، ساراى کوی و تیره ده بر عسکر کبی چالیشدم. صوکره قونیه ایله یکسم. ایزنیق جبهسنده چالیشدم.

یارالانوب یارالانمادیغی صوردق، کولدی. هیچ بر شی سویله مك ایسته مدی، اوراق تثبیت سنی اوزاندی، یوزی، کوچوك بر چوق طانیدقلرینه اوغلیله برلکده حرب ایدن قهرمانلردن بحث ایتمشدك. بوکوزده صوك محاربهلرده یوزی یارادلمی کورولمش اولان ارضرومللی فاطمه سحر خانم حقنده آلمقده اولدیغمز (یکی کون) رفیقمزك ویردیکی معلوماتی اقتباس ایدیوروز. (یکی کون) دیورکه:

« صوك کونلرده آلمقده اولدیغمز، یلدیز قشلاسی آلدیغمز قادینجیلی آیلدیغمز چیزمه، زیله بر آز جیلیز، قیصه جه بویلو وحرب آدامی کورمشکزدر. یوزی، آشاغی یوقاری بوتون آلمقده طانیور، بیله بیشره آکلاتیورلر: فاطمه سحر خانم.. ایزمیتده قاطع قوماندان. بزه آناطولی خاطی جدالنده، کندیسنی شرفلی حصهلر آیران یوتورك آنا سیله کورمش شدك. فاطمه خانم ارضرومللی یوتورك بایلك فیزیدی.. هنوز دیلنده سوز سویلهرکن، ارضرومك هوای آسیور. ماجرالرینی، آنرینی یاچوق قیصقانمان، یاخودده آلمقده براقدقلرینه پرداخا کوزلری دولدورمه پرمنتکار کبی کزلهمك ایسته یور.

ایزمیت قراركاه قوماندانی فاطمه سحر خانم قرق بش یاشنده در، ارضرومللی یوسف آغانك کریمه سی ویکباشی مرحوم اردنیش یکك زوجه سیدر. فاطمه خانم نه زماندن بری فعالیتده بولوندیغی صوردق. کندیسنه خاص شیوه ایله جواب ویردی:

— اقدم، حرب عمومیده زوجم ایله برابر چالیشدم. ادرنه ده یاپیق فیشله ده بولونم. متارکه دن صوکره زوجمك وفاتی اوزرینه ارضرومه دونمشدم. آطه جه مسی جیلدی اورایه فوشدم. اوردان دینار، آیدون قره حصار، نازلی، ساراى کوی و تیره ده بر عسکر کبی چالیشدم. صوکره قونیه ایله یکسم. ایزنیق جبهسنده چالیشدم.

یارالانوب یارالانمادیغی صوردق، کولدی. هیچ بر شی سویله مك ایسته مدی، اوراق تثبیت سنی اوزاندی، یوزی، کوچوك بر چوق

ارضرومللی فاطمه سحر خانم واوغلی

دیدیکمز زمان کولدی:

— قاچ دانه !.. ایسته یلیم .. افی اولدی. هپی بکر. یالکز کوکسنده برشراپنل پارچهسی واره براز اضطراب ویریور. اندهلنده قوالرنده یومیا، سوتکو یارالرینك برازی هنوز غیب اولامشدر. یارالرلرینی اشارت ایدهرك صوردق:

— یوتله ؟

— یوتله، سایلیور؟ کسی طوتیمی کیدر؟

— مجروح اولدیغمز زمان نوعده وقت کچیردیکز ؟

— یارالانجه، یارالی صاردیردم .. ایش یاپمق ایسته دم. ایزنیقه ۳۸۰ نفر کوکلو کتیردم. یوتلری انتظام طابوریه تسلیم ایتدم. اوغلومده قاردشمده یوتلرك ایچنده ایدی. یوتدن اول بر دفعه دها یه ایزمیته کیتدم. ۱۸۰ نفر طوپلادم کتیردم. برمدت مفرزه قوماندانلتنده بولوندم. صاغ قولدن ووردلم. ایزمیت هلال احمرخانه سنده تداوی ایدلدم .. الشاقه یاپتده یه کیدهجکم. »

یوتلری سویلدکدن صوکره صوصدی. بیلیوردی که اوتك داهما نه قدر ماجر الری واردی.

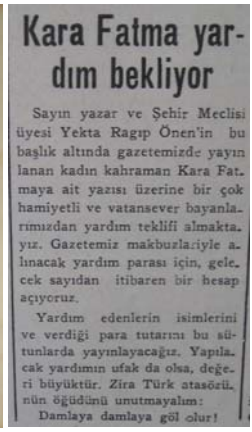
مجاهده قره فاطمه جاوسه

Belge 26: Mücahide Kara Fatma Çavuş. *Akşam,* 10.06.1922, S.1335, s.1.

Belge 25: Erzurumlu Fatma Seher Hanım ve oğlu.
Vakit, 15.06.1922, S.1620, s.1.

KARA FATMA
Rus MANASTIRINDA

Kara Fatma yardım bekliyor

Sayın yazar ve Şehir Meclisi üyesi Yekta Ragıp Önen'in bu başlık altında gazetemizde yayınlanan kadın kahraman Kara Fatmaya ait yazısı üzerine bir çok hamiyetli ve vatansever bayanlarımızdan yardım teklifi almaktayız. Gazetemiz makbuzlariyle alınacak yardım parası için, gelecek sayıdan itibaren bir hesap açıyoruz.

Yardım edenlerin isimlerini ve verdiği para tutarını bu sütunlarda yayınlayacağız. Yapılacak yardımın ufak da olsa, değeri büyüktür. Zira Türk atasözünün öğüdünü unutmayalım:

Damlaya damlaya göl olur!

Belge 27: Kara Fatma Rus Manastırında. (Röportaj-Mekki Sait Bey)
Yedigün, 09.08.1933, S.22, s.10-12.

Belge 29: Kara Fatma Yardım Bekliyor. *Kadın Gazetesi,* 10.04.1950, Y.4, S.163, s.1.

Kara Fatma yardım bekliyor!

Yazan: Yekta Ragıp Önen

Türk anaları, bu memlekete sayısız kahramanlar yetiştirdi ise, vatan tehlikeye düştüğü zaman da silâha sarılıp hudut boylarına koşmuşlardır. Bunun en yakın misalini İstiklâl savaşında görüyoruz. Kağnı ile cepheye silâh ve cephane taşıyan, cephe gerilerinde hasta ve yaralılara bakan Türk kadınları ne kadar çoktur. Bu meçhul kahramanları tarih altın harflerle yazacaktır. Hayata gözlerini kapayan bu vatanperver kadınları, rahmetle anarken, hâlâ yaşayan ve sayıları pek az kalmış bulunan kahraman kadınları da hatırlamayı bir vazife biliyoruz.

Kara Fatma!.. Bu ismi kim tanımaz, kim bilmez!

Yirmi beş sene evvel, Anado-

Kara Fatma

(Devamı 3 üncü sayfada)

Kara Fatma yardım bekliyor

(Baştarafı 1 inci sayfada)

luda, belinde kaması, harbe gi-den erkeklerin önünde, sert adımlarla yürürken gördüğüm bu kadın senelerdir geçim sıkıntısı ve ıztırap çekiyor. Hele son günlerdeki durumu cidden pek acıklı!.. Üzerindeki her eşya şunun bunun ianesi.. Yalnız, İstiklâl madalyası kendisinin!.. Ve bununla öğünüyor.

Şehir Meclisinin son toplantılarından birinde, bu şehir sakinin olması itibarile kendisine ayda ufak bir yardım yapılmasını teklif ettim. Meclis arkadaşlarım her [illegible] lira [illegible] yardımı kabul ettiler. Ancak, bu para Kara Fatma gibi, artık ömrünün son günleri yaklaşmış bulunan, tam istirahata muhtaç yaşlı bir kadını elbette ki tatmin edemez. Ben, çalıştığım gazetede, hamiyetli vatandaşları, Kara Fatmaya yardıma çağırdım. Onlardan da bir ses çıkmadı. Şimdi, müreffeh Türk kadınlarından, Kara Fatmaya yardım ellerini uzatacak olanları arıyorum. Türk vatanının istiklâle kavuşmasında hissesi bulunan Kara Fatmaya, yardım ediniz!

Yekta Ragıp ÖNEN

Türk kadın yazar ve şairleri

Türk - Amerikan Kadınları Kültür Derneğinin 23 Mart Perşembe günü Milli Kitaplık küçük toplantı salonundaki Edebiyat kolu toplantısında yazı arkadaşımız Melek Erbilen, "Türk edebiyatında tanınmış kadın yazar ve şairleri" konulu etüdünü okumuş ve ilgi ile dinlenmiştir.

Burada başyazarımız bazı şiirlerini de bizzat okumuştur. Bu etüdün İngilizce metnini aynen İngilizce sahifemizde yayınlıyoruz.

Belge 28: Kara Fatma Yardım Bekliyor. *Kadın Gazetesi,* 27.03.1950, Y.4, S.161, s.1, 3.

Kahraman Kara Fatma ve biz...

Yazan: CEMAL OĞUZ

Bir milletin tarihine mal olan kahramanları süründürmenin, onlara ıstırap çektirme... nin vebâli çok büyüktür. Artık şu kapanasıca gözlerimizi, yalnız kör nefsimize ve yalnız sefil menfaatlerimize değil, biraz da etrafımıza çevirelim. Ancak bu suretledir ki kaybolan diğergâmlık ruhumuz meydana çıkacak ve tam bir gönül rahatlığı içinde vazifelerimizi yapmış sayılacağız. (Kahraman Kara Fatma)nın bu günkü sefil ve jeşiran durumu karşısında, millî vicdanın sesi bize, bunu emretmektedir!..

Irkımızın yetiştirdiği sayısız erkek kahramanların yanında, tarihte iz ve nam bırakmış, birçok kadın kahramanlarımız da vardır: Tomris, Ayyaruk, ilâh... gibi..

(Devamı 7 nci sayfada)

Kara Fatma'ya yardım edenler listesi

	Lira	Kr.
Sema Türkkan	10	00
İffet Halim Oruz	10	00
Hasene Ilgaz	10	00
Zübeyde Mengüç	10	00
Şükufe Nihal	10	00
Bedia Küçükkaseçi	5	00
Zennup Bilen	5	00
Zehra Taşdal	5	00
Halide Nusret Zorlutuna	5	00
Melek Erbilen	5	00
İffet İnan	5	00
İsmet Kür	5	00

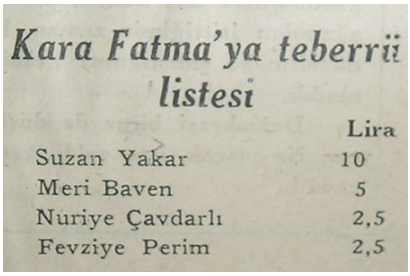
Belge 30: Kara Fatma Yardım Bekliyor. *Kadın Gazetesi,* 17.04.1950, Y.4, S.164, s.1.

Kara Fatma'ya teberrü listesi

	Lira
Nazife Bayur	10
Feylan Elbi	5
İhsan Sargın	1
Nebahat Tunay	1
Selah Narin	1
Zübeyde Kutlan	1
Hakkı Yeten	1
Serma Seyhan	1

Belge 31: Kara Fatma Yardım Bekliyor. *Kadın Gazetesi,* 08.05.1950, Y.4, S.167, s.1.

Kara Fatma'ya teberrü listesi

	Lira
Suzan Yakar	10
Meri Baven	5
Nuriye Çavdarlı	2,5
Fevziye Perim	2,5

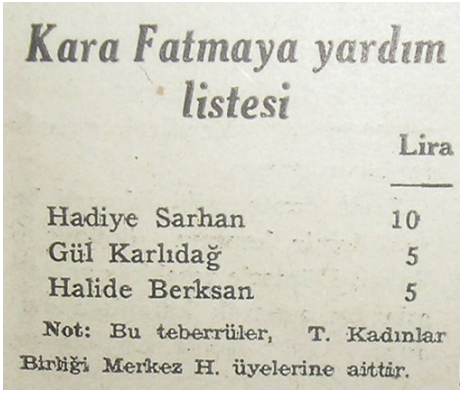
Belge 32: Kara Fatma Yardım Bekliyor. *Kadın Gazetesi,* 15.05.1950, Y.4, S.168, s.1.

Kara Fatma'ya teberrü listesi

	Lira
Dr. Mediha Eldem	10
Mevhibe Celâlettin	5

Belge 33: Kara Fatma Yardım Bekliyor. *Kadın Gazetesi,* 29.05.1950, Y.4, S.170, s.1.

Kara Fatmaya yardım listesi

	Lira
Hadiye Sarhan	10
Gül Karlıdağ	5
Halide Berksan	5

Not: Bu teberrüler, T. Kadınlar Birliği Merkez H. üyelerine aittir.

Belge 34: Kara Fatma Yardım Bekliyor. *Kadın Gazetesi,* 03.07.1950, Y.4, S.175, s.1.

Kara Fatma öldü :

İstiklâl Harbinin tanınmış kadın simalarından ve Kara Fatma namile meşhur Fatma Sayeekan (yukarıda) dün sabah Darülâceze'de vefat etmiştir. İstiklâl Harbindeki sayısız kahramanlıklariyle kendisine şöhret yapan ve "Millî kahramana... olan Kara Fatma'nın cenazesi Darülâceze'den evine getirilmiş olup bugün 6'da Şemsipaşa Camiinde kılınacak öğle namazını müteakip Karacaahmet Mezarlığına defnedilecektir. Kendisine lâzım geldiği kadar yardım yapılamadığı için son senelerde sefalete düşen Kara Fatma geçirdiği bir hastalıktan sonra bir lütuf olarak ancak Darülâceze'ye yerleştirilmiş ve orada birkaç aylık tedavisinden sonra 87 yaşında hayata gözlerini yummuştur. Allah rahmet eylesin.

(Foto: Hürriyet - A.B.)

Belge 35: Kara Fatma Öldü. Hürriyet, 03.07.1955, Y.8, S.2590, s.1.

Belge 36: Millî Mücadele'ye iştirak eden kahraman Ayşe Hanım. *Cumhuriyet,* 30, 06, 1925, s.1.

آناطولی مکتوبلری :

عایشه چاووشله ملاقات

یونانلیلرك ازمیره گیرمسی متعاقب کوی کوی طولاشمرق کوکلی طوپلایان وقعه ایله دمیرجیده دشمنه مهم ضربهلر ایندیرن قهرمان قادینك مناقبی

آنقره سوقاقلرنده هرقیافته نادره تصادف اولونیور. آناطولی حقنك جذبه جذبه النجاتی آنقره قدر یوکسك روحدهکی هیچ بر پرده کوره میسکز .. انقلاب مودانه تابع اولیانلر اولمك مهم بریکونه باغ اولیور. قادین ، ازکك ، فیلیق فیاقتری یکدیکریه یکزه یکزه مدن خلق آرمستده اك زیاده نظر دقتی جلب ایدن برشی وارسه اودده توالتلری ، فسلهاعتیادی آزاده یرسالمه لکدر. البته تکثیفلشدن زیاده قاشنك صاقلاملغی آرامه باشلایان حلق اکر بو اقتصادی نقطهٔ نظری دائمی صورتده باشدا ایلتمکه موفق اولورسه انقلاب میانسك اك حاذق واك بارز بر صفحهسی تقویه اینش عد ایدیلمکه شایان اولور .

عایشه چاووشله رفقاسنه شریف دوشن اوغلی

آنقره سوقاقلرنده پاپیلقلرنی چاپوللرنه رفعاً یاپمش هوالرده هرطرف قالابالغلشیور. هرکس ملت یاپمسه قدر بر کرپینی یاپمق هوسندن کندیسی آلامیاز . اینه بوله بر کرپینی آناسنه ایدیکه ، آیاقده چیزمه . النده فاسیلی باغی اورتولی وازکك قیافتی برقادین سوقاقه یاقیردن کچشدی.. دیدم اولان ذات « عایشه چاووش ! » دیدی .. عایشه چاووشی ! قوای ملیه ایله برابر چارپیشان قادین بوی ؟

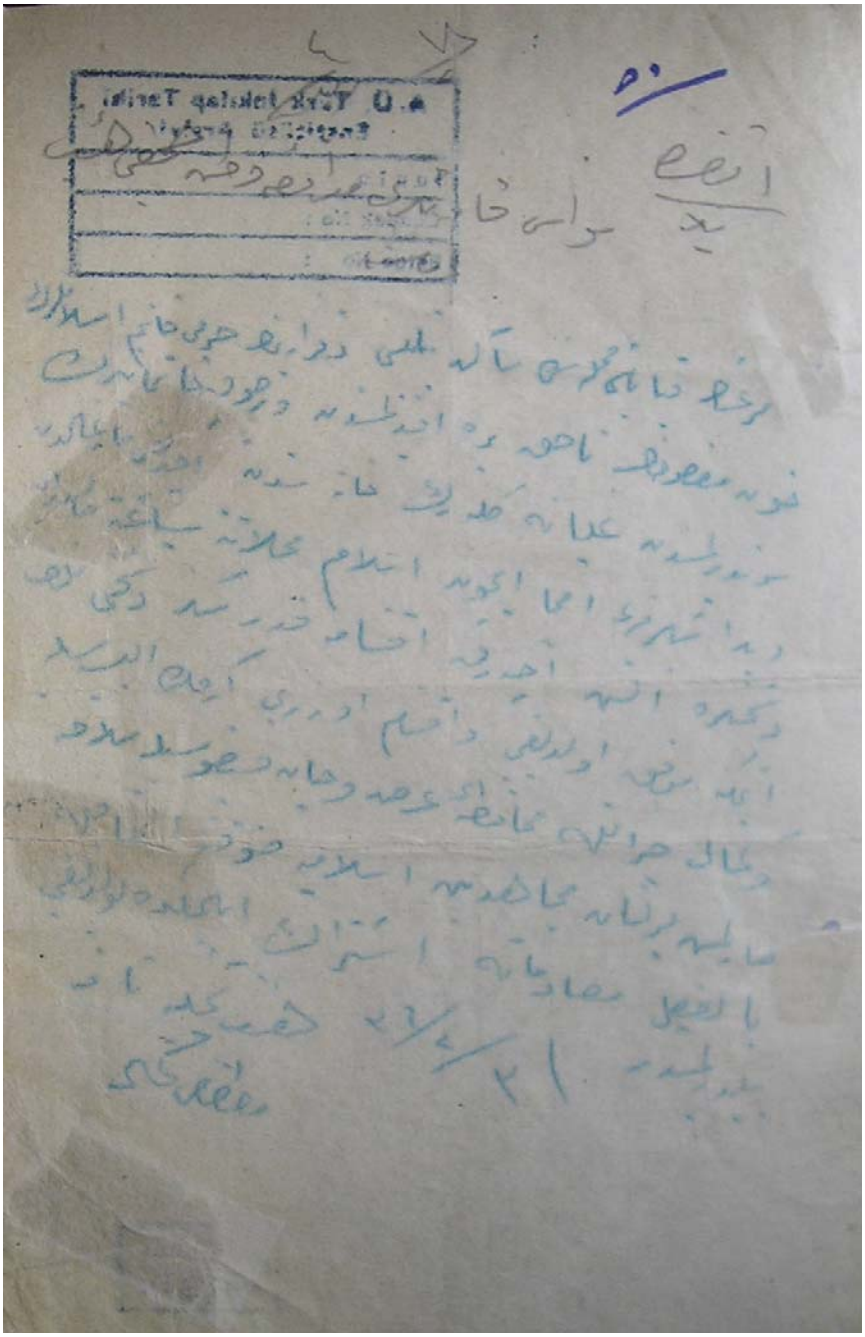
دیدم باشی صالاجاق درجهلی عایشه چاووشك مناقبی سکاچیه باشلامشدی . فقط بن بونون او مناقب قهرمانانهی عایشه چاووشك کندیسندن اسلندیکیمك ایسته یوردم . آرقداشمدن بری دیقتلی مساعده آمیزی جان قوشدم . یاقدن کچن بوکوزل قرسق قاپیرمانی ایچون آدیطری میقلاشدیرمدی چاووش خانه بنیشدم . کندیلی عایشه یم زمان درجال مقصدی آکلادی :

— یکی اولادم ، پکرن جمعدی . نمازدن صوکرا مرکز قهوهسنه کل کوروشدم ! دیدی. اوتلی کوتی ، عایشه چاووش ایکی طرف سلام ورمدن قهوه یه کیرمشدی . بی کورود کورمز طانیدی ، سلام ورمدن باشه کلدی ، اوطوردی. سایشین بکلتی ، تانار جرعه دقیقی باشلرنده کدین اولونیوردی . روزکی اولان عایشه چاووش باشان حربی مناقب قصه یه کلدی امکان ایدلدی درجه ازکك وری قیز باش اولادلره مالك اولمق اوزره بویل ، ضیقالیله ، قادینلری ، سیاره وقهوه لرینی ایچدکدن صوکرا « کی ، نصدر کمشده سلامه صاردیغی وهانکی صلوه چارپیشدیغی سوردیریلمان کوتوسه یه درك دیدی که :

باش محرریمز

برمدتدن بری آناطولیده دولاشان باش محرریز احمد امین بك دون صباح اوردو مزیاسنه (قاسه دولیو) واپورله ومرسین طریقیله استانبوله عودت ایتمشدر . امین بك جبهه دکی مشاهده وملاحظاتی وآتیه زیارته عائد دعا اولدیغی نظر ایدلدیکی وارزوسنه کوره طرفمدن جبهه دن آنقره طریقیله کوندریلدیکی ایچون هنوز الزه وارماشدر. هیئی وصول میسیله نظر اشکده دوام ایدهجکز . باش محرریز آناطولی سیاحتك رادیقی عموی انطباعلره دائر آیریجه بر مقاله یازدیغی حاضر لامشدر که یومقاله لری ده بوکوندن اعتباراً نشره باشلایاجقدر .

Belge 37: Ayşe Çavuş ve şehit düşen oğlu.
Vakit, 05.02.1922, S.1492, s.1.

Belge 38: Mustafa Kemal'in, Maraş'ta oturan Bitlis defterdarının hanımının yaptıklarına dair bilgi veren yazısı. TİTE Arşivi, 03.02.1336/1920, Kutu Nu:27, Gömlek Nu:174, Belge Nu:174-1.

Kurtuluş Savaşı'nın 12 yaşındaki kahramanı şimdi 75 yaşında

Hani Nezahat Onbaşı'nın madalyası?...

Zeliha MİDİLLİ

BİR kadının asker ya da polis olmasının bile bazı çevrelerde garip karşılandığı günümüzde,10yaşlarındaki bir küçük kızın asker olmasını, üstelik de savaşmasını düşünebilir misiniz? Herkese bir film ya da roman kahramanını düşündürebilir böyle biri. Oysa ne film,ne roman,ne de masal kahramanı. Gerçek bir kahraman ve dipdiri karşımızda oturuyor.

Şu anda 75 yaşında olan bu kadın, Kurtuluş Savaşı sırasında 4 yıl askerlik yapmış, düşmanla yüz yüze savaşmış ve yüzlerce düşman askeri öldürmüş bir asker. 8-12 yaşlarındaymış o zamanlar. O yaşlardaki pekçok kızın okula gittiği, annesinin dizinin dibinden ayrılmadığı; bazılarının bebekleriyle oynadığı ve hepsini buluğ çağının anlaşılmaz sorunlarıyla karşı karşıya olduğu dönemlerde, o savaşıyormuş. Evet, akıl alır gibi değil, ama gerçek işte. O zamanlar onbaşı rütbesiyle onurlandırılan (ama sonra tamamen unutulan) bu kadın kahraman, Nezahat Baysel, yıl-

FİLİNTASIYLA
Savaşa katıldığından bir yıl sonra askerlerin elbiselerini bozup Nezahat Onbaşı'ya bir elbise yapmışlar. İlk silahını ise yine bir yıl sonra Çerkes Ethem hediye etmiş. O da ufak bir Yunan filintası imiş.

Kurtuluş Savaşı'nın 12 yaşındaki minik kahramanı, şimdi torun sahibi bir büyükanne...

8-12 yaşları arasında düşmanla yüz yüze çarpışan Nezahat Baysel'e vadedilen rütbe de, çeyiz de unutulmuş... Hepsi bir yana ama, en acı olanı hâlâ madalyasına kavuşamaması... İşte, ELELE olarak Nezahat Onbaşı'ya sahip çıkılmasını, ödüllendirilmesini öneriyoruz... Geç kalınmış olsa bile...

Belge 39: Zeliha Midilli'nin Elele'de yayımlanan röportajı.

"Kahraman kız" ödülünü yeni aldı

Karaduman verdi *Nezahat Baysel, Tam 65 yıl bugünü bekledi. Kurtuluş Savaşı yıllarında 13 yaşındayken büyük yararlıklar gösteren,* ***"Kahraman kız"*** *için Meclis, 1921'de ödül verilmesini kararlaştırmış. O günlerde* **Baysel'e, "Türk Jandarkı"** *unvanı verilmesi de önerilmiş. Şükran belgesini TBMM Başkanı* **Necmettin Karaduman**'*dan alırken,* **Nezahat Baysel**'*in gözlerinde damlacıklar oluştu.*

65 yıl geciken 'şükran'

Kurtuluş Savaşı'nda büyük fedakârlık ve kahramanlık gösteren Nezahat Baysel, TBMM'nin "şükran belgesi"ne 78 yaşında bir "nine" olarak henüz kavuştu

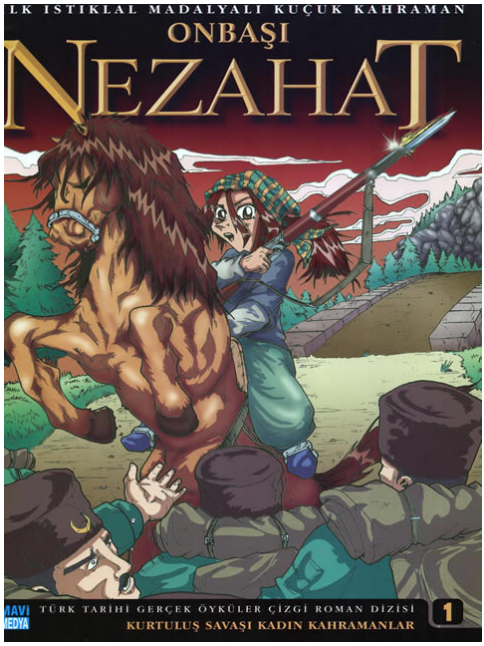
METE AKYOL

KURTULUŞ Savaşımızda büyük fedakârlık ve üstün kahramanlık gösteren 13 yaşındaki bir genç kıza, Türk ulusunun minnet, şükran ve takdir duygularının iletilmesi için Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 30 Ocak 1921 günkü oturumunda alınan bir karar, aradan tam 65 yıl geçtikten sonra dün, TBMM Başkanı **Necmettin Karaduman** tarafından uygulandı.

Kurtuluş Savaşı'na 9-12 yaşlarında katılan ve TBMM'nin ödülünü 13 yaşında hak eden kahraman **"Nezahat Kızımız"**, bu ödülünü

Devamı 14. sayfada

Belge 40: 65 Yıl Geciken Şükran. *Milliyet,* 09.07.1986, s.3.

Belge 41: Onbaşı Nezahat Çizgi Romanı, Mavi Medya, Nisan 2006.

Belge 42: Onbaşı Nezahat Çizgi Romanı, Bilgi Yay., Kasım 2006.

Haftalık, Siyasî, İçtimaî, Bağımsız — Üstün Kademlik, Üstün Millet Yaratır

Kadın Gazetesi

Posta Kutusu: İst. 791, Telefon: 29312 — Sahip ve Başyazarı: İffet Halim Oruz

YIL: 5 — SAYI: 223 — 4 Haziran 1951 Pazartesi — Fiatı: 25 Kuruş

Kıbrıs'tan akseden sesler

Kıbrısa gönderdiğimiz müftünün Atatürk rejimi aleyhtarlığı yaparcasına konuşmaları, Atatürk inkilâbını, harften şapkaya kadar, noktası noktasına tatbik eden bu ateşli cemaati son derece müteessir etmiştir.

İffet Halim Oruz

Suriye ve Lübnan yolculuğun dan döndükten sonra, gözden geçirdiğim birikmiş muhabere evrakı arasında üzücü haberler verenler de var. Bunların başında da Kıbrıs'tan akseden hava. daki sesler geliyor.

Bilindiği gibi Kıbrıs Türkleri, kendi cemaatleri başında ana vatandan gelecek olan bir müftünün bulunmasını çok istemişlerdir. Geçen yıl Adaya yaptığımız seyahat sırasında hemen hemen takarrür etmiş olan müftü gönderme meselesini Kıbrıslı Türklere tebşir etme sevincini duymuştum.

Köy köy yaptığımız konuşmalarda daima bu meseleye temas edilmiş, müftünün yakında gönderileceği haberi, Kıbrıslı Türk halkını son derece sevindirmişti.

Ancak, bugünkü medeni görüşlü dünyada din adamlarının vazifesi o kadar basit olmuyor. Yakın dünya kurulalı din adamlarının rolü basit olmamıştır. Olmamıştır ama, bugünkü hal ve icaplar din adamlarını çok daha ihtatalı ve düşünceli hareket etmeğe mecbur kılmaktadır.

Bilhassa uzak yerlerde vazife alan bu gibi kimselerin, dini olduğu kadar, hattâ ondan fazla milli vazifeleri olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Hal böyle iken ve iki yıldan beri âdeta hasret çeken gönüllere manevi bir kuvvet aşılayacağı beklenen Türkiye vatandaşı bay müftünün, Atatürk rejimi aleyhtarlığı yaparcasına, Kıbrıs'taki konuşmaları, Türk cemaatini son derece müteessir etmiş, hattâ şaşırtmıştır.

Biz Kıbrıs'tan döndükten sonra, sayın Cumhurbaşkanımız Celâl Bayar ile Kıbrıslı Türkler meevzuu üzerinde yaptığımız görüşmede, müftü meselesine de temas etmiştik. Pek tabi olarak sayın Cumhurbaşkanı, ana vatandan uzak cemaatler içine gi-

(Devamı 6 ıncı sayfada)

Asker Saime

Yazan: Şükûfe Nihal

İstiklâl savaşının kahraman kadını: Saime Asker

İÇİNDEKİLER :

2 NCİ SAYFADA:
İstanbul çevrelinde kadın ramileri — Yazan: Resat Beyak
İbret Masalları — Yazan: Necdet Rüştü Efe
İçler acısı — Yazan: Oruz

3 ÜNCÜ SAYFADA:
Şiir hasıl ölçü içinde ilmü ve felsefi fikirlerden ilham alır? Tereddüte eden: Kâsâ Ergüz
Bufala (Hikâye) — Yazan: M. F. Gökmen
Fırtınalardan sonra (Roman) — Yazan: Hikmet Nafiz Yelek

4 ÜNCÜ SAYFADA:
Selçuk Kız San'at Enstitüsü Köşesi

5 İNCİ SAYFADA:
Ali Can Hoperlap yapan: Nevlâ Seyhun Melâhat İçli — Yazan: Nurullah Tilgen

6 NCI SAYFADA:
Erkeklere ve kadınlara dair — Yazan: Pearl Buck Çeviren: Bedia Çubuoğlu

Akdeniz memleketleri ve Amerika

Yazan: NEVİN ARICAN

Milletlerin varlıklarını korumak ve devam ettirmek için çeşitli çarelere başvurmaları normal bir keyfiyettir. Nitekim dün ya harplerinin sebep olduğu felâketlerden sonra milletler, varlıklarını tek başına korumanın imkânsızlığına inanarak Cemiyeti Akvamı, sonradan da Birleşmiş Milletler topluluğunu kurdular. Tarih boyunca bir kaç milletin müşterek düşmana karşı birleşerek aralarında anlaşma yaptıklarına sık sık rastlanır. İkinci dünya harbinden sonra kuzey ve

(Devamı 6 ıncı sayfada)

Değerli muharririmiz H. N. Zorlutuna'nın, okulların kapanması gününde kendi öğrencileri ile yaptığı bu konuşmayı, bütün memleket gençliğini ilgilendirecek mahiyette ve ehemmiyette gördüğümüz için, aynen yayınlıyoruz...

Sevgili yavrularım;

1950-51 ders yılının son gü. nündeyiz. Ümit ederim ki pek çoğunuz, sene içindeki çalışmalarınızın mükâfatını görmüş, sınıflarınızı geçmişsinizdir. Son sınıfta olanlarınız da imtihanlarınızı başarı ile verip, mezun olacaksınızdır.

İçinizde hiçbirinin kada. çalışmamış, yahut çalışmamış olanlar da vardır. Bunlar da ya ik. male kalmışlar veya doğrudan doğruya sınıfta kalarak, hayatlarından bir koca senesi kay. hetmişlerdir. Bu, elbette acınacak bir kayıptır.

Yalnız şunu da unutmamak

(Devamı 7 nci sayfada)

Üç gün evvel toprağa bir büyük insan bıraktık. Onun büyüklüğü; saltanatlı, ünvanlı bir hayattan gelmiyor, O: belki ancak dostlarının tanıdığı ismile, sadece: "Asker Saime,,dir Onu neden dolayı büyük adına layık gördüğümüzü kimseye anlatmayacak, sezdirmiyecek kadar alçak gönüllü; inandığı şeylere kendisini harcayacak kadar asil

(Devamı 6 ncı sayfada)

Mehmet İpar Öldü

Kıymetli tüccarlarımızdan sayın Hayri İpar'ın oğlu, değerli ve faziletli bir gençti...

Yazan: Bedia K. Aksoy

28 Mayıs 1951 salısı saat 6.30.. Milyonlarca insan, yeni başlayan güne gözlerini açar. ken, Mehmet İpar ruhunu Allaha teslim etti. Gözlerini kapadı diyemiyeceğim; çünkü o, gözleri açık gitti. 23 yaşından, henüz baharında insan ölür de, gözlerini kolay yumar mı?

Mehmet İpar hakkında yazı yazabilmeğe çalışan bahtsız kalemim değil. Mehmet beyin "elem olduğu" ölüm döndüğü kadar anlamak için. Anlamak için bir annenin, Mehmet İpar'ın annesi bir evlat, nasıl bir Türk yavrusunu olduğunu öğrenmiş, kendisini ve yavrusu. Yalnız o mu ya; varsın, İzmirlilerle, cenazesi üzerinde bir tezahürde bulunmak ve nihayet bütün memleketin ona rahmet

(Devamı 7 nci sayfada)

AMERİKA MEKTUPLARI:

Gene kadın hakları...

Yazan: Profesör Dr. Perihan Çambel

Sevgili okurlarım; Size geçen yazımda Amerikalı kadın terbiyecinin "Anne Günü" vesilesile Amerikan kadınlarına yolladığı mesajdan bahsetmiştim. Bundan anlaşılıyor ki biz kadın'ar, anne olduğumuz zaman, gelecek nesillerin yetiştirilmesini elimizde tuttuğumuz için, gelecek dünyayı arzumuza göre hazırlama. yı elimizde tutuyoruz. Çünkü çocuklarımıza nüfuz etmek suretile, onları değişik bir zihniyetle hayata hazırlamamız mümkündür.

Halen dünya istediğimiz gibi değilse, memleketimizde irtica başgösteriyorsa ve himaye görüyorsa, bu kısmen, geçmişteki Türk annelerinin kabahatidir. Çünkü onlar, erkekler tarafından idare olunan cemiyete boyun eğmişler, erkek çocuklarını o cemiyetin düşünüşlerine göre hazırlamışlardır.

Siz, bugünkü anneler ve babalar, ayrı yolda yürümeniz için hiç bir sebep yoktur. Ve

(Devamı 4 üncü sayfada)

istifalar karşısında düşüncelerim

Demokraside esas, geniş halk kitlelerinden azamî istifade edebilme imkânlarını aramaktır. Dar bir partici̇lik zihniyetile demokrasi inkilâbımızın zedelenmesine imkân vermemeliyiz...

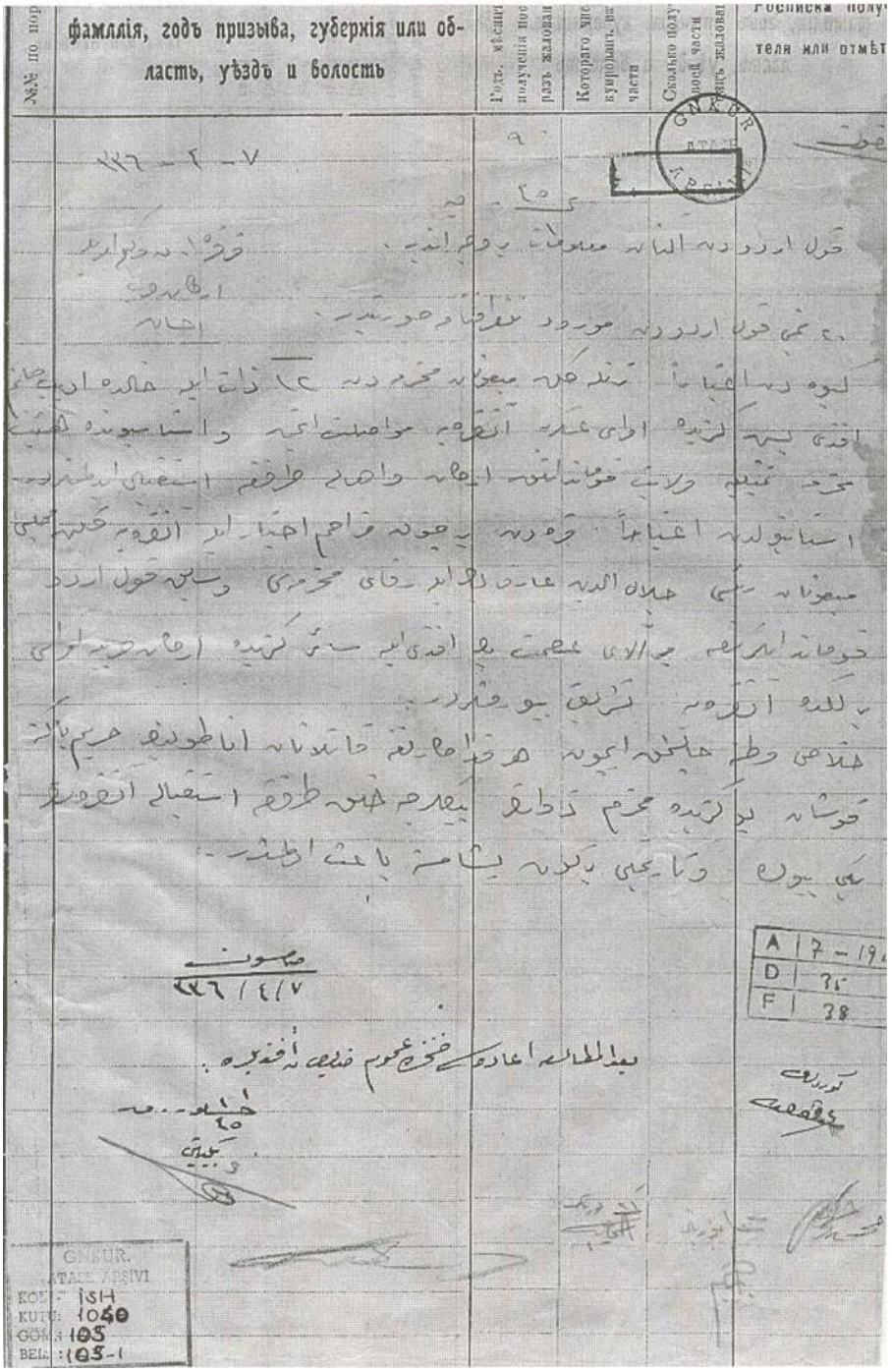
Yazan: Hasene Ilgaz

15 günlük Suriye seyahatinden Ankaraya dönünce ziyaretime gelenler inanamadıklarını söylemekle beraber bana:

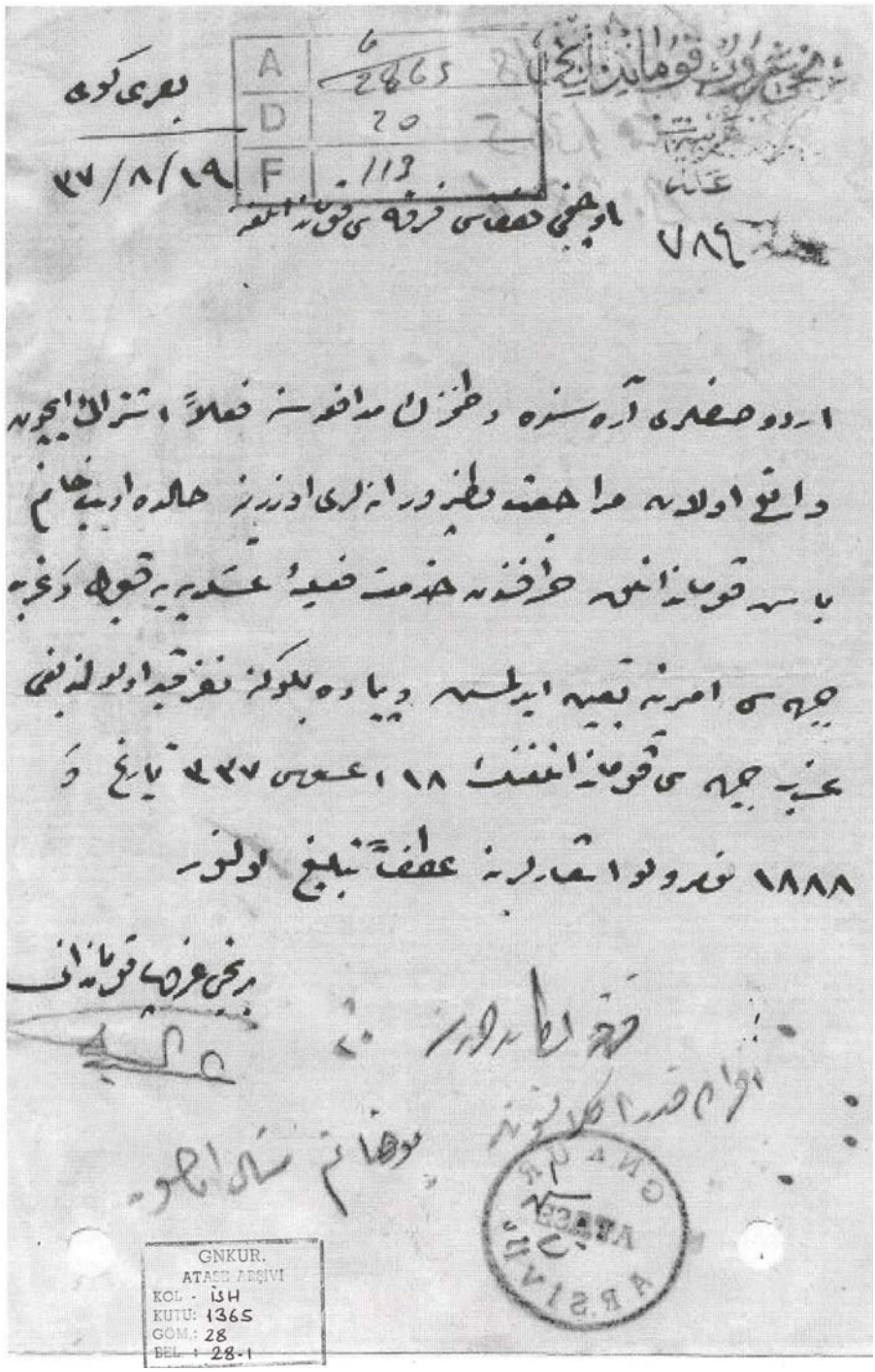
— Siz gittiniz gideli burada ağızdan ağıza sizin Cumhuriyet Halk Partisinden istifa ettiğiniz ve bir vazifeye tayin edileceğiniz söylenmiş diye haber verdiler.

(Devamı 7 nci sayfada)

Belge 43: İstiklal Savaşı'nın kahraman kadını Saime Asker. *Kadın Gazetesi,* 04.06.1951, Y.5, S.223, s.1.

Belge 44: Halide Edip Hanım'ın, 12 milletvekili ve Miralay İsmet Bey'in Ankara'ya geldiklerini bildiren yazı. ATASE Arşivi, İSH. Koleksiyonu, Kutu Nu:1040, Gömlek Nu:105, Belge Nu:105-1.

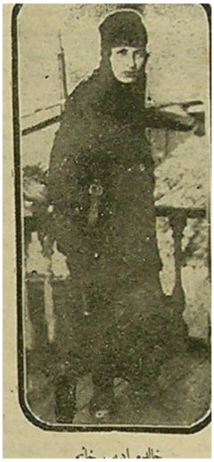
Belge 45: Vatan savunmasına katılmak isteyen Halide Edip Hanım'ın Batı Cephesine er olarak kabul edildiğini bildiren yazı. ATASE Arşivi, İSH. Koleksiyonu, 19.08.1337/1921, Kutu Nu:1365, Gömlek Nu:28, Belge Nu:28-1.

خالده اونباشی‌یی زیارت

بیوك ادیبه‌مز آنقره جوارنده‌كی چفتلكده ناصل یاشایور؟

Belge 46: Halide Onbaşının cepheden dönüşünde son resmi ve zamanını nasıl geçirdiği. *Vakit,* 14.11.1921, S.1640, s.1.

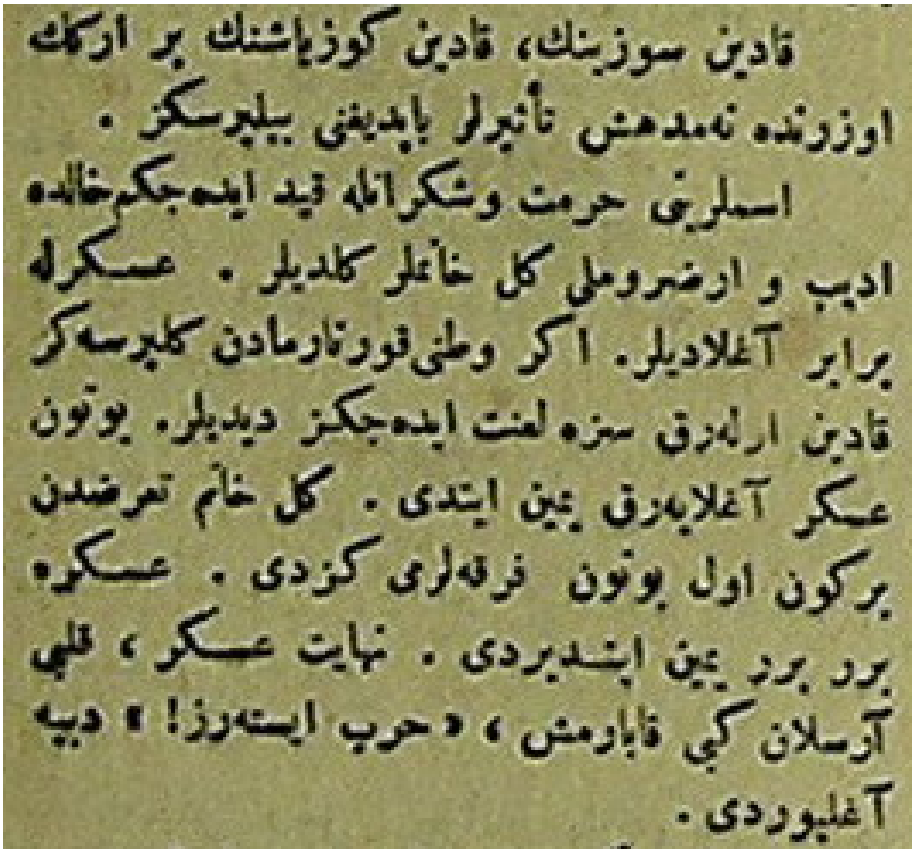

Belge 47: Halide Edip'in onbaşı kıyafetinde alınan son resmi. *Tevhîd-i Efkâr,* 26.01.1922, S.3255-227, s.1.

آنقره‌ده گنج سواریلرمزك مانورالری

Belge 48: Halide Onbaşı genç süvarilerin manevralarını izlerken. *Vakit,* 05.07.1922, S.1640, s.1.

قادین سوزینك، قادین کوزیاشنك بر ارکك
اوزرنده نه‌مدهش تأثیرلر یاپدیغنی بیلیرسکز .
اسلرینی حرمت وشکرانله قید ایده‌جکم خالده
ادیب و ارضروملی کل خانملر کلدیلر . عسکرله
برابر آغلادیلر. اکر وطنی قورتارمادن کلیرسه‌کز
قادین ارلەرق سزه لعنت ایده‌جکز دیدیلر. یوتون
عسکر آغلایەرق یمین ایتدی . کل خانم تعرضدن
برکون اول یوتون فرقه‌لری کزدی . عسکره
برر برر یمین ایتدیردی . نهایت عسکر ، قلبی
آرسلان کبی قاباردمش ، « حرب ایسته‌رز! » دیه
آغلیوردی .

Belge 49: Halide Edip ve Gül Hanım'ın orduya cesaret verici konuşmaları. *Renin,* 03.11.1338/1922, S.21, s.3.

Sayın Cumhurbaşkanımızın Türk Milletine Beyannamesinden

İSMET İNÖNÜ

KADIN GAZETESİ

Pazartesi günleri çıkar sosyal ve siyasi Kadın Gazetesi

Yıl: 1 — Sayı: 37 — 10 Kasım 1947 — PAZARTESİ

ATAM

İffet ORUZ
10.10.1938

Aman! Toprağa verdi, millet yüce oğlunu
Türk toprağı kıskandı kucağımızdan O'nu!
Dünya nasıl koptuysa güneşten yana yana,
Bir millet alev gibi yanıyor Atam sana!
Türk olan her bir varlık; toprak, su, insan, bayrak
Sana bağlılığını sunuyor ağlıyarak;
Ağlıyor bütün dünya ve bütün bir insanlık
Eşsiz oğlunu verdi ebede kahramanlık!
Türk anası! Bağrında emzirdiğin o güneş,
Türk genci! Damarında seni yakan bir ateş;
Karıştı bu göklere şimşekler, günler gibi
Yarınlar o güneşle yanacak dünler gibi
Çizmesinin altına gençliğimi serdiğim,
Ey ulu ülküsüne varlığımı verdiğim;
Hâlâ Sakaryaların askerisin içimde!
Her gün başka sevgiyle her gün başka biçimde
Çizmene, kılıcına, saçının her teline
Bağlandık bir milletçe, bir millet emeline
Bu bağda insanlık var, Türklük var, atılış var,
—Ya istiklâl ya ölüm— diye yurdu alış var!
Dize geldi önünde başı cihangirliğin
Böylece perçinlendi özü milli birliğin;
Bizi yirminci asra ulaştırdı bu varlık
Ebedi hakkı oldu milletin hükümdarlık!..
Demek şimdi yurdunda, ocağında babasız
Bir millet yetim kaldı bu toprakta Atasız!..
Kim demiş, adem susar önünde bu varlığın,
Burada ne rolü var, ne sözü mezarlığın,
Atatürk mefhumunda hayat, kuvvet, ebed var
Atatürk var olacak, var olan bir millet var!..
Halkın ulu önderi, ordunun yüce eri.

(Devamı 6 ncı sayfada)

Atatürk hasreti

Yazan: Hasene Ilgaz
Çorum Milletvekili

10 Kasım 1938, bir dehanın, bir kurtarıcının, bir inkılâpçının, bir büyük askerin ve en büyük Türkün ölüm günü... Atamızın öldüğü gün... Günlerdenberi dakika dakika sağlığını takip eden ve her geçen gün tehlikeden daha fazla korkan İstanbul gözlerini Dolmabahçe sarayına dikmiş, kalbini ve kulaklarını sarayın duvarlarına dayamış heyecanla, ümitle ...

(Devamı sayfa 2 de)

Ordu emrindeki kadınlarımız

Yazan: Müjgân Ağaoğlu

Atatürk demiştir ki:

"Dünyanın hiç bir yerinde, hiç bir milletinde kadın, Anadolu köylü kadınından daha fazla çalışırım, milletimi felâha ve zafere göndermekte Anadolu kadını kadar hizmet gösteririm, diyemez!.."

Askerlik ödevini yapan genç kızlarımız

15 temmuz 1947 de sayın Kurmay Başkanlığınca (Türk kızlarının askerlik görevlerini fiilen yapmaları) kararı uygulanmış bulunmaktadır ki, bu tarih Türk kadınlığı inkılâbı içinde yeni bir mukadderat saatinin çalındığını ve yeni bir dönüm noktasının daha başladığını bildiriyor demektir. Bugün Ankara yüksek tahsil öğrencisi sayısı yüzleri bulan genç kızlarımız uçak savar, radar, muhabere, sağlık, meteoroloji kısımlarında değerli komutan ve öğretmenlerinin idaresinde çalışarak günün birinde vatan müdafaasında lâzım olabilecek bilgileri içten gelen bir istekle

(Devamı sayfa 2 de)

Belge 50: Ordu emrinde askerlik hizmeti yapan kadınlar. *Kadın Gazetesi,* 10.11.1947, Y.1, S.37, s.1.

EK 2

RESİMLER

Resim 1 : Nene Hatun
Resim 2 : Nene Hatun ve onu ziyaret eden Orgeneral Ridgway
Resim 3 . 10 Ekim 1912'de açılan Kadırga Hastanesi Heyet-i Sıhhiyesi
Resim 4 : Besim Ömer Paşa 1329 senesinde Kadırga Hastanesinde hanımlara hastabakıcılık dersi verirken
Resim 5 : Sinekli'de yaralanan bir askerin yardımına koşan Kızılayın tek hemşiresi (1912)
Resim 6 :Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından Nesime Hanım'a verilen madalya
Resim 7 : Yunan işgali sırasında sırtından süngülenerek yaralanan Egeli yaşlı bir kadın
Resim 8 : Sultanahmet Meydanı'ndaki İzmir'in işgalini protesto mitingine katılmak için hazırlık yapan öğretmen ve öğrenciler
Resim 9 : Muallimler Cemiyeti Başkanı Nakiye Hanım, 13 Ocak 1920'de Sultanahmet Mitingi'nde İzmir ve İstanbul'un işgalini protesto ederken
Resim 10 : Cemiyete gelir sağlamak amacıyla yapılan çiçek satışı
Resim 11 : Çanakkale Muharebesi'nde kullanılan boğucu gazlara karşı burunluk ve ağızlığın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti merkezinde imali
Resim 12 : Hilâl-i Ahmer hastabakıcı hanımları
Resim 13 : Çölde Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde çalışan kadınlar
Resim 14 : Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Başkanı Melek Reşit Hanım, eşi Sivas Valisi Reşit Paşa ve çocuklarından iki kızı ile
Resim 15 : Cephe gerisinde ordunun cephanesini taşıyan kadınlar
Resim 16 : Türk kadınları sırtlarında cepheye mermi taşırken
Resim 17 : Sırtında yavrusuyla kağnısını çekerek cepheye silah, mermi taşıyan fedakâr Türk kadınlarından birisi
Resim 18 : Kağnı ile cephane nakli
Resim 19 : Baltaköy kadınları Yunan kuvvetlerini geriletmekte olan Kuvayı Milliye erlerine su ve ekmek getirirken
Resim 20 : Gaziantep müdafaasının şiddetli devirlerinde mücahitlere su ve yiyecek ikmali yapılırken
Resim 21 : Çobanlar-Afyon hattının onarımını, gece gündüz çalışarak, akıl almayacak kısa bir zamanda bitirenler arasında yer alan köylü kadınları
Resim 22 : Azarıköy dekovil hattında çalışan köylü kadınlar
Resim 23 : Orduya giyim eşyası hazırlıkları
Resim 24 : Askerî dikimevinde çalışan kadınlar.
Resim 25 : Türk kadınları genç ihtiyar demeden cephedeki kocaları, oğulları, torunları için elbise dikmişlerdi
Resim 26 : Yazar Halide Edip (Adıvar) başkanlığında Sakarya boylarında yaralanacakların bakımı için Kızılayda gönüllü hemşire olarak görev alan Ankaralı kadınlar
Resim 27 : Kadınlar fişek doldururken
Resim 28 : Yediden yetmişe cepheye cephane yetiştirmek için uğraşan Türk insanı
Resim 29 : Akşehirli olup Yunan askerleri tarafından yaralanan kadınlarımız
Resim 30 : Akşehirli olup Yunan askerleri tarafından yaralanan kadınlarımız

Resim 31 : Erzurumlu Kara Fatma ve silah arkadaşları. (İzmit ve Batı Cephesi)
Resim 32 : Kara Fatma ölünceye kadar sırtından çıkarmadığı asker üniformasının içinde
Resim 33 : Üsteğmen Kara Fatma
Resim 34 : Kahpe kurşuna yenik düşen Gördes kızı Makbule Hanım
Resim 35 : Ayşe Çavuş
Resim 36 : Tayyar Rahmiye
Resim 37 : Nezahet Onbaşı ve gençliği
Resim 38 : Nezahet Hanım şükran plaketi ile
Resim 39 : Karacaahmet Mezarlığı'nda yan yana gömülen Nezahet Baysel ile Rıfat Baysel'in kızları İnci Üçok (Baysel) ve Oya Baysel kabir başında dua ederken
Resim 40 : Hatice Hanım'ın karakalem resmi
Resim 41 : Halide Edip Onbaşı ve askerler uçak önünde
Resim 42 : Zeynep Hanım
Resim 43 : Kamacı Fatma
Resim 44 Tozkoparan Müfrezesi'nden Ulaşlı Hanım
Resim 45 : Vanlı Güllü Bacı
Resim 46 : Kastamonulu Halime Çavuş
Resim 47 : Mersin mücahitlerinden Safiye (Ünlü) Nine

Resim 1: Nene Hatun.
Aynur Mısıroğlu, *Kuvayı Milliyenin Kadın Kahramanları,* Sebil Yay., İstanbul 1994, s.40.

Resim 2: Nene Hatun ve onu ziyaret eden Orgeneral Ridgway. *Kadın Gazetesi,* 23.01.1954, Y.7, S.360, s.1.

Resim 3: 10 Ekim 1912'de açılan Kadırga Hastanesi Heyet-i Sıhhiyesi. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılav'a*. Ankara 2002. s.106.

Resim 4: Besim Ömer Paşa 1329 senesinde Kadırga Hastanesi'nde hanımlara hastabakıcılık dersi verirken. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a,* Ankara, 2002, s.150.

Resim 5: Sinekli'de yaralanan bir askerin yardımına koşan Kızılayın tek hemşiresi (1912). Mehmet Özel, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na İmparatorluktan Cumhuriyet'e,* Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1992, s.36.

Resim 6: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından Nesime Hanım'a verilen madalya. Emre Dölen, "Balkan Savaşı'nda Bir Hemşire: Nesime Ahmed (Dölen) Hanım", *Sağlık Alanında Türk Kadını,* Ed. Nuran Yıldırım, Novartis Yay., İstanbul, 1998, s.413.

Resim 7: Yunan işgali sırasında sırtından süngülenerek yaralanan Egeli yaşlı bir kadın. *Millî Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız,* Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, 1998, s.137.

Resim 8: Sultanahmet Meydanı'ndaki İzmir'in işgalini protesto mitingine katılmak için hazırlık yapan öğretmen ve öğrenciler. Mehmet Özel, Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı, C. 3, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı, Ankara, 1995, s.29.

Resim 11: Muallimler Cemiyeti Başkanı Nakiye Hanım, 13 Ocak 1920'de Sultanahmet Mitingi'nde İzmir ve İstanbul'un işgalini protesto ederken. Mehmet Özel, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı,* C.3, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı, Ankara, 1995, s.30.

Resim 10: Cemiyete gelir sağlamak amacıyla yapılan çiçek satışı. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmerden Kızılaya,* Ankara, 2002, s.156.

Resim 11: Çanakkale Muharebesi'nde boğucu gazlara burunluk ve ağızlığın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti merkezinde imâli. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a,* Ankara 2002, s.165.

Resim 12: Hilâl-i Ahmer hastabakıcı hanımları. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmerden Kızılaya,* Ankara, 2002, s.169, 170, 177.

Resim 13: Çölde Hilâl-i Ahmer Hastanesinde çalışan kadınlar. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmerden Kızılaya,* Ankara 2002, s.219.

Resim 14: Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Başkanı Melek Reşit Hanım, eşi Sivas Valisi Reşit Paşa ve çocuklarından iki kızı ile. Mehmet Özel, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı,* C.3, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı, Ankara 1995, s.70.

Resim 15: Cephe gerisinde ordunun cephanesini taşıyan kadınlar. *Akşam,* 31.08.1922. S.1414. s.1.

Resim 16: Türk kadınları sırtlarında cepheye mermi taşırken. Mehmet Özel, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı,* C.3, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı, Ankara, 1995, s.250.

Resim 17: Sırtında yavrusuyla kağnısını çekerek cepheye silah, mermi taşıyan fedakâr Türk kadınlarından birisi. Mehmet Özel, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı,* C.3, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı, Ankara 1995, s.251.

Resim 18: Kağnı ile cephane nakli. *İSH. Albümü,* Albüm Nu:4, Sayfa Nu:53, Fotoğraf Nu:125.

Resim 19: Baltaköy kadınları Yunan kuvvetlerini geriletmekte olan Kuvayı Milliye erlerine su ve ekmek getirirken. *İstiklâl Harbi Gazetesi,* 30.06.1919, No:42, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yay., s.1.

Resim 20: Gaziantep müdafaasının şiddetli devirlerinde mücahitlere su ve yiyecek ikmali yapılırken. *İSH. Albümü,* Albüm Nu:4, Sayfa Nu:42, Fotoğraf Nu:87.

Resim 21: Demir yollarının yapım, bakım ve onarımında köylü kadınlarımızın büyük hizmetleri dokunmuştur. Çobanlar-Afyon hattının onarımını, gece gündüz çalışarak, akıl almayacak kısa bir zamanda bitirenler arasında köylü kadınlarımız da vardı. Ziya Gürel, *Kurtuluş Savaşı'nda Demiryolculuk,* Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 1989. s.117.

Resim 22: Azarıköy dekovil hattında çalışan köylü kadınlar. Ziya Gürel, *Kurtuluş Savaşı'nda Demiryolculuk,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.125.

Resim 23: Orduya giyim eşyası hazırlıkları. *İSH. Albümü,* Albüm Nu:5, Sayfa Nu:2, Fotoğraf Nu:7.

Resim 24: Askerî Dikimevinde çalışan kadınlar. Mehmet Özel, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı,* C.3, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı, Ankara, 1995, s.259.

Resim 25: Türk kadınları genç ihtiyar demeden cephedeki kocaları, oğulları, torunları için elbise dikmişlerdi. *Millî Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız,* Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, 1998, s.138.

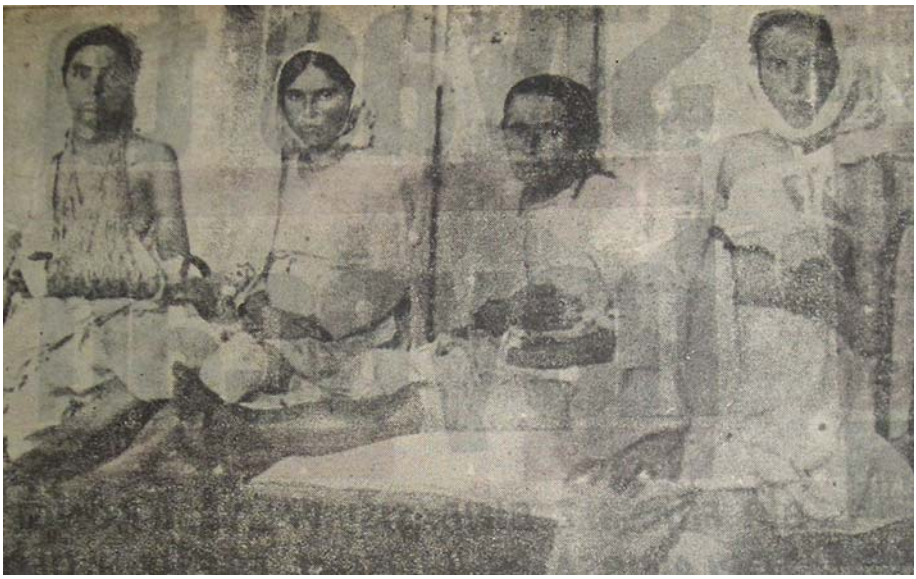
Resim 26: Yazar Halide Edip (Adıvar) başkanlığında Sakarya boylarında yaralanacakların bakımı için Kızılayda gönüllü hemşire olarak görev alan Ankaralı kadınlar. Mehmet Özel, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı,* C.3, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı, Ankara, 1995, s.230.

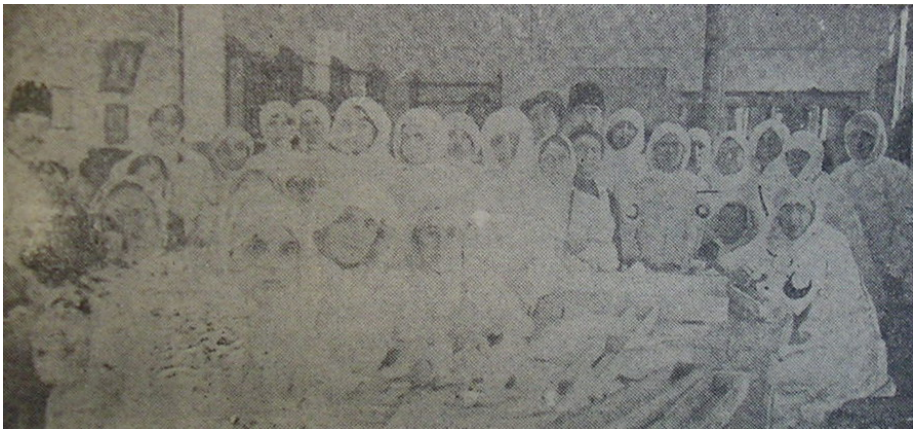
Resim 27: Kadınlar fişek doldururken. *İSH. Albümü,* Albüm Nu:5, Sayfa Nu:21, Fotoğraf Nu:65.

Resim 28: Yediden yetmişe cepheye cephane yetiştirmek için uğraşan Türk insanı. *Millî Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız,* Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, 1998, s.135.

Resim 29: Akşehirli olup Yunan askerleri tarafından yaralanan kadınlarımız. *İstiklâl Harbi Gazetesi,* 21.08.1919, Nu:87, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yayını, s.2.

Resim 30: Akşehirli olup Yunan askerleri tarafından yaralanan kadınlarımız. *İstiklâl Harbi Gazetesi,* 29.11.1919, Nu:172, Haz. Ömer Sami Coşar, Yeni İstanbul Yayını, s.1.

Resim 31: Erzurumlu Kara Fatma ve silah arkadaşları. (İzmit ve Batı Cephesi) Mehmet Özel, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı,* C.3, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı, Ankara, 1995, s.62.

Resim 32: Kara Fatma ölünceye kadar sırtından çıkarmadığı asker üniformasının içinde. Niyazi Ahmet Banoğlu, "Kara Fatmalar", *Tarih Coğrafya Dünyası,* C.1, S.2, 1 Mayıs 1959, İstanbul Maarif Basımevi, s.87.

Resim 33: Üsteğmen Kara Fatma. http://www.biyotarih.com/?p=107, 18 Kasım 2008.

Resim 34: Kahpe kurşuna yenik düşen Gördes kızı Makbule Hanım. İbrahim Çiçek, *Gördesli Mücahide Makbule ve Silah Arkadaşları,* Salihli Belediyesi Kültür Yay., Salihli, 1998, s.87.

Resim 35: Ayşe Çavuş. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları,* Cumhuriyet Kadınları Derneği, Ankara, 2006, s.306.

Resim 36: Tayyar Rahmiye. Mehmet Özel, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı,* C.3, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı, Ankara, 1995, s.63.

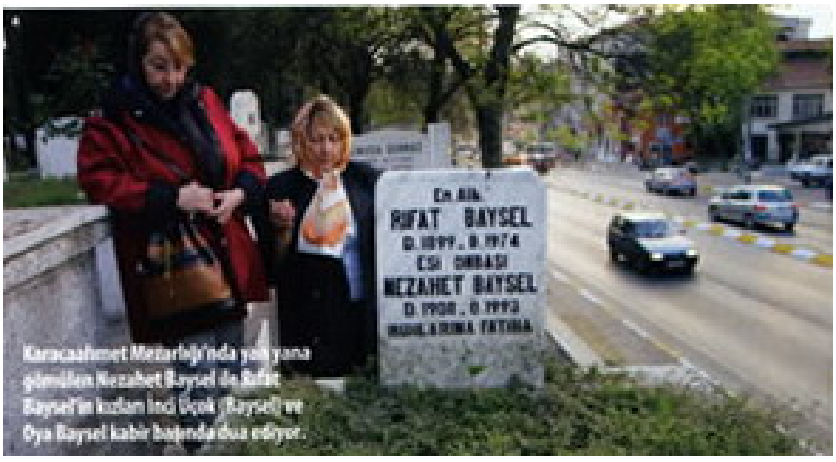

Resim 37: Nezahet Onbaşı ve gençliği. Fatih Uğur, "İlk İstiklal Madalyası Bir Çocuğundu", *Aksiyon,* 24 Nisan 2006, s.49.

Resim 38: Nezahet Hanım şükran plaketi ile. Mete Akyol, "TBMM Bir İstiklal Savaşı Kahramanına Borcunu 65 Yıl Sonra Ödedi", *Bütün Dünya,* Nisan 2005, Başkent Üniversitesi Kültür Yay., s.37.

Resim 39: Karacaahmet Mezarlığı'nda yan yana gömülen Nezahet Baysel ile Rıfat Baysel'in kızları İnci Üçok (Baysel) ve Oya Baysel kabir başında dua ederken. Fatih Uğur, "İlk İstiklal Madalyası Bir Çocuğundu", *Aksiyon,* 24 Nisan 2006, s.53.

Resim 40: Hatice Hanım'ın karakalem resmi. Taha Toros, *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s.391.

Resim 41: Halide Edip Onbaşı ve askerler uçak önünde. Mehmet Özel, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı*, C.3, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı, Ankara, 1995, s.66.

Resim 42: Zeynep Hanım. Taha Toros, *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s.392.

Resim 43: Kamacı Fatma. Taha Toros, *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s.394.

Resim 44: Tozkoparan Müfrezesinden Ulaşlı Hanım. Taha Toros, *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s.393.

Resim 45: Vanlı Güllü Bacı. Abdülhalûk Çay, Yaşar Kalafat, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvayı Milliye Hareketleri,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1990, s.104.

Resim 46: Kastamonulu Halime Çavuş. *Kastamonu 1973 İl Yıllığı,* Yarı Açık Cezaevi Matbaası, Ankara, 1973, s.27.

Resim 47: Mersin mücahitlerinden Safiye (Ünlü) Nine. Mehmet Özel, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na Türk Kurtuluş Savaşı,* C.3, Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı, Ankara, 1995, s.147.